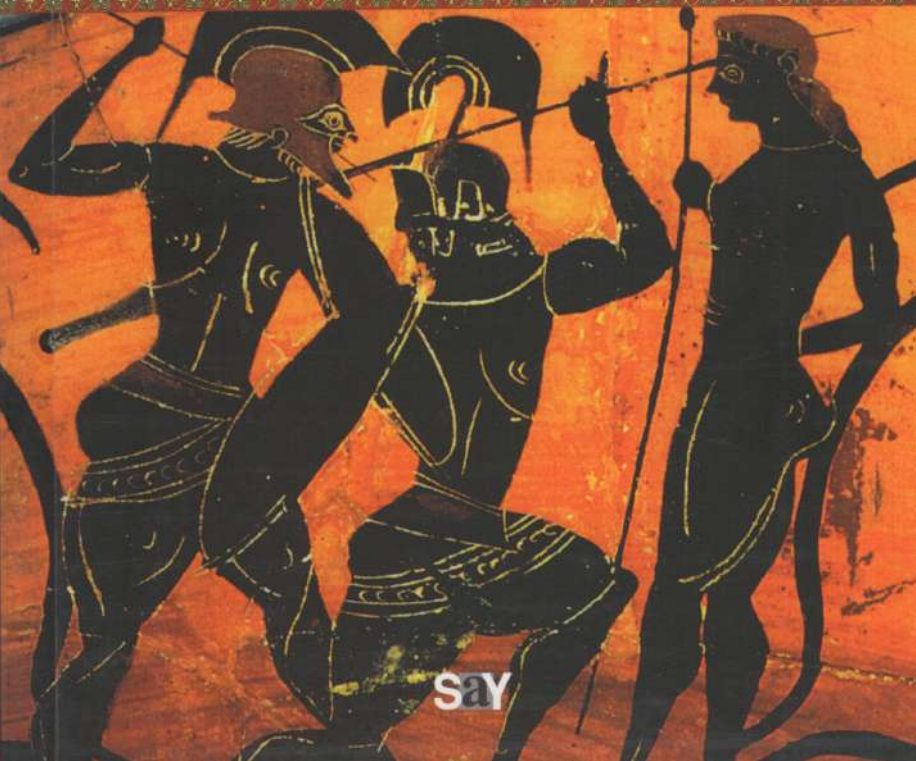

B ü t ü n Y a p ı t l a r ı - 3

ARİSTOTELES

POLİTİKA

Eski Yunancadan Çeviren: Furkan Akderin

say

ARİSTOTELES

POLİTİKA

Bütün Yapıtları - 3

Say Yayınları

Aristoteles / Bütün Yapıtları 3

Politika / Aristoteles

Özgün Adı: Πολιτικά

Yayın hakları © Say Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0262-5

Sertifika no: 10962

Eski Yunancadan çeviren: Furkan Akderin

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık

Topkapı-İstanbul

Tel.: (0212) 674 93 54

Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2013

3. baskı: Say Yayınları, 2017

Say Yayınları

Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80

www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com

www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul

Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80

internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

ARİSTOTELES

POLİTİKA

Bütün Yapıtları - 3

Eski Yunancadan çeviren:
Furkan Akderin

İÇİNDEKİLER

Aristoteles: Hayatı ve Eserleri.....	7
Çevirenin Önsözü	19

POLİTİKA

Birinci Kitap	23
İkinci Kitap.....	49
Üçüncü Kitap	89
Dördüncü Kitap	125
Beşinci Kitap	157
Altıncı Kitap.....	201
Yedinci Kitap	219
Sekizinci Kitap.....	255
Kaynakça ve Kısaltmalar Listesi.....	271

ARİSTOTELES

HAYATI ve ESERLERİ

Ahmet Cevizci

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye, İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Muazzam bir entelektüel heykel gibi Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles,¹ pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan birisidir.² Nitekim bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aslında, bir filozof olarak Aristoteles'i harekete geçiren şey, Platon'u ve daha önceki tüm filozofları motive etmiş olan şeyden hiç farklı değildir. O da hakikati keşfetmek, neyin gerçekten var olduğunu bulmak istiyordu. Aristoteles'in bu doğrultuda, hocası Platon da dahil olmak üzere, herkesten çok yol aldığı, hakikate biraz daha yaklaştığı düşünülür. Bunu sağlayan şey de sadece felsefi dehası, analitik düşünen aklı ve dolayısıyla, bir filozof olarak büyüklüğü olmamıştır; için-

1 Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 9.

2 Bkz., Irwin, T., *Aristotle's First Principles*, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 6; Irwin, T., "Aristotle", *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Gen. Ed. Craig, E.), Version 1:0, Routledge, London, 2001.

de bulunduğu tarihsel dönem, yerleşmiş olduğu, bütün bir Yunan felsefesine tepeden bakan konum onun hakikat yolunda herkesten daha büyük bir mesafe almasını sağlamıştır.

Hayatı

Aristoteles, milattan önce 384 yılında Khalkidiko yarımadasının kuzeydoğu kıyısında küçük bir kent olan Stagira'da doğmuştur. Babası, Makedonya kralı Amyntas'ın, Büyük İskender'in dedesinin, özel hekimliğini yapmış olan Nikomakhos'tu.³ Babası gibi, hekimler soyundan gelen annesi Phaistis, Aristoteles'in hayatının son yıllarında düşmanlarına karşı sığındığı Khalkis kentinde doğmuştu.⁴

Aristoteles'in, köklerinin Sağlık Tanrısı Asklepios'a dek uzandığına inanılan ve Yunan dünyasında ampirik bilimin en önemli temsilcileri olan hekimler soyundan geliyor olması, onun tıp, biyoloji ve doğa bilimlerine olan ilgisinin de nedeni olsa gerek.⁵

Kaynaklar, Aristoteles'in anne-babasını çok küçükken kaybettiğini ve akrabalarından Proksenos'un bakım ve gözetimine verildiğini bildirir. Aristoteles on yedi yaşındayken Atina'ya gelerek eğitimini tamamlamak amacıyla Platon'un Akademisi'ne girer. Aristoteles burada tam yirmi yıl kalır. Bu yirmi yılın, her ne kadar dokuz yılı Platon'un Sicilya seyahatlerinde bulunduğu döneme denk düşse de, on yılının Platon'un başkanlığında, bir yılının da üstadın ölümünden sonra, Speusippos'un önderliğinde geçirildiği bilinmektedir.

3 Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, V 1.

4 Ross, W. D., *Aristoteles*, Çev. Arslan, A. vd, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1.

5 Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, Vol. VI: Aristotle – An Encounter, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 19.

Platon'un sağığında "okulun beyni" olarak görülen Aristoteles, Platon'un ölümünden sonra Akademi'de, hiç hoşlanmadığı, "felsefeyi matematikselleştirme"⁶ eğilimine ağırlık verilmesiyle okuldan ayrılır.

347 yılında, Akademi'den eski bir arkadaşı olan, sonradan Assos ve Atarneus'un politik liderliğini elde eden Hermeias'ın davetini kabul ederek Mysia'ya gider ve üç yıl süreyle burada kalır. Burada, Hermeias'ın evlatlığı veya cariyesi olan Pythios'a vurulur ve onunla evlenir.⁷ Pythios'la evliliğinden, karısıyla aynı adı taşıyan bir kızı olan Aristoteles'in, eşi son Atina ikameti sırasında ölünce, Herpyliss adlı Stagiralı bir kadınla gayri meşru ilişkisinden de Nikomakhos adlı bir oğlu olur.⁸

Aristoteles bundan sonraki iki yılı, yani MÖ 344-342 yılları arasındaki dönemi, Midilli'ye yakın bir ada olan Mitylene'de geçirir. Burada olmasının en önemli nedeni, adanın yerlilerinden olan dostu Theophrastos'un, burada ona uygun bir yerleşim sağlayışıdır. Burada bilimsel çalışmaları için malzeme toplama çabası içine giren Aristoteles'in biyoloji alanındaki araştırmalarının hemen tamamı, Assos'ta ve özellikle de Mitylene'de geçirdiği bu son dönemde gerçekleşir. Nitekim eserleri sık sık bu coğrafi bölgede gözlemlenen doğal olaylara gönderme yapar.

342 yılında, bir okul açmak üzere Atina'ya dönen Aristoteles, bu sırada Makedonya Kralı Philippos tarafından, o zamanlar henüz on üç yaşında olan oğlu İskender'in eğitimi üstlenmesi için saraya çağrılır. Burada yedi yıl süreyle Büyük İskender'in hocalığını yapan filozofun, öğrencisine Homeros'un eserlerini okuttuğu, siyaset felsefesi üzerine dersler verdiği, onunla hükümdarların görevleri ve yönetim sanatı üzerine tartışmalar yaptığı sanılmaktadır. Söz

6 Aristoteles, *Metafizik*, 992a 32.

7 Laertios, *Diogenes*, Age V 3.

8 Ross, W. D., *Aristoteles*, s. 4.

konusu eğitim faaliyetinin Aristoteles üzerinde de, dikkatini tefekkür hayatından eylem hayatına ve politik konulara yöneltecek şekilde, pozitif etkiler yaptığı tüm Aristoteles yorumcuları tarafından kabul edilmektedir. Kesin olan bir şey daha vardır ki Büyük İskender’le Aristoteles arasında hiçbir zaman sıkı bir dostluk ilişkisi oluşmamıştır; hatta fatihin, onun Yunanlıların barbarlardan mutlak üstünlüğü tezine aykırı olarak, Asya’nın fethine yönelip Batı uygarlığını Doğu medeniyetiyle birleştirmeye çalıştığı dikkate alınırsa, İskender’in onun öğütlerini dikkate almamış olduğu bile söylenebilir.⁹

İskender, fetihleri için Asya’ya doğru ilerlerken, Aristoteles de yarım bıraktığı bilimsel araştırmalarına dönmek ve bir eğitim ve araştırma merkezi kurmak üzere Atina’ya döner. *Lykeum* ya da “Lise” adıyla bilinen, tarihin tanıdığı bu ikinci büyük eğitim ve araştırma kurumunun kuruluş tarihi 335 yılıdır.

Atinalı olmaması dolasıyla Atina’da mülkiyet hakkı bulunmayan Aristoteles’in, kentin kuzeydoğusunda, Lykabettos tepesi ile İlissos arasında uzanan korulukta kiralamış olduğu birkaç binadan oluşan okulun içinde, dersliklerin yanı sıra İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine örnek oluşturan yaklaşık beş yüz yazma eserlik bir kütüphane; büyük bir harita koleksiyonu ve doğa tarihiyle ilgili derslerde sıklıkla başvurulmuş bir eşya müzesi bulunmaktaydı.

İskender’in, müzedeki eşyaları toplayabilmesi için Aristoteles’e önemli bir para verdiği ve Makedonya İmparatorluğu’nun sınırları içinde yaşayan tüm avcılara ve balıkçılara, gözlemledikleri, bilimsel değeri olan her şeyle ilgili üstadı bilgilendirmelerini emrettiği anlatılır. Aristoteles, derslerini verdiği, bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü ve eserlerini yazdığı bu kurum için, bir de yönetmelik hazırlamıştır.

9 Bkz., Age s. 5.

Okulda iki tür ders yapmıştır. Mantık, fizik ve metafizikle ilgili daha soyut konuları, okulun bahçesinde, oldukça sınırlı sayıda öğrenciyle tartışarak ele aldığı, ileri düzeyde öğrencilere hitap eden sabah dersleri, *akroamatik* denilen derslerini meydana getirmekteydi. Genellikle öğleden sonra veya akşamları retorik, etik, sofistlik ve politika gibi daha pratik ve somut konularda, nispeten daha geniş bir kitlenin talebiyle oluşturulmuş dersler ise *ekzoterik* denilen ikinci ders türünü oluşturuyordu.

Bugün “Aristoteles külliyatı” diye geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, bu derslerin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından meydana gelir.

Aristoteles’in, burada hayatının son ve en verimli 12-13 yıllık dönemini geçirdiği söylenebilir. Büyük İskender’in 323 yılındaki ani ölümü, bu oldukça verimli geçen dönemin sonuna işaret eder. Atina, imparatorun ölümünün ardından, bir kez daha Makedonya’ya duyulan nefret ve hıncın dışa vurulduğu merkez olur. Makedon egemenliği süresince bastırılmış olan düşmanlık duygularının önündeki tüm engeller ortadan kalkar. Aristoteles, İskender’in öğretmenliğini yapmış olduğundan, Atinalıların gözünde şüphe duyulan biri haline gelir. Bu negatif duyguların, rakip iki felsefe okulunun, Akademi ve İsokratesçi Okul’un, Aristoteles’e yönelik, daha ziyade mesleki rekabetten kaynaklanan olumsuz duygularıyla birleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Aristoteles, tıpkı Sokrates gibi, onu ortadan kaldırmaya karar vermiş politikacılar tarafından, “dinsizlik” ithamıyla mahkemeye verilir. Fakat Aristoteles Atinalıların “felsefeye karşı ikinci bir cinayet işlemelerine engel olmak” amacıyla, 322 yılında Atina’dan ayrılır ve bir Makedon garnizonu olan Khalkis’e sığınır.

Aristoteles, yaşadığı bu travmanın da etkisiyle, aynı yıl, bir süredir mustarip olduğu hastalığın bedeninde yapmış olduğu ağır tahribat sonucu yaşamını yitirir.

Bilim Sınıflaması

Aristoteles, felsefe adı altında toplanan bilimlerin, bir bütün olarak varlığı ele aldıklarını söylemekteydi. Bilimlerin varlığın farklı yönlerini ya da alanlarını farklı yöntemlerle ele aldıklarını söylerken bilimlerin özerklik ya da bağımsızlığından etkilendiği görülen Aristoteles, aynı çerçeve içinde insan bilgisinin, birleşik bir bütün olmadığı gibi, bağlantısız bir çeşitlilik de oluşturmadığını ima etmekteydi.¹⁰ Bu yüzden, şemsiye terim olarak “varlığı” kullanan; varlığın farklı alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu savunan Aristoteles, buna göre bilimleri üçe ayırır: Poetik (*poetike*), pratik (*praktike*) ve teorik (*theoretike*) bilimler.¹¹

Bilimler, insanın sırasıyla bilme (*theoria*), eyleme (*praxis*) ve yapma ya da yaratma (*poiesis*) gibi üç temel etkinliği bulunduğu gerçeğinden hareketle sınıflanırlar. Pratik bilimler, bilgiyi bizatihi kendisi için değil, eylem için bir kılavuz, bir araç olarak ister. Pratik felsefenin kapsamı içine giren disiplinler siyaset felsefesi ve etikdir. Bu iki disiplin, insanın farklı koşullar altında nasıl eylemesi gerektiğiyle ilgili bilimler olup, özellikle iktisat, retorik ve strateji gibi bilimler, siyaset felsefesine tabi olan disiplinler olarak ortaya çıkar.

Pratik bilimleri, bilgiye eylemin bizzat kendisi için değil, yararlı ya da güzel bir şey yaratmak için yönelen poetik ya da prodüktif bilimler izler. Burada bilgi, güzellik yaratma amacına tabi olup, estetiğin bir dalı olarak sanat kuramına karşılık gelir ve edebiyat eleştirisi ve retoriği içerir.

Söz konusu bilimlerden sonra gelen kuramsal bilimlerde ise, genel olarak ele alındığında, herhangi bir pratik amaç

10 Bkz., Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 42..

11 Aristoteles, *Metafizik*, 1025b 15.

gözetmeksizin bilme veya anlama amacıyla bilme söz konusudur. Konuları açısından değerlendirildiğinde, kuramsal bilimler de kendi içlerinde, doğa bilimi, matematik ve “teoloji” ya da “ilk felsefe” olarak üçe ayrılır.¹² Bunlardan doğa bilimi kendi içinde botanik, zooloji, psikoloji, meteoroloji, fizik ve kimya gibi disiplinleri kapsar. Bütün bu bilimler, ayrı bir varoluşa sahip olan ve değişen şeyleri, yani hareket halinde olan maddi varlıkları konu alır. Başka bir deyişle, bilgi, olduğundan başka türlü olamayanın bilgisi olsa da doğa bilimleri, değişen doğadaki değişmeyen yasaları araştırır. Buna göre, Aristoteles açısından doğa dünyası değişse bile, onu yöneten yasalar değişmez; doğa bilimleri, işte bu yasaları konu alır.

Aristoteles açısından doğa bilimlerinin belirleyici ilkesi, bu bilimlerin konu aldığı nesnelerin insan eyleminden bağımsız olmalarıdır. Pratik ve yaratıcı/üretici bilimler, konu aldığı şeylerin gerçekleşmeleri veya ortaya çıkabilmeleri için insanın eylemine veya ustalığına ihtiyaç duyarken, doğa bilimlerine konu olan varlıkların hareketlerinin nedeni onlara dışsal değildir. Matematikse, değişmez olmakla birlikte, ayrı bir varoluşu olmayan nesneleri, yani tözleri niteleyen şeyler olarak, yalnızca sıfat cinsinden bir varoluşa sahip olan sayıları ve mekânsal şekilleri konu alan bilimdir. Kendi içinde aritmetik ve geometri diye ayrılan matematik, şeylerin niceliksel boyutunu soyutlayarak araştırır.

Bilimlerin maddeden olan uzaklıkları ölçütünü temel alan bu hiyerarşide, matematiği en genel bilim olarak “ilk felsefe” izler. Bu en genel bilim, var olanın ne olduğunu, varlığın ne olduğunu araştırır; tözü, yani zaman, tanım ve bilgi bakımından ilk olanı araştırır. Bu ölçütlere göre ilk, hareket ve niceliğin dayanağı olan şey ise hiç kuşku yok ki töz olmak durumundadır. Töz, yani var olmak için kendisinden başka

¹² Aristoteles, *Metafizik*, 1026a 18.

hiçbir şeye ihtiyaç duymayan varlık, maddi töz ve maddi olmayan, bütünüyle fiili, gerçekleşmiş töz olarak en azından ikiye ayrıldığına göre, “ilk felsefe” de kendi içinde ontoloji ve teoloji olarak ikiye ayrılır.

İlk felsefenin birinci türü ya da dalı, söz konusu töz kapsamı içine giren varlıkların doğasını, onların neden dolayı veya neyin marifetiyle her ne ise o olduklarını araştırır. Burada ele alınan bütün tözler, açıktır ki maddi bir öge ihtiva eden ve dolayısıyla hareket veya değişme halinde bulunup bütünüyle gerçekleşmiş olmayan varlıklardır. Aristoteles’e göre, başka bir töz veya töz türü vardır. İlk felsefenin ikinci dalı olan teoloji (*theologike*) bütün tözlerin en temeli olan tözü, yani hem ayrı bir varoluşa sahip olan hem de değişmez olan varlığı, maddeyle en küçük bir ilişkisi olmadan varolan tözü konu alır. Bu töz de Aristoteles’te ilk muharrik veya hareket etmeyen hareket ettirici adını alan Tanrı’dır.

Eserleri

Aristoteles’in eserleri de söz konusu bilim tasnifine uygun olarak sınıflanır. Bunun dışında Aristoteles’in, en azından birçok kimsenin gözünde, sadece ayrı dalları veya müstakil alanları olan bir disiplin olarak felsefenin değil, çok daha genel bir biçimde, bağımsız disiplinlere ayrılan entelektüel araştırma anlayışının yaratıcısı olması olgusunu da dikkate almak gerekir. Sözgelimi, mantık ve matematiğin ispat standartlarının doğa bilimi için geçerli olamayacağını öne süren Aristoteles, matematik ve fiziğin de etik ve politika için bir model olamayacağını savunmaktaydı. Aristoteles eserlerini, işte böylesi bir anlayışla, genel bir entelektüel araştırmanın ayrı alanlarında bilinmesi gereken temel malzemeyi ortaya koyan çalışmalar olarak kaleme almıştır.

Eğitici ve araştırmacı kişiliğine ek olarak, yazarlığı bakımından da oldukça üretken olan Aristoteles, başlangıçta, ahla-

ki konular üzerine Platon'un diyaloglarını kendisine model alarak, bir dizi felsefi diyalog kaleme alıp yayımlamıştır.¹³ Hayli çekici ve etkileyici bir üslupla yazılan ve ona yaşadığı dönemde büyük bir ün kazandıran bu diyalogların neredeyse tamamı kaybolmuştur. Bu nedenle, Aristoteles'in yazar olarak ünü, kendisinin yayımlamadığı ve MS 2. yüzyılda, bir Peripatetik olan Rodoslu Andronikos tarafından yayımlanncaya kadar dünyanın büyük ölçüde varlığından habersiz olduğu bilimsel/felsefi denemelere dayanır.

Olağanüstü zengin çeşitliliği, içeriği ve özgünlüğüyle gerçek bir entelektüel başarıyı somutlaştıran bu eserler, ilk diyaloglarının ya da Platon'un diyaloglarının edebi kalitesinden ve sanatsal üslubundan yoksundur. Zaman zaman azımsanmayacak ölçüde muğlak hale gelebilen, bazen de tekrarlar ve hatta tutarsızlıklar ihtiva eden bu denemelerin, Akademi'de verdiği derslerden önce veya sonra kaleme alınmış taslak ya da kayıtlar olduğuna inanılmaktadır.

Aristoteles'in söz konusu bilimsel/felsefi denemeleri ya da eserleri yedi başlık altında sınıflanabilir. Bunlardan birincisi, mantıkla ilgili eserlerdir. Neredeyse yüzyılımıza kadar mantık alanını hâkimiyetine alan eserleri *Organon* başlığı altında altı kitaptan oluşur. Mantığın doğru düşünme ve araştırmanın aracı olması nedeniyle, esere "araç" ya da "alet" anlamına gelen *Organon* adı verilmiştir. Bu altı kitap sırasıyla; *Kategoriler*; *Peri Hermenias*; *Birinci Analitikler*; *İkinci Analitikler*; *Topikler* ve sofistlik argüman ya da eristikle ilgili olan *Sofistik Çürütmeler*'dir. Altı eser içerisinde, *Birinci Analitikler*, tüm-dengelimsel bir formel mantık sistemi formüle etme yönündeki ilk teşebbüsü temsil eder ve bir tasım kuramı üzerinde yükselir. *İkinci Analitikler* ise bu mantık sistemini, bilimsel bilginin tanımı ve yorumunda kullanır. Aristoteles'in anladığı

13 Luce, J. V., *An Introduction to Greek Philosophy*, Thames & Hudson, London, 1992, s. 111.

şekliyle mantık, dile ve anlama ilişkin bir araştırmayla dilin dil-dışı gerçeklikle olan ilişkisi üzerine bir incelemeyi içermek durumunda olduğundan, söz konusu mantık külliyatı içinde yer alan diğer eserler, bugün dil ve bilim felsefesiyle mantık felsefesi içinde geçen pek çok konuyu ele alır.

Mantıkla ilgili eserlerden sonra, doğa bilimleriyle ilgili eserleri gelir. Tüm eserlerinin yaklaşık çeyreğini meydana getiren bu çalışmaların başında biyoloji yer alır. Söz konusu eserler, Aristoteles tarafından iki başlık altında toplanmıştır. Birinci başlıkta, hayvanların yaşamının belli başlı olgularını ele alan, giriş niteliğindeki bir eser olarak *Historia Animalium* [Hayvanların Tarihi] adlı kitap bulunur. İkinci başlık ise *Hayvanların Tarihi*'nde ele alınan olguların teorisini ortaya koymayı amaçlayan eserlerden meydana gelir. Söz konusu teori genel olarak canlı şeyler konusyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili olan iki eser *De Partibus Animalium* [Hayvanların Kısımları] ve *De Incessu Animalium* [Hayvanların Gelişimi]'dir. Canlı şeylerin önemli özelliklerini ele aldığı eserleriyse *Parva Naturalia* [Küçük Doğal Şeyler], *De Motu Animalium* [Hayvanların Hareketleri] ve *De Generatione Animalium* [Hayvanların Oluşumu]'ndan meydana gelir.

Ayrıntılı gözlem koleksiyonları da içeren bu eserlerde Aristoteles bir yandan biyoloji ve zoolojiye genel bir giriş yaparken, dört yüz doksan beş türün varlığını teşhis ederek çeşitli üreme yollarını ele alır. Aristoteles benzer bir gözlemi, *Meteoroloji* adını taşıyan eserinde, cansız doğa için de yapar.

Aristoteles'in doğa bilimleriyle ilgili diğer eserleri, özellikle de sekiz kitaptan oluşan *Fizik*, dört kitaptan meydana gelen *Astronomi* ve iki kitaptan oluşan *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, doğa bilimi alanında yapmış olduğu tüm gözlemleri açıklama imkânı veren sınıflayıcı bir şema içerir. Bu şema da hiç kuşku yok ki Aristoteles'in yine bu eserlerde geliştirmiş olduğu bir doğa yorumuna; form, neden, madde ve

değişmeyle ilgili görüşlerine; kısacası, doğal organizmaların ve davranışlarının nasıl anlaşılacağıyla ilgili kavrayışına dayanır.

Günümüzde bilim kapsamı içinde ele alınan ve Aristoteles'in ampirik bakış açısını yansıtan bu araştırma ve denemelerden sonra, on dört kitaptan oluşan *Metafizik* gelmektedir. Aristoteles'in kendisinin kullanmadığı *meta ta phusika* (Fizikten sonra gelen) adı, Rodoslu Andronikos'un sınıflamasından alınmadır. Bu kitap, aynı zamanda Aristoteles öncesi Yunan felsefesinin, varlık felsefesi bakımından eleştirel bir tarihi niteliğindedir. Kitabın özünü, Aristoteles'in "töz olarak varlık" kavramını ortaya koyan ve maddeyle form kavramının felsefi yorumunu veren 6., 7. ve 8. kitaplar oluşturur. Metafiziği, diğer disiplinlerin temelleri ve önkabulleriyle ilgili düşüncelerinin oluşturduğu genel çerçeve içinde, "varlık olmak bakımından varlığın" evrensel bilimi olarak tanımlayan Aristoteles, bu eserde doğaya ilişkin araştırmanın temellerini ele alır, canlı organizmaların indirgenemez karakterini gözler önüne serer. Bu eserde yer verdiği önemli konulardan biri de kozmik düzenin nihai ilkesi olarak Tanrısal tözdür.

Aristoteles külliyyatında dördüncü sırada, psikolojiyle ilgili eserleri yer alır. Bu kapsam içinde değerlendirilebilecek iki temel eseri vardır: Duyum, bellek, imgelem ve düşünce konularını ele aldığı *Ruh Üzerine* ve algı, uyku ve uyanıklık, uzun ve kısa yaşam, düşler, yaşam ve ölüm gibi konuları ele aldığı *Parva Naturalia*. Aristoteles, özellikle zihin felsefesine önemli katkılar yaptığını kolaylıkla görebileceğimiz bu iki eserinde esas itibarıyla, ruh-beden ilişkisini açıklamak için form ve madde öğretisini kullanır ve farklı canlı varlık türlerinde görülen farklı ruh tiplerini ele alır.

Beşinci sırada, etikle ilgili üç eseri bulunur: Ahlak felsefesine yaptığı önemli katkıların yer aldığı *Nikomakhos'a Etik*, onun daha erken ve nispeten daha az önemli bir versiyonu olan *Eudemos'a Etik* ve nihayet *Magna Moralia*.

Tüm Yunan düşünürleri gibi Aristoteles de ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta gerçekleşebileceğine inanır. Bu nedenle, külliyatta etikle ilgili eserleri politikaya ya da siyaset felsefesine ilişkin eserler takip eder. Bunların en önemlisi Yunan kent devletinin doğası ve farklı yönetim tarzları üzerine son derece önemli ve ilginç düşüncelerinin yer aldığı, ve siyaset teorisinde önemli bir yer tutan *Politika*'dır.

Külliyatın sonuncu kategorisi, bir yandan mantık, diğer yandan da etik kuramı ve siyaset felsefesiyle yakından ilişkili iki eser olan *Retorika* ve *Poetika*'dan oluşur.

Çevirenin Önsözü

Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'in sonunda sırada devletlerin yönetim şekillerinin incelenmesi olduğunu söyleyerek, siyaseti ahlak konusunun bir parçası olarak işlemeye devam edeceğini belirtir ve siyasete dair görüşlerini aktarmaya başlar. *Politika* Aristoteles'in yayınlanması için hazırladığı çalışmalarından birisi değildir. Daha çok öğrencilerinin tuttuğu notlardan oluşmaktadır ve bu durum eserin dilinden de kolaylıkla anlaşılabilir. Yine Aristoteles'in eserlerindeki kayıp bazı bölümler çeşitli araştırmacılar arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Üçüncü kitabın dilinin kitabın genel yapısından farklılıklar göstermesi, dördüncü ve altıncı kitaplardaki çeşitli tekrarlar ve dördüncü kitaptan sonra göze çarpan bazı çelişkiler, kitapla ilgili notların birinci kitaptan sekizinciye kadar sıralı bir şekilde tutulmadığı ve çeşitli kısımların daha sonradan eklenmiş, çıkartılmış ya da farkında olmadan tekrarlanmış olabileceği düşüncülerini beraberrinde getirmektedir.¹⁴

Birinci kitapta Aristoteles kent devletini, karı-koca, baba-oğul, köle-efendi arasındaki ilişkilerle karşılaştırır, ardından köleliğin ne olduğunu, türlerini ve nasıl olması gerektiğini açıklayarak hem kent devleti yapısına hem de toplumsal

14 Tüm bu tartışmalar için bkz. Lord, C. *Education and Culture in the Political Thought of Aristotle*. Ithaca, 1982.

sınıflara açıklık getirir. İkinci kitap başta Platon'un *Devlet*'i olmak üzere, Khalkedonlu Phaleas, Miletoslu Hippodamos gibi ideal devlet görüşünü aktaran yazarların eleştirisidir. Yine bu kitapta Sparta, Girit ve Kartaca gibi Yunan dünyasında ideal anayasalar olarak şöhret kazanmış bazı anayasaların eleştirisi de bulunmaktadır. Üçüncü kitap kime vatandaş denileceğini, siyasi gücün ne şekilde dağıtılması gerektiğini ve anayasa ve monarşi türlerini kendisine konu edinmektedir. Dördüncü kitapta da anayasa türleri tartışılır, bunun dışında demokrasi ve oligarşi türleri bu kitabın diğer temel başlıklarıdır. Aristoteles bu kitapta anayasal yönetim dediği yönetim biçimi de açıklamaya başlar. Beşinci kitapta anayasal değişimler, devrimler ve isyanlar nedenleriyle birlikte açıklanırken aynı zamanda tiranlık rejiminden söz edilir. Altıncı kitap temelde iki konudan oluşmaktadır: Demokratik ve oligarşik anayasalar.

Aristoteles bu şekilde ilk altı kitapta gerek Eski Yunan'da gerekse de Yunanlılar tarafından bilinen dünyadaki durumu açıkladıktan sonra yedinci ve sekizinci kitaplarda kendi görüşlerini sunar. Yedinci kitap en iyi devlet, en iyi kent devleti ve en iyi vatandaş gibi konuları kentin kurulması gereken yer, olması gereken nüfusa varıncaya kadar ayrıntılı bir şekilde açıklar. Yine bu kitabın konularından biri de evlilik ve çocuktur. Sekizinci kitap ise ilk yedi kitaptan farklılık göstererek ideal bir devlette çocukların eğitiminin nasıl olması gerektiği problemini çözmeye çalışır. Bu bölüm adeta *Nikomakhos*'a *Etik* kitabının sonunda kalınan yere bir geri dönüş yaparak oradaki eksikleri tamamlamayı amaç ediniyor gibidir.

Furkan Akderin
Temmuz 2013, İstanbul

POLÍTIKA

Çeviride Aristotle: Politics (Loeb Classical Library No. 264) künyeli metin esas alınmıştır. Yunanca isimlerin yazımlarında originalleri muhafaza edilmiş, sadece Yunanistan, Atina gibi Türkçe'ye yerleşmiş olan kelimeler okunuşun akıcılığını kaybetmemesi adına Türkçeleştirilerek verilmiştir.

BİRİNCİ KİTAP

Gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulan bir insan topluluğu olduğunu gösterir. İyi dememin nedeni tüm insanların eylemlerinde iyi denilen şeyi yapmaya çalışmalarıdır. Madem ki tüm topluluklar o ya da bu şekilde iyi denilen şeye ulaşmaya çalışıyorlar o halde toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı olan devletin de en iyiyi amaçlaması gerekir. Devlet denilen şey aslında bir topluluktur ve bu topluluk siyasaldır. Devlet adamıyla devlet, kral ve ona bağlı olanlar, aile reisi ve diğer ev halkı ya da efendi ve köle arasındaki ilişkinin aynı olduğunu sanmak yanlıştır. Aralarında sadece büyüklük değil aynı zamanda nicelik farkı da vardır. Büyüklük belirleyici bir nokta değildir, bir adam birkaç kişiyle efendi-köle ilişkisi, çok daha fazla insanla aile ilişkisi, daha da fazlasıyla siyasal topluluk ilişkisi kurduğunu söyleyemeyiz. Böyle düşünersek büyük bir aileyle küçük bir kent arasında hiçbir fark olmadığı sonucuna varırız. Ancak krallık ve siyasal bir topluluk ya da vatandaşlar topluluğu arasında bile nitelik farkı bulunmaktadır. Bir insan diğerlerini yönetiyorsa, burada krallık vardır. Bilimsel ilkelere göre vatandaşlar sırayla bazen yöneten bazen yönetilen konumdaysalar buna siyasi topluluk diyemeyiz. Çünkü sorunu her zamanki gibi çözümleme yoluyla incelediğimizde gerçek ortaya çıkacaktır. Diğer bilim dallarındaki araştırmalarımızda şeyleri artık bölünemeyecekleri kadar

1252a

küçük parçalara ayırıyorduk. Devleti ve devleti kuran öğeleri de aynı şekilde inceleyelim. Bu öğelerin birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını ve farklı parçalarla ilgili olarak geçerli ilkeler ortaya koyup koyamayacağımızı daha iyi anlayacağız.

Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da şeylerin doğal gelişimini incelersek soruna en iyi şekilde yaklaşmış olacağız. Öncelikle eşi olmadan tek başına anlam ifade etmeyen şeyleri birleştirmeliyiz. Örneğin üremek için erkek ve dişinin bir araya gelmesi gereklidir. Çünkü biri olmadan diğeri etkisiz kalacaktır. Bu düşünülerek yapılan bir seçim değildir. Bunun nedeni doğanın hayvanlara da bitkilere de benzer bir şekilde üreme isteği vermiş olmasıdır. Yöneten ve yönetilenin bir araya gelmesi de aynı nedenden kaynaklanır. Bu ikisinin bir araya gelmesinin nedeni ortak güvenliklerini sağlayabilme arzusudur. Gerekli şeyleri önceden zekâsı sayesinde fark edebilen bir insan doğal olarak efendidir, tüm bunları beden gücüyle becerebilen bir insan ise doğal bakımdan köledir, yani yönetilendir. Bu nedenle efendi ve köleyi bir araya getiren ortak bir çıkar bulunmaktadır. Doğa erkek ve kadın arasında da bir fark ortaya koyar. Kadınlar farklı işlerle ilgilenirler ve cömertçe farklı araçlar sağlarlar. Yani her işe yarayan Delphoi bıçağı¹ gibi değillerdir. Her bir araç sadece bir işi yapabilmesi için üretildiğinde en mükemmel sonucu verir, birçok şey için kullanıldığında değil. Kadınların ve kölelerin birbirinden farklı işlevlerinde de aynı şey geçerlidir. Ancak barbarlar arasında kadınlar ve köleler aynı seviyede görülürler. Çünkü onların toplumlarında doğal olarak yöneten ve emir veren bir sınıf yoktur. Toplumlarında sadece erkek ve kadın köleler

¹ Yani her hareket ve işlev önceden hesaplanabilir durumda değildir.

vardır. İşte bu yüzden şairler, köleler ile barbarların eşdeğer olduklarını vurgulamışlar ve “Helenlerin barbarları yönetmesi gerekir” demişlerdir. Aile ilk olarak erkeklerle kadınlar ve kölelerin birleşmelerinden ortaya çıkmıştır. Şair Hesiodos’un² şu sözleri çok doğrudur: “Önce öküz ve sabanı koşmak için bir ev ve bir kadın al!” Doğal yasalara göre kurulan ve varlığını sürdüren bu birlik ailedir. Kharondas aile üyeleri için ekmek ortakları; Giritli Epimenides³ ise “Ahır ortakları” demiştir. Daha sonra köy gelir. Günlük ihtiyaçlar dışındaki diğer ihtiyaçların da karşılanması amacıyla çok sayıda ev birleştiğinde köy ortaya çıkar. Bu da genelde çocukların ve torunların evlerinin de [bu yapıya] eklenmesiyle kendiliğinden sürüp gider. Böylesi bir köy üyelerine kimileri homogalaktes⁴ adını verirler. Düzen bu şekilde kurulunca doğal olarak yönetim şekli de krallık olmaktadır. Bugünkü bazı kent devletleri de ilk zamanlarda krallıkla yönetilmişlerdir. Her evin en yaşlı üyesi adeta bir kral gibi evini yönetiyordu. Aralarındaki kan bağından dolayı diğer evlerde de aynı durum geçerliydi. Homeros bu durumu şöyle nitelendirir: “Her adamın çocukları ve karılarıyla ilgili yasalar çıkarma hakkı vardır.” Burada bahsettiği şey köyler değil dağınık ailelerdir. Çünkü eskiden bu şekilde yerleşimler söz konusuydu. Çoğu toplum önceleri krallık idaresi altında yaşırdı, gerçi birçoğu halen aynı şekilde yaşıyor, bu insanlar, aynı zamanda, tanrıların da bir kral tarafından yönetildiğini söylerlerdi. İnsanlar tanrıların insan biçimli olduklarını düşündükleri için onların yaşamlarının da insanlara benzediğini düşünürler. Son

2 *İşler ve Günler* ve *Tanrıların Doğuşu* eserleriyle tanınan yaklaşık olarak MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda yaşamış Yunan şair.

3 Kendi ismiyle bilinen paradoksu ortaya atan Yunanlı filozof, efsaneye göre 46 senelik uykusundan sonra Zeus tarafından kendisine öngörü yeteneği verilmiştir.

4 Yani beraber emzirenler.

topluluk ise çeşitli köylerin bir araya gelmesiyle oluşan kent devletleridir. Böylece süreç tamamlanmış olur, başlangıçtaki amaç sadece yaşamakken şimdi iyi yaşamak amaç haline gelmiştir. Bu nedenle eski topluluklar gibi kent devletleri de doğal bir topluluk olarak nitelendirilmelidir. Diğerleri de böyle bir toplum olmaya çalışırlar, kent devletinin doğasında da bir amaç vardır. Çünkü bir şey büyümesini tamamladığında ortaya çıkan şeye onun doğası diyoruz. İnsan, ev, aile, kısacası her şey kendi doğasına ulaşmak ister. Ayrıca nihai amaç iyi olandır ve kendi kendine yetmek hem bir amaç hem de yetkinliktir.

- 1253a Buradan yola çıkarsak devletin doğal bir büyüme/ gelişim olduğu ve insanın doğası gereği politik bir hayvan olduğunu söyleyebiliriz. Eğer şansızlığından kaynaklanan bir durum değilse, bir insanın kente ya da kent-devletine ait olup olmamasından, onun çok iyi ya da çok kötü bir insan olduğunu anlayabiliriz. Çok kötüden kastedilen Homeros'un "Ailesine, soyuna saygısızlık eder." şeklinde tanımladığı savaşçı yapıda olan bir insandır. Bu insanlar tek kalmış bir dama taşı gibi hiç kimseyle geçinemezler. Ancak burada söz ettiğimiz sadece birileriyle geçinip geçinememe meselesi değil, çünkü insan diğer canlılardan farklı olarak sürü halinde yaşayan politik bir hayvandır. Doğanın hiçbir şeyi boşuna yaratmadığını defalarca söylemişizdir, insanın politik bir hayvan olabilmesi için diğer tüm hayvanlar arasında sadece ona konuşma yeteneği verilmiştir. Konuşmak ve ses çıkarmak çok farklı şeylerdir. Diğer hayvanlar da ses çıkarırlar ve bu sayede bir şeyden keyif aldıklarını ya da acı çektiklerini gösterirler. Evet gerçekten de bazı hayvanlar doğaları gereği hem keyif alırlar hem acı çekerler hem de bu duygularını gösterirler. Ancak dil yararlı ve zararlıyı, doğru ve yanlış olanı ifade etmeye yarar. İnsan ve diğer

hayvanlar arasındaki en büyük fark da insanların doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü ayırt edebilmeleridir. Bir kenti, aileyi ya da topluluğu oluşturan şey bu tür konularda ortak bir görüşe sahip olmamızdır.

Kent ya da devlet, aile ya da başka bir toplumsal birlik-telikten önce gelir. Çünkü bütün, parçadan önce gelmelidir. El ya da ayak tüm bedenden ayrıldığında artık el ya da ayak değildir. Sadece taştan yapılmış bir el ya da ayaktan bahsediyorsak bu ismi hak edebilir. Bedenden ayrıldığı zaman ona bu ismin verilmesine neden olan güç ve yetileri kaybettiği için kendisi de yok olacaktır. Evet belki hepsi için aynı kelimeleri kullansak da aslında aynı şeyden bahset-miyoruzdur. Bu nedenle devletin doğal ve bireyden farklı bir şey olduğu bellidir. Nasıl ki insanın uzuvları bütün-den ayrıldığı zaman kendi kendine yetemiyorsa, bütünüle ilişkiliyse aynı şekilde devlete katılma yeteneği olmayan konuşamayan hayvan ya da aksi yani kendi kendine yeten tanrı gibi varlıklar da devletin bir parçası olamazlar. İşte bu yüzden, insanları doğal olarak bir araya gelmeye iten sebeplerin çok olması nedeniyle, ilk defa devlet kurmayı düşünen insan, övgüye layık bir insandır. İnsan gelişimini tam olarak tamamladığında diğer hayvanların en iyisi olur, yasalara uymadığı zaman ise en kötüsüdür. En büyük zor-luk elinde silah olanların gücüyle başa çıkmaya çalışmaktır. Bir insan elinde silah olsa da erdemli olabilir, fakat bir sila-hın başka amaçlar uğruna kullanılması çok daha yaygındır. Bu nedenle erdemsiz insan en vahşi ve adaletsiz olandır, cinselliğe ve yemeğe düşkünlüğü de vardır. Ancak devletin temeli adalettir, halk adalet sayesinde rahat eder, adil olan adaletli olanın ne olduğunu söylemektir.

Kentin hangi parçalardan oluştuğunu söylemiştik. Aile 1253b
de bunlardan birisidir, bu nedenle öncelikle aile ekonomi-

sine değinmek gerekir. Aile parçalarına yani özgür insanlar ve köleler olarak ikiye ayrılabilir. Biz de incelememiz sırasında her şeyi olabilecek en küçük parçalarına bölerek, o şekilde incelemeliyiz. Bu bölümlleme sonucunda elimizde üç çift oluşur. Aile reisi ve köleler, karı-koca, baba ve çocuklar. Öncelikle bu ilişkilerin her birinin nasıl kurulduğunu ve nasıl bir karakter taşıması gerektiğini konuşmalıyız. Yani yöneticilik, evlilik (karı ve kocayı birleştiren ilişkiyi gösteren daha uygun bir terim yoktur), üçüncüsü de bir üretim ilişkisi (bunun için özel bir isim belirtilmemiştir). İlkinde erkeğin görevi için despotluk kavramı kullanılabilir, diğerleri için daha başka isimler bulamazsak koca ya da baba demeliyiz. Bazıları bu üç ilişki dışında bir ev yönetimiyle ilgili dördüncü bir şeyden daha söz ederler. Bunun ismi zenginlik elde etme sanatıdır ve en az diğerleri kadar önemlidir.

İlk olarak, bazı şeyleri daha iyi gözlemleyebilmek ve pratik fayda elde edebilmek, hatta kavramlar üzerinden daha iyi bir teoriye ulaşabilmek umuduyla efendi köle ilişkisine bakalım. Her zaman uygulanan yöntemin dışında başka bir yol bulabileceğimizi zannediyorum. Kimileri efendi olmak için bir tür bilginin gerektiğini ve bu bilginin evi yönetmek, devleti yönetmek ya da kral olmak için gerekli bilgiyle aynı olduğunu iddia ederler. İşte daha önceden bahsettiğim hata bu. Kimileri ise efendinin köleyi yönetmesinin yanlış olduğunu, aralarında doğalarından kaynaklanan bir fark olmadığını, farkın ilişkiden kaynaklandığını ve böylesi bir ayrımın metazori oluşundan dolayı haksız bir şey olduğunu söylerler. Ailenin parçalarından birisi mülk, aile ekonomisinin parçalarından birisi de mülk edinmedir. Çünkü belirli bir mal varlığı olmaksızın yaşam ya da iyi yaşam olamaz. Ayrıca bir işi yapmak için onun yapılmasını sağlayacak parçalara sahip olmak gere-

kir. Hem cansız hem de canlı araçlar vardır. Bir geminin dümeni cansız, gözcüsü canlı bir araçtır. O sanat için çalışan kişiler uğraştıkları sanatın parçalarından birisi olurlar. Bu nedenle mülkiyet kapsamına giren herhangi bir şey o insanın yaşaması için gerekli bir araç olarak görülebilir. Bir insanın, köleler de dahil olmak üzere, sahip olduğu şeylerin toplamına mal varlığı adı verilir. Köle veya diğer hizmetçiler canlı olduklarından diğer araçlar gibi bir değer taşımaktadırlar. Oysa her araç Daidalos'un⁵ heykelleri gibi olsaydı ya da Hephaistos'un tekerlekli arabaları gibi "kendiliklerinden tanrıların toplantılarına girselerdi" yani biz ne desek onlar yapsalar, dokuma tezgâhı kendi kendine dokusa ya da lir kendi kendini çalsaydı, o zaman zanaatkârlara ya da kölelere gerek olmazdı.

Araç dediğimiz şey üretim yapmaya yarar, mülkiyet 1254a ise kendiliğinden yararlı olan bir şeydir. Yani dokuma tezgâhı bir şey üretmeye yarar, fakat yatak ya da elbise böyle değildir. Öte yandan bir şeyi üretmek ve yapmak birbirlerinden farklı şeyler oldukları ve ikisi de araç kullanımına gereksinim duydukları için aralarındaki farkın nitelik farkı olması gerekir. Bu nedenle de araçlar üretim için mülkiyet ise eylemde bulunmak içindir. Fakat insan yaşamı üretim üzerine değil eylemek üzerine kuruludur. Böylece kendisi mülkiyetin bir parçası olan köle eylemde bulunmaya yarayan bir şey olarak tanımlanmaktadır. Mülkiyet konusu olan şey parça da olabilir, parça yalnızca bir şeyin parçası değildir aynı zamanda bütüne bağlıdır, mülkiyet konusunda da aynı durum geçerlidir. Örneklersek köle, efendisinin mülkiyeti altında olduğundan bütünün bir parçasıdır, yani mülkiyetin parçalarından birisidir. Ancak efendi kölenin efendisi olarak bütünün

5 Yunan mitolojisinde ismine rastlanılan mimar ve heykeltıraş.

parçalarından birisi sayılamaz. Böylece kölenin doğasından ve neye yaradığından bahsetmiş olduk. Doğası itibarıyla kendi kendisine ait olmayıp bir başkasına ait olana köle denir. Bir insan mülkiyetin konusuysa yani başka birisinin yaşama amacına yararlı bir araç haline dönüşürse o insanın kölesi olacaktır.

Ancak söylediğimiz tanıma doğal olarak uygun birileri var mıdır? Bir insanın bir diğer insana köle olması doğru ve adil midir? Yoksa köleliği tamamen yadsımalı mıyız? Sırada bu konuları incelemek var.

1254b Hem tartışarak hem de gözlem aracılığıyla bu sorulara yanıt verebiliriz. Bir insanın emir veren diğerinin de emirlere uyan olması normaldir, ayrıca zorunlu ve yararlıdır da. Çünkü bazı şeyler doğaları gereği böyle bir ayrıma uygundurlar. Yöneten ve yönetilen arasında çeşitli ilişkiler olabilir ve bu ilişkilere her yerde rastlanır. Sürekli ya da çeşitli öğeleri olan ve toplamda bir bütün oluşturan şeylerde yöneten ve yönetilen ilişkisi vardır. Doğaları gereği bu duruma canlılarda rastlamaktayız. Canlılar akıl ve bedenden meydana gelirler. Burada akıl yöneten, beden yönetilendir. Bir şeyin yapısını incelediğimizde onun doğal gelişimini göz önünde tutmamız, bozulmuş hallerine dikkat etmememiz gerekir. Bu nedenle akıl ve beden bakımından iyi durumda olan ve aklın bedeni yönettiği insanları göz önünde bulundurmamız gerekir. Tam tersine yani bedenin akli yönetmesine, doğaya aykırı bir durum olduğu için sadece kötü insanlar ya da kötü durumda bulunan insanlarda rastlanır. Daha önceden de söylediğim gibi yönetme gücü mutlak olan ya da olmayan birinin bu gücünü kullanmasına ilk olarak canlılarda rastlamaktayız. Aklın bedene olan hâkimiyeti mutlaktır, akıl arzuları, tıpkı bir devlet adamının vatandaşlarını yönet-

mesi gibi anayasaya uygun ve bir krala yakışır şekilde yönetmektedir. Bunun gerçekleşmesi için bedenın akıl, doğamızın duygusal yanı için de bedenın zekâ tarafından yönetilmesi gerektiği bellidir. Her ikisinin birbirlerini eşit bir şekilde yönetmeleri uygun olmaz. Çünkü insanlarla diğer hayvanlar arasında da benzer bir ilişki vardır. Evcil hayvanlar doğaları gereği vahşi hayvanlardan daha iyidirler, onların insanlar tarafından yönetilmeleri de daha iyidir, bu sayede daha güvenli bir yaşam sürerler. Yine dişi ve erkek arasında da doğaları itibarıyla bir üstünlük farkı vardır. Birisi yöneten diğeri yönetilendir. İnsanlar arasında da aynı ilişki vardır. Bu yüzden akıl ve beden ya da insan ve hayvan arasındaki farkın bir benzer insanlar arasında varsa ve nasıl ki bazı insanlardan sadece bedenlerini kullanarak çeşitli işler yapmaları dışında başka bir şey beklenemezse o insanlar da doğal olarak köledirler. Diğerlerinde olduğu gibi bunların da yönetilmeleri ve emir beklemeleri daha uygun olur. Buna göre doğal olarak köle dediklerimiz, diğerlerine bağlı, aklını kullanma yetisi az da olsa gelişmiş fakat bunun iradesine sahip olmayanlardır. Diğer hayvanlar akıllarını kullanma yoluyla değil de söz dinleyerek itaat ederler. Kölelerin ve evcil hayvanların kullanım amaçları birbirine benzer. Her ikisi de bedensel ihtiyaçlarımızı karşılamaya yararlar. Doğa özgür insanların ve kölelerin bedenlerini farklı şekilde yapılandırmıştır. Kölelerin bedenleri elle yapılan işler için güçlüdür, özgür insanların bedenleri bu türden işlerde bir varlık gösteremez, ancak onların yaşamı normal bir vatandaşın yaşamına, savaş ve barış arasında geçen bir dönemin yaşamın koşullarına uygundur. Her ne kadar doğanın böyle bir amacı olsa da sık sık farklı durumlarla da karşılaşmaktayız. Özgür insanlara uygun bedene sahip ama akli uygun olmayan ya da akli uygun ama bedeni uygun olmayanlar da vardır. Ancak bedenleri bir tanrı

heykeli gibi haşmetli olan insanlar diğerlerinden daha üstün olsaydılar herkesin onların kölesi olması gerekirdi. Tabii ki bedensel üstünlükle ilgili böyle bir farktan söz ediyorsak ister istemez aynı şey akıl üstünlüğü konusunda da geçerli olacaktır. Fakat aklın üstünlüğünü görmek bedenın üstünlüğünü görmek kadar kolay değildir. Sonuçta doğaları itibariyle kimi insanlar özgür kimileri köledir. Bu insanların da kölelik yapmaları uygun ve doğrudur.

- 1255a Ancak kölelik karşıtlarının bir yere kadar haklı olduklarını ifade etmek gerekir. Kölelik ve köle kelimelerinin anlamları farklıdır. Şu ana kadar söz ettiğim şey doğal kölelikti, bir de yasalardan kaynaklanan kölelik durumu var. Genelde savaşta ele geçirilen her şey onu ele geçirenlerin malı olarak kabul edilir. Kimileri şiddetin sınırlandırılması gerekliliğine dayanarak bu hakkın kullanılmamasını isterler. Onlara göre bir insanın diğerinin gücü karşısında yenilgiye uğraması ve ardından köle yapılması doğru değildir. Kimileri ise işin böyle olmasında bir mahsur olmadığını söylerler. Aslında bu konudaki farklı görüşlerin temelinde, daha üstün derken kastedilen şeyin ne olduğuyla ilgili bir sorun yatmaktadır. Bir insanın emir verebilecek konuma gelmesinde yani zafer kazanmasında bir erdem ve yetenek olduğu gerçektir. Zaten zafer kazanılmasının altında da böylesine bir yetenek yatmaktadır. Bundan dolayı güç kavramı içinde bir erdemın olduğu açıktır. Fakat insanın nelere hakkı olduğu konusu tartışmalıdır. Bu konuda iki farklı görüş vardır. Kimileri öne çıkarılması gerekenin duygular olduğuna işaret ederken, kimileri de yönetme hakkının daha güçlü olanda olması gerektiğini söylemektedirler. Bu fikirlerin uzlaşma imkânı yoktur. Bir tarafın delilleri karşı tarafı ikna etmeye yetmez ve sonuçta şöyle bir noktaya vararak erdem

bakımından üstün olan yönetir sözlerimizi geri çekmek durumunda kalabiliriz.

Kimilerince kölelik yasal olarak var olduğu için haklı bir şeydir. Tabii ki bunu her zaman iddia etmezler çünkü savaş konusundaki fikriniz zaman zaman adaletsiz bir temele dayanıyor olabilir. Ayrıca köle olmayı hak etmeyen bir insana köle demek de yakışık almaz. Böyle olsaydı, köleler ve kölelerin çocukları arasında esir oldukları için satılan çok asil insanlarla karşılaşabilirdik. Bu nedenle bu insanlara köle denmez, köle sözcüğü barbarlar için kullanılır. Böylece daha önceden yaptığımız tanıma uygun şekilde hareket etmiş oluruz. Yani doğaları itibariyle köle olanları tanımladık, kısacası şunu söylemek yerinde olacaktır: Kimileri her yerde köledir, kimileri hiçbir yerde.

Asiller için de benzer bir şey söyleyebiliriz. Asiller sadece kendi halkları arasında değil diğer her yerde de kendilerini asil sayarlar. Fakat Yunan olmayan asillerin asilliğini sadece diğer ülkelerdeyken kabul ederler. Böylece özgürlük ve soyluluğun iki kategorisi olduğunu söylerler. Mutlak ve mutlak olmayan kategoriler. Ancak mutlaklık konusundan söz ettiğimiz zaman asil ve asil olmayan arasındaki fark iyilik ve kötülüğe bağlanmaktadır. Nasıl ki insan insandan, hayvan da hayvan doğuyorsa iyilikten de iyilik doğar diye düşünürler. Doğa bunu amaçlasa bile çoğu zaman elde edemez. Bu yüzden farklı görüşte olunmasının bir nedeni vardır. Hem insanların doğaları itibariyle köle ve özgür insanlar olduklarını söyleyemeyiz hem de bazen köle ve efendi olmanın adaletli ve uygun olduğu zamanlar vardır. Yönetme ve yönetilme kavramları çeşitli durumlarda doğal özelliklere bağlıysa aynı şekilde efendi olmak da benzer bir durumdadır. Eğer efendilik kötü bir şekilde sürdürülüyorsa, bu efendinin de kölenin de işine yaramaz. Çünkü parça ve bütünün, beden

1255b

ve aklın ortak çıkarları vardır. Köle efendisinin parçasıdır, canlı vücudun bir parçası ama ondan henüz ayrılmış bir parçadır. Efendi ve köle arasında kendiliğinden oluşmuş bir ilişki varsa aralarında bir sevgi olmasında da yarar vardır. Ancak bu kölelik zorla elde edildiyse ve esirlikten kaynaklanan bir kölelik varsa doğal sevgi ortamının bulunması olanaksızdır.

Buradan yola çıktığımızda, efendinin köleyi yönetmesi ve siyasi yönetim arasında farkların olduğu görülür. Kimilerinin düşündüğünün aksine tüm yönetim şekilleri aynı değildir. Özgür insanların yönetilmeleri ile doğal kölelerin yönetilmeleri arasında fark vardır. Bir evin yönetilmesi monarşidir, evde bir yönetici vardır. Oysa devletin yönetimi özgür ve eşit insanların yönetilmesidir. Efendi olunmasının gerekçesi bildiği şeyler değil, olduğu şeydir. Köleler ve özgür insanlar için de aynı durum geçerlidir. Ancak söylediğimiz şey, efendilik ve kölelik bilgisinin olmayacağı anlamına gelmez. Syrakusialı öğretmen ücreti karşılığında evdeki çocuklara ders verir. İşte bu adamın eğitimi ikinci türdendir. Aynı şekilde aşçılık ya da ev işleri için de eğitim verilebilir. Çünkü kimi insanlar alt kimi insanlar üst sınıftan işler bilirler ve atasözü çok doğrudur: “Köle köleden, efendi efendiden üstündür.” Kısacası herhangi bir yerdeki herkes birbirine eşit değildir. Tekrar efendilik bilgisine geçelim, bu, kölelerin nasıl kullanılacağını bilmekten ibarettir diyebiliriz. Bir insan köle sahibi olarak değil, köleyi nasıl kullandığına göre efendi olur. Fakat kölenin nasıl kullanılacağını bilmek tek başına çok da önemli bir bilgi değildir. Çünkü bu bilgi nasıl olacağını bilmeksizin kölelere hangi işleri yapacaklarını söylemekten ibaret bir bilgidir. Bu nedenle parası olan efendiler bu tür işleri başka hizmetkârlara bırakıp kendilerini siyasete ve felsefeye verirler. Köle edinme bilgisi ise ayrı bir şey-

dir. Burada söz konusu olan gerçek köle edinme yolu yağmacılık ve avcılıktır. Kölenin mülkiyetin bir parçası olduğunu söyledikten sonra, her zamanki yolumuzdan devam ederek mülkiyet edinme ve para kazanma kavramlarını inceleyelim. Para kazanma ve ev yönetimi aynı şey midir? Yoksa para kazanmak onun bir parçası mıdır? Yardımcıysa, bunu mekik yapma ve dokumacılık ya da tunç dökme ve heykeltıraşlık arasındaki ilişkiye benzetebilir miyiz? Çünkü bunların ikisi aynı şey değildir. Biri malzeme, diğeri araç sağlar yani dokumacı için yün, heykeltıraş için tunç. Ev yönetimi ve para kazanma aynı şey değildir. Bu açık, çünkü birinde amaç temin etmek, diğesinde kullanmaktır. Çünkü evde olan sadece evi yönetmek için kullanılır. Peki para kazanma, ev yönetiminin bir parçası mıdır yoksa tamamen ayrı bir şey midir? Eğer para kazanan nasıl para kazanılacağını bulmaya çalışıyorsa bu sorun üzerinde durmalıyız.

1256a

Mülkiyet ve para kazanma çok geniş kavramlardır. Eğer çiftçilik dediğimiz zaman hem ürün elde etme hem de ürünleri saklama anlaşılıyorsa çiftçiliğin mülkiyet yönetiminin bir parçası olup olmadığı sorgulanabilir. Ancak yiyecek elde etmenin çok sayıda farklı yolu vardır. Bu nedenle de hayvanlar ve insanlar için çok farklı yaşam biçimleri vardır. Yiyeceksiz bir yaşam olamaz, ayrıca yemek çeşitleri bakımından da farklılıklar vardır. Kimi hayvanlar sürü halinde yaşarken, kimileri böyle değildir. Bu yaşam şekilleri kiminin etçil, kiminin otçul kiminin ise ne bulursa yemesine yol açmıştır. Doğa bu hayvanların rahatça beslenebilmeleri için hepsine ayrı ayrı yaşam biçimleri vermiştir. Hayvanların hepsinin aynı yiyeceklerden hoşlanmamalarının yanında, bir de kendi aralarında farklılıklar vardır. İnsanlar için de benzeri bir durum vardır. Çobanlar en az çalışanlardır, çünkü evcil hayvan-

1256b

lardan yiyecek elde etmek en az çabayla yapılabilecek bir şeydir. Ancak hayvanların taze otlaklara götürülmeleri gerekir. İşte bu durumda çobanlar sanki gezici bir çiftlikleri varmış gibi hayvanlarla beraber yolculuk yaparlar. Çobanların ardından avcılar ya da ele geçirdikleriyle beslenenler gelir. Bu insanlar yağmacıdır, bazıları göl, nehir, bataklık, deniz kıyılarında balık, bazıları kuş ya da vahşi hayvanları avlar. Üçüncü grup, topraktan ve toprağın verdiği ürünlerden beslenenlerdir. Sonuç olarak, ticaret ya da takas yapma dışında kendi kendinizi doyurmak için başvurabileceğiniz yöntemler bunlardır. Çobanlık, çiftçilik, avcılık, balıkçılık, yağmacılık. Çoğu insan birisini yaptığı zaman diğerlerini de takas yoluyla elde ederek güzel bir yaşam sürer. Örneğin çobanlık ve yağmacılık ya da çiftçilik ve avcılık birleştirilebilir. Bu insanlar ihtiyaç duydukları şeylere göre yaşarlar. Doğa tüm canlılara doğdukları andan itibaren kendilerine bakabilme yetisini sağlamıştır. Hayvanların bazıları doğurdukları yavruları kendi kendilerine yetebilecek duruma gelinceye dek beslerler. Yumurtlayanlar bu durum için örnek oluştururlar. Yavrularını doğuranların, bu yavrular için sütleri vardır. Yavrular büyüdükten sonra da doğa onların besinlerini verir. Çünkü bitkilerin hayvanlar için, hayvanların da insanlar için var olduklarına inanmamız gerekir. Evcil hayvanlar insanlar için gerekli besini sağlarlar, vahşi hayvanların büyük çoğunluğu da besin olarak ya da başka yönlerden işe yararlar ya da onlardan kıyafet ve başka şeyler yapılabilir. Eğer doğadaki her şeyin bir görevi olduğu düşüncemiz doğruysa, aynı zamanda doğadaki her şeyin insan için varolduğuna da inanmamız gerekir. Bu amaçla elde etmenin avcılık sanatının bir parçası ve savaş sanatıyla mülkiyet edinme yollarından birisi olması doğanın ortaya çıkardığı bir gerçektir. Bu sanatı vahşi hayvanlara ve doğuştan köle durumundaki insanlara

karşı kullanmak gerekir. Çünkü doğal olarak haklı olan savaş budur.

Özetlemek gerekirse mülkiyet edinmek için bunları yapmak doğaya uygundur ve ekonominin parçasıdır. Bu nedenle, yaşamak için gerekli olan şeyler ya ilk baştan hazır olmalıdır ya da bunları edinebilmek için sözünü ettiğimiz sanatlar kullanılmalıdır, ev için de devlet için de aynı durum geçerlidir. Gerçek zenginlik bu şekilde ortaya çıkmaktadır. İyi bir yaşam için gerekli mal miktarı Solon'un⁶ dediği gibi sonsuz değildir. Solon şöyle diyordu: "Vatandaşın zenginliğinin sınırı yoktur." Fakat zenginliğin bir sınırı olmalıdır, her aracın belirli kullanım alanı olduğu gibi zenginliğin de kullanım alanı sınırlıdır. Hem zenginliğin miktarının hem de kullanımının sınırları vardır. Zenginlik, aile ya da devletin yönetim sırasında kullanacağı araçların toplamıdır. Bu nedenle de ev ya da devleti yönetenlerin temel amaçlarından birisinin neden zenginlik elde etmek olduğu açıktır.

Diğer yandan yine para kazanma denilen ve bu ismi 1257a hak eden başka yollar vardır. Zaten zenginliğe ulaşmanın sınırı olmadığının zannedilmesinin nedeni de budur. Daha önce incelediğimiz biçimle bu biçim birbirine çok benzedikleri için çoğu kişi bunların aynı şeyler olduklarını zannetmektedirler. Aralarındaki fark çok belirgin olmamakla beraber aynı şeyler değildirler, birisi doğal, diğeri doğal olmayandır. İkinci tür doğal olarak değil, çıkarımlar sonucunda elde edilir. Şöyle diyelim: Tüm eşyalar ya da mülkiyet işe yarar şeylerdir, her ikisi de kullanılır ancak benzer şekilde kullanılmazlar. Birinde eşya aslına uygun

6 MÖ 640-559 yılları arasında yaşamış Atinalı devlet adamı ve şair. Atina'da yaptığı reformları eleştirenlere verdiği yanıtlar fragmanlar halinde günümüze ulaşmıştır.

1257b

olarak kullanılırken, diğerinde kullanılmaz. Örneğin ayakkabıyı ya giyersiniz ya da takasta kullanırsınız. İkisi de kullanımdır. Ancak ayakkabıyı ayağına giymeyip takas için kullanan ya da karşılığında para alan bir insan, onu kullanmasına rağmen ayakkabıyı ayakkabı gibi kullanmamaktadır. Çünkü ayakkabı takas yapılsın diye üretilmemiştir. Diğer mallar için de aynı şey geçerlidir, onlar da takas için kullanılabilir, bunun kaynağı da doğadadır. Çünkü bazı şeyler bir yerde bol bulunurken bir yerde ondan fazla yoktur. Bu nedenle ihtiyacı karşılayacak oranda takas yapılması gereklidir (Ancak alım ve satım zenginlik elde etmenin doğal yolu değildir ve bu diğerinden farklıdır). Toplum içinde aile ilk defa var olduğunda takas diye bir şey yoktu, toplum büyüdükçe bu biçim ortaya çıktı. İlk zamanlar ailede herkes her şeyi ortak olarak kullanırdı. Aile üyeleri diğer evlerdeki eşyaları da ortaklaşa kullanıyorlardı. Herkesin aynı malları istemesinin sonucu olarak takas yöntemi doğdu. Barbarların çoğu halen buna göre hareket ederler. Çünkü yararlı olduğunu düşündükleri bir malı başka bir malla değiştirirler. Örneğin buğday karşılığında şarap almak gibi. Fakat takas bununla sınırlı kalmaktadır. Böylesi bir takas doğaya aykırı değildir ve para kazanma aracı olarak görülmez. İlk baştaki amaç yani doğanın kendi kendine yetme çabasının dışında bir şey yoktur. Fakat para kazanmak bundan kaynaklanır. Nedeni gayet basittir. Takas yöntemi ülke sınırlarının dışında uygulanmaya başlanıp da mallar başka ülkelere gönderildiğinde herkesin ortak olarak kullanabileceği bir araç olan paranın bulunması zorunluydu. İhtiyacımız olan her şey kolaylıkla taşınmaz, bundan dolayı insanlar içinde demir ve gümüşün bulunduğu, yaşamı kolaylaştıran, takas için kullanılabilen bir maddeyi birbiriyle değiştirmek konusunda anlaştılar. İlk zamanlar paranın büyüklüğü ve ağırlığı önemliydi, sonra demirlere işaret konuldu.

Bu sayede her seferinde ölçüp tartmaya gerek kalmadı, çünkü paranın üzerindeki işaret onun değerini gösteriyordu. Para bulunduktan sonra işler hızlandı, zamanla takası kolaylaştırmak için kullanılan bu yöntem para kazanma türüne dönüştü. Sanırım ilk zamanlar bu işler gayet kolaydı, fakat zamanla insanlar çeşitli tecrübelerin sonunda ticaretle ne kadar fazla para kazanabileceklerini gördükleri zaman konu daha karmaşık bir hal aldı. İşte bu nedenle insanlar para kazanmanın maddi olarak para kazanmakla ilgisi olduğunu ve bu insanların nereden çok para kazanabileceklerini bildiklerini düşünmelerinin nedeni budur. Çoğu zaman insanlar para kazanma ve ticaret yapma amacının para elde etmek olduğunu zannettikleri için zenginlik parası olmaktan ibaret olmaktadır. Yine para konusunda bir uzlaşma olmasına karşın doğadan kaynaklanan bir şey olmadığı için ondan nefret edenler de vardır. Ayrıca para sistemi değişirse parası olanların ellerindeki paranın bir değeri kalmaz, ve artık paranın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama gibi bir anlamı da olmayacaktır. Bu durumda etrafta çok parası olan ama yiyeceği olmayan insanlar görebiliriz. Bir şeyden çok sayıda olmasına karşın, o şey ya da o zenginlik sizin açlıktan ölmenizi sağlayamıyorsa bu nasıl bir zenginliktir! Midas hikâyesine ne kadar benziyor. Dualarında aşırı derecede zengin olmak isteyen adamın eline geçen her şey altına dönüşüyormuş. Bu nedenle para kazanmak ve servet edinmek arasında fark vardır. Böyle düşünmemiz doğaldır, çünkü bu ikisi birbirinden farklı şeylerdir. Birisi doğaya uygun bir şekilde eve giren ve üretime yarayan servet, diğeri doğal olmayan, ticarete giren ve gerçek anlamda üretime yaramayan para kazanma. Para ticaretin hem amacı hem de aracı olduğu için bu tür para kazanma şeklinde zenginliğin sınırı yoktur.

1258a

Hekimliğin amacı sınırsız sağlık verebilmektir, diğer sanatlar da herhangi bir sınır olmaksızın en iyiye ulaşmak isterler. Fakat amaç için gerekli araçlar sonsuz olmadığından, amaç sınırı belirleyecektir. Ancak para kazanmanın bahsettiğimiz bu yönteminde amaç sadece para kazanmak olduğundan, herhangi bir sınır olmayacaktır. Ev yönetiminde ise, para sadece amaca ulaşmak için gerekli bir araç olduğu, asıl amaç ve iş para kazanmak olmadığından bunun bir sınırı olacaktır. Bu nedenle tüm servetlerin sınırı olması gerekir, ancak böyle olmadığı görülür. Para biriktirenler ellerinden geldiğince çok para kazanıyorlar, bu iki tür birbirine çok benzediği için birbirlerinden ayırt edemiyorlar. İkisi de mülkiyet edinme ve mülkiyet sahibi olma bakımlarından birbirlerine benzer, ancak farklı amaçları vardır. Birincisinde bunu sadece araç olarak kullanırsınız, ikincisinde de ise amacın kendisi budur. İşte bu nedenle bazı insanlar paralarını artırmayı ev yönetiminin temel amacı kabul ederler ve buna inanmaya devam ederler. Kimileriye iyi yaşamı değil sadece yaşamayı isterler. İnsan isteğinin sınırı olmadığından bunları sınırsız olarak isterler. Kimileri iyi yaşamayı amaçlarken beden hazlarının peşinden giderler. Bunlar mülkiyet sahibi olmakla doğrudan ilişkili şeyler oldukları için sürekli para kazanmaya çalışırlar ve ikinci tür para kazanma yolunun nedeni budur. Eğer haz duymak herhangi bir aşırılikten kaynaklanıyorsa insanlar bu aşırılığa ulaşmaya çalışırlar. Para kazanarak bunu elde edemiyorlarsa bu kez de diğer yolları izlerler. Oysa bu tür bir davranış doğaya aykırıdır. Örneğin cesaretin nedeni kendi güvenliğimizi sağlamaktır, komutanlık zafer elde etmeyi, hekimlik sağlığa ulaşmayı amaçlar. Ancak bu insanlar, bu özellikleri para kazanmaya dönüştürürler. Bunlar birer amaçmış ve bu amaç için çaba harcanıyormuş gibi davranırlar. Para kazanma konusu-

nun zorunlu ve zorunlu olmayan kısımlarını inceledik. Zorunlu olmayan kısmı parayı ne için kullandığımıza, ev yönetimi ve doğaya uygun şekilde olmadığı, sınırlı ve zorunlu olmadığı için zorunlu olmayan dediğimiz kısmı da inceledik.

Böylece, ev ekonomisi ya da devlet işleriyle ilgilenen insanların ilk işi para kazanmak ve servetlerini artırmak mıdır sorusunun yanıtını vermiş olduk. Yanıt hayır olacaktır. Sadece bunların her zaman elinde olması gerekir. Evi yönetenin para kazanmayı düşünmemesi gerekir, aynı şekilde devleti yönetenin de insanları yaratması gerekmez. Bunlar sadece kendilerine verilen malı kullanırlar. Doğadan toprak, deniz ya da başka yerlerden yiyecek sağlayabilir. Yöneten kişinin bunları dağıtması bir sonuçtur. Dokumacılık sanatı, yünü üretme değil onu işleme sanatıdır. Buradaki amaç iyi ve kötü ipliği ayırt edebilmek ya da hangi iş için hangi ipliğin kullanılmasının daha iyi olduğunu bilmek değildir, bunlar sadece bilinmesi gereken şeylerdir. Zaten eğer para kazanmak yönetme sanatının bir parçası olsaydı, hekimliğin de bunun bir parçası olup olmadığını sorgulayacaktık. Aile üyelerinin yaşamlarını sürdürmeleri, ihtiyaçlarını karşılamaları ve sağlıklı olmaları da zorunludur. Şöyle diyebiliriz: Bir aile üyesinin ya da vatandaşın sağlığıyla ilgilenmek bir noktaya kadar yöneticinin görevi olsa da aslında bu iş hekimin görevidir. Para ve servet edinme konusu da bir noktaya kadar yöneticinin görevi olsa bile onun amacı değildir. Daha önceden belirttiğim üzere en güzeli bu zenginliğin doğa tarafından başlangıçta verilmesidir. Çünkü doğanın dünyaya gelen her canlıyı beslemek gibi bir görevi vardır, doğum yapmanın mutlaka doğurdukları için besleyici bir şeyleri vardır. Sonuç olarak çiftçilik ya da hayvancılık üzerinden para kazanma yöntemleri doğaya uygundur.

Şimdi, para kazanmanın iki türü olduğunu söyledik. Zorunlu ve kabul edilebilecek durumda olan kısım yöneticilikle ilişkilidir. Diğeri, ticari, takasa yönelik ve doğal olarak eleştirilebilecek bir yöntemi içeren tür. Çünkü bu doğadan değil insanların birbirleriyle ilişkilerinden ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman faizcilikten hoşlanılmaz, bu doğru bir yaklaşımdır, çünkü faiz denilen şey bir ürün değil, paranın kendisinden doğan bir şeydir. Para takas aracı olarak ortaya çıkmıştır, faiz ise parayı artıran bir şeydir. Faiz bir tahıl ya da hayvan yavrusu gibidir. Çünkü canlılar kendi benzerlerini ortaya çıkarırlar, faiz de paradan doğan paradır. Bu nedenle servet edinme yolları arasında doğaya en aykırı yöntem budur.

1258b

Para kazanma konusunda sonra sırada bunun pratik kısmını konuşmak var. Bu konuda teorik bir şeyler söylemek gereksizdir. Önemli olan şartlar ve ihtiyaçlardır. Şimdi para kazanmanın doğal türünün kârlı bölümlerinden ve bunların nerelerde uygulanabildiğinden bahsedelim. Öncelikle hayvancılık gelir, hangi hayvanların daha çok kâr sağladıkları, yani atlar, sığırlar, koyunlar ve diğer hayvanlar nereden ve nasıl alınırlar, bu konularda bilgili olmak, hangisini tercih etmek daha kârlıdır, hangi türler nerede yetişir, çünkü kimileri belirli yerlerde daha verimli ya da verimsiz olabilirler, bunları bilmek gerekir. Toprağı işleme, tahıl ve meyve ekilebilecek tarlaların bilgisine sahip olma. Arıcılık, evcil hayvan yetiştirme ve balıkçılık bilgisi. Geçim sağlamanın doğru yolunun üç alt başlığı bunlardır. Diğer tarafta ticaret yer almaktadır. Ticaretin alt başlıkları deniz, kara ticareti ve satış. Kâr payına ve işin güvenli oluşuna göre bu yöntemler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca faizle borç vermek, herhangi bir işte ücretli çalışmak da bu başlığın alt dalları arasında yer alır. Doğaya uygun olan ve olmayan para

kazanma yöntemleri dışında bir üçüncü yöntem daha vardır. Üçüncü yöntem her iki gruptan da belirli özellikleri taşır. Bu grupta topraktan çıkarılan, topraktan yetişen ya da tarlada işlenmemesine karşın kerestecilik, madencilik gibi meslekler yer almaktadır. Bu grup da kendi içinde bölümlere ayrılabilir. Çünkü çok sayıda yöntem bulunmaktadır.

Şu ana kadar bahsettiğimiz yöntemler buraya kadar olan kısım için yeterlidir. Bu konuda daha fazla açıklama yapmak daha yararlı olabilirdi ama şimdilik buna ayıracak zamanımız yok. Ayrıca bu konuda yazılmış epeyce kitap var. Örneğin Parioslu Khares ve Lemnioslu Apollodorus tarım ve meyveler üzerine yazmışlardır. Diğer insanlar da başka konularda fikirlerini açıkladılar. Ancak sözü edilen eserler dağınık halde oldukları için para kazanma yöntemleri konusunda başarılı olan insanların yaptıklarını bir araya getirmekte yarar var. Hem böyle bir çalışma Thales gibi zengin olmaya çalışanlar için yararlı olurdu. Thales filozof becerisine uygun, fakat herkesin düşünebileceği bir hile yapmıştır. Etrafındakiler Thales'e felsefeyle ilgilendiği için fakir olduğunu söylüyorlarmış. Thales de yıldızlar konusunda bilgi sahibi olduğundan bir sonraki sene zeytin ürününün iyi olacağını tahmin etmiş. Para toplayıp Miletos ve Khios'taki tüm zeytinyağı atölyelerinde öncelik hakkı edinmiş. Başkaları bu işe yeltenmediğinden ciddi bir rakibi de yokmuş. Ürün iyi olunca kiralanan yerlere büyük talep olmuş ve Thales bunları yüksek fiyattan kiralamış. Bu sayede filozofların isterlerse zengin olabileceklerini ama asıl amaçlarının bu olmadığını ispatlamış. Thales'in ne kadar zeki olduğunu gösteren hikâye bu şekilde, fakat daha önceden de söylediğimiz gibi bu gerçekleşebilir bir hikâyedir. Ticaretten para kazanmak istiyorsanız en uygun yol bir şeyleri tekelinize almaktır. Devlet de para-

1259a

ya sıkıştığında benzer bir yöntemden yararlanır. Hemen bir satış tekeli alır. Sicilya'da bankerlik yapan ve parası karşılığında demir atölyelerindeki demiri alan bir adam varmış. Başka yerlerden alıcılar oraya geldikleri zaman da tek satıcı haline geldiği için fiyatı fazla arttırmasına gerek kalmadan elli talantonunu⁷ yüz talanton yapmış. Tiran Dionysos olanları duyunca yapılanın uygun bir davranış olmadığını, bu nedenle sürgüne gitmesi gerektiğini söylemiş. Ancak adamın giderken parayı yanına almasına da izin vermiş. Bu durumla Thales'in durumu⁸ aynı şeye örnektir, her ikisi de tekel yaratmayı başarmışlardır. Talep ve sunulan şey konularında yöneticilerin bilgili olmaları gerekmektedir. Çünkü kentlerin paraya olan ihtiyaçları ailelerin ihtiyaçlarından daha fazladır. Bu nedenle devlet işleriyle uğraşanların bazıları sadece bu konuyla ilgilenirler.

1259b

Söylediğimiz şekilde ev yönetiminin üç türü vardır. Bunlar ve üç devlet yönetim şekli birbirine paraleldir. Birinci yöntem daha önceden konuştuğumuz efendi-köle ilişkisine uygun yöntem, ikincisi babanın ve üçüncüsü de kocanın yönetim şekilleridir. Kadın ve çocuklar özgür insanlar olsalar da sonuçta onlara uygulanan yönetim şekilleri birbirinden farklıdır. Örneğin bir adamın karısını yönetme şekli bir siyasal yönetime benzerken, çocuğunu yönetme şekli kralın yönetimine benzer. Erkek yönetmeye kadından daha çok uygundur, aynı şekilde yetişkin bir erkek de bu konuda çocuklardan ve gençlerden daha üstündür. Siyasal yönetimin olduğu yerlerde yöneten ve yönetilenlerin sık sık yer değiştirdiklerini görürüz, bu

7 Yunanlıların kullandıkları bir para birimi.

8 Miletli Thales, yıldızları gözlemleyerek bir sonraki yıl zeytinin bol olacağını tahmin etmiş ve uygun bütün arazileri satın alarak böylelikle ciddi bir servet sahibi olmuştur.

durumun nedeni eşitlik sağlama çabasıdır. Oysa birileri yöneten diğerleri yönetilen olduğu zaman saygınlığın hissedilmesi ve ifade edilmesindeki farklılığı gösteren biçimler nettir. Örneğin yönetici olduğunuz zaman size saygı duyulması ya da Amasis'in⁹ taştan yaptığı tanrı heykeli. Erkek ve kadın arasındaki üstünlük ilişkisi asla değişmez. Çocukların yönetilmesi ise kralca bir yönetimdir, ortada hem sevgi vardır, hem de yaş bakımından üstünlük söz konusudur. Zaten krallık yönetiminin kökü buraya dayanır. Bu nedenle Homeros Zeus için insanların ve tanrıların babası derken haklıdır. Zeus herkesin kralıydı. Kral yönettiği insanlarla aynı soydan olmalı ve onlardan üstün olmalıdır, baba ve çocuk arasındaki ilişki bu duruma uygundur. Ev yönetiminde ise insanların yetenekleri mülkiyetten daha önemlidir. Bu yetenekler kölelerden ya da diğer mallardan daha değerlidir. Kölelerle ilgili öncelikli olarak sorulması gereken soru araç ya da köle olmalarının dışında kölelere ait bir özellik ya da erdemin bulunup bulunmadığıdır. Kölelerde kendine saygı, cesaret, adalet ya da başka bir erdem var mıdır? Yoksa yapabildikleri tek şey bedenleri aracılığıyla hizmet edebilmek midir? Buna iki türlü yanıt verebiliriz. İkisinde de sorunlu noktalar vardır. Eğer köleler bu erdemlere sahiplerse özgür insanlardan farkları nedir? Yoktur dersek bu da yanlış olur, çünkü köleler de insandır ve akılları vardır. Benzer bir soruyu kadın ve çocuklar için de sorabiliriz. Onların da erdemleri var mıdır? Kadının kendine saygısı, cesareti ve adaleti olması gerekmez mi? Çocuklar da kimi zaman yaramazlık yaparlar kimi zaman yapmazlar.

9 MÖ 550-510 yılları arasında yaşamış Atinalı ressam. Çok sayıda eseri günümüze ulaşmış olup dünyanın çeşitli yerlerindeki müzelerde sergilenmektedir.

1260a

Aslında bunlar daha geniş bir sorunun parçalarıdır. Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkinin ne olduğu ya da tüm erdemlerin aynı olup olmamasıyla ilgili sorunlar. Eğer bu erdemler birbirleriyle aynı değerdeyse, her ikisinden de aynı üstünlüğü bekliyorsak, neden birisinin yöneten diğerinin yönetilen olması gereksin? Bu noktada yöneten ve yönetilen arasındaki fark basit bir azlık çokluk meselesi değildir. Fakat bir insanın erdeminin olup diğerinin olmaması da garip bir şey olurdu. Çünkü yöneten kişinin erdemi ve adaleti olmazsa, yönetmesi de söz konusu olamaz. Yönetilen de erdemden yoksunsa yönetilemez. Çünkü böyle bir insan yöneteni dinlemez. Bundan dolayı hem yönetenin hem de yönetilenin erdemli olması gerekir, fakat doğaları itibariyle köle olanlar ve diğerleri arasında farklar olduğu gibi erdemler bakımından da farklar vardır.

Erdemden söz ettiğimizde ruha bakmamız gerekir. Çünkü bu açıdan doğaca yöneten ve yönetilen birbirinden farklıdır. Yöneten ve yönetilen arasındaki ruhsal farklılık akıllılık esasına dayanır. Başka şeylerde de ayrımlar olacağı açıktır. Zaten yöneten ve yönetilen arasında böyle farklar normaldir, anormal olan aynı olmaları olacaktır. Özgür insanın köleden, erkeğin kadından, babanın oğlundan üstünlüğü doğaldır, fakat bunlar birbirlerinden farklı üstünlüklerdir. Çünkü hepsinde ruhun çeşitli kısımları bulunmasına karşın birbirlerinden farklıdır. Ruhtaki düşünme yeteneği kadında biraz vardır ama kullanamaz, kölede hiç yoktur. Çocukta ise henüz gelişmemiş durumdadır. Erdemler açısından da benzer koşulların olduğundan söz etmemiz gerekir. Herkes erdemden pay alır ama bu aynı ölçüde değildir. Herkes kendisine yetecek kadarını alır. Bundan dolayı yöneten kişide ahlakın tam olması gerekir, kendisine düşen yapması gerekeni yapmaktır ve

bu da akla dayanır. Diğerlerinin de kendilerine uygun şekilde erdemleri olması gerekir. İşte bu nedenle hepsinde biraz olsun ahlak olmalıdır. Ahlak dediğimiz zaman tek bir şey anlaşılmadığı ortadadır. Bir erkek ya da kadının kendine saygı duyması, cesaret gibi şeyler, Sokrates'in dediği gibi aynı derecede değildir. Bir yanda yönetenin diğer yanda yönetilenin cesareti söz konusudur, diğer konularda da aynı durum geçerlidir.

Konuyu biraz daha incelememiz yerinde olacaktır. Genel şeyler söyleyenler, ruhun iyi durumda olmasından ya da doğru davranmaktan söz edenler kendilerini kandırırlar. Sokrates'in Gorgias¹⁰ gibi erdemleri teker teker sıralayanlar daha iyi yapmışlardır. Örneğin şaire göre kadının sessizliği ona şeref katar. Fakat erkek için aynı durum geçerli değildir. Bu durumu göz önünde tutarak erdemle ilgili durumu ortaya koymamız gerekir. Örneğin çocuklara bakalım: Henüz gelişme halinde olduklarından dolayı büyümeleri gerekir. Bu nedenle çocuğun erdemi diye bir şeyden söz edilemez, sadece çocuk büyürken ona yardımcı olan öğretmenine göre erdemi şekillenmektedir. Kölenin erdemi de efendisinin erdemine göre şekillenir. Köleler, sadece hayatın basit ihtiyaçlarını karşılama hizmeti verirler, bu nedenle kendisinden beklenen çok da büyük bir erdem değildir. Sadece görevini yapması, işlerini savsaklamaması yeterli olur. Köleler için bu yeterliyse özgür işçiler için de çalışmalarını engellemeyecek bir erdeme sahip olmalarının yeterli olup olmadığı sorulabilir. Buna da aynı yanıt versek de durum benzer değildir. Her iki grup da benzer işleri yapsalar da birbirlerinden çok farklı yaşarlar. Köle efendisinin yaşamının parçasıdır, işçi ise kendisine işi veren kişiyle aynı yerde yaşamaz, kendisi

10 Platon'un diyaloglarından birine de ismini veren MÖ 5. yüzyılda yaşamış düşünür.

1260b

kölelikten ne kadar pay alıyorsa yaptığı iş adına erdemden de o kadar pay alır. Çünkü basit bir işte çalışan bir işçi de bir anlamda köle sayılır. Ayrıca köle doğal olarak köledir, fakat kunduracı veya başka bir işle uğraşan bir işçi bu durumda değildir. Bundan dolayı efendi, köle için yeterli olacak erdemi sağlayan kişidir. İşte bu nedenle kölenin tamamen akılsız olduğunu ve efendinin yapması gereken şeyin emir vermek olduğunu söyleyenler yanlış düşünüyorlar. Kölelere yardımcı olmak, onlara akıl vermek belki de çocuklara aynı şeyi yapmaktan daha önemlidir.

Bu konu hakkında bu kadarı yeterli. Evlilikte, baba ve çocuklar arasındaki erdem ilişkisi ve birbirleriyle ilişkilerinde doğru ve iyi olanın ne olduğu, kötü şeylerden nasıl uzak durulacağı gibi konuları anayasa türlerini incelediğimiz zaman ele almamız yerinde olacaktır. Tüm bu konular aile ile ilgili konulardır, aileler devletin parçalarıdır ve parçanın erdemi bütünün erdemine göre değerlendirilmelidir. İşte bu nedenle kadın ve çocuklar anayasaya göre eğitilmelidirler. Çünkü kadınların ve çocukların iyi olmaları demek, devletin iyi olması anlamına gelir. Bu durumun nedeni açık, kadınlar özgür insanların yarısıdır, çocuklar ise ileride birer vatandaş olacaklardır. Bu konuyu tamamladığımız ve diğer kısımları da daha sonraya bıraktığımıza göre, ev içi ilişkileri bitirdiğimizi söyleyerek yeni bir konuya geçebiliriz. İlk sırada en iyi anayasalar hakkında görüş belirtenlerin fikirlerini tartışmak geliyor.

İKİNCİ KİTAP

Sırada devletin biçimini tartışmak ve hangisinin daha iyi olduğunu anlayabilecek durumda olduğumuzu varsayarak bunu bulmaya çalışmak var. Bunu yapabilmemiz için öncelikle iyi yönetildiklerini düşündüğümüz bazı kentlerin anayasalarına bakmaya ve bazı yazarların ütopyalarına göz atmaya ihtiyacımız var. Böylece neyin daha yararlı ve iyi olduğunu görme şansımız olacaktır. Öte yandan şöyle bir açıklama yapmak da yerinde olur. Böyle bir yöntem seçmemizin nedeni, daha doğrusu farklı bir yöntem bulma çabamız sadece kendimizin diğer insanlardan daha akıllı olduğunu gösterme çabası değil, aynı zamanda halihazırdaki anayasaların ve yazılmış olanlardan hiçbirinin bizi tatmin etmemesidir. 1260b

Devlet bir ortaklık biçimi olduğuna göre bu noktada öncelikle paylaşılan ortaklık ve ortaklardan söz etmek yerinde olacaktır. Bir devletin vatandaşları ya her şeyi paylaşırlar, ya hiçbir şeyi paylaşmazlar ya da bazı şeyleri paylaşır bazı şeyleri paylaşmazlar. Hiçbir şeyin paylaşılmaması diye bir şey söz konusu değildir, çünkü en azından o ülkede birlikte yaşıyorlardır. Bu durumda şunu sormak gerekir: Bir devletin iyi bir biçimde yönetilmesi için o devletteki vatandaşların her şeyi paylaşmaları mı yoksa bazı şeyleri paylaşmaları mı yerinde olacaktır? Platon'un belirttiği gibi vatandaşlar karılarını ya da çocuklarını 1261a

ortaklaşa kullanabilirler. Sokrates bu konuda kadınların ve mülkiyetin ortak olması gerektiğinden söz ediyordu. Bunun üzerine sorumuz şu olmalı: Şu anki uygulama mı daha iyi yoksa önerilen mi?

Kadınların ortak olması beraberinde birçok sorun getirir. Öncelikle şunlardan söz etmeliyiz: Sokrates'in sözleri bunun neden böyle olması gerektiğiyle ilgili net fikirler ortaya koymuyor. Ütopik devlet anlayışında var olan bu yöntemin uygulanabilirliği yoktur. Ayrıca bunun nasıl yapılabileceğine yönelik bir şeyler de söylenmiş değil. Sokrates devletin mümkün olduğunca birlik olmasından bahsediyor. Bunun olamayacağı açıktır. Bir devlette doğal olan çokluktur. Çokluk birliğe doğru gittikçe devlet zayıflar, aileye benzemeye başlar ve zamanla aileden bireye dönüşür. Böyle bir tanımlamaya girmemin nedeni ailenin devletten, bireyin de aileden daha fazla birlik olmasıdır. Bu nedenle elimizde böyle bir olanak olsa da birlik olmaktan kaçınmalıyız, çünkü devleti mahvederiz. Devlet yalnızca insanlardan meydana gelmez, bu insanlar birbirlerinden farklı insanlardır, tek tip insanlardan bir devlet ortaya çıkaramazsınız. Devlet ve ittifak arasındaki farka bakalım. İttifak askeri yardım elde etmeyi amaçlar, herkesin aynı olması üzerinden değil yardımın niteliği bakımından yarar sağlar. Ne kadar fazla yardım olursa o kadar güçlü ittifak olur. Ancak devletin ortaya çıkabilmesi için devlete katılanlar arasında farklılıklar olması gerekir. *Ahlak*'ta da belirttiğim gibi devlet ayrı parçaların arasındaki dengedir. Bu dengenin eşit ve özgür vatandaşlar arasında da olması gerekir. Çünkü herkes aynı anda iktidarda olamaz, sırayla ya da bir yıllığına ya da farklı bir süreliğine iktidara geçerler. Böylece herkes yönetime geçebilir, kunduracı ve marangozun her zaman aynı işi yapmayıp zaman zaman farklı şeylerle ilgilenmeleri gibi

bir durumdur. Eğer böyle bir şey söylersek yönetimdeki-
 lerin hiçbir zaman değişmemeleri daha iyi olurdu. Ancak 1261b
 doğal açıdan herkes eşitse böyle bir şey olamaz, çünkü
 herkes iyi ya da kötü yönetse de yönetimden pay almalı-
 dır. Bu durum eski kuralların doğruluğunu gösterir: Eşit
 olanlar sırayla yönetirler, yönetme süreçleri dışında herkes
 eşittir. Kimileri yönetirken diğerleri yönetilirler, bu işlem
 her defasında farklı insanlarla devam eder. Yönetenler
 arasında da benzer bir farklılaşma vardır, bazen bir şeyi
 bazense başka bir şeyi kullanırlar. Eğer herkes birbiriyle
 aynı olsaydı devlet için en yararlı olduğu düşünülen şey,
 o devletin çökmesine yol açardı. Çünkü devlet doğal bir
 birlik değildir ve bir şeyin iyi olması o şeyin korunmasını
 sağlamalıdır. Devlet içindeki her şeyin aynı olmasının kötü
 sonuçlarından birini şöyle örnekleyebiliriz: Aile, bireyden
 daha fazla kendine yeten bir yapıdır, devlet de aileden.
 Toplumun kendi kendine yettiği ortaya çıktığında devlet
 ya da kent ortaya çıktı. Temel düşünce kendine yeterlilik
 olduğuna göre daha az birlik daha çok birliğe göre tercih
 edilir. Ayrıca devlet içinde birlik olsa bile bu noktada
 ortak mülkiyet mutlaka gerekli değildir. Sokrates'e göre
 bir kentteki şeyler ya "benim" ya da "benim değil" diye
 adlandırılıyordu. Sokrates, bunun da birliğin göstergesi
 olduğunu ifade ediyordu. Ancak herkes kelimesinin iki
 anlamı vardır, birincisi teker teker her biri, ikincisi toplam
 olarak herkes. Muhtemelen Sokrates'in kastettiğine uygun
 olan ilk anlamıdır. Çünkü her bir vatandaş aynı çocuğa 1262a
 "oğlum", aynı kadına "karım" diyecektir, kendi mülkiye-
 tinde ya da kendisine ait diğer şeylerden de aynı şekilde
 söz edecektir. Ancak çocuk ve kadınlar ortak olursa böyle
 seslenilmeyecektir. Toplam olarak hepsi bunu yapsalar
 da teker teker yapamazlar, diğer mülkiyet için de aynı
 şey geçerlidir. İşte bu nedenle herkes kelimesi hatalıdır.
 Herkes kelimesi tıpkı her ikisi, tek, çift vb. diğer birçok

kelime gibi iki anlamlı olduğundan bu tür tartışmalarda yanıltıcıdır. Kısacası herkes bir şeyi aynı şekilde söylediği zaman bu belki ilgi çekebilir ama sonuçta kelimenin anlamlarından biri için bu durum olanaksızken, diğer anlamı için ortaklığa yararlı olmayacaktır. Ortak mülkiyetin bir sıkıntısı daha var. Bir şeyin sahibi arttığı zaman o mala duyulan saygı azalır. İnsanlar ortak olan şeyden çok sadece kendilerine ait olan şeylere dikkat ederler. Ortak olan şeylere ise kendi yaşamlarına etki ettiği sürece özen gösterirler. Bu durumun en önemli nedeni de bir başkasının o işle ilgilendiğine yönelik inançtır. Ev içinde de benzer bir durum yaşanmaktadır. Çok sayıda köle az sayıda köleden daha az iş yapar. Eğer aile ortak olacaksa bir insanın sadece bir oğlu yoktur, birçok oğlu vardır, bu oğul herkesin eşit derecede oğludur. Onların her biriyle hiç kimse yeterince ilgilenmeyecektir. Bir insan “benim” dediği zaman bir bütünün parçası olarak konuşmuş olacaktır. Benim oğlum ya da başka birisinin oğlu derken, iyi gidiyor, iyi gitmiyor gibi sözleri söylediğinde tüm vatandaşlar adına söz etmiş olacak. Hem bu söylediğinin doğruluğu bile tartışmalıdır, çünkü bir vatandaşın oğlu olup olmadığı ya da bir çocuğun babası olup olmadığı bile belli değildir. İnsanın benim derken sadece kendisini kastetmesi, bu sözü çok sayıda insan adına kullanmasından daha iyi değil midir? Bir insanın oğlum dediğine bir başkası kardeşim ya da kuzenim der ya da buna benzer evlilik ya da akrabalıkla ilgili bir ifade kullanır. Başkaları ise onunla aynı phratría’dan¹ olduğunu söyleyebilir. Bir insanın herkes tarafından paylaşılan bir oğlu olmasındansa sadece bir kuzeni olması daha iyidir. Ayrıca böyle olmasa bile herkesin kendi anne, baba ya da kardeşlerinin kim olduğunu düşünmesine de engel olamazsınız.

1 Yunanistan’daki kardeşlik derneklerine verilen isim.

Anne, babalar ve çocuklar arasındaki benzerlikten dolayı ister istemez birbirlerine benzediklerini iddia edeceklerdir. Gezi yazıları kaleme alanların dediklerine göre durum gerçekten de söylediğimiz şekilde oluyor. Yukarı Libya'daki bazı halklarda kadınlar ortakmış, ancak kime benzediklerine bakılarak çocukların kimin çocuğu oldukları anlaşılabilirmiş. Yine atlar, sığırlar ve başka hayvanların dişileri babalarına benzeyen yavrular doğurabilme yeteneğine sahiptirler. Bu aynı Pharsalos'un Dürüst Kadını'na benzer.

Ayrıca bu işin sonunda çözülmesi hayli zor başka sorunlar da ortaya çıkacaktır. Örneğin saldırı, cinayet, kavga ve dedikodu. Bu suçlar anne babaya yönelik işlenmeleri halinde sadece yasalara karşı değil aynı zamanda dine karşı da işlenen suçlardır. Suçun işlendiği kişinin ne kadar yakın akrabamız olduğuna göre şiddeti daha da artar. İnsanlar kiminle akraba olduklarını bilmedikleri zaman böylesi suçları işleme ihtimalleri daha da yükselir. Bu olduğunda en azından dinen cezanın çekilmesi için gerekler yerine getirilebilir, oysa akrabalık bağları bilinmiyorsa bunu yapamazsınız. Platon'un, sadece çocukların ortaklaşa olması fikrine değil aynı zamanda cinsel ilişkinin sadece birbirlerini seven insanlar arasında olmasını yasaklayıp, kardeşler ya da baba oğul arasında bu tür bir ilişkiye ses çıkarmamasına –Oysa bu en fazla ayıplanacak durumdur– karşı çıkılmalıdır. Bir şey sadece çok fazla haz verdiği için yasaklanıyor, ancak neden kardeşler ya da baba oğul arasında olanlara farklı bir gözle bakmalıyız? Kadınların ve çocukların, ortaklığın sürdürülmesi ve yönetenler için hareket etmeleri gerektiği söyleniyor. Ancak bunun tarımla uğraşan sınıf için geçerli olması daha mantıklı olurdu. Çünkü kadın ve çocuklar ortaksa burada dostluk zayıflar, yönetilenlerin arasında dostluğun

1262b

zayıflaması, onların birlikte hareket edip isyan edenlere katılmalarını engeller. O halde bu türden yasalar ortaya koymanın sonuçları ile *Devlet*'te Sokrates'in kadınlar ve çocukların ortak kullanılmalarından umduğu sonuçların aynı olmadığı açıktır. Kentte dostluğun olması iyi bir şeydir, böylece kavgaların önüne geçilebilir. Sokrates de devlette birliğe büyük önem veriyor ve dostluk duygusunun bunun sonuçlarından biri olduğunu söylüyor. Platon sevgi üzerine konuştuğu zaman Aristophanes'in birbirlerini seven dostların bir olmak ve tek bedende birleşmek istediklerini söylediğini bize aktarır. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse taraflardan en az biri yok olur. Kadın ve çocukların ortaklaşa kullanıldıkları bir yerde dostluk duygusu fazla gelişmeyecektir. İnsanlar birbirlerine baba ya da oğlum diyemeyeceklerdir. Bu durum tadı güzel olan bir şaraba çok miktarda su katılması halinde o tadın bozulması gibidir. Sevgi kelimeleri yavaş yavaş değerini kaybeder ve zamanla yok olur. Ancak bir kentte baba ve oğulların ya da kardeşlerin birbirlerini sevmelerindeki en önemli gerekçeler onların kendilerine ait olmaları ve o şeyi sevdiklerini söylemeleridir. Platon'un *Devlet*'inde ise bu iki özelliğe de rastlayamayız.

Üzerine konuşulması gereken bir başka şey de bazı çocukların doğuşlarından itibaren çiftçiler ya da zanaatkârlar sınıfından koruyuculara geçişi. Bunun nasıl olacağı son derece belirsizdir. Çocukların verildiği kişiler bunların kime ait olduklarını ve diğerleri de çocukların kime verildiklerini bileceklerdir. Daha önce söz ettiğimiz tehlikeler yani saldırı, cinayet gibi tehlikeler bu durumda ortaya çıkacaktır. Çünkü alt sınıflara verilen çocuklar koruyucu sınıftan insanlar için anne, baba, oğul, kardeş gibi isimler kullanmayacaklardır; üst sınıflara çıkanlar da aynı şekilde diğerleri için. Ancak sırf bu kelimeleri kul-

lanmak bile onlara karşı suç işlemenin önüne geçebilirdi. Kadınlar ve çocukların ortaklığı konusunda söyleyeceğlerimiz bu şekilde.

Mülkiyet konusunun da bununla ilgisi vardır. En iyi devlette mülkiyet en iyi şekilde nasıl düzenlenir? Mülkiyet ortak olmalı mıdır? Kadınlar ve çocuklar söz konusu olduğunda sorunun yanıtı hayırdı. Aile kurumu ayrı bir yerde tutulduktan sonra mülkiyet sahiplik ve kullanım hakkı bakımından ortak olmalıdır. Belki de sahiplik ve kullanım hakkı farklı olabilir. Bu durumda toprak herkesindir ama mahsul ortaktır, tersi de olabilir, yani toprak ortaktır ve birlikte işlenir ama mahsul herkese dağıtılır. Bazı barbarların bu yöntemi uyguladıkları anlatılmaktadır. Bir başka yöntemde hem toprak hem de mahsul ortaktır. Eğer toprak vatandaş olmayanlar tarafından işleniyorsa, düzen daha kolayca kurulabilir, çünkü vatandaşlar toprağı kendileri için işlerlerse, ortaklık konusunda sorunlar ortaya çıkarır. Eğer iş ve elde edilen yarar aynıysa sorun yok, fakat değilse fazla çalışmayıp çok mahsul alanlarla, çok çalışıp fazla mahsul alamayanlar arasında anlaşmazlıklar olacaktır. Birlikte yaşamak ve bir şeye birlikte sahip olmak en güzel zamanlarda bile zordur. Bir de sorunlu noktalar varsa durum iyice güçleşir. Bazı insanlar birlikte yolculuk yapacakları zaman bile buna benzer sorunlar ortaya çıkar. Çok da önemli olmayan bir ortaklıktan kaynaklanan sorunlar sonucunda dostlukların bozulabildiğini gördük. Evdeki hizmetçilere de iş yapmaları için para veririz, en çok da onlara kızarız.

1263a

Ortak mülkiyetin zorlukları bu şekilde. Eğer yasalar yeterliyse şu anki sistem daha ahlaklıdır. Bu, hem ortaklığın hem de özel mülkiyetin iyi yanlarını da içerir. Çünkü mülkiyet bir yere kadar ortak olmalı ama işin temelin-

de yine de özel mülkiyet olmalıdır. Eğer bir mülkiyetin sorumluluğu çeşitli ailelere verilirse burada kargaşa olmaz, aksine herkes kendi kısmıyla ilgileneceğinden üretim de artar. Atasözüne göre dostlar arasındaki her şey ortaktır ama burada ortak kullanımda bulunmayı kolaylaştıran kişilerin kendileridir. Siyasette de aynı şey yapılabilir. Hem bazı iyi yönetilen ülkeler de bu vardır ya da var olacaktır. Durum şu şekilde özetlenebilir: Herkesin özel mülkü vardır, kişi bunun bir kısmını kendi ev halkına verir, bir kısmına da başkalarına. Sparta'da insanlar birbirlerinin kölelerini diledikleri gibi kullanırlar, at ve köpekler de ortaktır. Yine yolculuk sırasında acıktığınızda birinin tarlasından geçiyorsanız istediğiniz şeyi alıp yiyebilirsiniz. Bu nedenle özel mülkiyetin olması güzeldir, fakat kullanımın ortak olması gerekir. Bu uygulamanın oluşturulmasında yasa yapıcının önemli bir görevi bulunmaktadır. Ayrıca sahip olmanın verdiği büyük bir haz vardır, herkes kendi kendini sever ve doğanın da böyle olmasını istediğinden eminim. İnsanlar bencilliğin güzel bir şey olmadığını söylemekte haklılar ama bencillik sadece insanın kendi kendisini sevmesi değil kendi kendisini aşırı sevmesidir. Aynı şekilde çok fazla mülkiyet edinmeye çalışmak kötü bir davranıştır ama herkes biraz olsun mülkiyeti olmasını ister. Yine insanın dostlarına ya da akrabalarına yardım etmesi, onların sıkıntılarını gidermesi büyük bir keyiftir, bu iş ancak mülkiyetiniz varsa yapılabilir. Bir devletin birliğini sağlamak için özel mülkiyeti kaldıranlar aslında bu çıkarları da yok etmekte. Bunların dışında iki erdemi de yok ediyorlar. Cinsel isteklerde kendine hâkim olma ve cömertlik. Eğer hiç kimse cömert davranmayacaksa bu özel mülkiyetin kaldırılmasından kaynaklanır, çünkü insanların paraları olmadan cömertlik yapmaları imkânsızdır.

Platon'un önerileri ilginç ve insancıldır, bunlar sayesinde devletin vatandaşları arasında dostluk bağlarının pekişeceği ve son derece büyük bir sevgi ortamı doğabileceği zannedilir. Bir yerdeki tüm kötülüklerin özel mülkiyetten kaynaklandığını düşünenler bu düşünceleri doğru bulurlar. Burada kastedilenler yeminlerini bozanlar, iftira atanlar, yalancı şahitler ve zenginlerin dalkavuklarıdır. Bunlar ortak mülkiyetin olmamasından kaynaklanmaz. Sorun insanların karakterlerinden ve hatalarından kaynaklanmaktadır. Aslında ortak mülkiyet söz konusu olduğu zaman özel mülkiyete göre daha fazla tartışma çıkmaktadır. Fakat ortak mülkiyet kullananların oranı özel mülkiyet sahiplerine oranla son derece düşüktür. Ortak mülkiyetin doğuracağı kötülüklerin yanında ne tür faydalardan uzak kalacağımıza da bakmalıyız. Zaten bunu yaptığımızda yararsızlığı görülecektir. Sokrates'in hatasının nedeni yanlış bir varsayımdan yola çıkmasıdır. Ailede olduğu gibi devlette de belli bir birlik olması gerektiği doğrudur. Ancak bu topyekûn bir birlik değildir. Birlik arttığı zaman devlet niteliğini yitirmese de çok daha kötü bir yere doğru gider. Müzikte de tüm uyumun bir sese ya da tek bir nota ya indirgendiğini düşünelim. Daha önceden söylediğimiz gibi bir ülke farklılıklardan oluşmalı ve birlik için de ortak eğitim söz konusu olmalıdır. Platon'un, eğitimin bir ülkeyi en iyi duruma getireceğine inanmasına rağmen yine de böyle bir yolla iyi sonuca ulaşacağına inanması gariptir. Yanlış bir yoldan ilerliyor, mülkiyetle ilgili kurallar getirmek, karakterin ve aklın eğitilmesinin veya devletin yasa ve geleneklerinin amaca ulaşmada kullanılmasının yerini tutamayacaktır.

Hem şöyle de yaklaşmak gerekir, mülkiyet ortaklığı ortaya çıkmadan önce çok uzun bir zaman dilimi geçmiştir. Eğer bu gerçekten çok iyi bir şey olsaydı çok daha

1264a

önceden keşfedilirdi. Tüm toplumsal yaşam şekilleri bulunmuştur, ancak bir araya getirilmemişlerdir, bundan dolayı kimileri henüz tecrübe edilmediği için halen teorik olarak vardırırlar. Platon'un istediği gibi bir kent kurulmuş olsaydı devletin birliği konusundaki görüşlerimiz daha da net olurdu. Bu kent tıpkı Sparta'daki gibi ortak sofralarda yemek yenilmeksizin ya da tıpkı Atina'daki gibi kardeşlik derneklerine ya da derneklere bölünmeden yani parçalara ayrılmadıkça kurulmazdı. Yapılabilecek şey ise koruyucular sınıfının tarımla ilgilenmemeleri olurdu, zaten Lakedaimonialılar da bunu yapmaya çalışıyorlar.

Peki nüfus nasıl olmalı? Hangi insanlar yönetimde olacaklar? Bu konular yeterince net olmadığı için bunlar da yanıtlanması zor sorular. Nüfusun büyük çoğunluğu çiftçilerden oluşacak ama bu insanların mülkiyet, kadın ve çocukların ortak kullanımı konusunda ne gibi bir yol izleyecekleri konusundan bahsedilmemiştir. Eğer ortaklık söz konusu olarsa çiftçiler ve koruyucular arasındaki fark nerede? Bu insanlar neden koruyucuların yönetimi altında yaşayacaklar? Ya da buna mecbur kalmalarına ne neden olacak? Eğer ortaklık yoksa ve diğer kentlerde olduğu gibi özel mülkiyet varsa bu durumda devlete katılım nasıl sağlanacak? Sonuçta bir devletin içinde iki ayrı devlet oluşacak ve bu insanların da bir yere kadar birbirlerinin karşısı olmaları gündeme gelecektir. Çünkü bir tarafta koruyucular diğer tarafta ise çiftçiler, zanaatkârlar ve diğer vatandaşlar duruyor. Buradan yalnızca kendisinin de söz ettiği kavga-dövüş, tartışma ya da diğer kötülükler çıkar. Sokrates'e göre eğitim iyi olduğu takdirde ticaret ve diğer birçok konuda yasalar yapılmasına gerek yoktur. Eğitim koruyucuların işi olacak, çiftçiler mahsule sahip olacaklar, fakat kira ödeyecekler. Eğer bu uygulanacak

olursa onlar helotlar,² penestes,³ köleler ya da diğer aşağı sınıflardan daha mutsuz ve kavgacı da olacaklardır. Hem bu tür sorunlar hem bunlarla ilgili olanlar hem de anayasa türü, eğitim biçimi ve var olan yasaların ne üzerine olacağı gibi konularda bilgi verilmemiştir. Fakat koruyucuların ortak mülkiyetlerinin var olup olamayacağı sorunlarını belirleyecek olan şey bu tür sorunlara bakış açısıdır. Eğer özel mülkiyet olacak fakat kadınlar ortak olaksa, erkek tarladayken eve kim bakacak? Peki çiftçiler arasında hem mülkiyet hem kadınlar ortaksa ne olacak? İnsanları hayvanlara benzeterek erkek ve kadının aynı şeyleri yapacağını söylemek saçmadır. Ev içindeki işleri erkekler yapmaz. Sokrates'in planladığı şekilde yöneticiler görevlendirilirse bu kez de her zaman aynı insanların seçilme tehlikesi doğar. Bu durumda insanlar mutsuz olurlar, çünkü hak ettikleri karşılığı alamadıklarını düşüneceklerdir. Cesur ve saldırgan diye tanımladıkları ise en fazla mutsuzluk duyan grup olacaktır. Sokrates'in istediği devlet yönetiminde her zaman aynı insanların yönetici konumunda olacakları açıktır. Ruhta tanrısal ve altın bir öğeden bahsediyor, bu zaman zaman ortaya çıkan bir şey değildir, bu her zaman aynı insanlarda var olan bir şeydir. Ona göre insanlar doğumları sırasında altın, gümüş gibi madenlerle ya da zanaatkâr veya çiftçi olmalarını sağlayan demir ve tunç gibi madenlerle yoğrulurlar. Öte yandan koruyucuların mutlu olma hakları olmadığını söylüyor ama bir yandan da yasa hazırlayanın tüm kenti mutlu etmesi gerektiğini ifade ediyor. Ancak büyük çoğunluğun ya da en azından belli bir kısmın mutlu olması söz konusu değilse kent de mutlu olamaz. Çift sayının çift oluşu ve kentin mutluluğu çok farklı şeylerdir, iki tek toplanır ve çift elde edilir, ancak iki mutsuz toplandığında bir mutlu

1264b

2 Sparta'da devlet kölelerine verilen isim.

3 Thesselia'da Spartalı helotlara benzer sınıfa verilen isim.

yapmaz. Eğer koruyucular mutlu olmayacaklarsa sanırım zanaatkârlar ya da diğer işlerde çalışanlar da mutlu olmayacaklardır. O halde kim mutlu olacak? Evet Platon'un *Devlet*'te Sokrates'ten aktardığı şekliyle devletin karşılaşacağı sorunlar bu şekilde.

1265a

Devlet'ten daha sonra yazılan *Yasalar*'da da benzer sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle oradaki anayasayı da incelemek gerekir. Sokrates *Devlet*'te sadece birkaç noktada kesin ifadeler kullanıyordu, örneğin kadın ve çocukların ortak olması, devlette kast sisteminin uygulanması gibi. Ancak Sokrates'in kesin olarak ifade etmediği başka şeyler de bulunmaktadır. Çiftçiler ve zanaatkârların yönetimde payları olup olmayacağı konusu belirsizdir. Silahları olacak mı olmayacak mı? Kenti korumaya yardım edecekler mi? Kadınların da savaşmaları gerektiği ve koruyucular ile birlikte aynı eğitimi almaları gerektiğini söylemektedir, fakat buna rağmen koruyucuların eğitimiyle ilgili kısım son derece gereksiz ayrıntılarla doludur. *Yasalar*'da ise çoğu zaman yasalar konusunda fikir beyan etmesine karşın anayasa konusunda fazla bir şey söylenmemektedir. Burada *Devlet*'e göre çok daha büyük oranda kabul edilebilecek bir planlama varken giderek eski anayasaya geri dönmektedir. Kadın ve mülkiyetin ortaklığı konusunu bir kenara ayırırsak her ikisinde de benzer bir planlama yapmakta. Eğitim, hayattan kopuk vasıfsız işler, ortak sofraya ve benzer şeyler *Yasalar*'da var. Görülen fark ise birinde kadınların da ortak sofralarda oturmaları ve koruyucu sayısının bin yerine beş bin olarak belirlenmesi.

Sokrates'in konuşmalarında ironi, abartı ve bir yenilik arayışı vardır. Ancak bunlar her zaman doğru şeyler değildir. Örneğin beş bin kişiyi ele alalım. Bu insanlar

hiçbir üretim yapmayacaklarına göre böylesine çok sayıda insanın beslenebilmesi için elinizde Babil genişliğinde toprakların olması gerekir. Elbette ki ütopyalarda istediğimiz şeyi söyleyebiliriz ama bir yandan da bunların kabul edilebilir sınırlar içinde olmaları gerekir. Ayrıca yasa koyucuların yasaları hazırlarken ülkenin genişliği ve nüfus gibi faktörlerin yanında aynı zamanda komşu ülkelerin durumuna da bakmalıdır. Sonuçta o devlet komşularından bağımsız değildir, eğer kent varlığını sürdürmeye devam edecekse komşularına karşı kendisini savunması için ne kadar silah gerekiyorsa o kadar silaha sahip olması gerekir. Bunlar sadece kullanım için değil savunma için de gereklidir. Gerek kişilerin gerek devletin kendilerine karşı saldırıda bulunmasalar da düşmanlarını ürkütebilmek adına yeterli silaha sahip olmaları gerekir. Yine bir insanın sahip olacağı mülk bellidir. Platon'un önerdiği devletin gerçekten gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine bakmak için bu meseleyi incelememiz gerekir. Platon, bir insanın erdemli yaşamasına olanak tanıyacak bir mülkten söz ediyor. Burada erdemli yaşamaktan kastettiği şey aslında iyi yaşamak. Ancak erdemli yaşamak dediğimiz şey çok daha geniş kapsamlı bir şeydir. Bir insan hem erdemli hem de fakir olabilir. Belki de şöyle demeliydi: Erdemli ve cömertçe yaşamasına yetecek kadar mülk. İhtiyacımız olan bunların her ikisidir. Biri sayesinde rahat, diğeri sayesinde zorlu bir yaşam süreriz. Bir insanın malını mülkünü harcama yöntemi buna göre şekillenir. Çünkü nazikçe ya da cesurca harcamadan söz etmeyiz ama erdem ve cömertlikten söz ederiz. Bu nedenle para harcanmasında önemli olan noktalar bunlardır. Öte yandan vatandaş sayısına bakmayacaksak mülkiyetin de bir değeri olmaz. Şimdilerde böyle bir durum söz konusu, hem nüfusu dik-kate almayıp doğum oranı konusuna ilgi göstermezsek söylediğimiz şey doğru olacaktır. Platon'un *Devlet*'inde

1265b bu planlama önemlidir. Şimdilerde çocuk sayısı ne kadar fazla olursa olsun mülkiyetin çocuklara miras kalması sayesinde kimse fakir olmuyor. Oysa Platon'un söylediğine göre mülkiyeti miras olarak bırakmıyorsunuz ve aile de kaç kişi olursa olsun mirasçının dışında hiçkimseye bir şey kalmıyor. Belki de miras tutarından fazla çocuk yapılmasını engelleyerek daha akıllıca davranmış oluruz. Bu hesapta kimi bebeklerin ölmesi kimilerinin çocuğunun olmaması gibi faktörleri de düşünmek gerekir. Çoğu ülkede olduğu gibi çocuk sayısına karışmamak fakirliği ve dolayısıyla suç oranını artırır. Çok eski zamanlarda yaşamış yasa yapıcılardan Korinthoslu Pheidon⁴ farklı büyüklüklerde olmakla beraber vatandaş ve ev sayısının eşit olmasını istiyordu. *Yasalar'* da bu yoktur. Ayrıca herkesin tüm mallarının beşi katına kadar artmasına izin verilirken neden taşınmazlarda aynı durum geçerli değildir? Hem bir de şu evi ikiye ayırma konusuna bakalım. Bunun da yararlı olacağından emin değilim. Platon herkese iki ev verilmesini istiyordu ama iki ayrı evde yaşamak garip bir durumdur.

Anayasanın demokrasi ya da oligarşi olması istenmemektedir. Anayasa yönetimi bu ikisinin arasında bir şeydir ve vatandaşlar da silahı olanlardır. Eğer sınıflandırmayı böyle yapmasının nedeni günümüzde daha çok bu türden anayasaların var olmasıysa, bu anlayışla karşılanabilir bir durumdur. Fakat bunun ideal anayasaya en uygun ve ikinci sırada gelen anayasa olduğunu söylüyorsa işte bu kabul edilebilecek bir düşünce değildir. Çünkü Lakedaimonialıların anayasasını ya da aristokrat başka bir anayasayı tercih edebiliriz. Kimi düşüncelere göre en iyi anayasa karma bir anayasadır ve bu açıdan

4 MÖ 7. yüzyılda yaşamış Argos Kralı.

Lakedaimonia anayasası övgüye değerlidir. Yine kimilerine göre Lakedaimonia anayasası monarşi, oligarşi ve demokrasiden oluşmaktadır. Krallık monarşinin, gerusia⁵ oligarşinin, ephoroslar⁶ da demokrasinin işaretidir. Ancak bazıları da ephorosların tiranlığın işareti olduğunu fakat ortak sofralarda yemek yenmesinin ve ortak günlük yaşamın demokrasinin işareti olduğunu düşünür. Platon'un *Yasalar*'ında en iyi anayasanın demokrasi ve tiranlık karması bir yapı olduğunu söylenir. Ancak bunları ya anayasa olarak bile kabul etmemek gerekir ya da var olanların en kötüsü olarak kabul etmelidir. Bu nedenle karma anayasalara mümkün olduğunca farklı öğelerin katılmasını istemek daha doğru olacaktır.

Yasalar'da monarşik hiçbir öge yoktur, ondan sadece oligarşi ve demokrasi karışımı bir şeyler vardır. Örneğin atamayla göreve gelen yöneticiler kısmı oligarşiye yakındır. Seçilenler arasında kura çekilmesi yöntemi ise hem demokraside hem de oligarşide varolan bir durumdur. Ancak meclise seçilme, oy verme ve vatandaşların diğer görevlerini yerine getirmek söz konusu olduğu zaman buradaki seçim oligarşıktır. Yine devlet görevlilerinin sadece zenginlerden seçilmesi arzusu da oligarşik bir yaklaşımdır. Üyelikler için de benzer bir durum geçerli. Seçime herkes katılsa da nihayetinde birinci ve ikinci sınıftan yani en zenginlerin olduğu gruplardan belirli adaylar seçildikten sonra sıra üçüncü ve dördüncü sınıflara geliyor. Fakat buradan mutlaka seçim yapılmak zorunda değil. Her sınıftan eşit sayıda insanın üyeliklere seçileceği söylense de en üst sınıflardan seçilenlerin sayısının daha fazla olacağı aşîkârdır. Çünkü oy vermek zorunda olma-

1266a

5 Sparta'da 60 yaşını geçkinlerden oluşan "Yaşlılar Meclisi".

6 Sparta anayasasında kralları denetleme hakkına sahip olan görevliler.

yan üçüncü ve dördüncü sınıftan insanların oy kullanmayacakları bellidir. İşte tüm bunlar anayasanın monarşi ve demokrasi karışımı bir anayasa olmaması gerektiğini göstermektedir. İleride anayasa konusundaki fikirlerimizi açıkladığımızda bu konuya daha ayrıntılı bir şekilde değineceğiz. Öte yandan seçilmişler arasından seçim yapmak seçmen için de uygun değildir. Çünkü belirli bir grup birbirini desteklediği anda her şey onların isteğine göre şekillenecektir. Yasalar hakkında bu kadarı yeterli.

1266b

Platon'un dışında başka insanlar da ideal devlet anlayışlarını yazmışlardır. Yazarların kimileri siyasetçi ya da filozofken kimileri değildir. Bu anayasalar Platon'un önerilerine göre çok daha gerçekçidirler, çünkü kadınların ya da çocukların ortak olması, kadınların ortak sofralara oturmaları gibi şeylerden bahsetmezler. Onlar daha önemli sorunlardan, yani zenginliğin nasıl paylaştırılacağı konusundan işe başlarlar. Çünkü toplumdaki sorunların temel kaynağı budur. Khalkedonlu Phaleas⁷ da tüm vatandaşların mülkiyetinin eşit oranda olması gerektiğini iddia ederken bu düşünceden yola çıkıyordu. Phaleas'a göre işin başındayken bu kolayca yapılabilirdi, eğer bir devlet daha önceden kurulmuşsa zor olsa da yine de mülkiyetlerin eşitlenmesi söz konusu olabilirdi. Bunun için yalnızca zenginlerin drahoma verip almamaları, fakirlerin alıp vermemeleri yeterliydi. Platon *Yasalar*'da mülkiyet konusuna bir noktaya kadar müdahale edilmemesi gerektiğini ancak en az mülkiyete sahip olan vatandaşla en çok mülkiyete sahip vatandaş arasındaki oranın beş kattan fazla olmamasını önermiştir. Yasaları bu düşünceye uygun şekilde yapanların unutmaması

7 MÖ 4. yüzyılda yaşadığı düşünülen devlet adamı, Aristoteles'in *Politika*'sı dışında herhangi bir yazılı kaynaktan ismine rastlanmamaktadır.

gereken bir nokta var. O da şu: Mülkiyet çocuk sayısından bağımsız düşünülemez, çocukların sayısı mülkiyete oranla fazlaysa bu yasanın uygulanabilirliği yok demektir. Uygulandığı takdirdeyse zenginler fakirleşmeye başlayabilirler. Bu da arzulanan bir sonuç değildir, çünkü isyana gerekçe olur.

Mülkiyet eşitliği ve devlet yönetimi arasındaki ilişkinin çok eskiden bu yana iyi bir biçimde anlaşıldığı bellidir. Solon'un yasaları, mülkiyet konusunda sınırlandırma yapan devletler, mülk satışına engel olan yasalar vardır. Lokros'da mülkü satmak için mantıklı bir gerekçe sunamazsanız onu satamazsınız. Yine toprak dağılımını eşit bir şekilde korumayı amaçlayan yasalar da vardır. Leukas'da bu madde değiştiğinde ülke daha demokratik bir hal almıştır. Çünkü artık devlet görevlilerine uygun koşulları taşıyan kişilerin atanması söz konusu olamaz. Ülkede mülkiyet eşitliği olabilir, ancak çok yüksek olursa bolluk içinde, çok düşük olursa da sıkıntı içinde yaşanır. Bundan dolayı yasayı yapan kişinin eşitliğin yanında bir de aşırılığa kaçmayacak şekilde bir oran belirlemesi gerekir. Herkes için orta karar bir şeyler bulunursa da insanların ihtiyaçları birbirinden farklı olacağı için aynı zamanda uygun bir eğitimin de verilmesi gerekir. Belki de Phaleas bunu kastediyordu, çünkü sadece mülkiyet eşitliğinden değil eğitim konusundaki eşitlikten de söz etmektedir. Eğitimin ortak ve tek elden yönlendirileceğini söylemek yeterli değildir. Çünkü böyle bir eğitimde mülkiyet, zenginlik ya da ün kazanma peşinde koşan insanları da yetiştirebiliriz. Çatışmanın kaynağı mülkiyet eşitsizliğinin yanında çeşitli haklar konusundaki eşitsizlikler de olabilir. Halk mülkiyet eşitsizliğine, üst sınıflar ise ünün eşit olmasına kızarlar. Homeros'un dediği ne kadar da doğru: 1267a

“İyi ve kötü asla aynı olmaz!”

Zenginlik konusundaki eşitliğin insanların soğuk, açlık gibi nedenlerle hırsızlık yapmalarının önüne geçeceğine ve bu tür suçları engelleyeceğine inanılır. Ancak mülkiyete karşı işlenen suçların tek nedeni ihtiyaç olması değildir. İnsanlar kıskandıkları şeyleri de isterler. Eğer arzular, ihtiyaçları aşıyorsa bu durumda suç işleyebilirler. Hem sadece bu da değil, aynı şekilde insanlar acı vermeyen çeşitli hazları da isterler. Sonuçta incelenmesi gereken üç grup ortaya çıkmakta. Birinci grup yetenekli olmalı ve iş bula-bilmeli, ikinci grup kendisine hâkim olabilmeli, üçüncü gruptakiler ise kıskanmaksızın haz elde etmek istiyorlarsa kendilerinin tek ilacının felsefe olacağını söyleyebiliriz. Diğer iki gruptakilere başka insanların yardımcı olması gerekirken bunlara başka insanların yardımcı olmalarına gerek yoktur. Öte yandan büyük suçların işlenme nedeni insanların isteklerinin fazlalılığıdır, yoksa ihtiyaçtan yapılan şeyler değildir. Hiç soğuktan korunmak için tiran olan birini duydunuz mu? Suçun büyük olmasından dolayı bir tiranı öldürmek, bir hırsız öldürmekten daha onurlu bir davranıştır. Bundan dolayı Phaleas'ın anayasasının sadece küçük suçlara bir çözüm bulacağını söylemeliyiz.

Phaleas, diğer kentler ve komşularla olan ilişkileri düzenlemesi gerekirken bu konuyla ilgilenmeyip yalnızca kentin iç düzenine bakıyor. Anayasanın hazırlığı sırasında savaş konularına da değinmek gerekirken, Phaleas bu noktada herhangi bir fikir beyan etmiyor. Ülkenin toplam serveti o ülkenin gücünü gösterir. Çünkü sadece içeride olup bitenler için değil, aynı zamanda dışarıdan gelecek saldırılara karşı da para gereklidir. Bundan dolayı sahip olunan zenginlik komşu ülkelerde yaşayanları kıskandıracak kadar ve saldırıya karşı konulamayacak kadar çok olmamalı. Tabii zenginlik çok az da olmamalı, çünkü bu kez de düşmanların saldırılarına karşı koyamayacak

kadar fakir kalma tehlikesi vardır. Phaleas bir sınır koymamıştı ve servetin çok olmasının yararlı olduğu da açıktır, bu nedenle bir sınır olmalı. Bu sınır şöyle olmalı, devletin tüm zenginliği başka ülkelerin dikkatini çekecek ve ona savaş açacakları kadar çok olmamalı, devlet başka nedenle çıkan bir savaşta kendi kendine yetecek kadar da zengin olmalı. Autophradates⁸ Atarneá'yı kuşatmaya kalkışmıştı. O zamanlar kenti yöneten Euboulos kenti kuşatmanın ne kadar süreceğini ve bunun kendisine ne kadara mal olacağını sormuş. Yanıt verirken kendisinin gereken tutardan daha düşük bir rakama kenti bırakmaya hazır olduğunu düşünmesini de istemiş. Bunun üzerine Autophradates kuşatmadan vazgeçmiş.

Kısacası ülkedeki sorunların çözümlerinden birisi olarak servet eşitliği gösterilebilir, ancak her şey bu değildir. Öncelikle üst sınıflar bu durumdan memnun kalmayacaklardır, kendilerinin eşitlikten daha fazlasını elde etmeleri gerektiğini söyleyeceklerdir. Ayrıca insan hiçbir zaman tatmin olmaz, ilk başta iki obolos⁹ kendilerine yeter, fakat bunu elde ettikten sonra daha fazla ister ve bu hep böyle devam eder. Çünkü insan isteğinin sonu yoktur, çoğu kişi yaşamını bitmek bilmeyen ihtiyaçlarını gidermeye çalışmakla geçirir. Bu nedenle devlette bu anlamda bir sorun çıkmasını engellemek için doğası itibariyle üstün dediğimiz insanların kendilerine düşenden fazlasını istemelerinin önüne geçmek, alt sınıftakilerin de bunu elde etmelerini engellemek gerekir. Bunu yapmanın yolu kendilerini baskı altında tutmadan zayıflatmaktan geçer. Phaleas'ın servet eşitliği konusunda yazdıklarında çelişkili bazı noktalar bulunmakta. Toprak eşitliğinden söz ediyor ancak servet dediğimiz şeye kölelerin, hayvanların,

1267b

8 MÖ 4. yüzyılda yaşamış bir Pers satrapı.

9 Drakhme'nin altıda birine denk gelen para birimi.

paranın ve taşınır şeylerin dahil olduğunu unutuyor. Eğer eşitlik olacaksa tüm bunlarda eşitlik olmalı ya da en azından uygun bir sınır bulunmaya çalışılmalıdır. Bu olmuyorsa da hiçbir şeye dokunulmamalıdır. Phaleas'ın ideal devletinde vatandaş sayısı fazla olmayan küçük bir kent var. Tüm zanaatkârlar devletin kölesi olacaklar ve vatandaş olmayacaklar. Eğer devlet kölesi diye bir şey olacaksa bu zanaatkârlardan değil işçilerden oluşmalıdır. Epidamnos'ta bugün olan, eskiden Diophantos'un Atina'da yapmak istediği şey buydu. Phaleas'ın ideal devleti hakkında söyleyeceklerimiz böyle, neyin iyi ya da kötü olduğu konusunda karar sizin.

1268a Euryphon'un oğlu Miletoslu Hippodamos ideal devlet hakkında teorik bilgiler sunanların dışında en iyi devlet anlayışıyla ilgili bir şeyler söyleyen ilk kişidir. Kentleri mahallelere ayırmış ve Pire'yi yeniden düzenlemiştir. Diğer insanlardan daha farklı olmak isteğinden dolayı garip bir yaşam sürmüştür. Uzun saçları, pahalı süsleri, ucuz ama yaz kış rahatsız etmeyen elbiseleri nedeniyle kimileri onun oldukça garip davrandığını düşünüyordu. Doğa bilimleri konusunda uzman olduğunun söylenmesinden hoşlanırdı. On bin nüfuslu kenti üçe ayırmıştı. Zanaatkârlar, çiftçiler ve silahla ülkeyi koruyacak olanlar. Toprak da kendi içinde üçe ayrılmalıydı. Kamusal, özel ve kutsal alanlar. Tanrılarla ilgili harcamalar kutsal topraklardan sağlanacaktı, savaşçıların ücretleri özel topraklardan ödenecekti. Davalar değişebilmekle beraber yasalar da üç gruba ayrılıyordu. Çünkü suçlar, kişiye, mülkiyete zarar verme ve insan öldürme suçlarından ibaretti. Sadece üst mahkeme kurulmasını ve iyi karar alınamayan davaların bu mahkemede yeniden görülmesine sıcak bakıyordu. Bu mahkemenin üyeleri yaşlılardan oluşacaktı. Ona göre mahkemelerde sadece lehte veya aleyhte oy kullanılma-

malıydı. Oy taşlarının üzerine alınan kararlar da yazılmıyordu. Suçlu bulunduyorsa cezanın ne olduğu, para cezasının ne kadar olduğu gibi şeyler yazılırken, beraat halinde burası boş bırakılmalıydı. Eğer karar iki yönden birinde değilse yine bu taşın üzerine yazılmalıydı. Hippodamos'a göre hâkimlerin iki karardan birini seçmek zorunda olmaları üzerine yemin ettikleri vicdani kanaat ilkesine aykırı olmakta, bu nedenle de iyi bir sistem değildir. Ayrıca ülkesi adına önemli bir şey icat edenlere ödül verilmesi ve savaşta ölenlerin çocuklarına devlet tarafından maaş bağlanması gibi istekleri vardı. Son isteği aslında bugün Atina'da ve başka kentlerde halen uygulanmaya devam eden bir kanundur. Yine yöneticilerin tamamının halk tarafından seçilmesi ve seçmenlerin daha önceden belirttiğimiz üç gruptan oluşması gibi önerileri vardı. Yöneticiler kamu işlerinin yanı sıra yabancıların ve babasız kalan çocukların bakımıyla da ilgileneceklerdi. Hippodamos'un önerdiği anayasa hakkında söylenebilecek en önemli konular bunlar. Vatandaşların üç gruba ayrılması mantıklı değil. Çünkü zanaatkârlar, çiftçiler ve silahlıların hepsi vatandaş ama çiftçilerin silahları, zanaatkârların da toprağı ve silahı yok. Bu durum ister istemez silahı olmayanların, silahı olanlar tarafından yönetilmelerini gerektirecektir. Bundan dolayı kamu görev ve onurlarının eşit şekilde paylaşılması imkânsızdır. Komutan ya da ülkeyi savunacak olanların silahlılar arasından olmaları zorunluluktur. Tüm vatandaşlık haklarına sahip olmadan insanlar mutlu olabilirler mi? Böyle bir durumda silahlılar kendilerini diğerlerinden daha üstün olarak görecektir, ancak sayıca çok değilse bu da o kadar kolay olmaz. Eğer sayıları kalabalıksa bu kez de diğer sınıfların vatandaşlık hakkı elde etmelerinin ve yöneticilik yapmalarının ne anlamı olacak? Eğer çiftçiler sadece kendilerini ve ailelerini doyuracaklarsa bunun devlete ne yararı olur? Zanaatkârların da olması gerekir,

1268b

bu insanlar yaptıkları zanaat karşılığında elde ettikleriyle geçimlerini sağlarlar. Her devlette zanaatkârların olması gerekir. Çiftçiler silahlıların karınları doyuracaklarsa o zaman devlet içinde belirli haklara sahip olmaları söz konusu olacaktır. Hippodamos'un önerisindeyse bu yok, çünkü çiftçiler kendi topraklarına sahipler ve kendilerini doyuruyorlar. Savaşçılar ise kamu toprağından beslenmeler, fakat bu toprakları kimler işleyecek? Eğer savaşçılar yapacaksa o zaman çiftçilerle aralarında bir fark olmaz. Hippodamos bunu istemiyordu. Savaşçıların toprağını çiftçiler dışında yani kendi topraklarını işleyenlerin dışında başka bir grup işleyecekse, o zaman da dördüncü bir sınıfa ihtiyaç var demektir. Devletten pay almayan bambaşka bir grup özel ya da kamusal toprağı işlerse bu topraktan hem kendilerini hem de savaşçıları doyurabilecek kadar ürün alınabilir mi? Bu durumda toprağı ayırmanın gereğı olmaz. İnsanlar neden kendi topraklarından elde ettikleri ürünlerle silahlıların karınlarını doyurmasınlar, bu noktalar yeterince açık değil.

Mahkemeler konusunda söyledikleri de en az bunlar kadar kötü. Sadece olumlu ya da olumsuz yönde bir karar alınacağı zamanlar da bile hâkimlerin değerlendirme yapmalarını istiyor. Ancak hâkimler hakem değiller. Hakemlikte bu olabilir, hakemler bir araya gelip durumu tartışabilirler. Mahkemelerdeyse bunu yapmanın olanağı yoktur, zaten yasa koyucuların amaçlarından biri de hâkimlerin birbirlerine danışmalarını engellemektir. Öte yandan hâkimlerin ödenecek cezayı belirtmeleri de karmaşaya neden olacaktır. Kimi hâkimler cezayı ödetmek isteyebilir, fakat bu davacının talebinden daha düşük bir oranda olabilir. Örneğin davacı yirmi, hâkim on mna¹⁰ ya

10 Yunanlıların en küçük para birimi.

da davacı beş, hâkim dört mna istesin. Elbette ki buna benzer görüş farklılıkları ortaya çıkacaktır. Bu durumda kimileri istenilenin tamamını verirken, kimileri hiçbir şey vermeyecektir. Bu durumda bunlar nasıl sayılır? Hâkimden olumlu ya da olumsuz görüşte bulunmasını istemek onu ettiği yemini bozmaya itmek anlamına gelmez. Yapılması gereken davanın açık bir şekilde ortaya konması, hâkimin de dürüst bir şekilde kararını vermesidir. Çünkü davacının istediğini reddederken onun haksız bir istekte bulunduğu değil, sadece istediği rakamın yüksek olduğunu düşünüyordur. Yeminini çiğneyen hâkim ise hak etmediği halde davacıya istediği paranın tamamının ödenmesini sağlayandır.

Devlete yararlı bir şey bulanlara ödül verilmesi fikri ilk başta güzel görünse de ciddi sıkıntılar içermektedir. Hem bazı hilelerin yapılmasına hem de anayasanın ihlal edilmesine yol açabilir. Bu nedenle bu durumu parçası olduğu daha geniş bir sorudan ayırmamalıyız. Bir ülkede daha iyi bir şey bulunduğu zaman geleneksel olan ve çok eskiden kalan şeyler değiştirilmeli midir? Bu iyi midir yoksa kötü müdür? Eğer kötü olur diye yanıt veriyorsak o zaman Hippodamos'un önerileri de kötüdür. Kimileri de bu önerilerin iyi öneriler olduklarını söyleyerek toplumu ve yasaları ortadan kaldıracak önerilerde bulunabilirler.

Şimdi hazır bu konudan konuşurken ve değişimden söz ediyorken, konuyu biraz daha irdelememizde yarar var. Birçok şeyde değişimin yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bazı yöntemlerden artık vazgeçilmiştir. Beden eğitimi ve diğer sanat ve zanaatlardaki gelişmeler bunun kapsamına girer. Siyaset de bu gruplardan birisi olduğuna göre benzer bir arayışta olabiliriz. Eski yasaları ve gelenekleri incelersek, bunların ne kadar düzeltilmeye muhtaç, ne

1269a

kadar insanlıktan uzak ve saçma sapan şeyler olduklarını görürüz. Yunanlılar ellerinde silahlarla gezer ve gelinleri birbirlerinden satın alırlardı. Eskiden kural halindeyken bugün sadece gülmemize neden olan kimi gelenekler bazı kentlerde yaşatılmaya devam ediyorlar. Örneğin Kyme’de bir insan adam öldürme suçundan yargılandığı zaman davacı ailesinden yeterince fazla sayıda şahit gösterirse, bu ispatlanmış kabul edilir. Tabii ki istediğimiz şey sadece geleneksel olan değil aynı zamanda iyi olan. Toprakta çıkan, büyük felaketten kurtulan atalarımızın düşüncelerini sürdürmek aptallık olur, zaten bu insanların bugünün pek de akıllı olmayan, sıradan insanlarıyla aynı seviyede zekâyâ sahip oldukları açıktır. Evet bu eski insanlarda akıl eksikliği olduğu söylenir. Hatta şunu da söyleyebiliriz, yazılı hale getirilen geleneklerin ve yasaların en güzel yanı değiştirilebilmeleridir. Yine devletin içindeki her ögenin yazılı kurallarla belirtilmesi imkânsızdır, bu noktada siyaset ve diğer bilimler arasında bir fark ortaya çıkıyor. Sonuçta değişmesi gereken durumlar ve yasalar vardır. Ancak konuyu bir başka noktadan incelediğimizde ne kadar dikkatli olunması gerektiği ortaya çıkar. Bazen yasada küçük bir düzeltme yapılması gerekebilir, ancak sürekli olarak yasaları değiştirmek alışkanlık halini alacağından dolayı zaman zaman yasa yapıcının bazı ufak tefek hatalarını görmezden gelmek gerekebilir. Çünkü bir vatandaşın yasada yapılacak değişikliklerden elde edeceği yarar, ona sürekli karşı gelmesinden elde edeceği zarara göre değerlendirilmelidir. Yine yasaları çeşitli sanat ve zanaatlarla kıyaslamak da yanlıştır, zanaatların yöntemlerini değiştirmekle yasaları değiştirmek arasında fark vardır. Gelişmiş bir yöntemin peşinden koşmak her açıdan iyidir, Oysa yasanın gücüne boyun eğilmesi isteniyorsa, bunun için geleneklerden başka bir şey yoktur ve bunlar uzun sürelerde elde edilirler. Kısacası uzun zamandır

devam eden yasaları yenilemek aslında yasanın gücünü zayıflatmak anlamına gelmektedir. Ayrıca yasalarda değişiklik yapılabiliriyorsa, bu her madde için geçerli midir yoksa bir kısmı için mi geçerlidir? Yine her anayasada değişiklik yapılabilir mi? Buna da bakmak gerekir. Ayrıca değişiklik yapılmasını kimler isteyecekler? Herkes isteyebilir mi yoksa belirli bir kısım mı istemelidir? Bu sorunun yanıtı bizi farklı noktalara götürecektir. Bu konudan daha sonra yeniden söz edeceğimizi belirterek şimdilik burada bırakalım.

Lakedaimonialılar, Giritliler ve diğerlerinin anayasaları hakkında temelde sorulması gereken iki soru vardır. Birincisi, mutlak iyi kavramına göre, bu anayasalar iyi midir yoksa kötü müdürler? İkincisi, kafamızdaki ideal anayasanın özüne aykırı şeyler barındırıyorlar mı? İşlerin doğru düzgün bir şekilde devam ettiği bir kentte tüm vatandaşların vasıfsız işlerde çalışmaktan kurtarılmaları gerekmektedir, ancak bunun nasıl yapılacağı belli değildir. Thesselia'da, civarda yaşayanlar Thebaililer'e karşı defalarca ayaklandılar, durumları tıpkı helotların Spartalılar'a isyan etmelerine benziyordu. Bu insanlar her zaman kendilerini yönetenlerin zor duruma düşmelerini beklerler. Ancak Girit'de benzer bir durum yaşanmaz, orada kentler birbirleriyle savaştıkları zaman kalkıp savaşılacak devlete karşı ayaklananlarla ittifak kurulmaz. Çünkü kendilerine bağlı olan insanlar da vardır. Sparta'nın komşuları olan Argos, Messenia ya da Arkadia halkı onlara her zaman düşmanlık beslerler. Thesselialılar'ın komşuları Akhaialılar, Raiboalılar ve Magnesialılar'ın durumu da aynıdır. Hiçbir sorun olmasa da zorla emriniz altına alınmış insanlara karşı dikkatli davranmanız gerekir, eğer bu insanlar rahat bırakılırlarsa kendilerini yönetenlerle eşit olmaya çalışırlar, kendilerine çok kötü davranılırsa

1269b

da bu kez isyan edebilirler. Helotlarla olan ilişkinin bu şekilde olduğu ve sorunun henüz çözülemediği açıktır. Öte yandan Sparta'da kadınların rahat bırakılmaları hem anayasanın amaçlarına ulaşmasının hem de kentin mutluluğunun önünde bir engeldir. Nasıl ki karı koca ailenin parçalarıysa aynı şekilde kentin de erkek ve kadınlardan oluşan iki parça olduğunu söylemeliyiz. Bir kentte kadınların durumu iyi bir şekilde düzenlenmediyse, o kentin yarısı için güzel bir anayasa yok demektir. Sparta yasalarını yapan erkekleri düşünüp onlar için sağlam bir anayasa yaparken kadınlarla ilgili benzer şekilde yaklaşmamış ve onları umursamamıştır. Bu nedenle de Sparta'da tam da yukarıda söz ettiğim şey gerçekleşmektedir. Sparta'da kadınlara sınır koyulmaz, kafalarına göre yaşarlar ve bütün lüksleri tadarlar. Durum böyle olunca ister istemez erkekler kadınların egemenliğine girdiğinde zenginliğe büyük önem verilir. Eşcinselliğin açıkça yaşandığı Keltler ve diğer halklar dışındaki tüm asker ve savaşçı kentler benzer durumdadırlar. Ares ve Aphrodite'nin bir araya gelmesine neden olan hikâyede gerçeklik payı vardır. Askerler erkek de kadın da isteseler sonuçta cinselliğe büyük ilgi duyarlar. Diğerlerinden üstte oldukları ve kentte birçok şey kadınlar tarafından yönetildiği zaman Sparta'nın içinde bulunduğu durum budur. Kadınların bizzat yönetmeleri ve bizzat yönetenleri kadınların yönetmeleri arasında ne fark var? Her zaman aynı noktaya varırız. Cüret günlük yaşamda yararlı bir davranış değildir, belki savaşta işe yarar. Spartalı kadınların bu konuda bile zararları dokunmuştur. Lakonia Thebaililer tarafından işgal edildiğinde söylediğim şey daha iyi anlaşıldı. Diğer ülkelerde olduğu gibi erkeklere yardım etmeleri gerekirken daha büyük karmaşaya neden oldular. Çok uzun zamandan bu yana kadınlar benzer durumda olduklarından duruma şaşkırmamak gerekir.

1270a

Spartalılar Argos, Arkadia ya da Messenialılar'a karşı savaştıkları zaman ülkelerinden ayrı kalmak zorunda kalıyorlardı. Ülkelerine geri döndükleri zaman birçok konuda insana erdem kazandıran askerlik sayesinde Lykourgos'un¹¹ yasalarına hemen boyun eğdiler. Ancak kadınlar söz konusu olduğunda durum farklıydı, söylenenlere bakılırsa Lykourgos kadınlar için de yasalar hazırlamış ama karşılaştığı direniş sonunda bundan vazgeçmek zorunda kalmış. Bu durumda olanların gerekçesi anlaşılmış oluyor, hatanın nedeni besbelli. Şimdi konuştuğumuz şeydeki amacımız doğru ya da yanlış ayırt edebilmek, birilerini övmek ya da eleştirmek değil. Daha önce de belirttiğim şekilde Sparta toplumunda kadınların yeri olması gerektiği gibi değildir, bu nedenle yönetime zarar verilmekte ve paraya karşı aşırı bir ilgi oluşmaktadır. Ayrıca Sparta'daki mülkiyet eşitsizliği de üzerine konuşulması gereken bir konudur. Bazılarının çok mülkü, bazılarının ise çok az şeyi vardır. Toprağın az sayıda insanın elinde toplanmasının nedeni de kadınlar konusunda yapılan hataya benzer. Çünkü yasaları yapan kişi her ne kadar toprakların alınıp satılmasını engellediyse de bağışlama ya da miras sayesinde toprağın el değiştirmesi söz konusu olmuş ve bu da toprağın satılmasıyla benzer bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Ayrıca toprakların beşte ikisi kadınların elindedir, bu durumun nedenleri arasında kadın mirasçılar ve çeyizlerin pahalılığı gösterilebilir. Yasalarda çeyizlere de değinilmeli ve ya hiç olmamalı, ya da çeyizler küçük veya orta ölçekte tutulmalıydı. Anayasaya göre kadın mirasçılar herhangi birisiyle evlendirilebilmeli ve bu konudaki karar, eğer bir vasiyetname yoksa mirası yönetme hakkı kime veriliyorsa ona verilmeliydi.

11 Sparta anayasasını hazırlayan efsanevi kral.

1270b

Mülk sahiplerinin sayısının azlığı nedeniyle tam vatandaşların sayısı binin altındadır. Oysabin beş yüz süvari ve beş bin piyade çıkarabilecek güçteler. Daha önceki yasalar bu konuda ne kadar büyük bir yanlış yapıldığını ispatlıyor, sadece bir savaş bile Spartalılar'ın erkeklerinin sayısını düşürdü. Rivayete göre Spartalılar ilk krallar zamanında vatandaşlıklarını başka insanlarla paylaşırlarmış. İşte bu nedenle uzun yıllar boyunca savaşmalarına karşın asker sıkıntıları olmamış. Söylenenlere doğruysa o zamanlar tam vatandaş sayısı on bini bulmuş. Ne olursa olsun ülkedeki erkek sayısını dengelemek mülkiyet eşitliği konusundan bile önce gelir. Öte yandan Sparta'da çocuk yapılmasını teşvik eden yasa nedeniyle mülkiyeti dengede tutmak çok zorlaşmaktadır. Yasayı yapan, Sparta vatandaşlarının sayısının mümkün olduğunca çok olmasını istiyordu, bu nedenle böyle bir yasa hazırladı. Örneğin üç erkek çocuğu olanlar askerlik yapmıyorlar, dört erkek çocuğu olanlar ise bütün yükümlülüklerinden kurtuluyorlardı. Ancak erkek çocukların sayısı arttığı zaman toprak da buna uygun şekilde paylaştırılacağından halkın fakirleşeceği de ortadaydı. Lakedaimonia anayasasındaki bir başka sorunda ephoroslardır. Ephoroslar bağımsız olarak görev yapan kontrolörlerdir. Beşi de halk tarafından seçilir ve bu nedenle zengin olmayan, rüşvet alabilecek çapta adamlar bu memuriyete gelirler. Ephorosluğun diktatörce bir yönetim olması nedeniyle krallar bile kendilerini onlarla iyi geçinmek zorunda hissetmişlerdir. Bu nedenle anayasa zarar görmekte ve aristokrasi zamanla demokrasiye dönüşmektedir. Aslında ephorosluk kötü bir şey değildir, hem yönetimin birliğini sağlar hem de halk da yönetimde pay sahibi olduğu için bundan hoşlanır. Yani bunu Lykourgos da ortaya atmış olsa, başka şekilde ortaya çıkmış olsa da sonuçta bu durum koşullara uymaktadır. Halk arasından seçilmeleri mantıklı ama şu

andaki seçim yöntemi bana komik geliyor. Ephoroslar aynı zamanda yargılama yetkisine de sahiptirler, önemli davaları görürler. Ancak bu davalarda aldıkları karar kafalarına göredir, oysa yazılı kurallara göre karar alsalar çok daha sağlıklı olurdu. Ayrıca onların yaşamları oldukça rahat, halk ise son derece disiplinli yaşamak zorunda. Hatta o kadar ciddi bir disiplin var ki insanlar gizlice yasadışı davranışlarda bulunarak kendilerini tatmin etmek zorunda kalıyorlar. Gerusia da eleştirilecek durumdadır. Bu meclise katılanlar erkekçe erdemlere sahip olan insanlardan oluştuğu için meclisin yararlı olduğu düşünülebilir. Ancak bu meclise üyelik ölene kadar devam eder, insan beyni de vücuduyla beraber yaşlanmaktadır. Yaşlı insanların bir noktadan sonra doğru karar alabilmeleri çok zor olabilir. Ayrıca yasayı yapan kişinin de bu insanların erdemli olduklarına güvenmediğini açıkça belli edişine bakılırsa ortadaki durumun pek de iyi olmadığı söylenebilir. Meclis üyelerinin devlet işlerinin yapılması sırasında rüşvet ve benzer şeylere izin verdikleri malumdur. İşte bu nedenle şimdilerde olduğu gibi meclis üyelerinin davranışlarının sorgulanamaması iyi bir şeydir. Ephoroslar devlette olan biten her şeyi denetleyecekler zannedilebilir ama bu durumda ephoroslar çok fazla yetki elde ederler ve bizim gözümüzde yönetimin denetlenebilir olmasından kastedilen şey bu değildir. Gerusia üyeliğinde ise aday gösterilme kısmı oldukça komiktir, üyelik koşullarına uygun kişinin bu isteği kendisinin belirtmesi çok saçmadır. Eğer bir insan bir devlet görevine gelebilecek kapasitedeyse istese de istemese de kendisi bu göreve getirilmelidir. Oysa Sparta'da yasayı yapan, diğer maddelerde olduğu gibi burada da öncelikle vatandaşların bir şeyi istemelerini sağlamaya çalışıyor, sonra da meclise üye olmaları için bundan yararlanıyor. Çünkü bir şeyi istemeyen kişi seçilmek için başvuruda bulunmaz. Ancak

1271a

insanların bu türden isteklerinin temelinde para kazanmak ve kariyerlerini yükseltmek gibi nedenler vardır, bu da adaletsizliğin temelidir. Öte yandan Sparta'da kralın olması mı yoksa olmaması mı daha iyidir? Bunu söylemek kolay değil ama şu anki Sparta krallarının yönetimi hiç de iyi değildir. Bence krallar kendi yaşamlarına bakılarak seçilmelidirler, ancak Spartalı yasa yapıcının kendi toplumundan kral olabilecek çapta insanlar yetişeceğine inanmadığı açıktır. İşte bu nedenle Spartalılar önemli görevlere giderken kralların yanına kralların kendi kişisel düşmanlarını verirler, işte bu nedenle iki kral arasındaki anlaşmazlığı iyi bir şey olarak kabul ederler. Orada phiditia adı verilen ortak sofrası sistemini de ortaya atanın yaptıklarında hatalar vardır. Tıpkı Girit'te olduğu gibi ortak yemeklerin ücreti devlet tarafından karşılanmalıydı. Sparta'da bu yemekler için herkesten para toplanıyor, çok fakir olduklarından bazılarının bu ücreti karşılamaları zor oluyor, sonuç olarak da yasayı yapanın istediğinin tam tersi bir sonuçla karşılaşılıyor. Ortak yemek demokratik nitelikte bir yöntem olması gerekirken çok farklı bir şeye dönüşmüştür. Parası olmayan kişinin ortak sofraya katılması zordur, ancak vatandaş olmak için de bu gereklidir. Yani parası olmayan vatandaş olamaz. Kimileri donanma komutanları hakkındaki yasalara karşıdır, bu yasa epeyce çatışma çıkmasına neden olduğu için böyle düşünmekte haklıdırlar. Krallar ordunun komutanıdır, bu değişmez bir kuraldır. Ancak donanma komutanları bunun çok dışında bir şey olarak, kralların üzerindeki bir komutanlık haline geldi. Platon *Yasalar*'da Sparta yasalarını yapan kişinin istediği hedefe ulaşamadığı bir başka noktayı da eleştirmektedir. Toplumlarını sadece erdemi, o da askerlik konusundaki beceriyi sağlayarak geliştirmeyi düşünmüşlerdi. Çünkü erdemleri elde ederken en önemli noktanın bu olduğunu varsaymışlardı. İşte bu nedenle Spartalılar

1271b

savaş boyunca üstündüler ama savaş bitince gerilediler. Barışın ne olduğunu, barışta nasıl yaşanacağını bilmiyorlardı, tek bildikleri savaş eğitimi idi. Bir yanlışları daha vardı: Buna kötülük yaparak değil erdemle ulaşacağını zannediyorlardı ve haklıydılar ama ulaşmaya çalıştıkları şeyin erdemden üstün olduğunu zannederek hata yapıyorlardı. Spartalılar devlet hazinesini de kötü yönettiler. Büyük savaşların maliyetini karşılayabilecek paraları yoktu. Vergi ödemek konusunda pek istekli değillerdi, toprağın büyük kısmı belirli sayıda vatandaşın elinde toplandığından kimin devlet hazinesine ne kadar katkı yaptığıyla ilgilenmediler. Lykourgos'un planladığının tam aksine mutlu koşullar meydana gelmemiştir. O kentteki insanların parası yoktur ama para kazanmak hevesindedirler. Evet Lakedaimonia anayasasının sorunlu kısımları bunlardır, bu konu hakkında konuşacaklarımız böyle.

Girit anayasası Lakedaimonia anayasasına çok benzer, belirli açılardan daha kötü değildir ama eksikleri vardır. Lakedaimonialıların Girit anayasasını büyük oranda aldıkları anlatılır. Bu doğrudur. Genelde anayasayı alanlar eskisini daha da geliştirmişlerdir. Anlatılanlara göre Lykourgos kral Kharillaos'un vasiliğini bırakıp ülkesinin dışına çıkmış ve zamanının çoğunu Girit'te geçirmiş. Buraya gelmesinin nedeni iki halkın birbirlerine yakın olmasıdır. Lyktioslar Lakonia'dan giden kolonistlerdir ve göç ettikleri zaman bölgedeki anayasayı kabul etmişlerdir, halen de bu anayasa geçerliliğini sürdürmektedir. Bugün de kent kırsalında yaşayanlar yasayı Minos'un hazırladığını söylerler ve bu yasaları hiç değiştirmezler. Girit bulunduğu yer itibarıyla son derece uygun bir konumdadır, bu nedenle de Yunan dünyasına hâkim olabilme şansı bulunmaktadır. Denizin tam karşısındadır ve kıyılarında

yaşayanların çoğu Yunanlıdır. Hem Peloponnesos'a hem de Asya'daki Triopion ve Rhodos'a yakındır. Minos bu sayede bir deniz imparatorluğu kurabilmiştir, çevredeki adaları ele geçirmiş, bazılarını kolonistler göndermiş, sonunda Sicilya'ya saldırmış ve burada Kamikos yakınlarında ölmüştür.

- 1272a Girit ve Lakonia anayasası arasındaki benzerlikler şu şekildedir: Girit perioikosları ve Lakedaimonia'daki helotlar hemen hemen aynıdır. Her ikisi de ortak sofralarda yerler. Spartalılar eskiden bu sofralara, şimdi dedikleri gibi phiditia değil Giritliler gibi andria derlerdi. Buradan ortak sofranın Giritliler'den geldiğini anlıyoruz. Devlet yönetiminde de benzer bir ortaklık vardır, Spartalılar'daki ephorosların karşılığı Giritliler'de kosmoslardır. Ancak bunların sayısı Sparta'da beş, Girit'te ondur. Girit meclisindeki üye sayısı ve bu insanların yaptıkları işler de aynıdır. Girit'te eskiden krallar vardı, daha sonraları bu mevkii ortadan kaldırıldı, şimdilerde savaşta ülkenin başına kosmoslar geçiyor. Halkın tamamı meclis üyesidir, ancak bu meclisin tek işi kosmosların ya da yaşlılar meclisinin kararlarını onamaktır. Giritliler ortak yemek konusunu Spartalılar'dan daha düzgün bir şekilde uygularlar. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde Sparta'da herkes ortak yemek için belirli bir para koyar ve parayı vermeyen vatandaş olamaz. Girit'te bu konuda bir ortaklık söz konusudur. Yemeğin masrafları devlete ait topraklardan, diğer gelirlerden, toprağa bağlı çalışanların ödedikleri tarımsal ya da hayvansal ürünlerden toplanır. Bunlardan alınan vergilerin bir kısmı devlet işleri ve tanrıların onuruna ayrılırken bir kısmı da ortak yemek için harcanır. Bu sayede kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere herkes devlet tarafından doyurulur. Giritli yasa yapıcı ortak sofralarda fazla harcama yapılmasını engellemek için

çok sayıda yöntem bulmuştur. Amacı insanların aşırılığa kaçmasını engellemektir. Bu nedenle sofralarda erkek ve kadınları birbirlerinden uzak tutmak, erkekler arasında serbest cinsel ilişki sayesinde doğum oranını azaltmak gibi şeyler vardı. Bunların ne kadar mantıklı şeyler olduğunu daha sonra konuşuruz. Ancak sonuçta Giritliler'in Spartalılar'a göre ortak sofrada konusunda daha başarılı oldukları söylenmelidir. Girit'te kosmoslar ephoroslara göre daha zararlıdır. Ancak ephoroslar yönetimin değişmesinin önünde bir engelken Girit'te işler böyle yürümez. Çünkü ephoroslar halkın arasından seçilirler ve bu nedenle halkın yönetimdeki payı büyüktür. Bu nedenle de yönetimi korumak isterler. Girit'te ise kosmoslar halk arasından değil belirli bir aileden seçilirler. Halkın kosmosluk mevkiine seçilmemesinden doğan bir rahatsızlığı olmadığını düşünerek bu durumun anayasanın iyi olmasına işaret olduğunu düşünmemek gerekir. Çünkü kosmosluk ephoroslukta olduğu gibi iyi para kazandırmaz, hem Girit bir ada olduğundan yabancıların altınlarını rüşvet olarak alma tehlikesi fazla değildir.

1272b

Bunların hatalarını düzeltmek için yapılanlar ilgisiz, yasa dışı ve keyfidir. Kosmoslar zaman zaman kendi aralarında zaman zamansa dışarıdan bazı insanların desteğiyle çeşitli yöntemlerle görevlerinden uzaklaştırılabilmektedirler. Aslında kosmosların görevlerindeyken istifa etme şansları vardır, ancak böyle bir memuriyetin süresinin yasalarla belirlenmesi ya da kişinin kendi inisiyatifine bırakılmaması gerekir. Çünkü yazılı olan kanunlar çok daha keskindir. Tabii ki kosmosluğun kaldırılması diğerlerinden daha da kötü bir sonuç doğurur. Bazı güçlü insanların adaleti etkilerine görmek için başvurmak istedikleri bir yöntemdir. Bunlar her ne kadar Girit'te anayasal kurallar bulunsa da gerçek bir anayasa olmadığını

da açıkça gösterir. Bu insanlar güce dayalı bir şekilde iktidara gelen hanedanlardır. Bu güçlü insanlar kendi arkadaşları ve halktan bazı insanlarla bir araya gelip aralarında çatışmalara girerler ve sonuç olarak yöneticileri etkisiz hale getirirler. Sonuç elbette ki devletin ve anayasanın yok olması anlamına gelecektir. Devlete zarar vermeye çalışanların yönetici sıfatını taşıyor olmaları daha da tehlikeli bir durumdur. Daha önceden de söylediğimiz gibi Girit'in bir ada olması kendisini korumasını sağlamakta, tıpkı Sparta'da yabancıların ülkeden çıkarılmalarının onları koruması gibi. Lakedaimonia'da helotlar sık sık ayaklanırken Girit'te benzer durumdaki serflerin isyan etmemelerinin nedeni de budur. Giritliler başka yerlerde koloniler kurmazlar, bu sayede anayasalarının güçsüzlüğü ortaya çıkmıyor. Ancak son zamanlarda olduğu gibi savaş buraya eriştiğinde durum anlaşılabilmekte. Girit anayasası hakkında söyleyeceklerim bu kadar.

1273a

Kartacalılar da anayasa konusunda birçok devletten daha başarılı görülmüşlerdir. Kimi açılardan Lakedaimonia anayasasına çok benzer. Girit, Lakedaimonia ve Kartaca anayasası belirli açılardan birbirlerine çok benzemekte ve diğer devletlerin anayasalarından oldukça ayrılmaktadırlar. Kartacalılar'daki çok sayıda kurum gayet iyidir, halkın kendi payından memnun olması, çatışma olmaması, tiranların ortaya çıkmaması bu durumun işaretidir.

Sparta'daki phiditia gibi oluşturulan ortak sofralar, yüz dört kişilik meclis ephorosluğa benzer. Ancak daha iyi olan şey ephorosluğun herhangi bir özellik istenmeksizin halktan seçilmesi söz konusuysa, Kartaca'da en iyi sınıftan insanlar seçilir. Krallar ve yaşlılar meclisi kavramları Sparta'daki krallara ve gerusia'ya benzer. Kralların yetki-

leri ne çok geniş ne de çok dardır. Ancak belirli bir aileden seçilmemelerine karşın her aileden de seçilemezler. Belirleyici unsurun yaş yerine sahip olunan nitelik olması, Lakedaimonia'da gördüğümüz gibi oldukça zararlı olabilir. Kartaca anayasası belirli bir yapının dışında kaldığı için eleştirilebilir ancak bu eleştirilerin hepsi diğer devletler için de geçerli olacaktır. Aristokrasi ya da anayasa olması gerekirken kalkıp oligarşi ya da demokrasiye sarmaları bu eleştirilerin başında gelir. İkincisine bir örnek verelim: Krallar ve yaşlılar bir konuda anlaştıkları zaman bu halka sorulur, ancak anlaşamadıkları zaman da aynı şey yapılır. Hem anlaşma olmadığı zaman halk sadece diğerlerinin fikirlerini dinlemekle kalmaz, aynı zamanda bağımsız karar alma hakkı da söz konusudur. Kendilerine önerilen şeylere karşı çıkıp kendi önerilerini iletme şansları vardır. Oysa diğerlerinde böyle bir şey yoktur. Diğer yöndeki eleştiri ise şöyle: Beşler meclisi çok sayıda önemli yetkiye sahiptir, sadece birbirlerini denetlemek değil aynı zamanda en büyük meclis olan yüzler meclisini de atar. Diğerlerinden daha uzun bir görev süreleri vardır, henüz görevleri başlamadan yetkilerini kullanmaya başlarlar, görev süreleri bittikten sonra da kullanmaya devam ederler. Para kazanmazlar ve kurayla seçilmezler, bunun gibi başka bazı özellikler de ona aristokratik nitelikler kazandırmaz. Davaları kendileri görürler, Sparta'da olduğu gibi bir iş bölümü söz konusu değildir. Anayasalarının daha çok oligarşik yapıya yönelmesinin temelinde Kartacalılar'ın bakış açısı yatmaktadır. En iyiler arasından değil ama en zenginler arasından seçim yapmaya özen gösterirler. Fazla parası olmayan bir insanın yöneticilik yapmak için de fazla zamanı olmayacağını düşünürler. Eğer bu seçim yeteneğe göre yapılıyorsa aristokratik, zenginliğe göre yapılıyorsa oligarşik bir tercih var demektir. Ancak burada bir üçüncü yöntemden daha söz edebiliriz.

1273b

Onlar yüksek memurları, kralları, komutanları seçerken her iki özelliğe birden bakarlar. Aristokrasinin dışına çık-maları yalnızca Kartacalı yasa yapıcının bir hatasıdır. En iyilerin boş zamanlarının olması, sadece yönetimdeyken değil sade birer vatandaşken de iyi davranmalarının sağ-lanması çok önemli bir noktadır. Eğer devlet yönetimini yürütebilmek için boş zaman gerektiğine inanıyorsa, bu durumda da Kartaca örneğinde olduğu gibi yöneticilik ya da komutanlıkların parayla alınmasını sağlamak kötü bir yaklaşımdır. Bunun yasalarla belirtildiği ülkelerde para yeteneğin önüne geçer ve tüm halk paraya meraklı olur. Çünkü en üsttekiler neyi önemsiyorsa halkın geri kalan kısmı da ister istemez aynı şeyi önemseyecekler-dir. Halk sadece en üsttekileri takip eder. Eğer yetenek öne çıkmıyorsa orada düzgün bir aristokratik anayasa olması imkânsızdır. Bir insan para vererek yönetimi ele geçiriyorsa verdiği paranın karşılığını almak isteyecektir. Ancak fakir ve dürüst bir insan para kazanmak ister, bu durumda dürüst olmayan ve yönetime gelmek için para harcamış bir insanın da para kazanmak isteyeceği açıktır. Bu nedenle yönetime o işi en iyi şekilde yapabilecek olan-ların atanmaları gerekir. Yasaları yapan kişi tüm dürüst insanların zengin olmalarını sağlamak amacını bir kenara bıraksa da en azından işin başındakilere boş zaman yarat-malıdır.

Gerçi bundan hoşlanırlar ama Kartcalılar'ın yöneti-minde çoğu insan için tehlikeli görünen bir durum vardır. Bu da bir insanın çok fazla işi olması. En güzeli bir kişi-nin sadece bir iş yapmasıdır. Yasa yapıcının buna dikkat etmesi ve bir insandan hem müzisyen hem de kunduracı olmasını istememesi gerekir. Kent yönetiminde de aynı durum geçerlidir. Bir kentte, son derece küçük değilse, her görevin farklı insanlar tarafından yerine getirilmesi daha

iyidir ve daha uygun olur. Daha önceden de belirttiğimiz üzere böyle yapıldığı takdirde işler çok daha fazla insan tarafından ve çok daha etkin bir şekilde yürütülür. Örneğin kara ve deniz ordularına bakalım. Bunların her ikisinin de komutanı olmak demek herkesi yönetmek demektir. Anayasaları oligarşi olmasına rağmen zengin oldukları için bunun kötü etkisinden kurtuluyorlar. Bazen halkın bir kısmını kolonilere yolluyorlar. Böylece ülkelerinde bir sıkıntı doğmasının önüne geçiyorlar ve istikrar sağlıyorlar. Ancak bunu siyasetle değil şans eseri yapabiliyorlar. Oysa siyaset bunu sağlamalıdır. Şimdi burada bir isyan çıksa ve halk ayaklansa ellerinde barışı sağlayacak bir yasaları yok. Evet hepsi de saygıyı hak eden Lakedaimonia, Girit ve Kartaca anayasaları hakkında söyleyeceklerim böyle.

Anayasalar ile ilgili görüşlerini ifade edenler iki ana gruba ayrılırlar. Birinci grup olan, kamu yaşamına dahil olmamış ve yaşamını sade vatandaş olarak geçiren insanlar hakkında amacımıza uygun şekilde burada bir şeyler söyledik. İkinci gruptakilerse siyaset alanında bir süre tecrübe kazandıktan sonra kendi kentlerinde ya da başka yerlerde yasalar yaptılar. Kimileri yalnızca yasa yaparken Lykourgos ve Solon gibi kimileri de yasa yapmakla kalmadılar, anayasa hazırladılar ve toplumsal düzeni kurdular. Lykourgos ve Sparta anayasasından söz ettim, Solon'un anayasası hakkında farklı görüşler vardır. Onun iyi bir yasa yapıcı olduğunu iddia edenlerin fikirleri şöyle: Mutlak oligarşiyi yıkması, halkın köleliğinin önüne geçilmesi, karma anayasa sayesinde Atina demokrasinin önünü açması. Bu görüşe göre Solon'un karma anayasası oligarşik bir yana da sahiptir. Areiopagos¹² sayesinde bu

1274a

12 Atina'da danışma meclisine verilen isim, Areiopagos ismi Yunançada Ares Tepesi anlamına gelmektedir ve meclisin toplandığı yer olması nedeniyle bu ismi almıştır.

oligarşik yan ortaya çıkmaktadır, memuriyetlerin seçimi aristokratik, yargı ise demokratik kurumdur. Solon meclis ve memuriyetlerin seçimi konusunda bir yenilik yapmadı, sadece bunları ortadan kaldırmadı. Öte yandan tüm vatandaşlar arasından hâkimlerin seçilmesini sağlayarak anayasaya demokratik bir yapı kazandırdı. Solon'ı eleştirenlerin eleştirileri de bu noktadadır. Halk arasında mahkeme üyelerinin kurayla seçilmesinin yapılan diğer işleri de yok ettiğini iddia ederler. Mahkemeler güçlendiği zaman sanki tirana dalkavukluk yapıyormuş gibi halka dalkavukluk yapmaya başladılar. Sonuçta bugünkü demokrasi ortaya çıktı. Ephialtes ve Perikles¹³ Areiopagos'un yetkilerini azalttılar, Perikles mahkeme üyelerine para ödenmesi kuralını getirdi, ardından gelen herkes anayasayı daha demokrat bir hale getirdi. Bence bunlar Solon'un istekleri değildi, sadece koşulların getirdiği sonuçlardı. Pers Savaşları sırasında Yunanlılar'ın tüm deniz gücü Atinalılar'a bağlıydı, bu nedenle şımardılar, gittikçe daha aşağı sınıftan insanları seçtiler, iyiler ise onların muhalifiydi. Aslında Solon halka sadece memurları seçme ve onları denetleme hakkı vermişti. Bu son derece küçük bir yetkidir, zaten bunu da vermezseniz halkla düşmanlar ya da köleler arasında fark olmaz. Solon'un yaptığı anayasaya göre memuriyetlere en zengin insanlar seçilebiliyordu, en az malı olan sınıf ise seçilemiyordu.

Yasa yapıcı olarak bilinen diğer kişiler Lokroslular'a yasalar yapan Zaleukos ve hem kendi vatandaşlarına hem de İtalya ve Sicilya'daki Khalkidikeliler'e yasalar yapan Katanialı Kharondas'tır. Thebai yasalarını yapan Korinthoslu Philolaos'u da bunlara eklemek gerekir. Philolaos Bakkhalar'dan geliyordu ve eski olimpiyat

13 MÖ 461-429 yılları arasında strategos (komutan) unvanıyla Atina politikasında bir numaralı isim olan siyaset adamı.

şampiyonlarından Diokles'in âşığıydı. Diokles annesi Alkyone'nin kendisine cinsel bakımdan ilgi duymasından nefret ederek Korinthos'tan Thebai'ye gelmişti. Philolaos da dostunun yanına geldi ve hayatlarının sonuna kadar burada birlikte yaşadılar. Oraya gittiğinizde size iki mezar gösterirler, mezarlardan birisi Korinthos'dan görülür, diğeri görülemez. Mezar yerlerini kendileri seçmişler, Diokles annesinin günahı nedeniyle mezarının görülmeyecek bir yerde olmasını istemiş, diğeri ise görülecek bir yer istemiş. Evet Thebai'ye bu şekilde gelenlerden Philolaos yasa yapıcıydı. Yasaları arasında en önemlisi çocuk sahibi olmakla ilgili olandır. Thebaililer bu yasaya "çocuk sahibi olma yasağı" derler. Philolaos toprakları eşit oranda tutmak için bir yasa hazırlamıştı. Kharondas'ın yaptıkları arasında en önemlisi yalancı şahitlikler konusundaki yasadır. Kharondas, yalan yere yemin etmeyi suç kabul eden ilk kişiydi. Yaptığı yasaların ayrıntıları bugün yasa yapanlardan çok daha iyidir. Phaleas mülkiyeti eşitliyordu, Platon'un mülkiyet, kadınlar ve çocukların ortaklığı, erkekler ve kadınların ortak sofrada yemeleri, içki içilen toplantılara sarhoş olmayanların başkanlık yapması ve askerlikte iki eli de kullanabilmek, sadece birinden faydalanmaması yönünde eğitim verilmesi gibi istekleri vardı. Drakon¹⁴ da yasalar yaptı, ancak bunlar mevcut yasalara birtakım eklemelerle yapılan reformlardı. En önemli nokta cezaların çok sert olmasıydı. Pittakos¹⁵ ise anayasa değil yasalar yapıyordu, sarhoşların suç işlemeleri halinde daha ağır cezalar ödemelerini öngörüyordu. Pittakos'a göre sarhoş olunması halinde suç işlenmesi suçu daha da ağırlaştırıyordu. Trakya'daki Khalkidikeliler'e Regiumlu Androdamas yasalar yaptı. Yasaları insan öldürme ve

1274b

14 MÖ 620 yılında Yunan tarihinde ilk kez yazılı anayasayı yapan devlet adamı.

15 MÖ 650-559 yılları arasında yaşamış olan Lesbos tiranı.

kız kaçırانlarla ilgilidir, ancak benim bunlar hakkında söyleyecek bir şeyim yok. Halihazırda uygulanan ve planlanmış olan anayasalar hakkında söyleyeceklerimiz bu kadar.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Anayasa türlerinden bahsettiğimizde devletin ne olduğunu da anlatmamız gerekir. Devletin tanımı konusunda farklı görüşler vardır, örneğin kimilerince eylemde bulunan devlettir, kimilerince ise eylem devlet tarafından değil yönetim biçimi ya da yöneten kişi tarafından yapılır. Ancak siyasetçilerin ve yasamayı yürüten kişinin yaptıkları devleti ilgilendirir. Anayasa sayesinde devlette yaşayanlar örgütlenebilir. Bütün parçalardan oluşuyorsa parça parça incelenmelidir, devlet için de aynı şey geçerlidir. Devlet vatandaşların toplamı olduğuna göre önce vatandaşları incelemeliyiz. Kime vatandaş denir? Bir insanın vatandaş olması için gerekli şey nedir? Bu konuda fikir birliği bulunmamaktadır. Bir insan demokratik bir rejimde vatandaş olabilirken oligarşik bir rejimde vatandaş olmamaktadır. Genel olarak mahkemelere katılan, dava açma ve dava edilme olasılığı olan kişilere vatandaş denir. Ancak bu tanım son derece belirsizdir, örneğin bir ticaret anlaşmasına yabancı bir insan da taraf olabilir, bu durumda bu kişinin mahkemeye gitme ya da kısmen gitme olasılığı vardır. Yabancı kişi kendi adına o ülke vatandaşlarından birisinin vatandaşlık haklarından yararlanarak devlete kısmen katılabilir.

1275a

Vatandaş olmanın ayırt edici yanı yargı dışında, siyasi ve siyasi olmayan çeşitli memuriyetlere gelebilmesidir.

Görev süreleri farklı olabilir, kimi görevler aynı insan tarafından her ne olursa olsun iki defa yapılamaz, bazı-
larında ise belirli süre geçmeksizin o görev ikinci defa
üstlenilemez. Halk meclisleri ya da hâkimler kurulunda
buna benzer bir uygulama bulunmamaktadır. Bu insanla-
rın gerçekten de yönetmedikleri ve bu nedenle yönetime
dahil olmadıkları iddia edilebilir. Ancak onların erkleri
vardır ve yönetime katılmıyorlar demek yanlış olacaktır.
Aslında yok denilecek şey yargıçlar ve halk meclisi üye-
lerinin her ikisini birden kapsayacak bir ismin olmama-
sıdır. Belki de bunlara yetkililer demek yerinde olacaktır.
Vatandaşlar bu gruba dahildirler, hem bunu kullandığı-
mız zaman vatandaşlardan söz etmiş olduğumuz açıkça
belli oluyor.

1275b

Devletin parçaları farklı türden meydana gelir ve bu
parçalar birincil ya da ikincil olabilir. Burada kendilerini
olduğu gibi gösteren parçalar olduğu gibi ortak hiçbir
yönü olmayan parçalar da olduğunu söylememiz gerekir.
İşte bu nedenle farklı anayasa türleri vardır ve bazıları
diğerlerinden öndedir. Çünkü bozulmuş ya da sapmış
olanların doğru olanlardan geride tutulmaları gerekir.
Her bir anayasadan söz ederken vatandaş kelimesinin
anlamı değişecektir. Bizim vatandaş tanımımız da demok-
rasiye ya da başka bir anayasaya uygun olduğu gibi
uygun olmadığı yerler de olabilir. Örneğin bazı yerlerde
halk meclisine karşılık gelen bir meclis yoktur, sadece
zaman zaman aralarında toplantı yapabilirler. Yargı da
tüm vatandaşların sırayla yürüttükleri bir şey değildir,
sadece belirli bir gruba bu hak tanınmış olabilir. Sparta'da
ephoroslar sözleşmelerden kaynaklanan, cinayet dava-
larını paylaşırlar, gerusia ve diğer meclisler de diğer
davalarla ilgilenirler. Kartaca'da da resmi kurullar mah-
kemeleri yürütürler. Öte yandan kendi vatandaş tanı-
mı-

mızdan vazgeçmemizi gerektirecek bir durum yok; sadece demokratik olmayan anayasalara göre bu tanımı değiştirmemiz gerekecek. Yargıçlar ya da halk meclisi üyeleri için yetkileri belirlenmemiş demek yerine belirlenmiş yetkileri var dememiz yeterli olacaktır. Sonuçta hepsine tamamen ya da kısmen ama bir şekilde siyasi karar alma hakkı tanınmıştır. Burada da vatandaşın kim olduğu açıktır. Bir insanın yargılamaya ya da yasamaya katılma hakkı varsa ona vatandaş deriz, bu şekilde çok sayıda insan olduğunda da devleti ortaya çıkarırlar.

Bir ülkede anne ve babası o ülkenin vatandaşı olanlar vatandaş olarak kabul edilirler. Kimi yerlerde iki ya da üç kuşak vatandaşlık şartı da aranır. Anne ya da baba'nın vatandaş olup olmaması kolayca belirlenebilecek bir özelliktir, ancak kimilerinin birkaç kuşak geriye gidilmesini istemesi şöyle bir soruyu gündeme getirir: Bu kişinin vatandaş olup olmadığını nasıl bileceğiz? Sorunun yanıtı basittir, yönetime katıldıysalar vatandaş, katılmadıysa değildirler. Tabii ki kolonistler ya da kenti kuranlar için bu geçerli değildir. Tabii ki bir başka sorun daha var. Anayasa değiştirildikten sonra vatandaşlık neye göre belirlenecek? Atina'da tiranlar kovulduktan sonra¹ Kleisthenes çok sayıda yabancıyı ve köleyi vatandaş yapmıştı. Bu insanların vatandaş olup olmalarının doğru mu yoksa yanlış mı olduğu incelenmelidir. Aslında bu soru daha önceden söz ettiğimiz oligarşi, tiranlık ya da demokrasiye geçiş yapıldığı zaman devletin verdiği hakların devam edip etmeyeceği sorununa bağlıdır. Kimilerine göre artık insanlar bu anlaşmayı umursamama hakkına sahiptirler. Çünkü anlaşma devletle değil tiranla yapılmıştır. Oligarşi ve tiranlık gibi kamunun yararını düşünmeyen ve zorla

1276a

1 Yani MÖ 508/7 yılında.

1276b

gerçekleştirilen yönetim biçimlerinde insanların üstlenmek zorunda oldukları diğer zorunlulukların da devre dışı kaldığı söylenir. Bence buradan şu sonuç çıkar: Eğer bir demokrasinin eylemleri de oligarşi ya da tiranlıkta olduğu gibi zorla yapılıyorsa o zaman bu eylemlerin devletin eylemleri değil demokrasinin eylemleri olduğunu düşünmemiz gerekir. Buradan da başka bir soruya yöneliriz. Devletin halen eski devlet olup olmadığını nasıl anlayacağız? Belki ülke ve nüfus kavramları bir yanıt için gerekli olabilir. Fakat yeterli olmayacaktır. Çünkü ülkeyi ya da nüfusu ikiye ayırabiliriz, bir tarafa halkın bir bölümünü, diğer tarafa halkın diğer bölümünü koyarsak iki ayrı devlet yaratabiliriz. Tabii bu önemli bir sorun değil, sadece polis dediğimiz zaman bunun, hem ülke hem de devlet anlamına gelmesinden kaynaklanıyor. Toprağın genişliği de önemli bir etkidir. Bir arada yaşayan nüfusun aynı devlet içinde kalmasını belirleyen sınırlar nedir? Surlar yetmez, çünkü Peloponnesos örneğine bakılırsa sadece bir sur çekilebilir. Babil diyebiliriz belki. Belki de kent yerine halkın tamamını kapsayan bir tanım geliştirebiliriz. Nüfusun tamamı aynı ülkede yaşamaya devam etse de devlet sürekliliği konusu halen bir sorundur. Halk aynı şekilde var olduğu sürece devletin isminin de aynı kalması gerekir. Nasıl ki bir nehrin suyu sürekli değişmesine karşın ona aynı ismi vermeye devam ediyorsak, aynı şekilde bir halkı oluşturan insanlardan kiminin ölüp yerine yenilerinin doğmasına rağmen o devlete yine aynı isimle hitap etmemiz gerekir. Fakat yine aynı nedenlerden yola çıkarak nüfus aynı olmasına rağmen devletin farklı olduğunu söylememiz gerektiği de iddia edilebilir. Çünkü devlet vatandaşların aynı anayasa altında yönetilmeleridir, anayasa değiştiği zaman ya da farklı bir türde olduğu zaman devlet de değişmiş olur. Örneğin bir koro tragedyaya da komedyaya oyunlarında aynı kişilerden oluşmasına

karşın farklı bir yapı sergiler. Diğer şeylerde de aynı örnek geçerlidir. Aynı notalarla Dor tarzıyla, Phrygia tarzıyla müzik yapılabilir. Eğer buraya bir itiraz yoksa süreklilik halktan çok anayasa aracılığıyla sağlanıyor demektir. İşte bu nedenle bir kent devletinin isminin değişmesi ya da değişmemesi söz konusu olabilir.

Peki anayasa değiştiği zaman eski borçlar devam eder mi? Bu da ayrı bir sorundur. Konuştuğumuz konuyu yakından ilgilendiren başka bir sorun daha var. Bir insanın iyiliği ile görevlerini yerine getiren bir vatandaşın iyiliği aynı şey midir? Vatandaşın iyiliği dediğimiz zaman bundan ne anlıyoruz? Bir geminin tayfaları ya da bir devletin insanları aynı durumdadır. Gemideki tayfa kürekçi, dümenci, gözcü gibi çeşitli görevlere sahiptir. Bu insanların her birinin bir konuda yetkinliği vardır, ancak bir de hepsinin ortak amacı vardır ki bu da yolculuğun düzgün bir şekilde yapılabilmesidir. Sonuçta tayfaların amacı da budur. Aynı şey insanlar için de geçerlidir. Her ne kadar birbirlerinden çok farklı olsalar da devletin amacı ortaya konan anayasanın devamını sağlamaktır. Bu nedenle vatandaşların ve anayasanın iyiliği ortaktır. Elbette ki birden fazla anayasa olduğuna göre iyi vatandaşın birden fazla yetkin iyiliği olmaz. Ayrıca iyi vatandaşın ne açıdan yetkin bir iyiliği olduğunu söyleyebiliriz? Bundan dolayı iyi adamı iyi yapan iyiliği olmadan da onun iyi bir vatandaş olacağını söyleyebiliriz. Konuya bir de şöyle bakalım: En iyi anayasanın iyiliğine bakalım. Bir ülke de iyi ve görevlerini yapan insanlardan oluşuyor olsun. Burada herkes kendi işini iyi bir biçimde yapmalıdır. İyi yapmak için de o işi iyi bilmelidir. Tüm vatandaşların birbirleriyle aynı olma olasılıkları olmadığına göre her iyi insan ve her vatandaş iyiliği söz konusu olmayacaktır. İyi vatandaşın iyiliği herkesin yapabileceği bir şey olmalıdır. Devletin iyi

1277a

olması için bu gerekir. Ancak herkesin iyi insanın iyiliğine ulaşması olanaksızdır. Eğer bu olabilseydi işte o zaman iyi bir kentteki herkesin iyi insanlar olmaları gerekirdi. Bir kent birbirine benzemeyenlerden oluşur. Canlılar beden ve ruhtan, ruh akıl ve isteklerden, çift karı ve kocadan, atölye efendi ve kölelerden, kent de ayrı ayrı parçalardan oluşur. Tıpkı bir dans grubunda şef ve diğerleri arasındaki yetkinlik farkı gibi kentteki vatandaşların iyiliği de bir değildir. Peki her şey doğru olsa da yine de belirli durumlarda bu iki iyiliğin birleşme ihtimali var mıdır? Böyle bir olasılık vardır, çünkü yöneticinin hem iyi hem de bilge olacağını düşünürüz. Siyasetçinin bilge olması gerekir. Yöneticide iyilik ve iyi adamın iyiliği ortaktır desek de yönetilen kişi için bu geçerli değildir. Sadece belli bir vatandaş için bunu söyleyebiliriz. Çünkü yöneticinin ve vatandaşın iyiliği aynı şey değildir. Pherali Iason'un iyi yaptığı tek iş yöneticiliktir, yönetmediği zaman acıktığını söylemesinin nedeni de buydu. Tabii emir vermek kadar emirleri dinlemek de önemli bir meziyettir ve iyi bir yönetilenin yapması gereken budur. Vatandaşların bilmesi gereken de yönetmek ve yönetilmektir. Yöneticinin iyiliği yönetmek, yönetilenin iyiliği yönetilmek ve itaat etmekse bu ikisinin aynı seviyede erdem olduğunu söyleyemeyiz.

1277b

Tiranca yönetildiği zaman yapılan işler zorunludur ve köleye yakışır şekilde yürür. Yönetenin bilmesi gereken sadece kölelerin nasıl kullanılacaklarıdır. Kölelerin işlerini yapabilmek de kölelik diye isimlendirilir. Tüm işçiler bu gruba dahildirler, demokrasinin aşırılaştığı bazı yerlerde benzer durumdaki zanaatkârlar devlet yönetimine katılmışlardır. Bir insan dilediği takdirde bir şeyi yapmama şansı yoksa ve bir efendinin dilediklerini yerine getiriyorsa bu, iyi bir vatandaşın öğrenmesi gereken bir şey değildir. Zaten böyle olursa köle ve efendi arasında fark olmaz.

Doğuştan özgür insanlar arasındaki yönetim ilişkisine siyasi yönetim adı verilmektedir. Yöneticilerin bunu yönetilerek öğrenmeleri gerekir. Orduda da komutan olmadan önce daha küçük birliklerin komutasını üstlenirsiniz. Bir insanın itaat etmeyi öğrenmeksizin yönetmesi imkânsızdır. Elbette ki bu ikisi aynı şey değildir, ancak iyi vatandaş hem yönetme hem de yönetilme bilgisine sahip olmalıdır. İyi vatandaşla kastettiğimiz şey budur, yani özgür insanların diğer özgür insanlar tarafından yönetilmeleri.

İyi insan da aynı durumdadır, onun da yönetmeyi ve yönetilmeyi bilmesi gerekir. Yönetilen konumundayken de iyi ve adaletli olmak, diğeriyle aynı derecede olmasa da doğrudur. Bir insan özgürse ve başka birisinin yönetimi altındaysa onun adalet anlayışıyla yöneten kişinin adalet anlayışı aynı olamaz. Yönettiğimize veya yönetildiğimize bağlı olarak durum değişir. Bunu kadınlar ve erkekler arasındaki iyilik ve cesaret kavramları arasındaki farka benzetebiliriz. Erkek kadın kadar cesursa korkaktır, kadın akıllı başında bir adamdan daha çok konuşuyorsa gevezedir. Evin içinde erkek ve kadının görevleri birbirinden farklıdır. Erkek kazanmak, kadın korumak zorundadır. Yönetici için iyi olan şey zekâdır, diğer nitelikler ise hem yönetilenlerde hem de yönetenlerde olmak zorundadır. Yönetilmek için zekâyâ değil doğru bilgiye gerek vardır, flüt çalan yöneticiyse, yönetilen de flüt yapandır. İyi insanın iyiliği, iyi vatandaşın iyiliği ile arasındaki farklar ve bu farkların neleri içerdiği konusunu tamamlamış olduk.

Sıradaki konu vatandaşın tanımıyla ilgili. Vatandaş dediklerimiz gerçekten de devlet yönetimine katılma yeteneği ve şansı olan kişiler midir yoksa işçiler de bu gruba dahil edilebilirler mi? Eğer sorumuzun yanıtı evet ise ve yönetmemelerine rağmen onlara vatandaş diyorsak,

1278a

bu durumda vatandaşların iyiliği bütün vatandaşların iyiliği yerine geçmez. İşçi böyle bir iyiliğe sahip olmasa da vatandaş oluyor. Vatandaş değilse işçileri nasıl adlandıracağız? Bir yabancı değil, gezgin de değil. Onu hangi sınıfta değerlendirmeliyiz? Bu şekilde düşündüğümüzde belki de sandığımız kadar garip bir sonuçla karşılaşmıyacağız. Köleler ve azatlılar da benzer gruplara dahil değildirler. Bir devletin yaşayabilmesi için gereken tüm insanlar vatandaş değildir. Örneğin çocukların da yetişkinler kadar varolmaları gerekir, ancak çocuklar için sınırlandırılmış vatandaşlar diyebiliriz. Eskiden bazı yerlerde işçiler, köleler ve yabancılarla eşit kabul edilirdi, hatta bazı yerlerde durum değişmemiştir. En iyi devlet işçileri vatandaş yapmayacaktır, çünkü böyle bir durumda vatandaşın iyiliği sadece özgür insanlar için geçerli olan bir şey olmaktan çıkar. Oysa bu aşağılık işlerden muaf olan insanlara ait bir tanımlamadır. Bu konuda birkaç şey daha söylersek durum açıklığa kavuşmuş olacaktır. Nasıl ki birbirlerinden farklı anayasalar varsa aynı zamanda birbirlerinden farklı vatandaşlar da vardır. Yönetilenler arasında böyle bir ayrım kesinlikle olmalıdır. Bu sayede bazı anayasalarda işçiler ya da zanaatkârlar vatandaş olurken bazılarında bunların vatandaş olmaları söz konusu olmayacaktır. Aristokratik, yöneticiliğin beceriye dayandığı rejimlerde bu insanlar vatandaş olamazlar, çünkü işçinin ya da bir başkası adına ücretle iş yapan kişinin gerekli olan tüm yetenekleri elde etmesi olanaksızdır. Oligarşilerde de yönetici olmak için gerekli olan servete sahip olmadıklarından bu söz konusu değildir. Fakat zanaatkârlar bu yolla zengin olduklarından bu rejimde vatandaş olabilirler.

Thebai'deki bir yasaya göre ticareti bırakan birisinin devlet memurluğu yapabilmesi için aradan on sene geç-

mesi gerekir. Bazı yerlerde yabancıların sadece belli bir kısmı vatandaşlığa kabul edilirler. Demokrasilerin bazılarında anne ya da babası yabancı olanlar da vatandaş kabul edilir, evlilik dışı çocuklar da aynı şekilde vatandaş olabilirler. Aslında bu durumun temel nedeni vatandaş sayısının az olmasıdır, bu gibi yöntemlerle yeterince vatandaşa ulaşıldığı zaman ülke vatandaş alımını durdurur. Önce köle anne ya da babadan doğanlar, ardından sadece annesi vatandaş olanların çocukları ve en sonunda da hem annesi hem de babası vatandaş olmayanların çocukları vatandaş olarak kabul edilmemeye başlanırlar. Buradan iki sonuca varmaktayız: Birincisi çok sayıda vatandaş türü vardır, ikincisi gerçekten vatandaş olan kişinin çeşitli ayrıcalıkları bulunmaktadır. Homeros şöyle diyordu: “Yeri olmayan yabancı” Bu sözü herkes bilir, o ülkedeki ayrıcalıklardan yararlanmayan bir insanın yabancından bir farkı yoktur. Böylece iyi insan ve iyi vatandaş kavramlarındaki iyiliğin aynı olup olmadığını inceledik. Bir yerde ikisinin aynı, bir diğer yerde ikisinin farklı şeyler olduklarını açıkladık. Eğer aynıysalar bu her vatandaşın sahip olduğu bir iyilik değildir, sadece yöneticiler, devlet işlerini yapanlar, tek başına ya da başkalarıyla yönetimi paylaşırsalar da bu yeteneğe sahiptirler.

1278b

Şimdiyse bir başka konuya geçerek tek bir anayasa mı yoksa birden fazla anayasa mı kabul edeceğimizi konuşmamız gerekir. Eğer birden fazla anayasadan söz ediyorsak bunlar nelerdir, kaç tanedir ve aralarında ne gibi farklar vardır, bunlardan söz etmemiz gerekir. Anayasa, yetkilerin ve her şeyin üzerinde olan yönetme yetkisinin örgütlenmesidir. Vatandaşlar işleri yönetirler, anayasa da yapılan işlerin toplamıdır. Demokrasilerde halk en üstün olandır ya da bu iş demosundur. Oligarşilerde bunlar azınlıktır. Anayasalar arasındaki farklar bu gibi şeylerden

meydana gelir. Kısacası fark, vatandaş toplamının yapısıdır. İlk önce neden devlet diye bir şeyin ortaya çıktığını, insanların ve ortaklığın yapısını kontrol eden gücün yapısını ve bunların neler olduklarını sıralamamız gerekir. Daha önceden ev yönetimi ve tiranlık arasındaki farkı konuşurken insan siyasi bir hayvandır demiştik. İnsanlar birbirlerinden yardım beklemeseler de yine de bir toplumun parçası olarak yaşamak isterler. Ancak aralarında bir de ortak yarar vardır, bu sayede yaşamlarını daha iyi hale getirirler. Hem devletlerin hem de insanların temel amacı iyi bir biçimde yaşamaktır. Topluluğun oluşturulma nedeni bu iyi yaşamı sağlayabilmektir. Eğer çok zor bir yaşam sürmüyorsanız bu durumda da yaşamın kendisi bir anlam ifade eder. Birçok insan sadece yaşamak adına bir sürü acı çekmeye hazırdır. Çünkü yaşam kendiliğinden mutluluk duygusu sağlar ve yaşıyor olmak iyi bir şeydir duygusuna yol açar.

Öte yandan yetki dediğimiz zaman türlere ayırmak kolay değildir. Genel konuşmalarda sık sık bunu açıklamaya çalıştım. Efendinin köle üzerindeki yetkisi öncelikle efendinin çıkarına gelişir, kölenin yararı sonradan gelişen bir şeydir. Zaten doğal olarak köle olanlar dışında bu ilişkinin köleye bir çıkarı olmaz. Efendi için bu ilişkinin devam etmesinde yarar vardır, bu nedenle köle yaşamalı ve çalışabilmelidir. Bir adamın karısı ve çocukları üzerindeki yetkisine bakalım. Buna ev yönetimi adını veriyoruz ve bu yetkinin her iki taraf için de yararı vardır. Bir hekimin ya da antrenörün yani bir beceri gerektiren işlerde diğer kişiyle kurduğu ilişki aslında öğrenen için yararlıdır, 1279a hekim ya da antrenör bu işten ikincil olarak yarar sağlarlar. Siyasi yönetimdeyse devlet ve vatandaşlar arasında eşitlik temeline oturduğu söylenen ve sırasıyla bu yetkiyi kullanmak yani devleti yönetmek gerektiğini söylerler.

Yani ortak iyilik bir anayasanın amacıysa burada mutlak adalete uygun olarak doğru oldukları görünüyor. Eğer sadece yöneticilerin çıkarına bir durum varsa bu yanlıştır. Bu anayasalar sapmış anayasalardır. Aslında bu durum efendinin çıkarının çok daha büyük önem taşıdığı efendi köle ilişkisine benzer, ancak devlet yönetimi özgür insanların yönetimidir.

Sırada kaç çeşit anayasa olduğunu ve bunların neler olduklarını incelemek var. Öncelikle ortak yararı amaçlayan doğru anayasaları sayalım. Eğer bunları sıralarsak zaten sapmış olanlar kolayca ortaya çıkacaktır. Daha önceden söylediğimiz şekilde anayasa ve yapılan işlerin toplamı aynı şeydir. Bir devlette vatandaşlar topluluğu yetki sahibidir. Yönetici grup bir kişiden, bir azınlıktan ya da bir çoğunluktan oluşur. Her biri ortak yararı amaçlıyorlarsa bunlar doğru anayasalardır. Ancak sadece belirli bir grubun çıkarı düşünülüyorsa bunlar sapmış anayasalardır. Çünkü ya katılanlar vatandaş değildir ya da ortak iyiliği paylaşmaması gerekenlerdir. Doğru anayasalar şunlardır. Bir kişinin yönetimi yani krallık, bir kişiden fazlası ama azınlık yönetimi yani aristokrasi ve tüm vatandaşların ortak yarar için katkı verdikleri sistem olarak anayasa.

Sapmalar ise şunlardır: Krallıktan tiranlığa, aristokrasiden oligarşiye ve anayasal yönetimden demokrasiye sapmalar. Tiranlıkta amaç tek bir yöneticinin çıkarıdır, oligarşide zenginlerin çıkarı, demokraside ise fakirlerin çıkarı söz konusudur. Hiçbirinin amacı ortak çıkarı sağlamak değildir. Anayasaların yapısı hakkında daha fazla şey söylememiz gerekte. Bu noktada sadece pratikten söz edecek olan insanların üzerinde fazla durmak istemeyecekleri bazı konular vardır. Ancak bizler felsefi açıdan

1279b

yaklaştığımız için bu konuları geçiştiremeyiz ve hepsinin doğasından söz etmeliyiz.

Daha önceden de belirttiğimiz gibi tiranlık devletin tek bir kişinin keyfiyetiyle yönetilmesidir. Eğer yöneticiler sadece zenginlerden oluşuyorsa o zaman yönetim şekli oligarşiye dönüşür. Yönetim malı mülkü olmayan fakirlerin elindeyse o zaman da demokrasi vardır. Öncelikle oligarşi ve demokrasiyle ilgili bazı sorular sormak gerekiyor. Örneğin devlet zenginlerden oluşuyor ve yönetimde halk varsa bu yine demokrasi midir? Evet çünkü iktidarda olan halktır. Eğer mülkü olmayanlar mülkü olanlardan daha az sayıdaysa ve iktidardaysa bu da oligarşidir. Çünkü iktidarda olan azınlıktır. Bu nedenle tanımlamamızda bir hata var gibi görünüyor, her iki istisnayı için içine katarsak yani zenginlik ve sayı azlığı, fakirlik ve sayı çokluğu bir araya gelirse o zaman da ayrı bir sorunla karşılaşmaktayız. Eğer bizim dediğimiz gibi sadece altı anayasa varsa ve biraz önce belirttiğimiz şekilde zenginlerin ve zengin olmayanların çoğunlukta oldukları bu yönetim şekillerine ne isim vereceğiz? Burada belirleyici olması gereken mülkiyettir, yönetici olanların oligarşilerde azınlık, demokrasilerde çoğunluk olmaları bir rastlantıdır. Bu da zenginlerin azınlık, fakirlerin çoğunluk olmasıdır. Bu nedenle ayırım hatalı olarak ifade edilmektedir, oligarşi ve demokrasi arasında fark zenginlik üzerinden şekillenmektedir. Belirleyici olan nokta yönetimdekiler eğer zenginlerden oluşuyorsa buna oligarşi, malı mülkü olmayanlardan oluşuyorsa buna demokrasi denilmesidir. Daha önceden de söylediğimiz gibi zenginler az sayıda, fakirler çok sayıdadır. Zenginler azınlık olsalar da özgürlük herkes tarafından paylaşılır. İşte bu nedenle anayasadan pay alırlar, çünkü hem mülkiyet hem de özgürlükte payları vardır.

1280a

İlk olarak oligarşi ve demokrasinin ne olduğunu ve adalet kavramına nasıl baktığını inceleyelim. Sonuçta herkesin bir adalet arayışı var, ancak bir noktaya kadar geliyorlar ve adalet dedikleri zaman mutlak adaletin her noktasını kastetmiyorlar. Örneğin adalete eşitlik diyorlar, elbette öyle ama sadece eşitler arasında. Eşitsizlik de adalettir ama bu da sadece eşit olmayanlar içinde. Adaletin ne olduğu konusunu konuştuğumuz zaman bunun kimin için olduğuna yanıt vermezsek yanılırız. Sonuçta kendi adımıza karar veriyoruz ve insanlar bunu yaptıkları zaman iyi hâkimler olamazlar. Adalet bazıları için ve belirli şeyler için adil olandır. Fakat insanlar eşitlik üzerine anlaşılar da kimler için eşitlik olacağı konusunda hem fikir olmuyorlar. Biraz önce söylediğimiz gibi bu durumun nedeni kendileri hakkında karar almaları ve bu konuda iyi hâkimler olmamalarıdır. Yine herkes haklılığını belirli oranda adalete dayandırdığı için mutlak adaletten söz ettiğini zannediyor. Çeşitli açılardan ya da mülkiyet bakımından eşit olmayan insanların her açıdan eşitsiz olduklarını düşünmek yanlıştır. Aynı şekilde özgür olmak açısından insanlar eşitse bu her açıdan eşit oldukları düşüncesinin doğruluğunu da getirmez. Böyle düşünenler şu noktayı atlıyorlar: Eğer insanlar mülkiyet temelli bir devlet meydana getirselerdi, o zaman mülkiyetlerine uygun oranda devletten pay alırlardı.

Oligarşi taraftarları devlet ve adalet konusunda böyle düşünürler. Eğer elimizde yüz mnalık bir toplam varsa ve bir kişi buna bir mna katkıda bulunduyorsa diğer doksan dokuzu verenle eşit olmaz. Eğer eşit alıyorsa burada adalet yok demektir. Bu hem ilk yüz mna hem de daha sonra elde edilen kâr için geçerlidir. Oysa devlet sadece bir para ortaklığı değildir, sadece yaşamayı değil aynı zamanda iyi yaşamayı da amaçlar. Eğer böyle olmasaydı köle ve

hayvanlar da devlet kurabilirlerdi. Ancak bu söz konusu değildir, çünkü köleler ve hayvanlar özgür değildir ve mutluluktan pay almazlar.

1280b

Devlet yalnızca karşılıklı koruma veya mal mülk, zenginlik takası dışında bir şeydir. Eğer böyle olsaydı Etrüskler, Kartacalılar ve diğer anlaşmalarla birbirlerine bağlı bulunan devletlerin vatandaşlarının hepsinin tek bir devletin vatandaşı kabul edilmeleri gerekirdi. Tabii ki bu ülkeler arasında çeşitli ticaret anlaşmaları, ittifaklar ve buna bağlı yazılı anlaşmalar vardır. Ancak bu durum tek bir devletin vatandaşları olmak değildir. Hepsinde ayrı ayrı yönetimler vardır, hepsinin birden bağlı olduğu bir üst yönetim yoktur, hiçbir ülke diğer ülkelerin vatandaşlarının ticari konular dışında ne kadar dürüst insanlar olduklarıyla ilgilenmez. Ancak siyasi konularda vatandaşların iyi ya da kötü davranmalarıyla da ilgilenmek gerekir. Bu nedenle gerçekten de devlet adını taşıyan oluşumun vatandaşların erdemini kendisine dert edinmesi gerekir. Eğer bu olmazsa devlet yalnızca bir ittifaktan ibaret demektir, bu da diğer türlü ittifaklardan sadece kapsamı açısından ayrılmaktadır. Bu durumda kanunlar sadece bir anlaşma gibi olur ve sofist Lykophron'un dediği gibi sadece birbirlerinin hakkını tanımaktan ibaret olur. Böyle olunca da devletin vatandaşlarını iyi ve adil yapma şansı kalmaz, bu da iyi bir durum değildir. Devletin neden bu işi yapmasının gerektiğine dair örnekler vermemiz yerinde olacaktır. Korinthos ve Megara kentlerinin surlarını birleştirseniz onlar yine de tek bir devlet haline dönüşmezler, birleşmeye en yakın devletler olmalarına karşın kendilerine bu şansı tanısanız da yapamazlar. Birbirlerinden uzakta olan fakat aralarında bir şekilde iletişim olan on bin kişiyi düşünelim. Aralarında marangoz, çiftçi, derici ve diğer işlerle ilgilenen zanaatkârlar da olsun. Birbirleriyle ilişkilerinde yanlışları yasaklayan

yasaları kabul ediyorlar, bu durumda da aralarındaki ittifak ticaret ve savunma dışında başka bir şey olmadığı sürece buna devlet denilemez. Bu durumun nedeni aralarındaki bağların kuvvetli olmaması değildir. Eğer birbirlerine daha yakın olsalar, ama ilişkileri aynı şekilde olsaydı da bu bir devlet olamazdı. Eğer herkes kendi evini yönetir gibi yönetiyorsa ve arada sadece bir savunma ittifakı varsa doğru düzgün bir devlet anlayışından söz edemeyiz. Aralarındaki mesafe ne olursa olsun yapıları arasında fark eden bir şey yoktur. Bu nedenle devlet bir arada olan ve vatandaşlarını kötülüklerden koruyan, rahatça ticaret yapmalarını sağlayan bir oluşum değildir. Devlette tabii ki bunlar olmalıdır, ancak tüm bunların varlığı devleti ortaya çıkarmaya yetmez. Devlet vatandaşların aileleriyle beraber iyi yaşamalarını amaçlar, her şeyiyle tam bir yaşam olsun ister. Aileler farklı yerlerde yaşamıyorlarsa ve aralarında akrabalık ilişkisi kurulmuyorsa bu yapılamaz. Bazı kentlerde aralarında akrabalık ilişkisi kurulan insanlar çeşitli kardeşlik dernekleri, kurban kesimi için toplantılar ya da buna benzer şeyleri işte bu nedenle yaparlar. Burada insanların aralarında bir dostluk kurulması amaçlanıyor, toplum içinde olmamızı sağlayan şey diğer insanları sevmemizdir. Bu sayede de devletin temel amacı olan iyi yaşamaya katkıda bulunulmuş olunuyor. Bize göre iyi yaşamak mutlu ve asilce bir yaşam sürmektir. Yani

1281a

iyilik bakımından altta olanlardan da daha fazla onur elde ederler. Bu konuştuğumuz şeyler adaletten söz eden insanların kastettikleri anayasaya göre ne kadar farklı ve sınırlı anlamda konuştuklarını son derece açık bir şekilde bize göstermektedir.

Yine devletin egemen gücü kimde olmalıdır sorusu da sorulmalıdır. Halk, zenginler, iyiler, iyilerin en iyisi, tiran. Bu yanıtlara verilebilecek tek karşılık şöyledir: Egemen güç halkta olursa, halk kalabalık olmasından yola çıkarak zenginlerin mallarını aralarında pay ederse yapılan şey adaletsizlik değil midir? Egemen güç bunu yapmaya izin vermiştir, fakat buna adaletsizlik demeyeceksek ne diyeceğiz? Ayrıca çoğunluk azınlığın mallarını paylaşırsa bu durumda işler devletin yok olmasına kadar gider. Eğer bir şey yok oluyorsa burada iyilik ve adaletten söz edemeyiz. Evet bu nedenle yapılan yasal bir şey olsa da adaletsizdir. Eğer bu yapıları adaletli dersek o zaman tiranların yaptıklarına da adaletli dememiz gerekir. Aynı şekilde insanlar da kendi iradelerini zenginlere zorlarlar, tiran da güçlü olduğuna göre istediğini yaptırabilir. Peki zengin azınlık iktidarsa ve bu insanlar halkın mallarını elinden alıyorsa bu adaletli midir? Eğer adaletli diyorsak daha önceki örneğimizin de adaletli olması gerekir. Eğer iyiler egemen güç olacaksa bu durumda da sorunlar doğar. Çünkü diğer tüm insanlar devlet görevlerinden tamamen uzak kalacaklardır. En iyi insanın egemen güç olması bundan daha iyi bir sonuç vermez. Yönetici sayısı azaldığı sürece yönetime gelecek diğer insanların sayısı da aynı oranda azalmış olur. Hem bir insanın' akli her türlü kötülük ve kötü etkiye açık olduğuna göre gücün tamamını ona vermek mantıksızdır. Ancak söylediğimiz şeyin konunun özüyle bir ilgisi yok, yasa oligarşi veya demokrasi olsa da benzer bir sonuç ortaya çıkabilir.

Egemen güç konusunda başka şeyler de var. Ancak şimdilik en iyiler azınlıktaysa burada çoğunluğun egemen gücü elinde tutması en doğru çözümmüş gibi görünüyor. Çünkü teker teker incelendikleri zaman bu 1281b çoğunluktan hiçbirisi iyi olmamasına karşın bir araya gelip bir toplum oluşturdukları zaman azınlıktan daha iyi olmaları olasıdır. Herkes bir sofraya katkıda bulunursa bu tek bir kişinin harcama yaptığı sofradan daha güzel olur. Her insan iyilikten ve akıldan pay aldıysa bunlar bir araya geldikleri zaman, sanki çok fazla sayıda eli, ayağı ve kafası olan bir insan ortaya çıkar. Kişilikleri ve olayları anlama yetenekleri de aynı şekilde artar. Kalabalık bu nedenle müzik ve şiir konularında daha iyi hakemdir. Herkes belirli kısımları değerlendirebilir, aslında iyi insanın diğerlerinden daha üstün olmasını sağlayan şey de daha önceden ayrı yerlerde olan şeylerin kendisinde bir araya gelmesindendir. Güzeller çirkinlerden, resimler asıllarından farklıdır. Aslında burada da farklı yerlere dağılmış olanların birleşmeleri söz konusudur. Ancak her uzuv teker teker incelendiğinde bir insanın gözü güzelken, başka birinin farklı bir başkasının daha farklı bir yeri güzel olabilir. Oysa her zaman çoğunluk azınlıktan daha üstün olacak diye bir kural yoktur. Bazı durumlardaysa bu kesinlikle söz konusu olamaz. Örneğin hayvanlarda durumun nasıl olacağını inceleyelim. Kimi insanların vahşi hayvanlardan bir farkı yoktur. Fakat bazı durumlarda kalabalığın toplam bilgeliğinin daha üstün olduğunu kabul edebiliriz.

Buradan hareketle egemen gücün kimde olması gerektiğinden yola çıkarak bir başka soruya da değinmemiz gerekir. Bu soru halk egemenliği hangi konularda ve nereelerde var olmalıdır? Bu insanlar özgürdürler ama zengin değildirler, aynı zamanda iyilik konusunda da bir özellik-

leri olmadığından toplum içindeki statüleri yüksek değildir. Bu insanlara en önemli siyasi görevleri veremezsiniz, çünkü yetenekli olmadıklarından büyük hatalar yapabilirler, yargılama kabiliyetleri de olmadığından burada da hata yapabilirler. Ancak kendilerine hiçbir hak verilmezse, o zaman da toplum içinde bir yerleri olmayacağı için bu durum da tehlikelidir. Eğer bir devlette bir zenginliği ve bir görevi olmayan çok fazla sayıda insan olursa bunlar zamanla devlete karşı çıkmaya başlarlar. En güzeli bu insanlara en önemli yönetim görevlerini vermemek ama yine de halk meclislerinde ve mahkemelerde jüri olmalarına izin vermek olacaktır. Solon ve başka bazı yöneticiler isyan çıkmaması için halka yöneticileri seçme ve görev süreleri bitiminde onları denetleme hakkı vermişlerdi. Oysa halkın bu görevlere seçilme şansı bulunmuyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi bu durum, vatandaşların tek başlarına yetersiz ancak birlikte oldukları zaman yeterli oldukları şeklindeki kanımıza uygun bir yaklaşımdır. Halk iyi vatandaşlarla birlikte hareket ederek ülkesine yararlı olur. Bu durum kötü yiyeceklerin yararlı olanlarla karışarak daha yararlı hal almasına benzer.

1282a Gücün bu şekildeki paylaşımı karşımıza başka sorunlar çıkarmaktadır. Öncelikle yöneticilerin halka hesap vermeleri konusuna değinelim. Eğer söz konusu olan tıp bilimi olsaydı birisinin yanlışını görüp değerlendirebilecek kişi de yine bir hekim olurdu. Diğer konularda da aynı durum geçerlidir. Yani her konuda o konunun bilir kişileri denetleme hakkına sahip olan kimselerdir. Hekimden kastettiğimiz sadece hekimlik eğitimi almış olan insanlar değil aynı zamanda bu konuda kendini yetiştirenlerdir de. Diğer mesleklerin çoğunda buna benzer insanlar vardır. Bence eğitim alanlar ve kendilerini yetiştirenlerin fikirleri eşit derecede önemlidir. Yine bir seçim yapmak

söz konusuysa bu durumda da o konuyu bilen kişilerin seçim yapmaları daha doğru olacaktır. Toprak ölçümünde toprak ölçüm sorumlusu, denizcilikte kaptan gibi. Bazı konularda ve işlerde amatörlerden de yararlanabilirsiniz, ancak bu insanların eğitilmiş olanlardan daha bilgili olmadıkları doğrudur. İşte tüm bunlardan yola çıkarak halka yöneticileri seçme veya onlardan hesap sorma hakkının tanınmaması gerekir. Tabii ki bunlar verilebilecek tek örnekler değildir ve hepsi doğru da değildir. Örneğin halkın ortak aklı belirli bir orandadır ve bu bir seviyenin altına inmediği sürece geçerliliğini sürdürür. Bireyler tek başlarına o konunun bilgili insanlarından daha kötü hakemdirler, ancak birlikte hareket ettikleri zaman ondan daha kötü olmadıkları gibi daha iyi bile olabilirler. Ayrıca bazı konularda en iyi ya da tek hakem diye bir şey olmaz. Bu konularda uzmanlığı olmayan insanlar da fikirlerini söyleyebilirler. Örneğin ev yapımı konusunda evi yapan kişinin fikri elbette önemlidir, ancak ev sahibi ya da kiracı sıfatıyla evi kullanan kişi evi yapandan daha iyi karar verir. Dümençi de dümenin iyiliği konusunda dümeni yapan kişiden daha iyi karar verir, yemeklerin lezzeti konusunda yemeği yapan değil yiyen karar verir. Bu örneklerin konuyu netleştirdiğine inanıyorum.

Ancak söylenenlere şöyle karşı çıkılabilir: Alt sınıftan insanların önemli konulardan daha iyilerden daha fazla söz sahibi olmaları hatalıdır. Yöneticileri seçmek ve onları denetlemek elbette ki önemli şeylerdir. Ancak bunlar halk meclisleri tarafından da yapılabilir ve söz ettiğimiz gibi bazı anayasalarda bunu yapma hakları bulunmaktadır. Halk meclisi bu hakka sahiptir. Meclis üyeliği ve ondan daha küçük bir oluşum olan kurul üyeliğine fakir olsanız da, hangi yaşta olursanız olun seçilebilirsiniz. Ancak hazine sorumluluğu, komutanlıklar ve diğer yüksek memuriyetler için zenginlik esası vardır.

1282b

Bu söylenenlere biraz önce söylediğimiz şeylerle yanıt verilip haklı olduğumuz gösterilebilir. Güç sahibi bir jüri üyesi, meclis üyesi ya da bir kurul üyesi değil halkın kendisidir. Kişilerse aslında bütünün bir parçasıdır. Bu nedenle halk dediğimiz şey kurul ve mahkemelerde ortaya çıkan bir bütün olduğuna göre denetim hakkının elinde olması doğru bir yaklaşımdır. Sahip olunması gereken zenginlik konusundaki kısıtlamaysa halkın toplamının sahip olduklarının, üst yöneticilerin sahip olduklarının toplamından fazla olmasıyla aşılmaktadır.

Bu konuyu tamamladığımıza göre daha önceki sorumuza geri dönebiliriz. Gücün kimde olacağı konusunda yasaların bize bir şey söylemeyecekleri sorunlarda yöneticilerin ya da halkın bir yetkiye sahip olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü her başlık için yol gösterecek şekilde yasalar yapmak kolay bir şey değildir. Doğru bir şekilde tanımlanmış yasaların ne olduklarını bilmiyoruz. Bu nedenle de soruyu tam olarak yanıtlayamıyoruz. Öte yandan nasıl ki anayasalar birbirlerinden farklı farklıysalar yasaların da tıpkı onlar gibi iyi, kötü, adil ya da adaletsiz olmaları gerekir. Fakat yine de önce anayasanın türü önemlidir, ondan sonrasında yasaların türü ortaya konulur. Böyle olunca da doğru anayasaya göre yapılan yasalar adil olacaklardır, sapkın olanlar ise adaletsiz şeklinde tanımlanacaklardır.

Tüm bilgiler ve hedefler ve arzulanan şeyler iyidir. Devlet ve vatandaşların en iyiye ulaşmaya çalışmaları doğru bir şeydir. Devletin iyilikten anladığı adalettir. Adalet de halkın iyiliğinedir. Toplumda adaletin herkesin iyiliğine bir şey olduğu açıktır. *Ahlak Üzerine* de söylediğim gibi² adalet ve bu düşünce arasında bir uyumsuzluk

2 *Nikomakhos'a Etik* ve *Eudemos'a Etik*.

yok. Her ikisi de aynı temele dayanmaktadır. Adalet bireylerle ilgilidir ve eşitlik için de eşit olmak gerekir. Şu an aradığımız şey eşitlik ya da eşitsizlik. Eşitlik denilen şeyin siyasetle ilgisi hangi açılardan söz konusudur?

İnsanların eşit olmamaları demek ayrı bir adalet ve hukuk anlamına gelebilir. Dolayısıyla bu durum her sorunda ortaya çıkmaktadır. Devlet yöneticilerinin eşit ya da benzer durumda oldukları düşünülmektedir. Ancak bu durumun doğruluğu kabul edildiği takdirde bu kez de beden özellikleri, rengi ya da başka bir açıdan bir üstünlüğün siyasi hakların verilmesinde o kişiye avantaj sağlayacağını da kabul etmemiz gerekir. Bu noktadaki hatayı diğer iş alanlarından yapacağımız örneklerle açıkça gösterebileceğiz. Eğer tüm flüt çalanlar eşit derecede ustaysalar en iyi flütleri en iyi soydan gelenlere veremeyiz. Çünkü diğerlerinin onlardan daha iyi çalmaları söz konusu değildir. En iyi flüt onu en iyi derecede çalanın hakkıdır. Konu yeterince anlaşılmadıysa daha sonra anlaşılabilecektir. Bir insan flüt çalmak konusunda büyük bir ustalığa sahipse ancak soy ya da güzellik bakımından gerideyse de ona en güzel flüt verilmelidir. Herhangi bir konuda sahip olunan üstünlük, flüt çalmaya olumlu etkide bulunuyorsa gerçekten üstünlüktür, ancak zenginlik ya da soylu olmanın böyle bir etkisi yoktur. Ayrıca bu yöneme göre her iyi şey bir başka şeyle kıyaslanabilir durumda olmalıdır. Eğer siyasi yönetim konusunda uzun boylu olmak bir değer olacaksa, uzun boy zenginlik ve soyluluğun rakibi olacaktır. Birisi uzun boy, diğeri erdem bakımından üstünse ve biz uzun boylu olan erdemli olandan daha üstündür diyorsak bu ikisi arasında rekabet vardır demektir. Ayrıca birisi daha üstünse bir başkası da ona eşittir. Oysa bu tür değerlendirmeler çok yanlıştır. İnsanların siyasi yönetim söz konusu olduğu zaman koşu yarışlarında olduğu

1283a

şekilde hızlı koşma gibi özellikleri bir köşeye bırakmaları –bunlar koşuda önemlidir– ve yalnızca devletin yapısına etkiye bulunan eşitsizlikleri düşünmeleri son derece normaldir. Toplu yaşama katkıda bulunan özellikler soyluluk, özgür olmak ve zenginliktir. İnsanlar da bunları akıllarına getirirler. Vatandaşların özgür olmaları ve vergi ödemeleri gerekir, sırf köleler ya da fakirlerden oluşan bir ülke olamaz. Ayrıca başka şeylere de ihtiyaç vardır: Adalet ve savaş bakımından erdemli olmak. Bu özelliklere sahip olunmadan kent varlığını sürdüremez, özgür insanlar ve zenginlik olmadansa kent var olamaz, adalet ve cesaret olmaksızın bir kent iyi bir şekilde yönetilemez.

Devletle ilgili tartışmalarda söylediğimiz şeylerin bir kısmı ya da tamamı düşünülmüştür. Bence iyi yaşamak için gerekli olan koşullar arasında eğitim, erdem ve yetenek önde gelir. Bir açıdan eşit olanların her açıdan eşit olmalarına gerek yoktur, bir açıdan eşitsiz olanların da her açıdan eşitsiz olmalarına gerek yoktur. İşte bu nedenle mutlak eşitliğin var olduğu anayasaların hepsi hatalı ya da sapmış anayasalar olarak isimlendirilmektedir. Daha önce bu konuda herkesin kendi görüşünde bir miktar haklılık payı olduğunu ancak hiçbirinin tam olarak haklı olmadığını söylemiştik.

Zenginler daha fazla toprak sahibi olduklarını, bunun ortak olduğunu ve kendilerinin daha güvenilir insanlar olduklarını söylerler. Özgür insanlar ve soyluların yaklaşımları da birbirine benzer. İki taraf da doğumlarından söz eder, daha soylu olanlar olmayanlara göre daha fazla vatandaştır. Her toplumda soylulara daha büyük saygı gösterilir, çünkü onların çocukları da iyidir ve soyluluk iyi soydan gelmek demektir. Ardından doğal olarak üstün olmak ve erdemlilik gelecek. Bütün toplumlarda adalet

iyi bir özellik olarak kabul görür, ayrıca beraberinde diğer erdemleri de getirdiğine inanılır. En son olarak da sayılardan bahsedeceğiz. Sayısal olarak daha kalabalık olmak, daha güçlü, daha zengin ve daha iyi olmak anlamına geleceğinden bu da doğru bir yaklaşımdır.

Bir kentte zenginler, soylular ve halk olsun. Yani üç grup da o kent içinde var olsun. Şimdi tüm bu insanlar arasında hangi insanların yönetici olacakları konusunda bir anlaşma olabilir mi? Daha önceden incelediğimiz anayasa türlerinde böyle bir sorunla karşılaşmayız. Oligarşilerde zenginler, aristokrasilerde soylular iktidarda olacaktır. Ancak herkes kendi düşüncesinde ısrar ediyorsa o zaman yönetimde kimler bulunacak. İşte bu konuyu incelememiz gerekiyor. Örneğin erdemli insanlar ve yetenekliler çok az sayıdalar, bu durumda güç kimlerde toplanacak? Az sayıda olmalarından yola çıkıp işleri mi değerlendireceğiz yoksa kent olmaya yetecek kadar insan mı yok diyeceğiz? Bu her zaman var olan ve tüm siyasi güç tartışmalarında tartışılan bir sorundur. Buradan hareketle yöneticilik sıfatlarını zenginliklerine ya da soylarına dayandıran insanların haklı olmadıkları sonucuna ulaşırız. Eğer bir insan diğerlerinden çok daha zenginse ve onun dediği gibi yaparsak, herkesin üstünde bir yönetici olması gerekir. Aynı şekilde soylu doğanların da özgür doğanlar üzerinde bir egemenlik kurmaları gerekecektir. Eğer anayasa aristokrasiye ve belirleyici olan iyilikse bu söz konusu olabilir. Çünkü burada bir vatandaş diğerlerinden daha iyiye yönetici olması gereken de o olacaktır. Yine çoğunluğun daha kalabalık olmasından dolayı azınlığın yerine yönetici güç olması gerekiyor diyelim. Bu durumda da bir kişi ya da belirli bir grup, diğerlerinden daha güçlü olacağından dolayı çoğunluğun değil bu insanların yönetici olmaları gerekir.

1284a

Buradan yola çıktığımızda hiçbirinin doğru olmadığını görürüz. Yapılan şey bazılarının kendilerinin yönetici, diğerlerinin de yönetilen olmasını istemelerinden ibarettir. Servet, zenginlik ya da diğer şeylerde birlikte hareket ettikleri zaman çoğunluğun azınlıktan daha iyi ve zengin olma şansı vardır. Durum böyle olduğu zaman sürekli tekrarlanan bir soruyu, yani doğru yasa yapmak isteyen bir yasa yapıcı, çoğunluğun mu yoksa iyi insanların çıkarlarını mı düşünerek anayasa yapmalıdır sorusunu yanıtlamak hiç de zor bir şey olmayacaktır.

En haklı dediğimiz zaman, dürüst ve haklı olmayı anlarız. Bu da devletin ve vatandaşların ortak iyiliğine ait bir şeydir. Vatandaşlar hem yöneten hem de yönetilenlerdir, bütün anayasalarda kendilerine eşit pay verilmez, ancak en iyi anayasada bir vatandaşın iyiliği için en uygun şekilde bir yaşam amaçlanacaktır. Böylece hem yöneten, hem yönetilen bunu seçecektir. Bir insan diğer insanlardan çok daha üstün ve iyiye, bu konu kıyas kabul etmiyorsa, o kişiyi devletin parçası olarak kabul etmeyiz, o insan devletin dışında bir şeydir. Çünkü onlar erdemleri ve yönetimleriyle diğerlerinden o kadar üstündürler ki onları diğer insanlarla eşit görmek haksızlık olur. Böyle insanları tanrılar arasında değerlendirmek daha iyi olacaktır. Bizim burada kastettiğimiz soy ve yetenek bakımından birbirlerine eşit olan insanların nasıl yönetilecekleridir, devletin üstündeki insanları ise yönetecek bir yasa yoktur. Bu insanlar yasaları kendileri yaparlar, onlar için yapılacak yasalar boşuna olacaktır. Antisthenes'in³ hikâyesinde tavşanlar aslanlarla eşit olduklarını iddia ediyorlardı. Aslanlar da onlara bize pençelerinizi ve dişlerinizi gösterin diyorlardı. İşte bu insanlara yasalar yapmak

3 MÖ 444-365 yılları arasında yaşamış olan Kinik okulunu kuran filozof.

isteyenlere de aynı yanıt verilebilir. Bu nedenle kendilerini yasa altına sokmak isteyen bazı demokratik devletlerde ostrakismos⁴ uygulaması geliştirilmiştir. Eşitliğe çok büyük değer verildiği için, zengin olması, halk tarafından çok sevilmesi ya da siyasi güç edinme yollarından birisini uygulaması nedeniyle bir insanın kentte aşırı derecede öne çıktığına inanırlarsa o kimseyi belli bir süreliğine sürgüne yollarlar. Bir tiran kendisine göre tehlikeli olduğuna inandığı rakibini yok ederken bu ilkeye uygun davranmaktadır: Periandros⁵ Thrasyboulos'a⁶ üstleri biç, insanlar seni çok eleştiremezler demişti. Bu yöntem sadece tiranlık rejiminde değil aynı zamanda oligarşi ve demokraside de uygulanmaktadır. Çünkü sürgün cezası da üstlerini biçmek ve önde gelen rakipleri sürgün etmek demektir. Ciddi rakipleri yok etmeye çalışmak sadece siyasette değil aynı zamanda dış siyasette, büyük devletlerin küçükleri yok etmek için de kullandıkları bir yöntemdir. Evet bu yöntem sadece bozulmuş yönetimlerin değil her türlü yönetimin uyguladığı bir şeydir.

Diğer sanatlarda ve bilimlerde de benzer şeyler yapılır. Bir ressam bir ayağı orantısız çizip onun simetrisini bozmak istemez. Gemiye yapan kişi dümeni gereğinde büyük yapıp oranı bozmaz. Korobaşı sesi diğerlerinden daha güçlü olan bir şarkıcıya korosunda yer vermez. Bu açıdan bakıldığında zorla rakiplerini iktidardan uzaklaştıran bir yöneticinin kendi tebaasıyla arası bozulmaz, sadece yönetiminin tebaa için yararlı olması gerekecektir. Bu nedenle aşırı zenginleşme ya da halk tarafından fazla sevilme gibi durumlarda sürgüne yollama adaletsiz bir karar değildir.

4 Bir kimsenin tiranlığa hevesli olduğu ya da aşırı derece güçlendiği düşünüldüğü zaman o kimsenin halkın belli sayıda oyuyla bir süreliğine sürgün edilmesi uygulamasına verilen isim.

5 MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda yaşamış olan Korinthos tiranı.

6 Periandros'un çağdaşı ve müttefiki olan Miletos tiranı.

Tabii ki yasaları yapan kişi böyle bir duruma ihtimal vermeyecek şekilde yasaları yaparsa çok daha iyi olur ama bu yapılamadığı zaman da bir şekilde olayları doğru akışına oturtmak gerekir.

Anayasa sapmış durumdaysa sürgün cezası sadece yöneticilerin kişisel çıkarları için uygulanır, bu durumda da sınırlı bir adaletten söz edilebilir. Etki, zenginlik ya da halk tarafından fazla sevilme söz konusu olduğunda ceza doğru olabilir ama ya karşıdaki kişi daha yetenekliyse? Bu insanları kentten sürgün etmemizi kimse istemez, onları yönetimimiz altına almak da doğru olmaz. Sonuçta Zeus'tan yetkisini paylaşmasını istemiyoruz. İşte bu durumda onun yöneten olmasına izin vermemiz ve bizim de istekle yönetilen durumuna geçmemiz gerekir. Bu insanlar kentlerde kraldır hem de sürekli krallardır.

Bundan sonra krallık konusuna geçmek doğru bir yaklaşım olacaktır, çünkü krallığın doğru ve sapmamış yöntemlerden biri olduğunu kabul ediyoruz. Bir kent ya da ülkede yaşamın iyi olabilmesi için krallığın olup olmaması gerektiğini ya da bazı kentler için bunun doğru, diğer kentler içinse yanlış olup olmadığına bakalım. Öncelikle krallık dediğimiz zaman akla sadece bir şey mi geliyor onu inceleyelim. Çok sayıda krallık türü olduğunu ve hepsinin birbirinden farklı olduklarını görmek kolaydır. Anayasal krallık en güzel şekilde Lakedaimonia'da görülür. Orada kralların yetkileri sınırlıdır, ancak başkomutan oldukları zaman en büyük güç kendilerindedir. Dini konulardan da iki kral sorumludur. Bu krallık sanki ordu komutanlığı gibidir, savaş olmadığı sürece kralın kimseyi öldürmeye hakkı yoktur. Bir krallık türü bu şekildeyken, diğeri de babadan kalan ya da seçimle gelinilen türdür. Yunan olmayan başka bazı ülkelerde bir başka tür daha

söz konusudur. Bu yönetim şekli tiranlıkla aynıdır, ancak yasal olduğu için babadan oğula geçer. Ancak bu yönetim şekli efendi-köle ilişkisine benzer. Barbarlar doğaları gereği Yunanlılar'a göre daha fazla köleliğe meyillidirler, bu nedenle bu yönetim şekline ses çıkarmazlar. Yönetim şekilleri her ne kadar tiranlık olarak isimlendirilse de yasal olmaları, babadan oğula geçmeleri sayesinde devamlılık söz konusu olur. Tiranlıkla aralarındaki fark şudur, bu yöneticilerin yönetimleri kral korumaları tarafından yapılır, tiran korumaları tarafından değil. Kral korumaları silahlı vatandaşlardır, tiran korumaları ise ücretli yabancı askerlerdir. Kral yasalara uygun şekilde kendilerini yönetmesini isteyen vatandaşları yönetirken, tiran yönetilmek istemeyen insanları yönetir. Bundan dolayı kral vatandaşlarını korur, tiran ise kendisini vatandaşlarından korur.

İlk iki monarşi türü bunlardır. Yunanlılar'da eskiden bir üçüncü tür daha vardı. Buna diktatörlük adı verilir, yani seçimle gelen tiran. Barbarlardaki yönetimden temel farkı babadan oğula geçmemesidir, ikisi de yasal yönetimlerdir. Krallık yaşam boyu sürebileceği gibi belirli bir süreliğine de olabilir. Bazense sadece belirli bir iş tamamlanıncaya kadar kral seçilirdi, [örneğin Mytileneliler sürgünler geri gelmek istedikleri zaman Pittakos'u diktatör seçmişlerdi. Sürgünler ise Antimenides ve şair Alkaios⁷ tarafından yönlendiriliyorlardı. Bunu Alkaios'un şiirlerinden öğrenmekteyiz: "Soysuz Pittakoslu hep beraber ona yalvarıp, uğursuz ve yeteneksiz kentlerine tiran gönderdiler." Böyle insanların en az, efendi ya da tiran kadar tiran olduklarını söyleyebiliriz. Kendilerini isteyen halk tarafından seçildikleri oranda da kraldırlar.

1285b

7 MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda yaşamış olan Alkaios'un şiirleri günümüze ulaşmamıştır.

Eskiden dördüncü bir tür daha vardı. Babadan oğula geçerdi, yasaldı ve halkın isteğiyle gerçekleşmekteydi. Bu yöneticiler savaş ya da barış konularındaki çabaları, halka toprak dağıtmaları ya da halkı bir arada tutabilmeleri sayesinde iyiliksever insanlar olarak ün kazanmışlardı. Bu sayede insanlar tarafından kabul edildiler, daha sonra çocukları da aynı şekilde işe devam ettiler. Savaşlarda komutanlık yapıyorlardı, rahipler tarafından yönetilmeyen dini konulardan sorumluydular, mahkemeleri yönetiyorlardı, bu işler bazen yeminle bazen yemin edilmeden yapıyordu, yeminse krallık esasının havaya kaldırılmasıyla ediliyordu. Eskiden bu kralların devletin tüm iç ve dış meselelerinde söz sahibi olduklarını biliyoruz. Daha sonraları bazı işleri kendiliklerinden bıraktılar, bazılarını da halk kendisi aldı. Şimdi bu arkhon denilen kralların tek işi tanrılara kurban kesmektir. Öte yandan ordu komutanı oldukları yerlerde kendilerine kral dememiz doğru olacaktır.

Sonuçta anayasal krallık dört türdedir. Eski dönemlerdeki monarşi, halk tarafından istenmekteydi, görevleri belliydi ve monarkhlar çeşitli görev ve ayrıcalıklara sahiptiler. Bunlar hâkim, komutan ve dinî liderdi. Barbarlardaki monarşi, bu da yasaldır ve babadan oğula geçer, ancak tiranlığa benzer. Seçimle gelen diktatörlük. Lakedaimonia'daki krallık. Bu da aslında babadan oğula geçen bir komutanlıktır ve yaşam boyu devam eder. Dört türün birbirlerinden farkı bu şekildedir. Beşinci tür ise diğerlerinden çok farklıdır, burada herhangi bir sınır yoktur ve kral her şeyin tek sorumlusudur. Nasıl ki her devlet ya da aile kendi işlerini tamamen bağımsız bir şekilde yönetiyorsa aynı şekilde bu kralın da sorumlu olduğu bir mercii yoktur. Çünkü aile yönetimi de evdeki krallıktır. Evet benim krallık dediğim zaman kastettiğim şey tam da budur, yani devletin ya da halkların yönetimi.

Bu durumda incelenmeyi hak eden iki krallık türü vardır. Mutlak krallık ve Lakedaimonia krallığı. Diğerleri ise ikisinin arasında kalan yönetimlerdir. Mutlak krallığa göre daha fazla yetkileri vardır, Lakedaimonia krallarına göre daha fazla. Sormamız gereken iki soru var: Bir ülkede soyu itibariyle ya da seçimle gelen bir başkomutan olması gerekli midir? Bir insanın tüm konularda mutlak yetkiye sahip olması iyi midir? Aslında başkomutanlık meselesi anayasadan çok yasaları ilgilendirir. Çünkü herhangi bir anayasada bunun olması söz konusu olabilir. Bu nedenle bu sorundan vazgeçerek diğerine değinmek gerekir. Çünkü bu sorun bir anayasa türü olan krallıkla ilgilidir. İşte bu gerekçeden dolayı öncelikle bu konuyu inceleyelim ve konuyu netleştirelim. İşe öncelikle sorulması gerekli eski bir soruyla başlamak gerekir. En iyi insan tarafından mı yoksa en iyi yasalar tarafından mı yönetilmek? En iyi insan tarafından yönetilmek cevabını verenler yasaların sadece genel kuralları belirleyebileceklerini, günlük sorunlarla karşılaşıldığı zaman ne yapılacağını söyleyemeyeceklerini söylerler. Bu nedenle de yetenek gerektiren her işi yazılı kurallara bağlı kalınarak yapmaya çalışmak doğru değildir. Mısır'da bir hekim dört gün içinde hastayı iyileştiremezse yazılı kitapların dışına çıkma şansı vardır. İşte bu nedenden dolayı bir yasaya tamamen bağlı kalarak ülkeyi yönetmek iyi bir düşünce değildir. Fakat bir yandan da yöneticilerin bağlı kalmaları gereken temel bir yasa olmalıdır. Bu sayede doğal açıdan iyi olana göre daha iyi yöneticilik yapabilirler. İnsanda duygu vardır ama yasada yoktur. Öte yandan insan da ayrıntılar söz konusu olduğu zaman yasadan daha iyi kararlar alabilir. Bu durumda yasa yapıcının yasaları olması gerekir fakat yasalar sorunu çözemediği zamansa diğer durumları karşılayıcı yasalar olmalıdır. Ancak örneklerin yetersiz kaldığı durumlarda ne yapı-

1286b

lacak? Yasa geçerliliğini yitiriyorsa ya da kötü bir şekle bürünüyorsa tek bir iyi insan mı yoksa tüm vatandaşlar mı duruma el koymalıdır? İnsanlar birlikte hareket ettikleri zaman çeşitli kararlar alırlar ve önerilerde bulunurlar. Tüm bunlar birbirinden bağımsız ve farklı şeylere yöneliktir. Bir insan diğerlerine göre daha aşağı seviyede olabilir. Ancak devlet içinde çok sayıda insan vardır. Tek bir insanın vereceği ziyafete göre çok sayıda insanın katkıda bulunduğu ziyafetin daha güzel olması gibi, bu da daha üstün bir durum ortaya çıkarır. İşte bu nedenle çoğu zaman kalabalık bir kişiden daha iyi bir hakemdir. Ayrıca kalabalığın kandırılması daha zordur. Tıpkı suyun miktarı fazlaştıkça kirlenmesinin daha zor olması gibi, çok sayıda insanın kandırılması da az sayıda insana göre daha zordur. Bir insan zor durumda kaldığında, kolaylıkla yanılabilecek ve güçlü duygularının peşinden giderek hata yapacaktır. Ancak kalabalığın benzer bir duruma düşmesi ve birlikte hata yapması çok daha düşük bir ihtimaldir.

Bu durumda öncelikle kalabalığın özgür doğumlu olması ve sonra da onlara yasaların karar veremediği durumlarda karar verme hakkının verilmesini sağlamalıyız. Kalabalık söz konusu olduğu zaman bunun yapılması pek de kolay değildir. Ancak orada en iyiler ve iyi vatandaşlar çoğunluktaysa, tek bir kişinin mi yoksa kalabalığın mı daha az hata yapma ihtimali vardır. Tabii ki kalabalığın hata yapma oranı daha azdır. Kalabalığın çeşitli partilerde toplanacağı ve işlerin belirttiğimiz gibi yürümeyeceği iddia edilirse ona kalabalığın en az bir kişi kadar iyi ve önemli insanlar olduklarını söyleyerek yanıt verebiliriz. Bu durumda iyi çoğunluğun yönetimine veya en iyilerin yönetimine aristokrasi, tek kişi yönetimine de krallık dersek, aristokrasi krallıktan daha iyi bir yönetim şeklidir. Monarşinin neden ortaya çıktığını şöyle tarif

edebiliriz: Çok sayıda yetenekli ve erdemli insanı o günlerde az sayıda nüfusa sahip kentler bulmak da zordu. İyi insanlar yarar sağlarlar ve bundan dolayı iyi insanlar krallar olarak unvan aldılar. Sonraları daha fazla sayıda iyi insan ortaya çıktığında artık krallık yönetimleri tercih edilmez oldu. Bunun yerine ortak bir şey arayıp anayasa kurdular. Ancak iyi insanlar iyi olarak kalmadılar, ortak mülkiyeti kendi lehlerine kullanmaya başladılar. Oligarşi de buradan doğdu, çünkü buradaki özellik paraya olan düşkünlüktür. Daha sonra tiranlıklar ortaya çıkmaya başladı, tiranlıklardan sonra da demokrasiler geldi. İnsanların zenginleşmeye çalışmaları zenginlerin sayısını azaltır ve kalabalığın gücünü artırır. Bu nedenle halk isyan etti ve demokrasiler kuruldu. Günümüzdeki kentlerin çok kalabalık olmalarından yola çıkarsak, demokratik bir anayasa dışında başka bir şans yok gibidir.

Devletlerin krallar tarafından yönetilmelerinin daha iyi olduğunu düşünenlerin diğer sorunlara da bakmaları gerekmektedir. Örneğin kralların oğulları ne olacak? Onlar da kral olmalı mıdır? Bazı kral oğullarını düşündüğümüz zaman krallığın babadan oğula geçmesinin ne kadar kötü bir fikir olduğunu söyleyebiliriz. Belki de krala bunun bir zorunluluk olmaması hakkını tanımak gerekebilir. Ancak yine de kralın krallığını kendi oğullarına bırakmayacağına inanmak zordur. İnsanlardan bu kadarını bekleyemezsiniz. Bir başka sorun da silahlılar sorunu. Kralların kendisine karşı çıkan insanlara karşı silahlı bir kuvveti olmalı mıdır? Eğer olmayacaksa kendi yetkisini nasıl kullanacak? Sadece yasalara uygun davranma zorunluluğu olsa ve yasa dışına çıkma şansı olmasa bile yine de yönetimini koruyabilmek için silahlı korumalara ihtiyacı vardır. Eğer yetkiler yasalarla sınırlıysa bu soruya yanıt vermek kolaydır. Bir ya da birkaç kişilik bir gruba

1287a

yenebilecek kadar güçlü ama halkın tamamını yenemeyecek kadar güçsüz bir koruma birliği olmalıdır. Daha önce-leri tiran ya da diktatörlük yönetimlerinde söylediğim yöntem uygulanmaktaydı. Hatta Dionysos koruma iste-diği zaman Syrakusailılar'a sadece koruma için gerektiği kadarını vermelerini söylemişti. Ancak yasalara boyun eğme zorunluluğu olmayan krala bakalım. Daha önceden de söylediğimiz gibi mutlak monarşide bir anayasa olması gerekmez. Daimi komutanlıklar oligarşi, demokrasi ya da başka bir rejimde söz konusu olabilir. Fakat ülkeyi tek bir kişinin yönetmesi pek sık rastlanılan bir durum değildir. Gerçi Epidamnos ve daha küçük bir kent olan Opus'ta bu oldu ama şimdi mutlak monarşi dediğimiz zaman kastettiğimiz şey bir kralın kendi isteğine göre her şeyi yönettiği yönetim şeklidir.

Bir devlet birbirine eşit insanlardan oluşuyorsa kimi-leri bir insanın tüm vatandaşlar üzerinde mutlak yetkisi olmasını doğaya aykırı kabul ederler. Bu insanların ben-zer haklara sahip olmaları gerekir. Birbirlerinden farklı ve bu nedenle eşitsiz dediğimiz insanların aynı yiyecek ve elbiselere sahip olmaları sağlıksızdır. Aynı şey çeşit-li onurlar ve görevler açısından da doğru olduğu gibi tersi de doğrudur. Bu nedenle herkesin yönetilmesinin, yönetmesinden daha az oranda olması ve bu işin sırayla yapılması adil bir yaklaşımdır. Bu iş yasayla yapılır, sırayla iş yapmak ancak yasayla belirlenebilecek bir şeydir. Bu nedenle yasanın yönetiyor olması, insanla-rın yönetiyor olmalarından daha iyidir. Ayrıca bazıları yönetmeli desek de bu insanların sadece yasaları koru-yan ya da uygulayan insanlar olmaları gerekmektedir. Üst düzey yöneticiler bulunsa da insanların eşit olduğu yerlerde bu görevler sadece bir kişi tarafından yürütül-memelidir.

Öte yandan yasayla bir yere varılamayacak noktalarda her zaman söylendiği gibi bu insanın da bir çözüm bulamayabileceği söylenmektedir. İşte bu nedenle yasalar insanları eğitirler ve kararsız kalınan konularda adil karar alma yeteneklerine uygun olarak konuyu en iyi şekilde çözümlemeye çalışırlar. Ayrıca bu yapıldıktan sonra hali-hazırdaki yasadan daha iyisi söz konusuysa yasalarda değişikliğe de izin verir. Bu nedenle yasanın yönetmesini isteyen aslında, tanrının ve aklın yönetmesini istiyor demektir. İnsanın yönetmesini isteyense vahşi hayvanı istiyor demektir. İnsan istekleri ve vahşi hayvanlar arasında bir ilişki vardır, bu türden duygular en iyi insanları ve yöneticileri de sarar. Yasada ise akıl vardır ama bu isteklerden arınmıştır. Yine yasanın yönetmesini istemeyenler tıp ya da diğer sanatlarda benzetme yapılarak ya da kitaba göre hareket edilmesi halinde iyi sonuç elde edilemeyeceğini savunurlar. Burada pratik bilgisi olanların daha başarılı olacaklarına inanılır. Bu yanlış bir benzetmedir. Ancak hekimler dostluğu düşünüp akılla verilen kararın dışına 1287b çıkmazlar. Hastayı iyileştirip paralarını kazanırlar. Oysa devlet yöneticileri kendi arzularına göre hareket ederler. Eğer düşmanlarınızın sizi öldürmek için hekimlere rüşvet verdiklerine inanıyorsanız işlerin kitaba göre yapılmasını istersiniz. Ayrıca hekimler kendileri hastalandıkları zaman başka hekimleri çağırırlar. Antrenörler de kendileri çalışacakken başkalarının antrenörlüğünden yararlanırlar. Çünkü insanların kendi çıkarları ve duyguları işin içine girdiğinde doğru karar vermeleri söz konusu değildir. Peki ne olur? Yasanın orta karar bir şey olduğu açıktır, adil olan da bunu aramaktır. Ahlaki yasaların içerikleri yazılı yasalara göre daha geniş kapsamlıdır ve insanları bunlara uymaya teşvik eder. Yöneticinin yazılı yasalar konusunda hata yapma ihtimali çok daha yüksektir, Oysa ahlaki yasalarda bu ihtimal çok daha düşüktür. Tek bir yönetici

varsa onun her konuya yeterince hâkim olamaması olasıdır. Bu nedenle onun birtakım yardımcıları olması gerekir. Bu insanların daha önceden belirlenmiş olmaları ya da sonradan göreve getirilmeleri arasında bir fark yoktur. Daha önce söylediklerimize uygun bir şekilde şunu ifade edebiliriz: Bir insan diğerlerinden iyi olduğu için yönetiyorsa iki kişi olarak daha fazla yönetme hakkına sahiptirler. Homeros “İki insan birleşmeli”, Agamemnon⁸ “Keşke onun gibi on yardımcım daha olsaydı” der.

Yasalar bir konuda sonuca varamadıkları zaman hâkimler örneğinde olduğu gibi çeşitli kurullar karar verme hakkına sahiptirler. Ancak bir konu yasalarda yer alıyorsa o konudaki uygulamalarda yasanın dışına çıkılmaz. Ancak bazı şeyleri yasalarda ifade ederken bazılarını edemezsiniz. Bir noktadan sonra karşımıza bir sorun olarak çıkan iyi insan mı yasa mı yönetmelidir sorunu aslında buradan kaynaklanmaktadır. Meclislerde konuşulup karara bağlanan konular yasalarda bulunmayan şeyler üzerindedir. Yasa yönetsin diyenler bu konularda insanların karar alması gerektiğini kabul ederler, tek fark bir değil çok sayıda kişinin karar almasıdır. Yasalar iyiye yöneticinin iyi kararlar alması olasıdır, ancak bu insan da sadece bir insanın sahip olduğu uzuvlara sahiptir, kendisinin çok daha fazla sayıda uzuvlara sahip olan insanlardan daha iyi kararlar alması ve onlardan daha iyi davranması beklenemez. Bugün de krallar kendilerine göz, kulak, el ya da ayak olmaları için⁹ bazı yardımcıları alıyorlar ve yönetimlerini bu insanlarla paylaşıyorlar. Bu insanlar kralın dostu olmazlarsa onun isteklerini yerine getirmezler. Kralın ve yönetimin dostuysalar bu kez ortada monarşi

8 Troya Savaşı'nda Yunan ordusunun başkomutanı.

9 Kral'ın Kulakları isimli Pers istihbarat teşkilatına gönderme yapılıyor.

kalmaz, çünkü dost demek zaten eşit ya da benzer olmak anlamına gelir. Bu nedenle kral yönetimini yardımcılarıyla paylaşıyorsa aslında eşit ve benzer olanlarla yönetimi paylaşıyor demektir. Krallığın olmaması gerektiğini söyleyenler bu görüşten hareket ederler. Bu yaklaşım bazı açılardan doğru olsa da bazı açılardan değildir. Çünkü bazı şeyler bir efendi tarafından, bazı şeyler bir kral tarafından, bazı şeyler de vatandaşların anayasal yönetimleri tarafından yönetilmelidir. Bu durum hem haklı hem de uygun bir yaklaşımdır. Ancak buraya kadar söylediklerimizden birbirleriyle eşit ve benzer olan insanların yasaya dayanarak ya da dayanmayarak yönetmesinin haklı ve uygun olmadığı ortaya çıkar. Kimi istisnaları bir tarafa bırakırsa bu noktada yönetilen kişilerin iyi insanlar olmaları ya da olmamaları da bir şeyi değiştirmez. Yöneten kişinin en iyi olması da fark etmez. Peki istisnalar nelerdir? Aslında bundan söz etmiştik. Ancak konuya girmeden önce krallık, aristokrasi ve vatandaşlık dediğimiz zaman ne kastedildiğine bakalım.

Eğer halk diğerlerinden daha iyi bir kral ailesini devletin yöneticisi olarak kabul ediyorsa orada krallık söz konusu olmalıdır. Eğer halk siyasi işleri yapmaya yetenekli ve gerekli erdeme sahipse ve yine özgür insanlar tarafından yönetiliyorsa orada aristokrasi vardır. Eğer halk savaş konusunda becerikli, belirli bir zenginliği olan kimselere yetenekleri ölçüsünde yöneticilik veriliyorsa ve bu işler bir sırayla yürüyorsa orada vatandaşların yönetimi olmalıdır. Bu anlamda bir insan ya da ailenin iyiliği diğerlerinden fazlaysa, erdem ve yetenekleri bakımından da diğerlerinden üstünse bu durumda istisna söz konusudur. Bu durumda bu insanın ya da ailesinin kral ya da kral ailesi olması haklı ve uygundur. Daha önceden de belirttiğim üzere devletler aristokratik, oligarşik ya da demokra-

1288a

tik olsalar da en nihayetinde adaleti sağlamaya çalışmaktalar. Her rejimde yönetenlerin üstün olması olgusundan hareket vardır, ancak her birinin üstünlükleri diğerinden farklıdır. Bir insan birçok konuda üstünlüğe sahipse o insanın öldürülmesi, sürgün edilmesi, ostrakismos ile sürgüne gönderilmesi ya da sırayla yönetime gelenlerden birisi olması uygun değildir. Normal koşullarda parçanın bütünden büyük olması diye bir şey olmasa da verdiğimiz örneğe göre böyle bir şey olmaktadır. İşte bundan dolayı bu adamın tek yönetici olması ve herkesin onun emirlerini dinlemesi en iyi çözümdür. Böylece krallık, krallık türleri, iyi bir yönetim biçimi olup olmadığı, hangi devletlere yakışan bir yönetim olduğu konularını tamamlamış olduk.

1288b Üç doğru anayasa olduğunu ve en iyisinin de en iyi insanlar tarafından yönetilen olduğunu belirtmiştik. Ayrıca daha önceden en iyi devlette iyi adamın iyiliği ve iyi vatandaş olmadaki iyiliğin aynı olduğunu da söylemiştik. Bu durumda iyi adam monarşi ya da aristokrasi altında iyi bir devlet oluşturmak istiyorsa benzer şeyler yapmalıdır. Yine iyi insan olmak için gereken eğitim ve erdem onu bir vatandaşın ya kralın görevlerini yapabilecek duruma getirecektir. Bu konuyu tamamladığımıza göre sırada en iyi anayasanın ne olduğu, doğası ve nasıl yapılabileceği gibi konular var.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Bir bilim ya da sanat parçayı değil bütünü incelemek zorundadır. O parçanın dahil olduğu tüm parçalar da bu inceleme alanına girerler. Örneğin beden eğitime bakalım. Beden eğitimi sözünü ettiğimiz sanatlardan biriyse ve bedenle ilgileniyorsa nelerin bedenin işine yaradığını ve beden için en uygun eğitim türünün ne olduğu da incelenmelidir. Çünkü en iyi dediğimiz şey doğuştan ya da daha sonrasında en iyi şekilde olandır. Buna uygun eğitimin ne olacağını bulmak jimnastiğin konusudur. Yine bir insanın koşu yarışlarına hazırlanması için ya da o yeteneği elde edebilmesi için kendisini hazırlamak ya da yeteneği değerlendirmek de antrenörün işidir. Benzer bir durum hekim, gemici, dokumacı ya da diğer meslek gruplarında da geçerlidir. Peki en iyi anayasa nedir? Başka bir engelle karşılaşılmazsa ve en iyi anayasa yapılacak olsa bunu nasıl yapardık? Bu konuları incelemek siyaset biliminin işidir. Yine hangi anayasanın hangi halka uygun olduğunu araştırmak da onun görevidir. Çünkü zaman zaman en iyiye ulaşmak imkânsızdır, bu durumlarda yasa yapıcının ve gerçek siyasetçinin hem mutlak en iyiyi hem de koşullara uygun olan en iyiyi bilmeleri gerekir. Bunların dışında halihazırdaki anayasanın nasıl iyileştirileceği yani süresinin uzatılabileceği de incelenmelidir. Daha önceden söz ettiklerimizden daha uzakta bir kent varsayalım. Yani hem ihtiyaçlar rahatça ve sınırsızca karşılanamamasın,

1289a

hem de koşullara uygun en iyi anayasaya sahip değil. Bir başka incelenmesi gereken konu da tüm kentlere uygun olan anayasanın hangisi olduğudur? Aslında bu pratikle ilgili bir sorundur, siyasetle ilgili fikirlerini açıklayanların çoğu teoride başarılı olsalar da pratikte bu mümkün olmuyor. Çünkü sadece en iyi değil aynı zamanda kolay ve her yerde bulunabilir olanı da bulmak gerekir. Kimi yazarlar sadece yüksek yetkinlikle ilgilenirken kimileri de mutlak iyiyi aramak yerine sadece bir türü incelerler, örneğin sadece Lakedaimonialıların anayasası için iyi derler. Ancak halkın kabul edeceği ve kendisinin sahip olduklarından yola çıkarak uygulamaya sokulabilecek bir anayasa yapmak gerekir. Çünkü halihazırdaki anayasayı düzeltmek yeni baştan bir anayasa yapmaktan daha zordur. Aynı şekilde bir şeyi baştan öğrenmek, öğrenilen şeyi akıldan çıkarmaktan daha kolaydır. Siyasetçinin daha önceden de belirttiğimiz şekilde halihazırdaki devletlere de yardımcı olabilmesi gereklidir. Bunu yapmak için kaç türde anayasa olduğunu bilmek gerekir. Bugünlerde bazılarına göre bu sorunun yanıtı iki. Demokrasi ve oligarşiden başka bir anayasa olmadığını düşünüyorlar. Bu doğru değildir, çok sayıda anayasa olduğunu, aralarında farklar olduğunu ve bunları birleştirmenin çok farklı yolları olduğunu belirtmeliyiz. Siyasetçilerin bu farkı görebilmeleri aynı zamanda en iyi anayasanın hangisi olduğunu ve hangilerinin hangi anayasaya uyduğunu da anlayabilmesini sağlar. Çünkü yasalar anayasalara göre yapılır, anayasalar yasalara göre değil. şunu söylemek gerekir anayasalar devletteki yöneticiliklerin kimlerde olacağını, gücün nasıl dağıtılacağını o devletin amaçları çerçevesinde belirlerken yasalar yöneticilerin bağlı kalacakları kuralları, karşı gelinemeyecek şeyleri gösterir. Bu nedenle anayasaların sayısını ve birbirlerinden farkını bilmek gerekir ki bu sayede yasalar yapılabilсин. Tüm demokratik ve oligarşik

yönetimlerde aynı yasalar iyi olamaz. Çünkü demokrasi ve oligarşinin çok sayıda türü vardır.

Anayasalarla ilgili çalışmamızın başında şöyle demiştik: Doğru olanlar krallık, aristokrasi ve anayasa, sapmış olanlar krallıktan tiranlık, aristokrasiden oligarşi ve anayasadan demokrasi. Aristokrasi ve krallık daha önceden incelendi ve aralarındaki fark söylendi. Hangi noktalarda krallığın doğru yönetim şekli olacağını söyledik. Şimdi hepsine ortak bir isim verdiğimiz anayasayı tartışmak gerekiyor. Daha sonra oligarşi, demokrasi ve tiranlığa geçeceğiz. Üç sapmış yönetimden en kötüsünün hangisi olduğu açıktır. En iyi yönetim şeklinden sapmayla oluşanı en kötüsüdür, krallık ismine uygun davranılması kral olan kişinin görevini büyük beceriyle yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tiranlık en kötüsü ve anayasadan en uzak olanıdır. Oligarşi ikinci sırada yer almaktadır, aristokrasiden çok farklıdır, demokrasi ise sapmaların en az olanıdır. Benden öncekilerden birisi bu konuda görüşlerini açıklamıştı, fakat onunla aynı fikirde değiliz. Onun görüşüne göre bütün yönetim biçimleri iyi ve yönetilir durumda olduklarında bunların en kötüsü demokrasidir, hepsi kötü durumda olduğundaysa en iyisi demokrasidir. Bize göreyse bu anayasaların tamamı kötü ve yanlıştır, bir oligarşinin diğerlerinden iyi olduğunu söylemek pek de doğru değildir, olsa olsa diğerleri daha kötüdür denebilir.

1289b

Ancak bu konuyu bir kenara bırakıp şunu inceleyelim: Anayasalar arasında farklar olduğunu, oligarşi ve demokrasinin birçok türü olduğunu söylüyoruz. En iyi demokrasiden sonra gelen ikincinin hangisi olduğunu belirleyelim. Varolan anayasalar arasında yapısal açıdan en iyi insanları bir araya getirmeyi amaçlayan ve devletlerin çoğuna

uygun olan anayasa hangisidir? Nasıl bir anayasa olmalıdır? Diğer anayasalar kimler için uygundur? Bazılarına demokrasi bazılarına oligarşi gerekir. Bu anayasaları yapanların oligarşi ve demokrasinin türleri hakkında ne gibi bir çalışma yapmaları gerekir? Bütün bu konuları mümkün olduğunca iyi bir şekilde açıkladıktan sonra anayasaların yok olmalarına neden olan gerekçelere, onların sürekliliğini sağlayan nedenlere, hem genel hem de özel nedenlere, bu nedenlerin nedenlerine bakalım.

1290a Çok sayıda anayasa olmasının nedeni çok sayıda devlet şekli olmasıdır. Tüm devletlerin içinde çeşitli aileler vardır, bazıları zengin, bazıları fakir, bazıları ise orta sınıftandır. Zenginlerin silahı varken fakirlerin silahı yoktur. Yine sıradan insanlar üç tür işle ilgilenmektedirler. Çiftçilik, ticaret ve işçilik. Zengin insanlar arasında da zenginlik derecelerine bağlı olarak çeşitli farklar vardır. Bir insana kaç atı olduğunu soruyoruz. Zenginlik dışında başka ayırt edici özellikler de vardır. Soy, erdem ve aristokrasi başlığında değindiğimiz diğer tüm özellikler. Kimi zamanlar herkesin vatandaşlık hakkı olur, bazen bir çoğunluğun bazense bir azınlığın. Parçaları açıkladığımız zaman görüntüde de bazı farklı anayasalar olması gerektiği ortaya çıkacaktır. Anayasalarda yönetim gücünün kimde olacağı açıklanır, bunu yaparken yönetime katılanların güçleri üzerinden ve bir eşitsizlik üzerinden hareket edilir. Bir başka olasılık da zenginlerin ve fakirlerin eşit sayıldığı eşitlik üzerinden yola koyulmaktır. İşte bu nedenle parçalar arasındaki farkları düzenlemenin kaç türü varsa o kadar anayasa türü vardır. Ancak sonuçta bunları iki grupta toplayabiliriz. Aynı şekilde rüzgârlar da kuzey ve güneyden esenler olarak iki grupta toplanırlar, diğer rüzgârlar bunlardan türemiş olanlardır. Bu iki anayasa türü demokrasi ve oligarşidir. Sonuçta aristokrasi

de bir oligarşi türüdür, siyasal yönetim de bir demokrasi türüdür. Sonuçta batı rüzgarı kuzey ile, doğu da güney ile aynı sayılır. Kimilerine göre müzikte de benzer bir durum söz konusudur. Dor ve Frig olmak üzere iki makam vardır ve diğerleri bu makamlardan türemiştir. İşte bu nedenle anayasalar da aynı şekilde sınıflandırılabilirler. Öte yandan bizim kendi gruplandırmamız yani oligarşi ve demokrasinin sapmış olanlar arasında yer aldığı değerlendirilmesi daha doğrudur. İyi dediğimiz devlet türü iki tanedir. Bunlar mutlak en iyiden olabilecek en iyi şekilde sapmış olanlardır. Sapma sert ve baskıcı ise oligarşi, yumuşak ve rahat ise demokrasidir.

Demokrasi ve oligarşi tanımlarında sıklıkla yapılan bir yanlış vardır. Halk egemense demokrasi vardır denir, azınlık egemense de oligarşi vardır. Örneğin bin üç yüz kişiden oluşan bir kent olsun, buradaki insanların bini zengin. Zenginler geriye kalan üç yüz kişiye özgür olmalarına karşın yönetim hakkı tanımazlarsa burada demokrasinin olduğunu söyleyemeyiz. Bir başka örnekte ise fakirlerin azınlık olduklarını ama yönetime geçtiklerini düşünelim. Bu yönetim şeklinde zenginlerin payı yoksa oligarşiden söz edemeyiz. Yani fakirler iktidardaysa demokrasi, zenginler iktidardaysa oligarşi vardır diyebiliriz. Elbette ki birinci grup çoğunluk, ikinci grup azınlıktır ve azınlık da zengindir. Etiyopya'da olduğu gibi yöneticiler uzun boylarına ve fiziksel güzelliklerine göre belirlenseydiler yine oligarşiden söz ediyor olacaktık, çünkü uzun boylu ve güzel insanların sayısı daha azdır. Yine de bu şekilde bu anayasaları birbirinden ayıramayız. Her ikisinde de bazı parçalar ve halk parçaları yer almaktadır. Özgür insan sayısı daha çok olmasa, ancak bu insanlar özgür olmayanları yönetse bu rejime oligarşi adı verilemez. Yine zengin insanlar çok sayıda olsalar ve

1290b

bu sayede yönetimi ellerinde tutsalar bu da demokrasi olmaz. Bunları uydurmuyorum, ilk örneğim Apollonia ve Thera'da yaşandı. İki ülkede de özgür insanların sayısı çok azdı ve yöneticilik sadece kenti kuran atalarının soyundan gelen insanlara bırakılmıştı. İkinci örneğe Kolophon'da yaşanmıştı. Lydialılar ile yapılan savaştan önce insanlar çok zengindi. Hem özgür olup hem de zengin olmayanlar çoğunluk olup yönetimi ellerine aldıkları zaman buradaki rejim demokrasi olur. Yönetimi azınlık olan, zengin ve soylu insanlar ele geçirirse bu kez oligarşiden söz edebiliriz.

Çok sayıda anayasa olmasının nedenlerini açıkladık. Şimdi bunların daha önce söylediğimizden de çok sayıda olduklarını göstereyim, bunlar nelerdir, neleri oluştururlar? Devletlerin tek parça halinde olmadıklarını, çok sayıda parçadan oluştuklarını anlatmıştık. Konumuz anayasa türleri değil de hayvanların yaşama biçimleri olsaydı şöyle dememiz gerekecekti: Hayvanlar yaşamak için nelere ihtiyaç duyarlar? Yanıt olarak duyu organları, beslenme organları, sindirim organları yani ağız ve mideyi ve hareket etmesi için gerekli organları söyledik. Yanıtımız sadece bunlardan oluşsaydı ve bunlar arasında farklılıklar olsaydı yani duyu organları, beslenme ve sindirim organları ve hareket organları birbirinden farklı olsalardı, kimi açılardan benzerlikler barındırsalar da sonuçta farklı hayvan türlerinden söz etmemiz gerekecekti. Aynı türden hayvanların birbirlerinden farklı organlara sahip olmaları söz konusu değildir. Böyle olduğunda tüm birleşmeler, canlı biçimlerini ortaya çıkarır, hayvanlar için kaç tür yaşama biçimi varsa, o kadar sayıda zorunlu birleşim olmak zorunda olacaktır. Aynı örneği yasalar için de uygulayabiliriz. Çünkü daha önceden de tekrarlandığı gibi, devletlerin çok sayıda

parçaları bulunmaktadır. Bunlar yiyecek üretenler, yani toprağı işleyenler, kentin var olabilmesi için zorunlu işleri yapanlar, toptan ya da parça başı satış yapan tüccarlar, ücretli işçiler ve savaşçılardır. Eğer halkın düşmanların insafına göre yaşaması istenmiyorsa, savaşçıların da diğer gruplar kadar var olmaları zorunludur. Çünkü doğuştan köle ya da bağılı olan bir şeye devlet diyemeyiz. Devlet yönetme kabiliyeti olan ve bağımsız bir oluşumdur, kölelerdeyse bu görülmez. 1291a

Bu nedenle *Devlet*'te bu konunun incelenmesi akılcıdır, Sokrates bir kent için olmazsa olmaz dört sınıf olduğunu söyler. Bunlar dokumacılar, çiftçiler, dericiler ve zanaatkârlardır. Ancak daha sonra bunların yetmediğini söyleyerek madenciler, çobanlar, tüccarlar ve dükkan sahiplerini de ekler. İlk kentte bunlar vardır. Bunlardan daha önemli bir amaca yönelik değil sadece varolmuş olmaları için bahsedilir, hem dericiler ve çiftçilerin de bu tür ihtiyaçların sonucunda ortaya çıktığı ifade edilir. Savaşçılar toprakları artırmak için başka kentlere savaş ilan edene kadar onlara hiç değinilmez. Bu arada en başta sayılan ilk dört grubun içine bir de adaletten sorumlu insanları dahil etmek gerekir. Ruh, insanın bedeninden bile ön plana çıkıyorsa kentlerin ruhu olan, zorunlulukları karşılayan ve önemli işlere yarayan parçaları öne çıkarmalıyız. Burada kastedilenle savaşçıların ve adaletten sorumlu olanların sahip oldukları niteliklerin hepsi yani siyasal bilgelik söz konusu edilmektedir. Öte yandan bu özelliklerin aynı insanda toplanmasının ya da başka başka insanlarda olmasının bir önemi yoktur. Sonuçta aynı insanların hem çiftçilik hem de askerlik yaptıklarını görürüz. Eğer her ikisi de devletin parçaları olacaklarsa askerliğin devletin parçalarından birisi olduğu bellidir. Bir başka grup da zenginlerdir, bu insanlar mallarıyla hizmet ederler. 1291b

Sekizinci grup kamu memurlarıdır. Bir devlette mutlaka bu türden görevler olmalıdır. Ya sırayla ya da daimi olarak bu işler yapılmalı ve bunları yapmaya yetenekli insanlar olmalıdır. Bunların dışında daha önceden söz ettiğim grup kaldı, bu insanlar adalet konusundaki hakem işlevi görürler. Bu insanların kentlerde olmaları gereklidir, eğer gerçekten de ahlak ve adalet konularında karar vereceklerse sayılarının fazla olması gerekir. Diğer işleri aynı kişiler üstlenebilir yani bir insan savaşçı, zanaatkâr ya da çiftçi olabilir. Yine siyasetçiler ve hâkimler de aynı kişiler olabilirler. Bütün bu insanlar erdemden pay aldıklarını zannederler. Oysa aynı insan hem zengin hem de fakir olamaz. Devlette zenginler ve fakirler diye bir ayrıma gidilmesinin nedeni de budur. Ayrıca bu sınıflardan birisinin çoğunluk, diğerinin azınlık olması iyiden iyiye karşıt olarak görünmelerini sağlar.

Anayasaların çok sayıda olduğunu ve bunun nedenlerini açıkladık. Sırada oligarşi ve demokrasinin çok sayıda türü olduğunu göstermek var. Aslında daha önce söylediklerimizden bu açıkça anlaşılıyordu. Bir tarafta halk diğer tarafta önde gelenler bulunmaktadır. Bunlar da kendi aralarında gruplara ayrılmaktadır. Halk içinde tarım, zanaatçı ya da satış işleriyle ilgilenenler vardır. Deniz aşırı yerlerle ticaret yapanlar, ücretli askerler, taşımacılık yapanlar ya da balıkçılıkla ilgilenenler de bulunmaktadır. Ayrıca işçileri, boş zamanı olmayacak derecede az parası olanları, hem annesi hem de babası vatandaş olmayanları da düşünmeliyiz. Ancak önde gelenlerin özelliği ekonomik, soy, eğitim ya da başka bir açıdan üstün olmalarıdır.

Demokrasinin ilk akla gelen türü herkesin eşitliğine dayanan rejimdir. Bu rejim altında fakirlerin zenginlerden

eşitsiz oldukları herhangi bir alan yoktur, iki taraftan birisi üstün değildir. Herkes eşit seviyededir, eğer belirtildiği şekilde özgürlük ve eşitlik kavramları demokraside var olacaksa herkesin anayasa karşısındaki eşitliği sayesinde bu güzel bir biçimde gerçekleşir. Halkın kalabalık olması ve çoğunluk kararına bakılması demokrasinin niteliğini değiştirmez. Yine belirli bir mülkiyet koşuluna ya da anayasanın yasaya bağlı olma oranına göre farklı demokrasiler de olabilir. Şunu söyleyebiliriz: Yönetici olabilmek için mülkiyet koşulu vardır, ancak bu koşul yüksek bir oran değildir. Ancak yine de bu oranın altına düşüldüğü takdirde seçilme şansı olmaz, o koşula uyulduğu takdirde seçilebilir. Bir başka grup özgür doğumlu olduğu sürece herkesin seçilebilme hakkı olmasını sağlar, ancak yasaların üstünlüğü vardır. Bir diğer grupta herkes seçilebilir ama vatandaş olmak gereklidir, burada da yasalar üstündür. Bir diğeri de aynı koşulları içerir ancak egemen olan yasalar değil, halktır. Bu noktada belirtilen halkın yasalardan üstün olması durumu halk tarafından desteklenen hatipler sayesinde ortaya çıkmaktadır. Eğer yasalar gereği devlet demokrasiyle yönetiliyorsa burada hatipler değil en iyi vatandaşlar yöneticidir. Yasalar yoksa bu kez yöneticiler hatiplerdir. Bu durumda halk bir tek yönetici gibi davranmaya başlar, aslında çok sayıda yöneticiden oluşan tek bir yönetici gibidir. Homeros'un kötü diye adlandırdığı şey neydi? Belki bundan söz ediyordu belki de tek kişinin yönetiminden. Her neyse, sonuçta söz ettiğimiz şekilde bu halk kitlesi yasalar tarafından dizginlenmediğinden dolayı mutlak güce ulaşmayı ister ve sadece kendisine dalkavukluk yapanları yukarı çıkarır. Bu nedenle tiranlık tek kişi yönetimleri arasında nasıl değerlendiriliyorsa, aynı şekilde bu demokrasi türü de demokrasiler arasında öyle değerlendirilmelidir, çünkü yapısal bakımdan ona benzer. Her ikisi de daha iyi vatan-

1292a

daşlar üzerinde egemenlik kurar, birisi kararlarıyla, birisi emirleriyle hareket eder. Tiranlar da halk da ya dalkavuklardan ya da hatiplerden destek alırlar. Bu iki grup yani dalkavuklar tiranları, hatipler de halkı etkilerler. Hatipler bunu yaparken alınacak her kararı halk meclislerine getirirler, burada alınan kararlar yasaların yerine geçer. Bu sayede hatiplerin kişisel gücü artar, halk her şeyi yönetirken kendileri halkı etkileyebildikleri için halkın fikirlerini belirlerler. Örneğin halk yöneticilerin yetkisine karşı çıkar ve bunu yaparken kendisinin yönetici olduğunu iddia eder ve bu durumda hemen o görev ortadan kaldırılabilir. İşte bu şekildeki bir demokrasinin bir anayasa olmadığını söylersek doğru söylemiş oluruz. Yasalar yönetmiyorsa anayasa var değildir. Yasalar yönetmeli ve yöneticiler de bunu uygulamalı, işte o zaman anayasa var demektir. Bu nedenle demokrasinin bir anayasa olduğunu kabul ediyorsak tüm kararların halk tarafından alındığı bir rejimin demokrasi olmadığını söylemeliyiz. Çünkü hiçbir karar her yerde uygulanabilir değildir. Demokrasi türleri hakkında konuşacaklarımız bu kadar.

1292b

Oligarşinin dört türü vardır. Birinci grupta devlet yöneticisi olmak için mülkiyet koşulu vardır, fazla parası olmayanlar devlet görevlerine gelemeler ancak mülkiyet sahipleri yönetici olabilirler. İkinci grupta mülkiyet sınırı çok yüksektir, bu nedenle tüm görevler dolmaz, seçilenler kendi aralarında aldıkları kararlarla boş görevleri doldururlar. Üçüncü grupta yöneticilikler babadan oğula geçer, dördüncü grupta da aynı durum geçerlidir ama egemen olan yasa değil görevlilerdir. Sözü ettiğimiz son oligarşi tiranlık ya da demokraside söz ettiğimiz gruba benzer. Bu oligarşi türüne yönetici aile de denilmektedir. Oligarşi ve demokrasi türlerini bu şekilde sınıflandırmış olduk, ancak uygulamada farklılıklar olduğunu da eklememiz

gerekir. Örneğin bazen anayasa demokratik olmamasına karşın uygulama ve gelenekler açısından incelendiğinde demokratik olabilir. Aynı şekilde demokrasi olmasına karşın uygulama ve gelenekler açısından oligarşi olanlar da vardır. Böylesi durumlar çoğu zaman anayasa değişikliğine yol açan devrimlerden sonra ortaya çıkar. İnsanlar eskiden kalan huylarını hemen değıştirmezler, kazandıkları zaferin ucuz kazançları onlara kâfi gelir. Bu nedenle devrimden önceki yasalar halen geçerli olmasına karşın yöneticiler anayasayı değıştiren kişilerdir. Böylece demokrasi ve oligarşi türlerini sıraladık. Çünkü halkın tüm kısımlarını gözden geçirdiğimizde bazen hepsinin bazen bir kısmının anayasada payı olduğunu görürüz. Eğer çiftçiler yönetimdeyse ve bunlar orta karar bir zenginliğe sahiplerse anayasa yasalara göre işler. Bu insanlar çalıştıkları kadar kazanırlar, yönetmek için zamanları yoktur, bundan dolayı yasayı kendilerine rehber kabul eder ve sadece halk meclisinin zorunlu toplantılarına katılırlar. Öte yandan diğer insanlar da kendileri yasalara uygun şekilde yönetime katılacak kadar mülkiyet edindikleri zaman bunu engelleyemezsiniz. Burada tüm mülkiyet sahipleri yönetime katıldıkları takdirde yönetim şekli demokrasi olacaktır. Eğer herkes yönetime katılmıyorsa oligarşi vardır, ancak para verilmedikçe yöneticilik yapılması söz konusu olmaz. İşte bu nedenle bu yönetim şekli bir demokrasi türüdür.

Bir başka demokrasi türü de doğum esasına göre dir. Mülkiyet dışında özgür doğum da demokrasiyi gösteren niteliklerden birisidir. Devlet yöneticilerinin yani bu işe ayıracak boş zamanı olan insanların doğumlarıyla kimse ilgilenmez. Bu demokraside yasalar egemendir, çünkü devlet yöneticilere maaş bağlayamaz. Özgür olan herkes yönetime katılma hakkına sahiptir, ancak daha önceden

1293a

belirttiğimiz nedenlerden dolayı yönetime katılamazlar, burada da yasalar egemendir. Son demokrasi türü, en aşırı olanıdır ve en sonda gelir. Kentler büyümeye başladıkları zaman kazanılan paralar da artmaya başlar. Bu durumda herkes yönetime katılma hakkını elde eder, mülkiyeti olmayanların bu şansı da olacaktır. Çünkü devlet yöneticiliği karşılığında maaş alınır. Bu durumda sıradan insanlar yönetime gelirler, zenginlerin korumaları gereken malları vardır, bu nedenle mahkemelere ya da meclis toplantılarına katılmaları zordur. Bu demokrasi türünde yasalar değil, mülksüz halk kalabalığı egemendir.

Demokrasinin dört türü hakkında bu kadarı yeterli, oligarşilerde de benzer bir gruplandırma yapabiliriz. İlk olasılığa göre çok sayıda mülkiyet sahibi vardır, ancak toplam mülkiyet düşüktür, yani hiç kimsenin mülkü fazla değildir. Mülk sahiplerinin tamamı yönetime katılabilir, çok fazla kişinin böyle bir şansı olduğundan dolayı yasalar egemen durumda olacaktır. Bu yönetim şekli tek kişi yönetiminden çok uzaktır, vatandaşların mülkü çok fazla olmadığından çalışmak zorundadırlar, aynı zamanda biraz mülkleri olduğundan devletten maaş beklemezler. Bu nedenle egemen olanın insanlar değil yasalar olmasını isterler. Oligarşinin ikinci türünde mülkiyet sahiplerinin sayısı biraz daha azdır, toplam mülk miktarı biraz daha fazladır. Buradaki yöneticiler kendi güçlerini pekiştirmek isterler, kimlerin vatandaş olacaklarını belirleme hakları vardır. Ancak yasalar olmadan yönetme güçleri olmadığından yaptıkları şeyleri yasalarla yaparlar. Sayı azalıp mülk miktarı arttığı takdirde oligarşinin üçüncü türünü görürüz. Burada yönetici olan mülk sahipleridir, ancak bu kez öldükleri zaman oğullarının kendi yerlerine geçeceğine dair bir yasa vardır. Oligarşinin dördüncü grubu ise bu insanların mülk ve yönetim güçlerinin son derece yük-

selmesidir. Bu yönetim şekli ve tek kişi yönetimi arasında pek fark yoktur. Yasalar yerine aile egemen durumdadır. Bu grup demokrasinin en aşırı olduğu örneğe benzemektedir.

Demokrasi ve oligarşi dışında iki anayasa türü daha vardır. Birincisi aristokrasidir, aristokrasi diğerleriyle beraber sayılmaktadır. Bir başka gruplandırmadaysa beşinci bir anayasa türüdür. Burada hepsine ortak bir isim verilmekte ve siyasi yönetim denilmektedir. Aristokrasiden daha önceden söz etmiştik, aristokrasi en iyilerin yönetimi anlamına gelmektedir. Ancak buradaki en iyiler erdem bakımından mutlak en iyilerdir, başka bir iyiden söz edemeyiz yani iyi insan, iyi vatandaş veya başka bir iyi değil. Eğer mutlak erdemi baz alırsak o zaman iyi insan, iyi vatandaş veya başka bir en iyi aynı şey olur. Diğer durumlardaysa en iyiler kendi benzerlerine göre iyilerdir. Aristokrasi, oligarşi ya da anayasal yönetimden daha farklı bir şeyi ifade etmek için kullanılır. Burada yöneticiler zenginliklerine göre değil yeteneklerine göre seçilirler. Bir anayasa insanların erdemlerinin iyileştirilmesine yönelik olmasa bile orada da yetenek bakımından öne çıkmış insanlar vardır. Anayasanın üç amacının olduğu yerlere örneğin Kartaca'ya aristokratik diyebiliriz, yine anayasanın Sparta'da olduğu gibi iki amacı varsa burada da aristokratik bir anayasa vardır. Kartaca'da zenginlik, erdem ve halk çıkarı, Sparta'da erdem ve halk çıkarı. Böylece hem gerçekten aristokrasi ismini hak eden yönetim şekilleri hem de azınlık egemenliğine benzeyen aristokrasi türleri vardır.

Sırada anayasal yönetim ve tiranlık var. Anayasal yönetim sapmış bir anayasa olmadığından burada incelenmelidir. Aynı şekilde biraz önce söz ettiğimiz aristokrasi türleri de sapmış değildir. Aslında tüm bunlar

1293b

1294a

mutlak bir anayasadan ayrılarak bu hale gelmişlerdir. Bu nedenle de sapmış olanlar arasında sınıflandırılmalıdır. Aristokrasilerin sapmış olma nedenlerini ise daha önceden açıklamıştık. Tiranlığı sona bırakıyoruz, çünkü o gerçek anlamda bir anayasa değildir, Oysa burada anayasalardan söz ediyoruz. Gerekçelerimizi sıraladıktan sonra anayasal yönetime geçebiliriz. Oligarşi ve demokrasiden söz ettiğimize göre anayasal yönetimden de söz edebiliriz. Çünkü işin özeti anayasal yönetim oligarşi ve demokrasinin karışımıdır. Bu karışımlardan demokrasiye daha yakın olanlar anayasal yönetimler, oligarşiye yakın olanlarsa aristokrasiler olarak isimlendirilmektedir. Çünkü eğitim ve soyluluk aristokrasilerde daha önemlidir. Ancak zenginler arasında da suç işlemeye neden olan bazı gerekçeler vardır. Bu nedenle bu insanlara önde gelenler ya da üst sınıflar denilmektedir. Nasıl ki aristokrasiler yönetimdeki en önemli yerleri en iyilere vermeye çalışıyorsa aynı şekilde oligarşiler de eğitimlilerden oluşmaktadır. Hepsi tamam ama şu olmaz: En kötüler tarafından denetlenen bir devletin iyi ve yasalara uygun bir şekilde yönetilmesi ya da iyi yasaları olmayan bir devlette en iyilerin yönetiminde olması. Bundan dolayı önemli iki şey vardır, birincisi iyi yasalar, ikincisi yasalara boyun eğmek. Burada mutlak en iyi yasalar da söz konusu olabilir, o anın gereklerine uygun en iyi yasalar da. Yöneticilik ve ayrıcalıkların erdem ya da yeteneğe göre verilmesi aristokrasilere uygundur. Aristokrasi erdemden, oligarşi zenginlikten, demokrasi özgürlükten beslenir. Birçok yerde anayasa yönetimi olduğundan daha aristokratik bir yapıya sokar. Oligarşi ve demokrasinin birleşimi olan anayasanın amacı hem zenginleri hem fakirleri, hem zenginliği hem de özgürlüğü korumaktır. Ancak oligarşi yapısal açıdan aristokrasiye benzer. Her zaman zenginler ve iyi eğitimliler üst sınıftan insanlar olarak kabul edilmektedirler.

Oysa anayasalarda eşit olabilmek için ya zenginlik, ya yetenek ya da özgür olmak ön plana çıkarılmaktadır. Bu durumda anayasal yönetim zengin ve fakir; aristokrasi zengin, özgür ve erdemli kavramlarının birleşimidir. Oysa bu aristokrasi ikinci gruptan bir aristokrasi olacaktır. Böylece monarşi, demokrasi, oligarşi dışındaki anayasa türlerinin olduğunu gösterdim ve bunlar hakkında bilgi verdim. Aristokrasinin kendi türleri arasında ve anayasal yönetimden farkı açıktır, ancak bir yandan da bunlar birbirlerine yakın şeylerdir.

Sırada anayasal yönetim ve demokrasi ve oligarşi arasındaki ilişkinin niteliği ve devamı için neler yapılması gerektiği konularını incelememiz gerekiyor. Demokrasi ve oligarşinin özellikleri ortaya çıkacaktır, ancak öncelikle yapmamız gereken bunlardan birer parça almak ve üç ayrı yolla bunları birleştirmek. Öncelikle her ikisinin de yasa-görevlerine yönelik parçaları almak. Örneğin oligarşik yönetimlerde zenginler mahkemeye katılmadıkları zaman para cezası öderler, ancak daha az parası olan insanlar göreve seçildikleri zaman maaş almazlar, demokrasilerdeyse zenginler para cezası ödemezler, daha fakir olanlar göreve seçildikleri zaman maaş alırlar. Bu iki usulün birleşmesi her ikisine de uygundur ve bir ara yoldur. Bu yüzden de anayasal yönetimin iki rejimin karışımı olduğunu düşünmemize neden olur. Bu birinci yoldur. İkincisi yine kurallarda bir ara yol bulmaktan geçer. Oligarşik yönetimlerde meclise katılım için ciddi bir mülkiyet koşulu varken demokrasilerde ya böyle bir şey yoktur ya da çok düşük miktardadır. Bu ikisi bir araya gelebilecek şeyler değildir ama bir orta yol bulunabilir. Üçüncü yol ise oligarşi ve demokrasilerden birer parça alınarak bir başka ara yolun bulunmasıdır. Yöneticiliğe seçilirken kura ve mülkiyet koşulu olmaması demokratik, seçim ve mülkiyet koşulu

1294b

aranması oligarşik bir yöntemdir. Bu durumda her ikisinden de bir parça alınabilir, yani seçim ve mülkiyet koşulu olmaması, böylece anayasa hem anayasal yönetimdir hem de aristokrasi gibidir.

Neler yapılabileceğini söyledik, eğer birleşim sonucunda ortaya çıkan anayasaya hem demokrasi hem de oligarşi denilebiliyorsa bu karışım başarılıdır. İnsanın iki anayasanın birden var olduğunu düşünmesine neden olan şey birleşimdir. Ara yollarda da aynı şey vardır, her ikisinden de izler taşır. Lakedaimonialılar'ın anayasasında bu durum söz konusudur. Demokratik özelliklerin var olması çoğu kimsenin bu anayasanın demokratik olduğunu düşünmesine yol açar. Fakir ya da zengin çocukları aynı eğitimi almaktalar, daha sonrasında da yani gençlik ve yetişkinlik çağlarında bu insanların görünüşleri açısından hiçbir fark olmamaktadır. Ortak sofralarda yemek yerler ve zenginler fakirlerin de giyebilecekleri tarzda elbiseler giyerler. Ayrıca gerusia üyeleri halk tarafından seçilir, ephoroslar da halk arasından seçilirler. Bu iki kurum devletin en önemli kurumlarıdır. Bazı insanlar ise oligarşik özelliklerinden dolayı o anayasayı oligarşik olarak görürler. Yöneticiler seçimle göreve gelirler, kuraya gidilmez. Ayrıca azınlığın ölüm ve sürgün cezası verme yetkisi vardır. Oligarşi ve demokrasinin iyi karışımı bir yandan iki rejime de benzemeli bir yandan ikisine de benzememelidir. Ayrıca kendi içinde yeterliliği olmalı, dışarıya bağlı olmamalıdır. Eğer ülke dışındaki insanlar içeridekilerden daha fazla bu rejimin devam etmesini istiyorsa söylediğimiz şey olmuyor demektir. Halkın hiçbir kesimi başka bir anayasa olmasını istemezse... Şimdi anayasal yönetim ve aristokrasi türlerinin nasıl olmaları gerektiğinden söz etmiş olduk.

Tiranlık hakkında da bir şeyler söylemek gerekir. Aslında onun hakkında fazla bir şey söyleyemeyiz ama yine de bahsetmek gerekir. Çünkü kendisine anayasalar arasında yer vermiştik. Daha önceden krallığın ne olduğunu, devletler için krallığın basit anlamının iyi olup olmadığını ve hangi insanların hangi yollarla kral olmaları gerektiğini söylemiştik. Krallıktan söz ettiğimizde tiranlığın iki noktasından bahsetmiştik. Çünkü krallar ve tiranların kullandığı yetkiler birbiriyle aynı sayılır, ayrıca her ikisi de yasal olabilir. Ancak iki tiranlık türü birbirinden farklıdır, krallığa daha yakın olan tiranlıkta yasaya yakın bir durum söz konusudur, yönetilenler de bunu ister. İkinci türde ise yönetim tiranın keyfine göredir. Üçüncü tiranlık grubu ise mutlak krallığın karşıtıdır ve en aşırı olanıdır. İcraatlarının hesabını vermeyen, kendisiyle eşit ya da kendisinden üstün olan insanları yöneten ve halkın değil kendi çıkarlarına adına hareket edene tiran denir. Bu da tiranlığın üçüncü grubudur. Özgür bir insan bu yönetime isteyerek katlanmaz. Tiranlık grupları ve tiranlık gruplarının nasıl ortaya çıktığını da anlatmış olduk.

Devletler ve çoğu insan için en iyi anayasa hangisidir? Adına konuştuğumuz insanlar sıradan bir erdem anlayışına sahip, çok büyük yetenekleri ve servetleri elde etmelerini sağlamayan bir eğitim, mutlak bir anayasa arayışında olmayan, ancak olabildiğince fazla sayıda insanın ve olabildiğince fazla sayıda kentin uygulayabileceğini bir anayasa isteyen insanlardır. Daha önceden söz ettiğimiz aristokrasiler buna uygun değildir. Çünkü aristokrasiler anayasal yönetime benzemedikleri sürece çoğu kentin uygulayabileceği bir sistem değildir. Bu konularda söyleyebileceklerimiz aslında temel ilkelere bağlıdır. *Ahlak*'ta erdemin sıradan, mutlu bir yaşamı sağlayan bir yaşam olduğunu söylemiştik. Eğer bu görüşümüz doğruysa o

1295b

zaman en iyi yaşam konusunda bir orta yol olmalıdır. Böylece her iki uçtakilerin ulaşabilecekleri bir yol bulunmuş olur. Bu ilke kentlerin ve devletlerin iyilik ya da kötülüklerine de uygulanabilir olmalıdır. Çünkü kentin anayasası demek o kentin yaşam şekli demektir. Kentlerde çok zenginler, çok fakirler ve orta direk olmak üzere üç sınıf vardır. Eğer en iyi şeyin orta karar ve ortalama olduğu görüşümüz doğruysa, bu durumda da yani zenginlik söz konusu olduğunda en iyisinin ortalama olduğu bellidir. Böyle bir yaklaşım mantıklıdır, ancak son derece zengin, güzel, güçlü, soylu insanlar ya da son derece fakir, çirkin, güçsüz ve soysuz insanlarda mantıklılık olmaz. Öncekiler bu şiddet uygularlar, ikinciler ise daha ufak tefek şiddet ve kötülükler yaparlar. Bazıları yetinmediği için bazıları ise düzene uymadığı için suç işlerler. Ayrıca orta halli insanlar yöneticilik yapmak için aşırı derecede çaba harcamazlar, aynı şekilde isteksiz de değillerdir, Oysa böyle olması çok kötü bir şeydir. İki yöndeki aşırılığın başka zararları da vardır. Zengin, güçlü ve diğer şeylerde fazlasıyla yetenekli insanlar hem yönetici olmak istemezler hem de bu işleri pek beceremezler. Ta eğitimlerinden bu yana diğerlerinden üstün olduklarının farkında oldukları için başka insanların söylediklerini yapmamaya alışmışlardır. Bu özelliklere sahip olmayanların durumu da iyi değildir. Yönetmeyi bilmemelerinin yanı sıra köle gibi yönetilirler. Diğerleri ise bir efendi gibi emir vermekten başka bir şey bilmezler. Böyle bir durumda köleler ve efendilerinden oluşan bir devlet ortaya çıkacaktır. Bir grup diğerini köle gibi yönetir, diğeri ise kıskanır. Ancak bu durum devlette olması gereken dostluk ve paylaşım dışında bir şeyi ortaya çıkarır. İnsanların paylaşımında bulunmaları dostluk işaretidir. İnsan sevmediği birisiyle paylaşımında bulunmaz. Devletin mümkün olduğunca benzer ve eşit insanlardan oluşması gerekir, bu da orta halliler sayesinde elde edilir.

En iyi yönetim doğal paylaşım sağlayan bu devletlerde olacaktır. Bu birleşim de paylaşım gibi doğaldır. Orta halliler değişiklik yapılmasını fazla istemezler, fakirler gibi kıskançlık yapıp başkalarının mallarına göz dikmezler. İşte bu nedenle orta halli insanlar daha sakin bir yaşama sahiptirler, başka insanları kıskanmadıkları gibi başkaları tarafından da kıskanılmazlar. Phokylides¹ şöyle diyordu: "Arada olmanın çok yararı vardır, ben de orada olmak isterim." Ne kadar haklı.

Bu nedenle orta sınıfın çoğaldığı anayasal yönetim en iyisidir, her iki sınıfın toplamından daha üstün olması ya da en azından birinden daha kalabalık olması halinde kentlerin daha iyi yönetilme olasılıkları artar. Çünkü iki taraftan birisinin yanına gittiği zaman o tarafı ön plana çıkaracaktır ve aşırılıkları engelleyecektir. Bu yüzden orta halli insanların yönetimde görev almaları ve bir miktar zenginlikleri olması iyidir. Eğer halkın bir kısmı çok zenginse, diğerleri mülksüzse burada aşırı demokrasi, aşırı oligarşi ya da ikisinin birleşiminden doğan aşırı tiranlık olacaktır. Tiranlık aşırı demokrasi ya da oligarşilerden kaynaklanır, ancak orta hallilerin egemen olduğu toplumlarda fazla ortaya çıkmaz. Anayasa değişiklikleri konusunda bu değişimin gerekçelerini açıklayacağız. Parti mücadeleleri olduğunda sadece orta hallilerin anayasası olduğu takdirde bundan uzak kalırsınız, bu da onun ne kadar üstün olduğunu gösterir. Orta sınıf güçlendikçe o ülkede parti mücadelelerinin yaşanma olasılığı düşer. Büyük devletlerin parçalanma ihtimallerinin zayıf olması da orta sınıfların güçlü oluşundan kaynaklanır. Küçük devletlerin orta sınıf olmaksızın zenginler ve fakirler olmak üzere iki sınıfa bölünmeleri kolaydır. Demokratik

1296a

1 MÖ 6. yüzyılda yaşamış Miletli şair.

yönetimlerde orta sınıfın daha güçlü olması oligarşilere göre daha dayanıklı olmalarını sağlar. Buralarda orta sınıf hem daha kalabalık hem de siyasette daha etkilidir. Çünkü orta sınıftan destek almayan bir mülksüz fakir kalabalığının iktidarı güçlü olmayacaktır. Ayrıca en iyi yasa yapıcıların orta halli insanlar olması da söylediklerimizin doğruluğunu ispatlamaktadır. Solon'un şiirlerinden bunu anlıyoruz. Sparta'da Lykourgos kral değildi, Kharondas ve diğerlerine de bakın. Peki neden demokrasi ya da oligarşiyle yönetilen devlet sayısı daha fazla? Çünkü çoğu kentte orta sınıf güçlü değil. Bu durumda zenginler ya da diğerleri iktidara geçtiklerinde orta sınıfı umursamazlar ve ülkeyi kafalarına göre yönetirler. Ayrıca sürekli olarak halk ve zenginler arasında mücadele vardır. Bu nedenle iktidarı ele geçiren herkes için kabul edilebilir ve adil bir anayasa hazırlanmamaktadır. İktidarı ele geçirmek onlar için zaferin bir karşılığıdır, kendi isteğine göre bir demokrasi ya da oligarşi kurar. Hem büyük kentler hem de diğer ölçektekiler zafer kazandıkları zaman ülkelerindeki anayasaya göre demokratik ya da oligarşik yapılar hazırlamışlar ve kentin çıkarlarını umursamayıp yalnızca kendi çıkarlarıyla yetinmişlerdir. Bu nedenle orta halli bir anayasa hiçbir yerde yoktur ya da çok az yerde vardır. Çok sayıda siyasetçi arasında sadece bir kişi vatandaşların isteğiyle buna uygun bir anayasa hazırlamıştır. Günümüzde de her kentte insanlar adil bir orta yol bulmak yerine kendileri iktidara geçmeyi arzu ederler, geçemedikleri zaman ise yenilmişlerdir. Çoğunluk için hangi anayasanın en iyi anayasa olduğunu ve bunun en iyiler arasında sayılma nedenlerini daha önce açıklamıştık. Diğerlerindeki oligarşi ve demokrasileri kendi arasında daha iyiler ve daha kötüler olarak sınıflandırmak zor değildir. Çünkü bir kere en iyi belirlendikten sonra en iyiye yakın olanlar daha iyiler, orta halliden uzaklaşanlar ise daha kötüler olarak

adlandırılır. Burada önemli olan en iyiyi belirlemektir, 1296b
 ondan sonra şu bundan daha iyidir diyerek beğendiğimizi
 alıp beğenmediğimizi eleyebiliriz.

Yeniden hangi anayasaların hangi halklar ve hangi halklar için yararlı oldukları konusuna dönelim. Öncelikle herkes için geçerli olan bir noktayı vurgulayalım: Ülkede anayasanın devamlılığını isteyenlerin sayısı istemeyenlerden fazla olmalıdır. Devletlerin özgürlük, zenginlik, eğitim, soyluluk gibi özellikleri yanında nüfus olarak da belirlenmesi mümkündür. Devletlerin bazılarında nüfus diğerlerinde diğer özellikler olabilir. Soylu olmayanlar soylulardan ya da fakirler zenginlerden daha kalabalık olabilir. Ancak daha kalabalık olmak daha üstün olmak demek değildir. Bu özelliklerin birbirlerine göre değerlendirilmeleri gerekir. Bir yerde fakirlerin kalabalığı diğer noktalardaki eksikleri geri plana atıyorsa burada demokrasi olmalıdır. Demokrasi daha kalabalık olan halkın bu kalabalıklık sayesinde üstünlüğünü nerelere kadar taşıyacağıyla doğru orantılı olarak belirlenir. Bir yerde çiftçiler daha kalabalıksa orada demokrasinin en önemli türü yaşanır. Kalabalık olan aşağılık işlerle ilgilenenler ya da maaş karşılığında çalışanlarsa bu kez demokrasinin daha alt düzeyleri yaşanır. Eğer zengin ve soylu insanların niteliksel bir üstünlükleri varsa bu durumda oligarşi yaşanır, oligarşinin seviyesi de bu üstünlüğün seviyesine bağlıdır. Ancak yine de her zaman için yasa yapıcının orta halli bir anayasa yapmaya çalışması gerekir. Yaptığı anayasa oligarşik de olsa demokratik de olsa mutlaka orta hallilerin durumunu düşünerek bu anayasayı hazırlamalıdır. Eğer orta sınıf iki gruptan da kalabalıksa ya da en azından birinden kalabalıksa anayasanın devamlılığı söz konusu olur. Zenginler ve fakirler orta hallilere karşı birleşmek 1297a
 istemezler, zaten böyle bir şey yapıp aralarında bir uyum

sağlamak isteseler de bu kez orta hallilere göre yapılacak bir anayasadan daha iyisini bulamazlar. Birisi diğerine güvenmeyeceğinden sırayla yönetim diye bir şey de olmayacak. Ancak her zaman iki taraf ortada olana güvenir, çünkü ortadaki aracı konumundadır. Anayasa ne kadar karma bir yapıya sahipse o kadar iyidir. Aristokratik bir anayasa yapmak isteyenler bile zenginlere gereğinden fazla hak verip halkı kandırıyorlar, bu büyük bir yanıltır. Sonuçta yapılan yanlış iyilikten bir kötülük doğar, zenginlerin güç sahibi olmak istemeleri halkın güç sahibi olmak istemesinden çok daha tehlikelidir.

Anayasa daha çekici bir hale sokulabilir. Örneğin oligarşi halk meclisi, yöneticilikler, mahkemeler, silah taşıma ve gymnasionlar² sayesinde halka yanaşır. Öncelikle halk meclisi üyeliği herkese açık olabilir, ancak zenginlere katılmadıkları toplantılar karşılığında para cezası verilebilir. Yine yöneticilik söz konusu olduğunda belirli bir mülkiyet koşulunu karşılayan insanlar o yöneticiliği masraflı diye reddedemezler, ancak fakirlerin böyle bir şansları vardır. Mahkemelerde zenginler görev yapmazlarsa para cezası öderler, fakirlerin böyle bir yükümlülüğü olmaz. Khorandas örneğinde olduğu gibi fakirlere az, zenginlere çok ceza yoluna da gidilebilir. Zaman zaman meclis ve jüri üyelikleri için ismini yazdırmak isteyen herkesin başvurusu kabul edilir, kaydolduktan sonra ise meclis ve mahkemeye gitmezseniz büyük para cezası ödersiniz, aslında buradaki amaç verilecek para cezasıyla halkın korkutulmasıdır, zaten bir kere kayıt olundu mu bu kez meclis ve mahkemeye katılmak zorunludur. Silah taşıma ve jimnastik konularında da benzer bir uygulama yapılır. Fakirlerin silah sahibi olma zorunlulukları yoktur, zenginler ise silah sahibi olmazlarsa para cezasına çarptırılırlar.

2 Yunanlılarda spor eğitiminin verildiği ve çevresinde revaklı avlular bulunan yapılara verilen isim.

Gymnasion'a gitmeyen fakirlere ceza verilmez, zenginlere verilir. Zenginler ceza korkusuyla sürekli katılımda bulunurken fakirler böyle bir korkuları olmadığından katılmazlar.

Oligarşilerde böyle yapılırken demokrasilerde tersi söz konusudur. Burada meclis ve mahkemeye katılanlar fakirlere para ödenirken, katılmayan zenginlere para cezası verilmez. Eğer oligarşi ve demokrasinin güzel bir karmaşını yapmak istiyorsak her ikisinden de öğeler almalıyız, yani hem para ödenmeli ve hem ceza olmalıdır. Böylece herkesin üzerine düşen bir şeyler olur, diğer türlü anayasa bir tarafın istediği gibi olacaktır. Silah sahibi olabilecekler vatandaş olmalıdır. Bunun anlamı vatandaşlık için belirli bir zenginliktir, koşullar her zaman aynı kalmak zorunda değildir. Vatandaş sayısının vatandaş olmayanlardan daha kalabalık olmaması adına belirlenen rakamın çok daha aşağıya çekilmemesi gerekmektedir. Zaten fakirler üst düzey devlet memuriyetlerine gelmek için aşırı bir çaba harcamazlar, onlar sadece ellerinden haklarının alınmamasını ve kendilerine kötü davranılmamasını isterler. Ancak bu kolay bir şey değildir, yönetimde bulunanlar her zaman bu şekilde davranmak istemezler. Savaşta da kendilerine yemek verilmeyen insanlar savaşmak istemezler ama yemek vererseniz hemen savaşa hazır hale gelirler. Eskiden bazı yerlerde silah taşıma yerine ağır silahlı asker olmak vatandaşlık için gereken koşuldur. Meclise seçilmek için de bu gerekliydi fakat devlet görevlerine seçilecek olanlar silah taşıyanlar arasından seçilirdi. Yunanlılarda krallıktan sonra siyasi yönetim süvari birliklerinden oluşmaya başladı. Daha sonra kentler büyüyüp gelişti ve onlara piyadeler katıldı ve bu sayede vatandaşların sayısı arttı. Bu nedenle şimdi siyasi yönetim ismini verdiğimiz sistem eskiden demokrasi diye adlandırılırdı. Ancak bu

1297b

yönetim bize uzaktan krallık ya da oligarşi gibi görünür. Çünkü çok az sayıda nüfusları olduğundan orta sınıfları gelişkin değildi ve iyi örgütlenemedikleri için kolaylıkla başkalarının egemenliği altına girebilirlerdi.

Şimdiye dek neden anayasa çeşitleri olduğunu, sıralananların dışında neden başka adların da var olduğunu, yani demokrasinin sadece bir türü olmaması gibi, aralarında ne gibi farklar olduğunu ve bu farkların nedenlerini, genel anlamda hangi anayasaların en iyileri olduğunu ve bunların hangi halklar için uygun olduklarını konuştuk.

Şimdiyse yönetimin nasıl işlediğini incelememiz gerekiyor. Bu nedenle de yeniden anayasalar konusuna geri döneceğiz. Tüm anayasalara uygun ve ortak bir hareket noktası bularak ayrı ayrı yönlerle gitmemiz gerekiyor. Bir yasa yapıcı, tüm anayasalarda var olan üç kritik noktayı dikkate almalıdır. Bunlardan birincisi birlikte karar almadır. Ülke için önemli olan her şey burada konuşulur, ikinci nokta devlet görevlerinin ve yetkilerinin neler olduğu ve kaçır kişiden oluşacakları, yetkilerinin sınırları konularıdır, üçüncüsüye yargıdır.

Birlikte karar alma dediğimiz şey nasıl bir politika oluşturulacağı, savaş ve barış, anlaşmalar, ölüm, sürgün gibi cezaların verilmesi, paraya el koyma, memurların seçilmeleri ve memuriyette bulundukları zaman neler yaptıkları konularını inceler. Bu konuda ya tüm vatandaşlar ya da çok sayıda meclise, belli insanlara ya da belli gruplara kısmen olacak şekilde hak verilebilir. Bütün vatandaşlara hak verilmesi demokrasiyi gösterir. Buradaki amaç her noktada eşitliği sağlamaktır. Eğer herkes her şeyden sorumluyorsa bunun için farklı yöntemler söz konusu olabilir. Herkes her şeyi yapar ama sırayla. Bu insanlar anayasanın içeriğini ve memurların açıklamalarını dinlemek

1298a için toplanırlar. İkinci yöntemde her vatandaş sorumluluk sahibidir, ancak yöneticilerin seçilmeleri, savaş ve barış, soruşturmalar gibi konularda toplanırlar. Diğer işler için ya teker teker ya da toplu olarak kura ya da seçim yöntemi uygulanır. Bir diğer yöntemde görevler, savaş ve barış ve soruşturmalar gibi konularda tüm vatandaşlar bir araya gelirler, diğer konularla seçilmiş memurlar ilgilendirilir. Ancak memurların seçilmeleri için o konuda bilgili olmaları gerekmektedir. Bir başka yöntemde her şey için vatandaşlar bir araya gelirler, memurların kararları geçicidir ve kesin değildir. Aşırı demokrasi dediğimiz şey tam da budur. Aşırı oligarşi ya da tiranlığın demokrasideki karşılığı da budur.

Yöntemlerin hepsi demokratik olmasına karşın tüm sorunların çözümlendiği noktadaki yöntem oligarşik olabilir. Bu da diğerleriyle benzer bir şekilde uygulanabilir. Meclis toplantılarına katılmak için çok fazla olmayan bir zenginlik koşulu aranması durumunda çok sayıda vatandaş bulunur. Bu insanlar yasalara uygun davranırlar, yasalar tarafından yasaklanan şeyleri yapmaya kalkışmazlar, zenginliğe ulaşmak halinde vatandaşlık hakkı alınması gibi koşullar nedeniyle ismen oligarşi olsa da aslında anayasal yöntem söz konusudur. Yine meclise topluca herkes katılmıyor ama daha önceden seçilen belli bir azınlık katılıyorsa ve bu insanlar biraz önce belirttiğimiz koşullara göre devleti yönetiyorlarsa burada da oligarşiden söz etmemiz gerekir. Meclise katılacak yeni üyeler meclis üyeleri tarafından belirleniyorsa, babadan oğula geçme söz konusuysa, bu insanların sözleri yasalardan değerliyse burada da oligarşi vardır. Eğer savaş ve barış ve soruşturmalar konusunda herkes, diğer konularda ise seçimle gelen memurlar sorumluyorsa o zaman burada aristokrasi var demektir. Bazı durumlarda belli işler kurayla

gelenlerin, belli işler seçimle gelenlerin yönetimindedir. Kurayla seçilenler herkes arasından ya da belli bir azınlık arasından seçilebilirler, yine seçilenlerin ve kurayla gelenlerin işleri birlikte yapma olasılıkları da vardır. İşte bunların bazıları aristokrasi, bazıları anayasal yönetim olarak adlandırılırlar.

1298b

Anayasaların meclis konularına değindik. Her anayasada ayrı bir şeyden söz etmiş olduk. Gerçek bir demokraside yani halkın yasaların önüne geçebildiği bir demokraside oligarşik yargı düzenini uygulamanın yararlı olduğunu göreceğiz. Oligarşilerde jüri üyeleri mahkemeye katılmazlarsa para cezası ödemek zorunda kalırlar. Halk meclisinde de benzer bir durumun olmasında yarar vardır. Çünkü böylece fakirlerle beraber zenginlerin de meclise katılmaları sağlanacak ve kararlar birlikte alınmış olacaktır. Eğer meclis üyeleri seçim ya da kurayla geleceklerse, bu durumda da halkın her kesiminden belirli sayıda kimsenin alınmasında yarar vardır. Eğer fakirler diğerlerinden çok daha kalabalıklarsa herkese katılım parası vermek yerine zenginlerle eşit sayıda insana katılım parası ödemek daha mantıklıdır. Diğer fakirlere para ödenmemelidir ya da meclise katılmamalıdır. Oligarşik yönetimlerde zaman zaman fakirler arasından da birkaç meclis üyesi seçilir. Bu insanlardan zaman zaman çeşitli kurullar oluşturulur ve kendilerine yasaları koruyanlar türü unvanlarla çeşitli kontrol mekanizmalarında yer alma hakkı tanınır. Öncelikle bu konuların üzerinde durmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Böylece meclis toplantılarında anayasa delinecek şekilde bir şeyler konuşulmayacak ve kurulların kararlarıyla uygun kararlar alınacak ya da en azından onların tamamen zıddı kararlar alınmayacaktır. Bir diğer yöntemle göre ise öncelikle meclisin görüşünün alınması ve görüşmelerin sona ermesinin

ardından da karar alma hakkı memurlara bırakmaktır. Tabii ki bunun geçerli olabilmesi için anayasal yönetimlerde olan şeyin tersinin olması gerekir. Yani bir şey kabul edilmezse halkın kararına bakılması ya da bir şey kabul edildiğinde halkın kararına bakılmaması gerekir. Sadece onay için kurullara gönderilmelidir. Ancak anayasal yönetimlerde böyle yapılmaz, küçük bir grubun veto yetkisi vardır, ancak bu kurumun başka bir konuda karar alma hakkı yoktur. Bütün konular büyük meclislerde tartışılır. Anayasalarda hâkim durumda olan meclislerin görüşme yapmaları ve karar almaları konusunda söyleyeceklerimiz bu kadar.

Sırada yürütme görevlileri var. Bu noktada memurların görev tanımları, sayıları ve görev süreleri konusunda çok çeşitli uygulamalar bulunmakta. Kimileri altı ay ya da daha kısa süre, kimileri bir yıl ya da daha uzun süre görev yapıyorlar. Yaşam boyu ya da çok uzun süreli bir görev süresi olabilir mi? Bu olmayacaksa bir kimse bir göreve bir kez mi seçilmeli yoksa iki kez seçilebilmeli mi? Yine yürütme organları kimlerden oluşmalı ve kimler tarafından neye göre atanacaklar? Bu konularda hangi yöntemlerin uygulandığını bilmeli ve buna göre hangi anayasalar için hangi yöntemlerin en uygun olacağını bulmalıyız. Yine şu soru da kolay bir başlık değildir: Yönetenler hangi memurlardır? Yetki neye göre belirlenir? Devletlerde son derece fazla sayıda kimsenin yürütme kurumlarında görev almaları gerekir. Bunların sayıları son derece fazla olduğundan hepsine birden yönetici demek imkânsızdır. Kurayla ya da atamayla gelenler için durum fark etmez. Rahiplerin görevleriye diğerlerinden çok farklıdır. Yine haberciler, ülke dışına gönderilenler ya da korobaşları da seçimle göreve gelirler. Bu işlerin bazıları siyasi olsa da büyük çoğunluğu ekonomik temel-

1299a

lidir. Siyasi konularda vatandaşları etkileyebilirsiniz, örneğin vatandaşlar askerlik yapar ve siz de komutan-sınızdır. Bazense halkın bir kısmını etkileyebilirsiniz. Örneğin kadınları ya da çocukları koruyanları. Yine agoranomoslar,³ bu görevliler de çoğu zaman seçimle gelirler. Yine eğer fırsat olursa kölelere yaptırılan vasıfsız işler konusu da vardır. Özetlemek gerekirse bu görevliler kendilerine belirli konularda karar alma hakkı tanınmış insanlardır. Çünkü yönetmenin temelinde karar almak vardır. Konunun nasıl uygulandığının ya da nasıl ifade edildiğinin önemi yoktur, burada söz ettiğimiz şey daha teoriktir.

1299-b

Tekrar uygulamaya bakalım. Kaç devlet görevlisi vardır, bunların hangileri temel diyebileceğimiz konumlardır? Temel olarak adlandırılmasalar da yine de devlette bulunmaları yararlı olanlar hangileridir? Bu konuların tüm anayasalarda ancak özellikle de küçük ülkelerin anayasalarında tartışılması gerekir. Büyük kentlerde her görevi farklı kişilere vermek hem zorunludur hem de buna uygun bir ortam vardır. Küçük devletlerde ise herkesin birden fazla görev alması söz konusudur. Oysa zaman zaman küçük ve büyük kentlerin benzer görev ve yasalara sahip olmaları gerekir. Bu durumda küçük devletlerdeki insanlar sık sık görevde bulunurken büyüklerde bu zaman aralığı artacaktır. İşte bu nedenle sadece bir kimseye birden fazla görev verilmesi diye bir şey söz konusu olabilir, bunun bir mahsuru yoktur. Uygulama sırasında yeterli derecede insan yoksa, o zaman kurumların da birden fazla görevi olabilir. Sonuçta aynı direğe hem et hem de lamba asılabilir. Bu nedenle bir kentte kaç tür görevin olmasının zorunlu olduğunu söylemek yerine hangilerinin olma-

3 Yunan kentlerinde kentin iâşesinden sorumlu olan memurlara verilen isim.

sının faydalı olduğundan söz edersek bu bilgiden yola çıkarak, hangi görevlerin birleştirilmelerinin daha uygun olduğunu da söyleyebiliriz.

Yine söz edilmesi gereken bir konu daha var. Ondan da bahsedelim: Hangi konularda yetki bir kişide toplanmalı, hangilerinde toplanmamalı? Örneğin kalabalık bir kentte bir agoranomos mu olmalıdır yoksa birden fazla agoranomos mu görev yapmalıdır? İşe göre mi yoksa işin niteliğine göre mi sorusuna da yanıt vermeliyiz Bu iş bir kişiye mi yoksa kadınlar ve çocuklar için de ayrı bir kişiye mi verilmelidir? Anayasalara yönelik sorunlara baktığımızda buna benzer çok sayıda sorunla karşılaşmaktayız. Anayasa görevde bir nitelik farklılığına yol açar mı? Yani demokrasi, oligarşi, aristokrasi ve monarşide farklı insanlardan oluşsa da aynı görevliler yasa bakımından benzer haklara mı sahiptir? Örneğin aristokrasilerde iyi eğitilmişler, oligarşilerde zenginler, demokrasilerde özgür insanlar. Aynı ismi taşıyan görevler farklı rejimlerde farklı şekilde mi icra edilirler? Belki de kimi yerlerde aynı işler en iyidir bazı yerlerde değildir. Çünkü farklı yerlerde büyük ya da küçük olmak duruma uygun olabilir.

Bir de sadece belirli yerlere uygun olan ve diğer yerlerde bulunmayan görevler vardır. Daha önceden ön kurul görevlilerinden söz etmiştik. Bu demokratik değildir, aynı şekilde boule de.⁴ Çünkü bu meclis konuları önceden görüşür ve halk meclisinin işini kolaylaştırır. Eğer bu kurul birkaç kişiden oluşmaktaysa burada oligarşi vardır. İşleri önceden görüşen bir meclis kalabalık olmayacaktır. Bundan dolayı da her zaman oligarşiktir. Hem danışmanlar kurulu hem de bu meclis varsa, danışmanlar kurulu daha yetkilidir. Çünkü birisi oligarşik diğeri demokratik-

4 Bazı Yunan kent devletinde danışma meclislerine verilen isim.

1300a

tir. Diğer açıdan da kurulun yetkisi azaltılabilir. Örneğin her şeyi halkın belirlediği demokrasilere bakalım. Halk meclisi üyelerine meclise katılmaları karşılığında düzenli olarak para ödenmesi de buna yol açar. Böylece düzenli olarak toplantılara katılırlar ve her şeye kendileri karar verirler. Çocukları ya da kadınları kontrol eden memuriyetler demokratik değildir, bunlar aristokratiktir. Sonuçta aşağı sınıftan bir kadının dışarı çıkmasına kim engel olabilir? Bu oligarşik de değildir, çünkü oligarkların eşleri zengin ve naziktirler.

Bu konu hakkında bu kadarı yeterli, artık başlangıçtan itibaren memuriyetlerin kurulması konusuna değinmemiz gerekiyor. Bu noktada mevcut üç ayrı yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler arasındaki ayrılıklar ve benzeşmeler eldeki tüm olasılıkları ortaya çıkaracaktır. İlk başlık atamaların kimin tarafından, ikinci başlık kimler arasından ve üçüncüsü de hangi yöntemle yapıldığıdır. Her soru için iki olmak üzere toplam altı yanıt bulunmaktadır. Atamaları bütün vatandaşlar ya da bir kısmı yapar, atamalar tüm vatandaşlar arasından ya da zenginlik, yetenek, soyluluk ya da başka bir şey esas alınarak seçilmiş insanlar arasından yapılabilir. Son yanıt ise kura ya da seçimdir. Yanıtları şu şekilde birbirleriyle bağdaştırabiliriz: Kimi görevlere herkes gelebilir, kimilerine bazıları, kimi görevler için herkes arasından seçim yapılır, kimi görevler belli bir grup arasından seçilebilir, kimileri kurayla kimileri seçimle gelebilir. Bu alt grupların her biri için dörder olasılık bulunmaktadır. Herkes herkesi seçimle, herkes herkesi kurayla –bu noktada sırayla çeşitli kabile, mahalle ya da kardeşlik dernekleri görev üstlenebilir–, zaman zaman da her iki yöntem dönüşümlü olarak uygulanabilir. Seçim bir grup insan tarafından yapılmaktaysa herkes arasından seçim ya da kura yöntemi

mi ya da bir gruptan seçimle bir diğer gruptan kura yöntemiyle olabilir. Söylemek istediğim şey iki yöntemin de uygulanmasıdır. Böylece elimizde toplam on iki yöntem olmuş oldu. Herkesin herkesi seçtiği yöntem demokratik olanıdır. İster kura isterse seçim yöntemi olsun herkes herkesi seçebilmektedir. Ancak atama yapanların bir grup arasından seçilmeleri ya da herkes arasından bir sınıftan ya da kurayla ya da bunu iki yöntemden birisiyle yapmaları anayasal yönetime ait bir şeydir. Kimi memuriyetlerin tüm vatandaşlar arasından kurayla seçilmesi, kimilerininse atamayla seçilmesi aristokratça bir yaklaşımdır. Bazı görevlere tüm vatandaşlar, bazı görevlere belli sınıftan insanlar arasından seçim yapmak da oligarşıktır. Bir sınıfın diğer sınıftan atama yapması da oligarşinin ileri seviyesine aittir. Bir sınıfın kurayla seçimde bulunması ya da bir sınıfın herkesin arasından seçim yapması, kimilerinin herkes arasından seçim yapması ve seçilenler arasından seçim yapılması da aristokratiktir.

1300b

Çeşitli anayasalarda çeşitli şekillerde yöneticiler böyle seçilirler. Hangi insanlar için hangi yöntemlerin uygun olduğu, bunların nasıl uygulanabilecekleri, hangi yöneticiliklerin var olacağı ve bu insanların görev sahalarının ne olduğu da belirlenecektir. Görev sahasından kastedilen şey mali ve güvenlikle ilgili konulardır. Komutanların görev sahasındaki bu konu ticaret konuları ve sözleşmelerden daha farklıdır.

Sırada yargı konusunu konuşmak var. Bu konu diğer iki başlıkta yürütülen mantıkla hallolabilir. Mahkemeler konusundaki ayrılığın üç ayağı vardır. Mahkemelerde kimlerin olduğu, hangi konularla ilgilendikleri ve atanma şekilleri. İlk konu için jürinin herkes arasından mı yoksa belli insanlar arasından mı seçileceği konuşulabilir. İkinci

1301a

konu için kaç mahkeme türü olduğu, üçüncüsü için de atama mı yoksa kura mı çekileceğidir. Öncelikle mahkeme türleriyle başlayalım. Sekiz mahkeme türü vardır. Soruşturma, kamu zararına yönelik suçlar, anayasaya karşı gelme, memurlar ve vatandaş arasındaki para cezası esaslı anlaşmazlıklar, sözleşme ve özel yükümlülüklerden doğan anlaşmazlıklar, cinayet, yabancılar ve bir-beş drakhme⁵ arasındaki alışverişlerden doğan küçük anlaşmazlıklar. Belki sonuncusu çok sayıda insanı ilgilendirmese de bir karar vermek gerekir. Cinayet ya da yabancılar konusunda bir şey söylemeyeceğim, benim ilgilendiklerim toplumla ilgili olanlar. Eğer bu konuyla ciddi bir şekilde ilgilenilmezse o zaman anayasanın yıkılmasına yol açabilecek çeşitli durumlarla karşılaşabiliriz. Tüm davalarda kura ya da belirli bir grup tarafından atamayla da olsa herkes belirli mahkeme türlerinde görev alacaktır. Bu durumda karşımıza dört grup çıkmaktadır. Yine mahkemeye belirli bir temelden değil de sadece belirli bir gruptan atama yapılması halinde de dört grupta daha karşılaşırız. Çünkü tüm konularda hâkimlik yapanlar sadece bir gruptan seçilirler ya da kimi mahkemeler hem seçilen hem de kurayla gelenlerden oluşur. Yargı konusunda da diğer yöntemlerden bir karma yapılabilir. Örneğin mahkeme üyelerinin bir kısmı herkes arasından, bir kısmı belli bir sınıf arasından, bir kısmı herkes arasından, bir kısmı belli bir grup arasından seçim ya da kurayla ya da her iki yöntemle birden seçilebilir. Böylece mahkeme yöntemleri üzerinde durmuş olduk. Bunlardan ilki daha demokratiktir, ikincisi oligarşik, üçüncüsü ise aristokratik nitelikte ve anayasal yönetime dahildir.

5 Yunanlılarda kullanılan bir para birimi.

BEŞİNCİ KİTAP

Şu ana kadar inceleyeceğimizi söylediğimiz tüm sorunlardan söz ettik. Sırada anayasalarda ne gibi farklılıklar olduğu, nitelikleri, sayıları, yasaları nasıl etkiledikleri ve nelere dönüştüklerini araştırmak var. Ayrıca incelememiz gereken konulardan biri de anayasaların hem genel olarak hem de ayrı ayrı ne şekilde korunabilecekleri ve diğer anayasaların etkisinden kendilerini nasıl koruyabilecekleridir.

Her devlet adalet ve eşitlik amaçlar. Böyle olmasa da anayasaların hepsi vatandaşlarına adil ve eşit davranmayı amaçlamaktadır. Demokrasiye göre herhangi bir açıdan eşit olan insanlara mutlak eşitlik verilir. Herkes aynı derecede özgür olduğuna göre aynı derecede eşittir de. Oligarşide ise eşit olmayan insanların mutlak eşitsizliğine inanç vardır. Aynı oranda paraya sahip olmadıklarından eşit olamazlar. Demokrasiye inananlara göre herkes eşit olduğu için her şeye eşit şekilde katılım olmalıdır . Oligarşi yanlıları eşitsizliğe inandıkları için daha büyük pay olması gerektiğine inanırlar. Çünkü daha büyük pay olması eşitsizlik demektir. Burada adalet olsa da bu, mutlak adalet değildir. Bu nedenle devletin vatandaşları bir ilkeye göre o devletin yönetimine katılamadıkları zaman isyan için uygun koşullar ortaya çıkar. Yetenek bakımından diğerlerinden öne çıkanların isyan etme konusunda

1301b

büyük hakları olsa da en az isyan edenler de yine bunlardır. Ayrıca mutlak eşitsiz sözü onlar için geçerlidir. Bazıları doğuştan diğerlerinden daha üstün olduklarından diğerleriyle eşit olamayacaklarını düşünecek kadar iyidirler. Bu insanlar hem soy hem de zenginlik bakımından asildirler. İsyanların kaynağında bu türden şeyler yatmaktadır.

Bu noktada iki türlü isyan ortaya çıkar. Birinde anayasa tümünden değiştirilirken diğerinde anayasa içinde reformlar yapılmaktadır. Birinci gruba örnek olarak demokrasinin oligarşiye, oligarşinin demokrasiye dönüşmesi ya da anayasal yönetim veya aristokrasiye geçişler örnek verilebilir. İkinci grupta ise halihazırdaki oligarşinin, monarşinin ya da rejimin devam etmesi fakat sadece kişisel olarak iktidarda yer alma çabası söz konusudur. Bazense yapısal bir değişiklik istenir, örneğin oligarşinin daha geniş bir grup tarafından yürütülmesi, demokrasinin daha az ya da çok demokrasi olması veya diğer anayasalarda belirli oranda değişiklikler istenebilir. Kimi zaman anayasanın belli bir bölümünün değişmesi de arzulanır. Örneğin bir memuriyetin konulması ya da kaldırılması. Anlatılanlara bakılırsa Lysandros¹ Lakedaimonia krallığını, Pausanias² da ephorosluğu kaldırmak istemiştir. Epidamnos'ta da anayasanın bir kısmı değişmişti. Korumaların yerini bir meclis aldı. Bu oligarşik yönde bir değişimdi, ancak halen memur seçilirken halk meclisi bu seçime şahitlik eder. Yine sadece bir arkhonun olması bu anayasanın oligarşik yanıydı. Daha önceden de belirttiğim gibi isyanların temelinde eşitsizlik vardır. Çünkü insanlar eşit olana ulaşma çabası içinde gruplara ayrılırlar. İki tür eşitlik vardır, birincisi sayısal eşitlik, diğeri değer bakımından eşitlik.

1 MÖ 5. yüzyılın sonlarında yaşamış bir Sparta Kralı.

2 MÖ 5. yüzyılda yaşamış Spartalı komutan ve aynı zamanda kral naibi.

Büyüklik ya da nicelik bakımından eşitliğin eşit ve aynı olanı vurguladığını belirtmek için buna sayısal eşitlik deriz. Değer açısından eşitliği belirtmek için ise oransal eşitlik kavramını kullanacağız. Örneğin bir ve iki ile iki ve üç arasındaki fark sayısal olarak aynıdır, bu nedenle farklar eşittir. Ancak dört ve iki ile iki ve bir arasında ise oransal eşitlik vardır. Dört ikinin, iki de birin iki katıdır. Daha önceden de belirttiğimiz gibi insanlar mutlak adaletin oransal adalet olduğunu söyleseler de onun değeri üzerinde anlaşıyorlar. Kimilerine göre insanlar bir açıdan eşitse her açıdan eşit olmalı, kimilerine göre ise insanlar bir açıdan diğerlerinden üstünse her konuda üstün olmalıdır. Bu nedenle de genel olarak iki anayasa türü vardır. Birincisi halk, ikincisi azınlık anayasası. Yani demokrasi ve oligarşi. Asalet ve erdemli insan sayısı diğerlerine göre çok daha azdır, diğer eşitsizliklere ise daha fazla rastlamaktayız Bu nedenle hiçbir yerde yüzlerce doğuştan asil ve iyi insan olmasa da pek çok yerde bu kadar zengin insan olabilir.

1302a

Bir yolla eşitlik olmasını sağlamak çeşitli şekillerde görülebileceği üzere kötü sonuçlar verir. Bu şekilde hazırlanan bir anayasa uzun süre devam etmeyecektir. Çünkü başlangıçta yapılan bir yanlış üzerine kurulan anayasa ister istemez kötü sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle de iki eşitlikten birden yararlanmalıyız. Ancak demokrasi oligarşiye göre daha sürdürülebilir ve isyana daha kapalıdır. Oligarşilerde halk arasında ya da oligarklar arasında sıkıntı doğabilir. Yine demokrasilerde ortaya çıkan sorunlar rejimin oligarşiye dönüşmesine de neden olabilir. Demokrasilerde iç durağanlık diye bir şey olamaz. Yine orta sınıflar tarafından oluşturulan bir anayasa daha çok halk anayasasına yakındır ve hepsi arasında en güvenli olanı da budur. İsyanlar ve anayasa değişiklikleri konusu-

na değinirken öncelikle temel nedenlere bakmamız gerekir. Üç grup temel neden bulunmaktadır. Birincisi şartlar, ikincisi istekler, üçüncüsü ise vatandaşlar arasındaki siyasi anlaşmazlıkların tüm nedenleri.

Daha önceden belirttiğimiz şekilde değişim isteğinin temelinde eşitsizlik yatmaktadır. Eşitlik isteyenler kendilerinden daha üstte olanlarla eşit olduklarına inanıyorlarsa orada isyan başlar. Eşitsizliğe ve üstünlüğe inananlar ise eşitsizlik yanlısı olmalarına karşın yeterince üstün olmadıklarına inanıyorlarsa isyan ederler. Küçükler eşit olmak, büyükler eşit olmamak için harekete geçerler. Gerekçeler bu şekildedir. İnsanı kâr, statü edinme arzusu ve kendisine karşı olanlar daha çok harekete geçirir. Çoğu insan gerek kendisi gerek dostlarının onur ve para kaybetmemesi adına isyana kalkışmıştır. Yine insanların bahsettiğimiz nedenlerden dolayı, ortaya çıktığına inandıkları haksızlıklar nedeniyle harekete geçmeleri de söz konusudur. Bunlar yedi ya da daha fazla sayıdadır. İkisini daha önceden söylemiştik. Kâr ve statü edinme, fakat bu farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. İnsanlar bunları elde etmek için kavga etmeye başlamazlar, daha çok diğer insanların haksız yere bir şey elde ettiklerini gördükleri zaman harekete geçerler. Diğer nedenler ise zalimlik, korku, aşırı güç, aşağılama ve gereğinden çok değer vermedir. Yine arkadan iş çevirme, kandırma, yalan söyleme, umursamazlık, gizlice yapılan değişiklikler de bu gruba katılabilir.

1302b Zalimlik ve çıkar elde etme konularının insanların nasıl etkilediği ve nasıl ortaya çıktıklarından söz etmemize gerek yok. Yöneticilerin zalim ve baskıcı olmaları, kendi çıkarlarına bakmaları halinde insanlar hem kendi aralarında hem de anayasaya karşı harekete geçerler. Birinin

bir şeyden gereğinden çok kâr elde etmesi hem kişilerin hem de toplumun zararına olabilir. Yer edinme konusu da çok açıktır, bundan dolayı insanların nasıl rahatsız olabileceklerini tahmin edebiliriz. İnsanlar başka insanların haksız yere onurlandırıldığını görür, kendilerinin de bu nedenle geride kaldığını fark ederlerse o zaman isyan ederler. Onurun yanlış kişiye verilmesi elbette ki adalete aykırıdır. Ancak hak edene verilirse adaletlidir. Yine aşırı güçten de söz etmek gerekir. Bunu bir insanın diğerlerine ya da vatandaşlara oranla fazlasıyla yetkiyi elinde topladığında görmekteyiz. Monarşi ya da bir hanedan egemenliğinden kaynaklanan oligarşide bu durum söz konusudur. Korkunun ortaya çıkmasında iki neden bulunmaktadır. İlkinde suç işlemiş insanlar ceza almaktan çekindikleri için, ikincisinde de diğer insanların kendilerine kötülük yapacaklarından çekindikleri için iktidarı değiştirerek sonuç elde etmeye çalışırlar. Örneğin Rodos'ta üst sınıf kendilerine karşı açılan davalardan kurtulmak için halka karşı bir plan hazırlamıştı. Yine diğer insanları aşağılamaktan kaynaklanan nedenlerle de isyanlar çıkar. Bir oligarşide yönetimde payı olmayan grup sayısal bakımdan daha üstünse diğerlerini küçümsemeye başlar. Aynı şekilde zenginler de demokrasilerde düzensizlik ve yetersizlik olduğu düşüncesiyle o rejimi küçümserler. Bir grubun orantısız derecede büyümesinin ne gibi problemleri beraberinde getireceğini vücudumuzdan vereceğimiz bir örnekle göstermeye çalışalım. Vücut çeşitli parçalardan oluşmaktadır ve büyümesi orantılı olmak zorundadır. Eğer bu olmazsa vücut yararsız hale gelir, örneğin bir karışık vücudumuzda üç karışık ayaklar olsa ya da vücuttaki kemiklerden birisi hayvanlardaki gibi olsa. Büyümenin oranı da kendisi kadar önemlidir. Devlet çeşitli parçalardan oluşmaktadır ve bu parçalardan birisi fark edilmeksizin aşırı büyüyebilir. Örneğin demokrasi-

1303a

lerde ve anayasal yönetimlerde fakir sınıf sayısal olarak sürekli artar. Kimi zamanlar böyle bir artış bir dizi olay sonucunda meydana gelir. Örneğin Tarentum'da önemli vatandaşlar çoğu Iapygialılar'a yenildikten sonra öldürülmüşlerdi. Ayrıca Pers Savaşları'ndan sonra yönetim şekilleri anayasal yönetimden demokrasiye dönüştü. Spartalı Kleomenes³ Argos'ta "yedinci gün insanları"nı öldürünce nüfus azaldı ve sonuçta Periokoslar'ın bir kısmı kente alınmak zorunda kaldılar. Atinalılar Spartalılar ile savaş-tıkları sürece yüksek sınıftan insanların sayısında azalma oldu ve isim listelerinin bulunduğu kütük gittikçe küçüldü. Buna benzer bir durum daha az rastlanılır şekilde de olsa demokrasilerde görülür, ancak buradaki değişiklik ters yöndedir. Çünkü zenginlerin zenginlikleri arttıkça güçleri daha da artar ve ortaya hanedan yönetimleri çıkmaya başlar. Anayasalar şiddet olmaksızın da değiştirilebilir. Arkadan iş çevirmek, tembellik ve hiç kimsenin fark etmeyeceği yavaşlıkta iş yapılabilir. Elimizde bu üç yöntem bulunmakta. Heraia'da seçim yerine kura yöntemine geçildi. Çünkü seçimlerde kendi propagandasını en çok yapanların en çok kazananlar olduğu görülmüştü. Yine anayasayı değiştirmek isteyenler zaman zaman en önemli görevlere seçilebilirler, bunun nedeni yeterince dikkatli olunmamasıdır. Oreus'ta Herakleodoros adında bir adam bu şekilde yönetime geldi. Bu tür durumlarda oligarşinin yerine bir anayasal yönetimin kurulduğunun ya da yasa ve geleneklerde ufak tefek değişiklikler yapıldığının farkına varılmasıyla epeyce şeyin değiştiğine sıklıkla rastlarız. Ambrakia'da ilk zamanlar vatandaşlık için küçük bir zenginlik gerekirken bu zamanla azaltıldı ve en sonunda hiç zenginlik koşulu olmasa daha iyi olur denebilecek bir seviyeye geldi.

3 MÖ 520-489 yılları arasındaki Sparta Kralı.

Yine halk ve ırk farkı da önemlidir. İlk halk birlikte yaşamayı öğrenene kadar bu fark değer taşımaktadır. İnsanların birlikte yaşamayı öğrenmeleri ise zaman alabilir, ayrıca bir devlet çeşitli halkların bir araya getirilmesiyle oluşmadığı gibi bu şekilde yaşam da her istendiğinde oturtulamaz. Eğer devlet farklı halklardan oluşuyorsa bu insanlar devleti birlikte kursalar da sonradan bir araya gelseler de aralarında anlaşmazlık olması doğaldır. Sybaris kurulurken Akhaialılar ve Troizenliler birleşmişlerdi. Nüfusları artınca Troizenliler'i kovdular. Thourioi'da Sybarisliler ve diğer kurucular arasında anlaşmazlık çıktı. Kendilerinin ülkenin sahibi olduğunu iddia ediyorlardı, bu yanlış ve sürgüne gönderildiler. Byzantion'da yeni kolonistler yöneticileri devirmeye kalkıştılar, planları ortaya çıktı, kısa bir direnişten sonra kovuldular. Antissalılar Khios sürgünlerini ülkeye kabul ettiler, sonra onlarla savaştılar. Zagklaioslular Samoslu sürgünleri ülkelerine kabul ettiler ve daha sonra kendileri ülkelerinden kovuldular. Karadeniz Apollonia'sında halk kolonistlerle kavga etti. Syrakusai'da tiranın paralı askerleri tiranlıktan sonra vatandaş yapıldılar. Daha sonra bunlarla anlaşmazlığa düştüler ve savaştılar. Amphipolisler de kendileri tarafından ülkelerine getirilen Khalkisliler tarafından kovuldular.

1303b

Coğrafi nedenlerle de iç savaş çıkabilir. Ülkenin bulunduğu yerde çeşitli halkların bir arada yaşamasına izin vermeyebilir. Klazomenai'da karada ve adada yaşayanlar anlaşamadılar. Kolophonlular ve Notionlular arasında da benzer bir anlaşmazlık yaşandı. Atina ve Pire'de yaşayanlar arasında anlaşmazlık vardır, Pire'dekiler daha demok-rasi yanlısıdır. Bir savaş sırasında küçük de olsa bir su birikintisi ya da nehir geçilecekse bunun orduları nasıl da dağıttığını biliriz. Siyasette de ayrılıklar bölünmeye yol

açar. Coğrafi farklılıklar da yine bu dağılmanın en önemli nedenleri değildir. Bence öncelikle iyi ve kötüler, sonra zengin ve fakirler arasındaki farklılıklar önem taşır, diğerleri daha sonra gelir.

Kimi zamanlarsa isyanlar büyük sorunlardan değil küçük sorunlardan kaynaklanır. Yönetim söz konusu olduğu zaman bazen küçük görünen sorunlar bile büyük değer taşır. Syrakusai'da bunun bir örneği yaşandı. İkisi de yönetici sınıftan olan iki adam arasındaki aşk hikâyesi anayasanın değişmesine neden oldu. Genç adamlardan birisi ülke dışındayken diğeri öbürünün sevgilisini kandırmış. Diğeri de intikam almak için adamın karısını kendisiyle birlikte olmaya razı etmiş. Sonuçta vatandaşlar ikisinden birinin yanında yer almışlar. İşte bu nedenle böyle olaylara karşı başından itibaren dikkatli olmak ve yönetimde bulunanların arasındaki anlaşmazlıkları başından çözmek gereklidir. İşin başında yapılacak bir yanlış büyük hataları beraberinde getirir. Oysa atasözünde söylendiği gibi, doğru başlamak büyük kazanımlar sağlar, baştaki hata ise aslında değerinden çok daha büyük bir hatadır.

1304a Kentin önemli insanları arasındaki anlaşmazlıklar bütün kenti etkiler. Örneğin Pers Savaşları'ndan sonra⁴ Hestiaia'da iki kardeş arasında miras kavgası çıktı. Kardeşlerden biri fakirdi, diğeri babadan kalan miktarı açıklamadığı ve babasının bulduğu hazineyi keşfedip sakladığı için demokratlar fakir kardeşi, zenginler de diğerini desteklediler. Yine Delphoi'da bir evlilik nedeniyle çıkan anlaşmazlık bütün kenti etkilemişti. Damat gelini almaya gittiğinde bir uğursuzluk belirtisi gördüğü için onu almamış. Gelinin ailesi yapılanları kendilerine hakaret olarak

4 Yani MÖ 449'dan sonraki bir tarihte.

kabul etmişler, damat tanrılara kurban keserken eşyalarının arasına tapınak eşyalarını sokup ölüm cezası almasını sağlamışlar. Mytilene’de Atinalılar ile çatışmanın temelinde Pakhes kaynaklı miras davası vardı. Timophanes adında zengin bir vatandaş öldüğünde geride evlilik çağında iki kız bırakmıştı. Deksandros adlı birisi kızları kendi oğullarıyla evlendirmek istedi, ancak isteğini elde edemedi. Bunun üzerine Atina’yla bağlantılı olduğundan Atina’yı kendi kentine karşı kıskırttı. Phokis’te Mnasonos ve Euthykrates arasındaki miras kavgası kutsal savaşın başlangıç nedeni oldu. Epidamnos’ta evlilik kaynaklı çatışma anayasanın değişmesine neden oldu. Birisi kızını bir genç adamla nişanlamış, adamın babası hâkimmiş ve bu adama para cezası vermiş. Kızın babası da kendisine karşı adaletsizlik yapıldığı düşüncesiyle anayasal haklarından mahrum olanları ayaklandırmış.

Yine demokrasi, oligarşi ya da anayasal yönetime dönüşebilen olaylar, iktidarın fazla güçlenmesi ve halk tarafından daha fazla desteklenmesi halinde de ortaya çıkabilir. Örneğin Pers Savaşları sırasında Atina’da Areiopagos çok güçlenmişti ve anayasayı güçlendirdiği düşünülüyordu. Yine Atina’da demokrasinin güçlenme nedenleri arasında donanmaya halkın katılımı ve bu donanmanın Salamis Savaşı’nda⁵ etkili olması ve Atina egemenliğinin donanma kaynaklı olmasıydı. Aristokratlar Argoslular’ın Spartalılar’a karşı elde ettikleri zaferde önemli rol oynadıkları için demokrasiyi ortadan kaldırmaya çalıştılar. Syrakusialılar Atinalılar’ı halkın sayesinde yendikleri için yönetimlerini anayasal yönetimden demokrasiye çevirdiler. Khalkis tiranı Phoksos’u iktidardan kovmak için halk

5 Pers Savaşları’nın en önemli aşamalarından biri olan Salamis Deniz Savaşı MÖ 480 yılında gerçekleşmiş ve Yunanlıların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

ve üst sınıflar arasında ittifak kuruldu. Daha sonra halk üst sınıfları da yendi ve iktidara geldi. Ambrakia tiranı Periandros'un kovulması için halk işgalcilerle birlikte hareket ederek yönetimi ele geçirdi.

1304b Şu önemli bir bilgidir: Her kim yönetimi elinde tutuyorsa, kişiler ya da iktidarda bulunan kurumlar, büyük ya da küçük olsunlar mutlaka isyan onlardan kaynaklanmaktadır. Diğer insanlar onların aşırı derecede güçlendiklerini düşünüp isyan edebilirler ya da onlar kendilerinin çok güçlendiklerini düşünerek anayasayı değiştirebilirler.

Zenginler ve halk arasında dengeli bir orta sınıf yoksa ya da bu orta sınıf çok küçükse bu durumda da anayasa değişikliği olabilir. Eğer taraflardan birisi diğerinden çok güçlüyse diğer taraf ona karşı hareket etmeyi düşünmez. Bu nedenle de iyilik bakımından üstün olanlar sayısal bakımdan daha az oldukları için isyan eden onlar değildir. Tüm anayasalarda isyanın nedenleri ve başlama şekilleri böyledir. Bunu yapmak için şiddet ve hile yoluna başvurulabilir. Bazen şiddet denenmez ama sonra yine bu yola girilir. Hile de iki türlü yapılabilir. Birincisinde isyan edenler hile yaparlar ancak isyan başarıya ulaştıktan sonra kendi durumlarını korumak için şiddete başvururlar. İkincisindeyse ilk baştan itibaren ikna yoluna gidilir ve bu yöntem uygulanırsa halk tarafından yönetim şekli desteklenir olur. Bütün bu söylediklerimiz her devlette karşımıza çıkabilecek türden şeylerdir, şimdi bizim bütün anayasa türlerini teker teker inceleyerek isyanların nasıl ortaya çıktıklarını konuşmamız gerekiyor.

Demokrasilerde hatiplerin karakter zayıflığı isyan nedenlerinin en önemlisidir. Zaman zaman mal mülk

sahiplerini suçlarlar ve bu insanların mahkemelerde kendilerine karşı birleşmelerine neden olurlar. Çünkü insanlar aynı şeyden korktukları zaman bir araya gelirler. Zaman zaman da kalabalık arasında kışkırtmalarda bulunurlar. Çok sayıda örnek verebiliriz, Kos'ta halk önderlerinin yaptıkları yüzünden üst sınıflar onlara karşı birleşti ve anayasayı değiştirdi. Rodos'ta demokratlar denizcilere para vermeleri ve deniz komutanlarına ödemeleri gereken parayı ödemedikleri zaman aynı şey yaşandı. İnsanlar çok sayıda davada bir araya geldi ve demokrasiyi ortadan kaldırdılar. Herakleia'da koloni kuruldu. Bundan hemen sonra demokrasi ortadan kaldırıldı. Demokratlar üst sınıflardan insanları haksız yere sürgüne göndermişlerdi, sürgünler bir ordu oluşturdular ve geri dönüp demokrasiyi ortadan kaldırdılar. Megara'da da benzer şeyler yaşandı. Burada demokratlar halka para vermek için üst sınıflardan insanların mallarına el koydular ve onları sürgün ettiler. Mallarına el koyulanlar ve sürülenlerin sayısı gittikçe arttı, en sonunda da geri gelip halkla savaştılar ve oligarşik bir yönetim kurdular. Kyme'deki demokrasi de aynı şekilde Thrasymakos tarafından yıkılmıştı. Diğer örneklerin de benzer şekilde gerçekleştiğini göreceksiniz. Demokratlar zaman zaman halkın sevgisini kazanabilmek için üst sınıflara haksızlık yaparlar ve bu insanların birlikte hareket etmelerini sağlarlar. Kimi zaman zenginliklerinin karşılığı bir vergi almak ya da paralarını devlet hazinesini ekleyebilmek adına onlara iftira atarak kendilerine dava açma yolunu tutabilirler.

1305a

Daha önceleri demokrat halk önderleri ve ordu komutanları aynı kişiler olduğunda demokrasiler tiranlığa dönüşüyordu. Çünkü tiranların çoğu ilk zamanlar hatiplerdi. Ancak artık böyle olmuyor, çünkü eskiden halk önderleri yetenekli hatipler olsalar da ordu kökenli değil-

ler. Eskidense yetenekli hatipler yoktu. Günümüzde hitabet sanatı gelişti ve bu sayede yetenekli konuşmacılar birer halk önderi haline geldiler. Ancak kendileri askerlik konusunda bilgili olmadıkları için kimi istisnalar dışında komutan olmuyorlar. Yine tiranlıkların eskiden daha yaygın olmasının bir nedeni de eskiden bazı insanlara çok sınırları geniş görevler verilmesiydi. Miletos'ta tiranlık pyrtanislik'ten⁶ doğmuştu. Pyrtanisler'in çok önemli yetkileri vardı. Yine eskiden kentler daha küçüktü ve insanlar daha çok kırsal alanlarda yaşıyorlardı. Eğer önder asker olmak isterse tiranlığı ele geçirirdi. Çoğu kişi böyle yapabiliyordu, çünkü zenginlere karşı halkın desteğini almışlardı. Desteğin temelinde ise zenginlere yönelik düşmanlıkları yatmaktaydı. Atina'da Peisistratos⁷ ovada yaşayan zenginlere karşı bir isyanın önderiydi ve bu sayede tiran olmuştu. Megara'da Theagenes nehir kıyısında bulunan zenginlerin hayvanlarını öldürdü. Dionysios Daphnaios'u ve zenginleri sert sözlerle suçladığı için tiran oldu. Dionysios halktan geliyordu ve zenginlere yönelik düşmanlığı sayesinde halkın desteğini almıştı. Yine anayasadaki değişim eski demokrasinin günümüz demokrasisine ya da demokrasinin aşırı şekline dönüşmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Eğer memurlar mülkiyet temelinde olmayan bir seçim sonucunda halkın oy vermesini isterlerse halk en sonunda yasaların bile önüne geçer. İşte bunun önüne geçmenin yolu da seçimlerde halkın değil kabilelerin oy vermesini sağlamaktır.

Demokraside ortaya çıkan isyanların temel nedenleri bunlardır. Sırada oligarşilerdeki değişimler var, temelde

6 Yani belediye başkanlığı.

7 MÖ 561-529 yılları arasında hüküm sürmüş Atina tiranı, kendisinden sonra MÖ 509 yılına kadar oğulları kentin başında bulunmuş ve daha sonrasında tiranlık yönetimi yıkılarak demokrasiye geçilmiştir.

iki türle karşılaşmaktayız. Birincisinde oligarşi rejimine karşı olmak, ikincisi de oligarklar arasındaki anlaşmazlıklar vardır. Bu nedenle oligarklar halkı eziyorlarsa orada isyan ihtimali yükselir. Böylesi durumlarda herkes halk önderi olarak üzerine düşeni yapabilir. Daha sonra Naksos tiranı olacak olan Lygdamis de bir oligark olduğu için çok daha büyük değer taşımaktaydı. Oligarşiye karşı olmak durumunda da rejim yıkılabilir. Kimi zamanlar yönetimde payı olmayan zenginler bu işe karışırlar. Çünkü kimi oligarşilerde yönetimdeki kişilerin sayısı çok azdır. Massalia, Istros, Herakleia ve başka yerler buna örnek gösterilebilir. Yönetimde olmayanlar önce büyük çocukları sonra da küçük çocukları yönetimde pay sahibi olana kadar mücadelelerini sürdürürler. Çünkü bazı yerlerde baba ve oğlun ya da ağabey ve küçük kardeşin aynı anda yönetimde olmalarına izin verilmez. Massalia'da oligarşi anayasal yönetime benzer bir yönetime, Istros'ta demokrasiye dönüştü. Herakleia'da oligarkların sayısı altı yüz oldu. Knidos'taki isyanın nedeni üst sınıftan insanlar arasındaki anlaşmazlıklardı. Daha önceden söylediğim gibi yönetimdekilerin sayısı azdı ve baba memursa oğul memur olamıyordu ve kardeşlerin en büyüğü görevde bulunuyordu. İşte bu sırada halk kendi arasında birleşti ve bir önder seçti, üst sınıflar arasındaki bölünmeden yararlanarak iktidara geçti. Yine eskiden kraliçeler Erythrai'da iktidardaydılar, ancak halk iktidar başarılı olmasına karşın kendisini azınlığın yönetmesini istemedi ve anayasayı değiştirdi.

1305b

Bir başka sorun da oligarşi içindeki anlaşmazlıklardır. Bunlar da halk önderleri gibi davranırlar. İki türdürler: İlk grup oligark olmasına karşın halk önderi gibi davrananlardır, bunların sayısı çok azdır. Atina'da

1306a

Otuzlar iktidarında⁸ Kharikles ve yanındakiler, yine Dört Yüzler'de Phrynikos ve yanındakiler buna örnek verilebilir. İkinci gruba ise Larisa örneğini vermek yerinde olur. Vatandaşları koruyanlar olarak isimlendirilen oligarklar halk önderi gibi davrandılar. Eğer seçilme yeterliliği olmayanlar tarafından, yüksek mülkiyet koşulu ya da bir siyasi birlik üyesi olma zorunluluğu varsa ya da seçenler ağır silahlılar ya da halk ise bu oligarşide benzer sonuçlar ortaya çıkabilir. Abydos ve mahkeme üyelerinin tamamının tüm vatandaşlardan oluşmadığı yerlerde bu yaşanmıştır. Yine oligarşik yönetim sayısal bakımdan kısıtlanmaya çalışıldığında da benzer bir durum yaşanır, çünkü hak arayanlar halktan yardım alarak eşitliği sağlamaya çalışırlar. Aynı şekilde oligarkların aşırı lüks içinde olmaları da rejimi yok edebilir. Böyle insanlar çeşitli yenilikler yapmaya kalkışabilirler, örneğin tiran olmak ya da bir başkasını tiran yapmak gibi sevdalara kapılabilirler. Syrakusai'da Dionysios'u tiran yapan Hipparinos'tu, yine Amphipolis'te Kleotimos Khalkislililer'i kente toplamış ve onları zenginlere karşı harekete geçirmişti. Aigina'da Khares ile görüşen kişi parası olmadığından anayasayı değiştirmek istedi. Bu türden insanlar zaman zaman paralarının bitmesini beklemeden bu türden değişiklikler yapabilirler. Bu yüzden de devlet hazinesini soyarlar ve hırsızlıklarını gizlemek için ülkeyi karıştırırlar. Karadeniz Apollonia'sında ise diğer insanlar hırsızlığa dikkat çekmek için böyle yapmışlardı. İçinde uyum bulunan oligarşiyi yıkmak kolay değildir. Örneğin Pharsalos anayasasına bakalım. Buradaki belli sayıda insan birbirlerine karşı saygılı davranmayı bildiklerinden çoğunluğu yönetebiliyor. Ancak oligarşi kendi içinde başka bir oligarşi kurmaya kalkışırsa rejim çöker. Vatandaş sayısı azsa ve bu

8 Atina'nın Peloponnesos Savaşları'nı kaybetmesinden sonra kentin başına geçen yönetime verilen isim.

azınlığın tamamının seçim hakkı yoksa da söylediğimiz şey gerçekleşir. Elis'te anayasa oligarşikti, ancak yönetici sayısı çok düşüktü. Çünkü göreve seçilenler ömür boyu görevde kalıyorlardı ve sayıları doksanla sınırlıydı. Sparta meclisinde olduğu gibi seçim yöntemi de işlerine yaramaktaydı.

Bir savaş yaşanmadan da oligarşi yıkılabilir. Oligarşi rejimleri savaşlarda halka güvenmezler, bu nedenle de ücretli askerler kiralarlar. Bu yolla da rejim yıkılabilir. Korinthos'ta Timophanes⁹ örneğinde olduğu gibi ücretli askerlerin komutanı tiran olur, çok sayıda komutan varsa bir tiran kurulu ortaya çıkar. Kimi zamanlar böyle bir sonuca katlanmamak adına oligarklar halka anayasadan pay verirler ve onları kullanırlar. Savaş bittikten sonra iki taraf da birbirine güvenmediğinden paralı askerleri ve tarafsız komutanı görevlendirirler. Zaman zaman bu insanlar iki partiyi de ezerler. Örneğin Larisa'da Aleudon ya da Simon ve Abydos'ta Iphiades buna benzer şeyler yapmışlardı.

Bir oligarkın diğer oligarklar tarafından yenilmesi dışında bir de çeşitli anlaşmazlık ya da evlilik anlaşmazlıkları nedeniyle de anayasa değişebilir. Evlenmeyle ilgili anlaşmazlıkları daha önceden söylemiştim, onlara şu da eklenebilir: Eretria'da Diogoras bir evlilik haksızlığına uğradığından dolayı atlıları devirdi. Herakleia ve Thebai'de mahkemelerin aldıkları kararlar sonucunda anayasa değişti. Herakleia'da Eurytion zina nedeniyle mahkemede haklı bir şekilde suçlu bulunmuştu ancak ona verilecek ceza konusunda anlaşmazlık vardı. Thebai'de ise Arkhias mahkemede suçlu bulundu, sonuçta mahkeme üyeleri agorada öldürüldüler.

1306b

9 MÖ 360'lı yıllarda hüküm sürmüş Korinthoslu komutan ve devlet adamı.

Çok sayıda oligarşi aşırı davranışlar nedeniyle yıkılmıştır. Kimi zaman oligark olup bunu onaylamayan diğerleri onları devirmiştir. Örneğin Knidos ve Khios'taki oligarşilere bakalım. Bazı koşulların birleşmesi zaman zaman anayasalarda kurul üyeliği, jüri üyeliği ya da diğer görevler sadece belirli zenginlikleri olanlara verildiğinde bu oligarşik rejimde değişikliğe neden olur. Mülkiyet ilk başta belirlenen amacına çok uygundur. Çünkü oligarşide azınlık, anayasal yönetimde ise orta sınıf yönetime katılır. Ancak bir barış ya da bolluk döneminden sonra daha fazla kişi zengin olabileceğinden herkes tüm memuriyetlere seçilebilecek durumda olur.

Oligarşilerdeki değişikliklerin nedenleri bunlardır. Ayrıca şundan da söz edebiliriz: Oligarşi ve demokrasiler yıkıldığında her zaman farklı bir anayasa değil bazen de oligarşi ya da demokrasinin farklı türleri ortaya çıkabilir. Örneğin bir oligarşi ya da demokrasi yasalara bağlıysa değişim sonunda yasaların dışında bir oligarşi ya da demokrasi ortaya çıkabilir ya da bunun tam tersi yönde bir değişim de meydana gelebilir.

Aristokrasilerdeki değişimlerin nedeni sadece birkaç kişinin devlet yönetiminde yer alabilmesidir. Daha önceden söylediğimiz şekilde bu durum oligarşiler için de geçerlidir, çünkü aristokrasi bir oligarşi türüdür. Her ikisinde de yönetim bir azınlığın elindedir, aralarındaki fark bu azınlığın niteliğindedir. Sayısal açıdan aristokrasi bir azınlık yönetimidir. Vatandaşlık haklarının sadece bir gruba verilmesine şu durumlarda karşı çıkılacağı kesindir: Halkın bir bölümü yöneticilerle eşit olduğuna inanıyorsa, örneğin Sparta'da Parthenai, yönetimi değiştirmek için isyan etmişti. Ancak planları ortaya serilince Sicilya'ya kolonist olarak gönderilmişlerdi ve burada Tarentum

kentini kurmuşlardı. Yine alt seviyede olmayan insanlar kendilerinden üst konumda olanlar tarafından aşağılanırlarsa, örneğin Sparta krallarının Lysandros'a yaptığı şey. Agesilaos zamanında Spartiatlar'a¹⁰ karşı komplo kuran Kinadon gibi bir insan onur ve görevden el çektilirirse, üyelerin malları arasında büyük bir fark olursa. Buna çoğu zaman savaş dönemlerinde rastlamaktayız. Tyrtaios'un¹¹ Eunomia şiirinde belirttiği gibi Spartalılar Messenia Savaşı sonunda zor durumda kaldıkları için toprakların yeniden dağıtılmasını istemişlerdi. Yine güçlü bir adamın iyiden iyiye güçlenme ihtimali ortaya çıkıyorsa. Örneğin Pers Savaşları sırasında Lakedaimonia ordusunun başında bulunan Pausanias ve Kartacalı Hannon'un durumu.

1307a

Anayasal düzen ve aristokrasilerin yıkılmasının temel nedeni anayasanın olması gerektiği şeklin dışına çıkmasıdır. Anayasal yönetimde oligarşi ve demokrasi arasındaki dengenin yeterince kurulamaması, aristokrasi de ise erdem ve oligarşi ve demokrasi karışımının düzgün olmaması önemli bir nedendir. Çünkü anayasal yönetimler ve aristokrasiler aslında bir denge kurmaya çalışırlar ve iki rejim arasındaki fark var karışımın nasıl yapıldığı ve oranıyla ilgilidir. Rejimlerin uzun süreli olarak var olmalarının temelinde bu dengenin iyi ayarlanması yatmaktadır. Oligarşiye daha yakın olanlar aristokrasi, demokrasiye daha yakın olanlar ise anayasal yönetimdir. Bu nedenle de anayasal yönetimler aristokrasilere göre daha başarılıdır. Çünkü çoğunluk bir güçtür ve çok sayıda insanın eşit derecede payı olması daha büyük tatmin sağlar. Ancak zengin olup bir de anayasal bakımdan avantajlı konumda olanlar yönetimdeki güçlerini kötüye kullanarak zenginliklerini artırmaya meyillidirler.

10 Lakedaimonia'da kentin yönetici sınıfına verilen isim.

11 MÖ 7. yüzyılda yaşamış ve savaş şiirleriyle bilinen Spartalı şair.

1307b

Anayasa bir tarafa doğru değişmeye başladıysa aynı anayasada kalıp kendi güçlerini artırmak isteyenler aynı şekilde değişim isteyeceklerdir. Yani anayasal yönetimin demokrasiye, aristokrasinin oligarşiye dönüşmesini isterler. Bazense bunun tersi olur, fakirler baskı altınday-salar ve devleti aristokrasiden demokrasiye doğru ya da anayasal yönetimin varlığını sürdürmesine temel olan eşitlik ve bireysel mülkiyet özgürlüğü ortadan kalkarsa o zaman oligarşiye dönüşme olasılığı bulunmaktadır. Thouroi'da bu yaşandı. Önceleri bir memuriyete gelebil-mek için yüksek bir mülkiyet koşulu varken bu azaltıldı ve memuriyet sayısı artırıldı. Yine üst sınıflar yasalara uygun olmayan bir şekilde oligarşik rejimden yararlanarak toprakları ellerinde toplamışlardı. Ancak savaş sıra-sında askerliğin ne olduğunu öğrenen halk askerlerden daha güçlü bir hal aldı. Sonuçta gereğinden fazla toprak elde eden insanlar ellerindeki toprakları iade etmek zorunda kaldılar. Aristokratik anayasalarda egemen olan az sayıda insan olduğundan bu insanların çıkarları da fazla olur. Sparta'da toprakların büyük kısmı bir azınlı-ğın elindedir. Her iki yönetim şeklinde de kentin önde gelenleri istedikleri gibi hareket edebilme ve istedikleri kişiyle evlenebilme şansına sahiptirler. Lokroi kenti bu yüzden yok oldu. Tiran Dionysios ile evlilik bağı kurdu-lar, ancak bunun demokrasi ya da karışımın iyi olduğu bir aristokraside olmaması gerekirdi.

Aristokrasilerdeki değişimler genelde çok yavaşça olur ve fazla fark edilmez. Daha önceden tüm anayasa-lar için geçerli olan bir şeyden söz etmiştik: Küçük bir değişiklik bile büyük sonuçlara neden olabilir. Örneğin vatandaşlar anayasanın küçük bir kısmını delerlerse baş-kaları da gelip daha büyük ve önemli bir kısmı delerek her şeyi değiştireceklerdir. Thouros örneğine bakalım.

Strategosluk¹² görevi yasalar gereğince bir kişiye ikinci defa verilecekse ilk görevinin üzerinden beş sene geçmeliydi. Savaşlarda yetenekli olan ve askerler tarafından çok sevilen bazı gençler politikacıları aşabileceklerini umuyorlardı. İşe öncelikle aynı kişilerin görevde kalabilmesi için yasayı kaldırmakla başladılar. Çünkü halkın onları seçeceklerinden emindirler. İşin sorumlusu olan meclis üyeleri ilk başta yasayı değiştirmeye taraftar değillerdi. Ancak sonra kabul ettiler, çünkü sadece bunun değiştirileceğini, başka bir şeye dokunulmayacağını sanıyorlardı. Sonraları başka değişiklikler de önerildi, bunları engellemeye çalıştılar ama artık iş işten geçmişti. En sonunda değişim gerçekleşti ve yönetim bu süreci başlatan gruba geçti.

Anayasa değişiklikleri dış kaynaklı da olabilir. Bir komşu ülkenin anayasası halihazırdaki anayasanın tersineyse ya da tersine bir anayasanın çok güçlü bir etki alanı olması halinde. Atinalılar ve Spartalılar bu duruma defalarca örnekler vermişlerdir. Atinalılar her yerdeki oligarşileri, Spartalılar da demokrasileri yok etmişlerdir. Anayasal değişiklikler ve bunların değişimleri hakkında anlatacaklarımız bu kadar.

Sırada genel anlamda ve çeşitli durumlarda anayasaların nasıl korunacağı konusu var. Eğer anayasaların yıkılma nedenleri doğru bir şekilde anlaşıldıysa onları nasıl koruyacağımızı da biliyoruz demektir. Çünkü karşıt şeyler karşıtlarını doğurur, yıkmanın karşıtı da korumadır.

Bir anayasa düzgün bir karmadan oluşuyorsa o anayasanın bozulmaması için önemsiz de olsa anayasayı dele-

12 Yani komutanlık.

cek girişimlere karşı olmak gerekir. Anayasayı delebilecek bir durum yavaşça devreye girer. Bir insanın önemsiz görünen harcamaları sonuçta onun iflas etmesine neden olabilir. Aslında bütün olarak harcanmadığı için fark edilmemektedir ve insanın kafasını karıştıran da bu olur. Parçalar küçükse bütün de küçüktür gibi mantıksız bir yaklaşım üzerinden bu doğru da olabilir yanlış da denilebilir. Bir bütün toplamda küçük olmadan küçük parçalardan da oluşabilir. İşin başında bu türden bir hata yapmamak için uyanık olmak gerekir. Ayrıca kalabalık halkı kandırmak için söylenen sözlere de inanmamak gerekir.

Yine çok sayıda aristokrasinin devam etmesinin bir nedeni de yönetici konumunda olanların hem vatandaşlara hem de diğer insanlara iyi davranmalarıdır. Görevdeyken haksızlık yapmazlar, anayasaya katılıma izin verirler, öne çıkmak isteyenlere dokunmazlar, halkın malına göz dikmezler. Yönetime katılanlar arasında yani kendi aralarında demokratik bir anlayışları vardır. Demokratlar da eşitlik isterler, ayrıca eşitler arasında eşitlik olması hem adil bir şeydir hem de yararlıdır. Eğer çok sayıda vatandaş varsa demokratik yönleri olan bir sistemde yarar vardır. Örneğin eşit olmaları nedeniyle her şeyi eşit paylaşımları için görev süreleri altı ay olmalıdır. Eşit oldukları için bir demos gibidirler, bu nedenle de daha önceden söylediğimiz şekilde halk önderleri onların arasından çıkar. Bu türden oligarşik ve aristokratik yönetimlerin çeşitli grupların eline geçme ihtimali zayıftır. Çünkü görev süresi kısa olunca burada haksızlık yapmak kolay olmaz. Eğer uzun süre boyunca görevdeyseniz demokrasilerde olduğu gibi oligarşilerde de rejimin tiranlığa dönüşme ihtimali vardır. Çünkü hepsinde güçlü insanlar iktidarı tek başlarına ellerinde tutmayı isterler. Halk önderleri ya da yönetici gruplar uzun süre boyunca iktidarda kalırlarsa bu gerçekleşebilir.

Anayasalar bazen de zararlı ihtimallerin kendilerine yakın olmasından dolayı da uzun süre boyunca varlıklarını devam ettirebilirler. Çünkü tehlike karşında insanlar bu anayasaya daha çok sahip çıkarlar. Bu nedenle de anayasaya gerçekten bağlı insanların anayasaya zarar gelmesi ihtimali üzerinden diğer insanları korkutmaları gerekir. Bu sayede insanlar daha dikkatli davranırlar, adeta gece nöbetçileri gibi sürekli tetikte olurlar. Bu nedenle de uzak ihtimaller göz önünde tutulmalıdır. Yine yöneticiler arasında ortaya çıkabilecek rekabet ve arzuları da dizginlemek gerekir. Bunlar yasama yoluyla engellenmelidir, bu işlere girmeyenlerin de önceden uyarılmalarında yarar vardır. Bu tür bir kötülük ilk başlarda göze çarpmaz. Ancak gerçek bir devlet adamı bunu önceden fark edebilir.

Oligarşi ve anayasal yönetimlerde isyanların kaynağında vatandaşlardan istenen mülkiyet koşulları olduğunu belirtmiştik. Piyasadaki para miktarı artıp koşullar aynı kalırsa da değişiklikler olabilir. En doğrusu para miktarı arttığı zaman mülkiyet koşullarını yeniden değerlendirmek ve yeni toplamı eskiye göre oranlamaktır. Kimi yerlerde her yıl, büyük kentlerde ise birkaç yılda bir bunu yapmak gerekir. Eğer yeni değer sonucunda vatandaşlık koşulları eskisine göre daha zorlaştı ya da kolaylaştıysa belirtilen ölçüler yasalarla azaltılmalı ya da artırılmalıdır. Oligarşi ve anayasal yönetimlerde bu yapılmazsa vatandaşlığın değeri arttığı zaman yönetim şekilleri anayasal yönetimden oligarşiye, oligarşiden grup yönetimine dönecektir. Vatandaşlığın değeri düşerse de anayasal yönetim demokrasiye, oligarşi anayasal yönetime ya da demokrasiye dönüşecektir.

1308b

Demokrasi, oligarşi ya da tüm diğer anayasalarda bir kişinin aşırı derecede büyümesini engellemek, o kişinin

zamanla ve belirli oranda büyümesine izin vermek temel amaçlardandır. Çünkü bu şekilde bir büyüme, büyüyen için de kötüdür, çünkü herkes bunu kaldıramaz. Öte yandan bir insana tüm onurları verdikten sonra ondan aynı anda tüm onurları almak da yanlıştır. Bu da zamana yayılmalıdır. Bir insanın zenginliği ya da aile ilişkileri nedeniyle insanları etkileme gücüne ulaşmaması için yasalar devreye sokulur. Eğer bu yapılamıyorsa bu türden insanların devlet yönetiminden uzak durmaları ya da sürgüne gitmeleri istenir. Öte yandan insanlar isyanları kendi özel yaşamlarından kaynaklanan nedenlerden dolayı başlatırlar. Bu nedenle özel yaşamları toplum yaşamına uygun olmayanları gözetim altında bulundurmamak gerekir. Bu hem oligarşi, hem demokrasi hem de diğer anayasalar için geçerlidir. Yine benzer nedenlerden dolayı bir grubun aşırı derecede zenginleşmesine de engel olmak gerekir. Bunun için de tüm atama ve görevlerin sadece bir gruba değil herkese verilmesi gerekir. Bu kesimler arasında birbirlerine karşıt sınıflar olmalıdır. Belki de fakirleri zenginleştirmek ya da orta sınıfın sayısını artırmak da çözüm olur ve bu durum eşitsizlik temelli sorunları çözer.

Yine memuriyette bulunmanın bir maddi kazanç kaynağı olmasını engelleyecek şekilde çalışmalar yapılması da tüm anayasalarda olması gereken bir şeydir. Oligarşik anayasalarda bu daha da önemlidir. Çünkü halkın memuriyette bulunmamaları halinde büyük tepkisi olmaz, hatta işlerini yapacak birilerini bulmaktan memnun olurlar. Ancak memurların devletin parasını yemelerinden rahatsız olunur. İşte bu durumda çok öfkelenirler, çünkü hem göreve gelmemişler hem de kazanç elde edememişlerdir. Ayrıca bir yerde demokrasi ve oligarşinin birleştirilmesi de bu ilke sayesinde yapılabilir. Böylece hem üst sınıflar hem de halk kendi isteklerini alırlar. Memuriyetlere her-

1309a

kesin seçilebilmesi demokratik, sadece üst sınıflara açık olması aristokratiktir. Kamu görevlerinden kazanç sağlamıyorsanız sonuç bu olur. Çünkü fakirler kendilerine para kazandırmayan bir işe girmek istemezler, tercihleri kendi işleri olacaktır. Zenginler ise memuriyet için üzerine para ödemek zorunda kalmadıklarından bunu üstleneceklerdir. Sonuçta fakirler memnun kalacaklar, kendi işleriyle ilgilendikleri için işlerini yoluna koyacaklar: zenginler de memnun olacaklar, çünkü halk tarafından yönetilmemiş olacaktırlar. Devlet mallarının çalınmaması için memurun kendisinden sonra gelecek kişiye malları devretmesi herkesin gözü önünde yapılmalıdır. Listeler hazırlanmalı, bunlar kardeşlik derneklerine, kabilelere ya da ailelere verilmelidir. Yine herhangi bir kazanç sağlamayan memuriyetlere insanların seçilmelerini sağlamak için çeşitli onur ve ayrıcalıklar sunulmalı ve buralar insanlar için daha cazip hale getirilmelidir.

Yine demokrasilerde zenginlere de iyi davranılmalıdır. Toprağın yeniden dağıtılması için fazladan vergi konulmamalı, yine kimi kentlerde olduğu gibi yeni baştan bir dağıtım gidilmemelidir. Öte yandan zenginler isteseler bile pahalı olduğu söylenebilecek kamu hizmetlerine yani meşale yarışları, koro eğitimi ya da benzer şeyler yapmalarına izin verilmemesi gerekir. Oligarşilerde ise para kazandıracak memuriyetlere halktan birileri atanmalı, fakirlere önem verilmeli, zenginler onlara karşı suç işledikleri zaman zenginlerin kendi aralarında işledikleri suçlarda verilenden daha ağır cezalar verilmeli, istedikleri kişiyi mirasçı olarak seçme hakları olmalı, akrabalar arasında mirasçı belirlenebilmeli ve bir kişiye birden fazla miras kalmamasının sağlanması gerekir. Böylece gelir adaletsizliği düşecek ve çok sayıda fakir zenginleşecektir. Demokrasi ve oligarşilerde anayasadan en az pay

1309b

alanlara yani demokrasilerde zenginlere, oligarşilerde fakirlere ayrıcalıklı davranılmasının her zaman yararı bulunmaktadır. Bunun yapılması demek yöneticiliklerin kendilerine dağıtılması demek değildir, yönetme işi yine anayasa açısından avantajlı konumdaki insanlara bırakılmalıdır. Yönetimdeki insanların uymaları gereken üç nokta vardır: Anayasayı devam ettirmek, işini yapmak ve gerekli erdeme sahip olmak. Burada bir sorunla karşılaşmaktayız: Ancak bir insan tüm bu niteliklere sahip değilse neye göre seçim olacak? Örneğin birisi askerlik konusunda yetenekli ama kötü ve rejime karşıysa, bir diğeri ise dürüst ve rejime bağlıysa ne olacak? Bence bu noktada iki şeyi önemsemeliyiz. Birincisi tüm insanlar arasında var olan nitelikler ve daha az olan nitelikler. Askerlik konusundaki yetenek iyi olmaya göre daha azdır. Bu iş daha çok tecrübeyle ilgili bir konudur. Diğer insanlara göz kulak olmak, malları korumak ise iyilikle ilgili bir şeydir. Burada herkesten daha fazla dürüst olmak gerekir. Bunun için de az bulunan bir bilgiye gerek yoktur. Yine hem rejime bağlılık hem de yetenek varsa neden erdem aradığımız da sorulabilir? Bunlar kendiliğinden gerekeni sağlayamazlar mı? Yine insanlar bunlara sahip olsalar da erdem bakımından yetersiz olabilirler. İnsanlar kendileri ve sevdikleri için doğru olduğunu bildikleri şeyi yapamıyorlarsa, onların ülkeleri için aynı şekilde davranacakları açık değil midir? Bir kentin anayasasının korunması için yukarıda sıraladığımız şeyler gereklidir. En önemlisi de bunlar arasındadır yani anayasanın devamını isteyenlerin sayısının istemeyenlerden fazla olması gerekliliği. Ayrıca dikkat edilmesi gereken ancak sapmış anayasalarda pek de dikkat edilmeyen bir şey daha vardır. Buna ortadan gitme diyebiliriz. Demokratik ya da oligarşik görünen çok sayıda şey o rejimlerin yıkılmasına neden olabilir. Kimileri tek iyyinin kendi iyilikleri olduğuna inanarak

bu durumu daha da kötü hale getirebilirler. Örneğin bir burun kalkık ve kanca gibi olmak yerine sıradan bir burun olabilir. Bu da güzeldir ancak iş aşırılığa varırsa bedenin bu bölümündeki orantı kaybolur ve sonuç olarak kalkıklık ya da kanca gibi olmanın vardığı noktadan ötürü burun olmaktan çıkar. Bedenin diğer parçaları için de anayasalar için de bu geçerlidir. Demokrasi ya da oligarşi kendi yetkinliğinin dışına çıkacak kadar sapsa da tatminkâr olabilir. Ancak daha da aşırılaştığı zaman anayasa daha kötü bir hal alabilir, hatta buna anayasa bile denilemez. Bu nedenle yasa yapıcılar ya da politikacılar demokrasiyi ve oligarşiyi koruyan ve yok eden şeylerin ne olduğunu öğrenmelidirler. Çünkü demokrasi ve oligarşi zenginler ve halk var olmadan varlıklarını sürdüremezler. Eğer sahip olunan mülkiyet eşit bir hale getirilirse bu durumda ortaya çıkacak anayasa ikisinden de farklı olacaktır, kısacası aşırılık sayesinde iki anayasa da yok olacaktır. Buna benzer yanlışlar hem demokraside hem de oligarşide yapılmaktadır. Demokraside halk yasalardan daha üstünse bu yanlış halk önderleri tarafından yapılır. Sürekli olarak zenginlere saldırarak iyi olan ayrı bir kent yaratırlar. Ancak düzen oluşturmak adına aksini yapmaları yani zenginlerin yanındaymış gibi davranmaları gerekirdi. Oligarşilerde de yöneticilerin her zaman halkın yanındaymış gibi davranmaları gerekir. Günümüzde bazılarının ettikleri yeminleri aksi yönde etmeleri gerekir. Halkın düşmanı olduklarını ve her zaman onlara karşı hareket edeceklerini söylüyorlar, ancak bu düşünce ve ifade ediş şekli hatalıdır. Aksine halka hiçbir kötülük yapmayacaklarını söylemeleri gerekir. Öte yandan anayasanın korunması için gerekli başlıklardan en önemlisi bugün hiç önemsenmeyen bir başlık olan eğitimidir. Vatandaşların anayasaya göre eğitilmelerinden bahsediyorum. Eğer bir ülkede vatandaşlar o ülke demokratikse demokrasinin,

1310a

1310b

oligarşikse oligarşinin esaslarına göre eğitim almayacaklarsa, bu ülkedeki insanlar anayasada devlet için en yararlı konular üzerinde anlaşsalar bile bu işe yaramaz, nasıl ki bir kişi eğitim yetersizliğinden dolayı bozulabilirse aynı şekilde kent de bozulabilir. İnsanların demokrasiye ya da oligarşiye göre yetiştirilmelerinden kastettiğim şey, o kişiye demokrasi ya da oligarşi taraftarlarının hoşlandığı şeyleri yapmanın öğretilmesi demek değildir. Kastettiğim şey eğitim sonucunda demokrasi ya da oligarşi yanlısı insanlar olarak yaşamalarının sağlanmasıdır. Ancak günümüzde yöneticilerin çocukları güzel ve rahatça eğitilirken, fakirlerin çocukları çeşitli sıkıntılar çekerek eğitim aldıkları için isyana daha yatkın ve yetenekli olmaktadır. Demokrasilerde de bunun tersi yani demokratlığın aksine şeyler oluyor. Bunun nedeni özgürlüğün iyi bir şekilde tanımlanmamış olmasıdır. Demokratların temel özellikleri çoğunluk egemenliği ve özgürlüktür. Demokrasilerde kesin eşitlik ve çoğunluğun eşitliği üzerine görüşleri de kesin olarak kabul edilmektedir. Demokrasilerde özgürlük bir insanın istediği gibi yaşamasıdır. Böyle olunca Euripides'in de belirttiği gibi herkes o an istediği şeye göre yaşar. Bu kötü bir şey olduğu için anayasaya aykırı bir şekilde yaşayanların özgürlükleri ellerinden alınmalıdır. Bunun nedeni de anayasayı korumaktır. Anayasaların bozulmalarının ve sürdürülememelerinin nedenlerinin çoğu bu şekildedir. Ayrıca onları koruma ve sürdürmenin yollarını da saydım.

Sırada tek kişi egemenliğinin korunması ve sürdürülebilmesinin yollarını anlatmak var. Krallık ya da tiranlıklar hakkında söylenenler diğer yönetim şekillerine de uygun şeylerdir. Sonuçta krallık ve aristokrasinin temeli aynıdır. Bir kişinin aşırı yetkiye sahip olması oligarşi ve demokrasinin birleşmesinden kaynaklanır. Bu nedenle tiranlık

yönetimlerin en kötüsüdür, çünkü iki kötüden oluşur ve her ikisindeki sapkınlık ve yanlışlıkları içerir. Köklerinden dolayı monarşi türleri birbirlerine karşıttır. Bu nedenle krallık ve tiranlık karşıt olanlardan doğarlar. Krallığın amacı halkın iyi insanları desteklemesini sağlamaktır. İyi insanlar erdem bakımından üstün veya cesurca davranan veya aile bakımından üstün olan insanları kral yaparlar. Tiran ise halktan çıkar ve amacı üst sınıfların halkı ezmelerini engellemektir. Gerçekleşen olaylar durumu bize ispatlıyor. Çoğu tiran halk arasından çıkmıştır ve üst sınıflardan hoşlanmadıkları için öncelikle halkın sevgisini kazanmaya çalışmıştır.

Daha önceden belirttiğimiz şekilde krallık aristok-rasiyle aynı temelden beslenir. Belirleyici olan yetenek-tir. Soylu olabilirsiniz ya da yaptığınız işte son derece başarılısınızdır. Çünkü kentlere ya da ülkelere böyle bir hizmette bulunanlar ya da bulunma yeteneği olanlar kral olabilir. Kimileri Kodros gibi savaşlarda galip gelip halkı esaretten kurtarmış, Kyros gibileri halkını özgür kılmış,¹³ Lakedaimonia, Molossos ya da Makedonya'dakiler ise ülkelerini kurmuşlardır. Kralların amacı koruyucu 1311a olmaktadır, haksızlığa uğrayanın yanındadırlar, baskıya karşı halkı desteklerler. Ancak öyle söylese de tiran halkın istekleriyle ilgilenmez, o sadece kendi çıkarlarıyla ilgilenir. Tiran kendi çıkarlarının peşindedir, kral ödevleri yerine getirir. Bu nedenle istekleri, arzuları ve tutkuları farklıdır. Tiranlar para toplar, krallar ün. Tiranların korumaları yabancılardan, kralların korumaları vatan-daşlardan oluşur.

13 Pers Devleti'nin kurucusu Kyros halkını Med yönetimi altında yaşamaktan kurtarmış ve ardından da büyük bir imparatorluğun temellerini atmıştır.

Demokrasi ve oligarşinin kötü yanları tiranlıkta bir araya gelmiştir. Oligarşideki zenginlik amacı ve halka duyulan güvensizlik tiranlıkta da vardır. Tiranların zengin olmaları gerekir, çünkü para olmazsa koruma da lüks yaşam da olmaz. Halka güvenmezler, bu nedenle onlara silah vermez, onları aşağılar ve başkentte yaşamalarına müsaade etmezler. Demokraside görülen üst sınıflara karşı güvensizlik tiranlıkta da vardır. Bir şekilde onlara zarar verir, kendisine rakip olabileceklerini düşündüğü insanları sürgüne gönderir. Bu nedenle de tiranı devirmek isteyenler bu insanlar arasında yer bulurlar. Çünkü bu insanlar ya kendileri yönetmek ya da köle gibi yönetilmemek isterler. İşte bu noktada aklımıza Periandros'un Thasyboulos'a önde gelen vatandaşları yani en uzun saplı olanları yok etmesi gerektiği yönündeki önerisi gelmekte. Monarşiler de tıpkı diğerleri gibi benzer şeyler nedeniyle yıkılırlar. Bundan daha önce de söz etmiştik. Haksızlığa uğramış olma duygusu insanların monarşi rejimini istememelerine neden olur. Haksızlık denilen şey, malına el konulması ya da şiddet görmektir. Dürtüler ve amaçlar birdir. Zenginlik ve ayrıcalık kralların ve tiranların ortak istekleridir, aslında tüm insanlar bunları kendilerine isterler. Monarşiye ya da unvan ya da kişinin kendisi üzerinden saldırılır. Şiddet görenler tiranın kendisine zarar vermeye çalışırlar. Çünkü tiranlar çok çeşitli zararlar verebilirler ve bunların hepsine karşı da öfke uyanır. Öfke duyanlar genelde unvana değil kişiye saldırırlar.

Bireysel kızgınlıktan kaynaklanan devrimlere örnek verelim: Peisistratos oğullarının iktidarının sona ermesi.¹⁴ Bu insanların Harmodios'un kız kardeşine yaptıkları kötülük herkeste kızgınlık yaratmıştı. Harmodios kız kar-

14 MÖ 509 yılında bu yönetim sona ermiş ve Atina'da demokratik yönetim başlamıştır.

deşine, Aristogeiton da Harmodios'a olanlardan dolayı öfkeliydi. Ambrakia tiranı Periandros sevgilisiyle içki içerken ondan hamile kalıp kalmadığını sorduğu için öfkelenirmiş.¹⁵ Pausanias Philippos'a kendisine Attalos'un adamlarının Philippos'un izniyle işkence yapılmasından dolayı saldırmıştı. Küçük Amyntas küçükken Derda'ya tecavüz ettiğini söylediğinden onun tarafından saldırıya uğramıştı. Kıbrıs Kralı Euagoras bir hadımın karısı kendi oğlu tarafından baştan çıkarıldığı için hadım tarafından öldürülmüştü. Çok sayıda saldırının nedeni yöneticinin yönettiği insanlarla girdiği uygun olmayan cinsel ilişkilerdir. Krataios'un Arkhelaos'a saldırısı buna bir örnektir. Krataios kralın kendisini ilişkiye zorlaması nedeniyle mutsuzdur, saldırmaması için bir bahane bile yeterliydi. Bir de kral iki kızından birisini kendisine vereceğini söylemesine karşın sözünü tutmamıştı. Ancak saldırının nedeni bu cinsel ilişkiye zorlanma meselesiydi. Arkhelaos'a benzer bir nedenden dolayı Larissalı Hellenokrates de saldırdı. Kral bu genç adamın bedeninde kendi cinsel tutkularını doyurmuş, ancak söz verdiği şekilde sonradan ülkesine geri dönmesine izin vermemişti. Hellenokrates de onun kendisini gerçekten sevdiğini değil sadece zalimce bir arzu duyduğunu düşünmüştü. Ainos'ta Python ve Herakleides babalarına yapılan kötülükten dolayı Kotys'ü öldürdüler Adamas da Kotys'e çocuklarını hadım ettiği için isyan etmişti. İsyan nedeni sadece cinsel konular değil aynı zamanda şiddete uğramak da olabilir. Böylesine olaylar yaşayanlar tiran ya kralın ailesindendir ve kendilerine böyle davranan insanları öldürmüş ya da öldürmeye kalkışmışlardır. Mytilene'de Penthilidas'un oğulları sopalarla halkı dövmeye kalkıştılar, Megakles ve arkadaşları onları engelledi. Penthilidas ise karısıyla sevi-

15 Bu konuşma iki erkek arasında geçmektedir.

şen ve bunun için dövülen Smerdes tarafından öldürüldü. Yine Dekamnikhos'un Arkhelaos'a olan saldırısının nedeni Arkhelaos'un onu dövmesi için şair Euripides'e¹⁶ teslim etmesiydi. Euripides nefesinin koktuğunu söyleyen Dekamnikhos'a kızgındı. Evet buna benzer çeşitli nedenlerden kaynaklanan suikastler yaşanmıştır. Yine anayasalarda da tek kişi yönetimlerinde de korku olması halinde isyan çıkabilir. Artaphanes kendisinden korktuğu ve onu suçlayacağını bildiği için Kserkses'i öldürmüştü. Artaphanes Kserkses'in emriyle Dareios'u öldürmüştü, ancak daha sonrasında sarhoş olduğu için olanları hatırlamayacağından korkarak bunu yapmıştı.

1312a

Bir başka neden de aşağılamadır. Sardana-pallos¹⁷ kadınlarla birlikte yün eğirirken aşağılanmış ve onu görenlerden biri tarafından öldürülmüş. Dion da genç Dionysios'a saldırmıştı, saldırısının nedeni Dionsysios'un sürekli sarhoş olmasıydı ve bu aşağılama duygusunu diğer vatandaşlar da taşıyorlardı. Zaman zaman iktidardaki tek kişinin arkadaşları bile böylesine davranışlar içine girerler. Yöneticinin kendilerine bağlı olmasından dolayı onu umursamaz ve ona saldırırlar. Çünkü onun hiçbir şeyin farkına varmayacağını düşünürler. Yönetimi ele geçirmeyi planlayanlar da bir yere kadar bu duyguyla hareket ederler. Çünkü kendilerinin güçlü olduğunu ve karşılaşılabilecekleri tehlikelere direnebileceklerini düşünürler. Tiranların karşısındaki ordu komutanları gibi yapmaları gereken kendilerini küçümsetmektir. Yine Kyros Astyages'in yaşam şeklini ve yöneticilik kudretini küçümseyordu. Astyages hem yöneticilik kudretini kaybetmişti

16 Yunan tragedyasının en önemli şairlerinden birisi olan Euripides MÖ 480-406 yılları arasında yaşamıştır. Çok sayıda eseri günümüze ulaşmış olan yazarın en önemli çalışmaları arasında *Alkmene*, *Bakkhalar* ve *Iphigenia Aulis'te* bulunmaktadır.

17 MÖ 612-605 yılları arasında yaşamış son Asur Kralı.

hem de içine kapanmıştı. Trakyalı Seuthes'in¹⁸ komutanı olduğu Amadokos'a saldırması da bunun gibi bir şeydi. Kimi örneklerde insanlar kendilerini yönetenlere çeşitli nedenlerin birleşmesi sonucunda saldırırlar. Örneğin Mithridates Ariobarzanes'i hem küçümsediği hem de parasını almak istediği için saldırmıştı. Tiranı küçük görme sonucunda gerçekleşen saldırılar tiran tarafından önemli görevlere getirilenler ya da onu küçümseyenler tarafından gerçekleştirilir. Eğer bir insan cesursa ve parası da varsa her şeyi yapabilir, bu ikisi sayesinde kolayca zaferi elde edeceğine inanır. Öte yandan işin içinde tutku varsa o zaman nedenler daha farklı olabilir. Bazı insanlar büyük onurlar ve kazançlar peşinde koşarak saldırıda bulunurken her tutkulu insanın saldıracağını söylemek de doğru değildir. Daha önce bahsettiklerimiz belirttiğimiz nedenlerle hareket ediyorlardı. Oysa bu insanlar kendilerini ünlü yapacak olan diğer olaylara nasıl yaklaşıyorlarsa burada da benzer bir yaklaşım sergilerler. Yöneticinin elinden gücünü almayı değil kendilerinin onur kazanmasını amaçlarlar. Ancak bu şekilde hareket ederek isyan edenlerin sayısı çok değildir, sonuçta başarısızlık halinde kendisini de umursamaması gerekir. Bu zor bir şeydir, ancak Dion'un yaklaşımına bakmalıyız. Dion kazanması halinde bundan keyif duyacağını söylemiş ve Dionysios'a karşı yanına sadece birkaç kişi almıştı. Böylece çaba harcıyıp başarısızlığa uğrasa ve öldürülse bile soylu bir ölümüne kavuşmuş olacaktı.

Tiranlık da diğer anayasalar gibi iç ve dış nedenlerle yıkılabilir. Dış nedenler tiranlığın karşısındaki güçlü bir devlettir. Tiranlığa karşı olmaktan kaynaklanan nedenler de vardır. İnsanlar bu isteklerine ilave olarak bir de güç-

18 MÖ 405-391 yılları arasında Trakya Kralı.

1312b

lenirlerse eyleme geçerler. Hesiodos “Aynı işi yapanlar anlaşılamazlar” der. Aynı şekilde demokrasi de tiranlığa karşıttır. Çünkü demokrasi tiranlığın aşırı şeklidir. Krallık, aristokrasi de aynı şekilde. Bu nedenle Lakedaimonlular çok sayıda tiranlığı yok ettiler. Yine Syrakusaililer de iyi anayasaları varken Lakedaimonlular gibi davrandılar. İç nedenler ise tiranın yakınındakiler arasındaki anlaşmazlıklardır. Gelon ve son zamanlarda Dionysios’un başına gelenler. İlk örnekte Hieron’un kardeşi Thasyboulos Gelon’un oğlunu etkiledi ve onu zevk ve eğlence dolu bir yaşama soktu. Gelon’dan sonra kendisi iktidara geçmek istiyordu. Sonra aile bir araya geldi ve vatandaşları harekete geçirerek tiranlığı değil ama Tharasyboulos’u devirmeye çalıştı. Kendi yanlarına aldıkları insanlar durumdan yararlanarak hepsini yendiler. Diğer örnekte ise Dion akrabalık ilişkisi içinde olduğu Dionysios’a karşı bir isyanın önderliğini üstlendi ve Dionysios’u devirdi ama daha sonra kendisi de öldürüldü. Tirana saldırılmasının nedenleri arasında nefret ve aşağılama da yer almaktadır. Tiranlardan her zaman nefret edilir ama onların iktidardan uzaklaştırılmaları aşağılamaya başladıkları zaman olur. Bunu şuradan anlıyoruz: Tiranlığı ele geçirenler genelde tiranlık yaparlar ama onlardan sonra gelenler tiranlığı kaybederler. Çünkü daha sonra iktidara gelenler sadece kendi eğlencelerini düşünürler ve bu nedenle de kendilerine saldırmak isteyenlere fırsat verirler. Nefretle beraber öfkeden de söz etmek gerekir. Çünkü öfke de benzer şekilde çok sayıda insanı harekete geçirir. Öfke nefretten çoğu zaman daha etkilidir. Çünkü öfkeli insanlar daha şiddetli saldırırlar. Bu tür durumlarda aklını kullanmak çok daha geri planda kalır. Öfkede var olan acı insanın bu yetisini kullanmasına engel olurken nefrette acı yoktur. Sonuç olarak saf ve aşırı oligarşilerde, aşırı demokrasilerde ortaya çıkan nedenler tiranlıklarda da görülür. Çünkü aşırı

yönetim şekilleri dediğimiz şeyler aslında belli bir gruba dağıtılan ya da birkaç kişi tarafından paylaşılan tiranlıklardır. İsyanla karşılaşılma ihtimali en düşük olan krallıklardır. Bu nedenle de daha uzun süre devam ederler. Ortadan kalkmalarının temel nedeni içten kaynaklanmaktadır. Ya krallık yönetimine katılanlar kendi aralarında anlaşmazlığa düşerler ya da krallar yapmaya hakları olan şeyden daha fazlasını iddia edip, daha fazla şeyi denetleyerek yönetimlerini diktatörlüğe dönüştürmeye başlarlar. Günümüzde çok fazla krallık yoktur, krallık olarak adlandırılanlar ise tiranlıklar ya da diktatörlüklerdir. Krallık dediğimiz şey de kral işlerin büyük çoğunluğunu kendisi yapsa da bu yönetim şekli halkın rızasına dayanmaktadır. Günümüzde birbirine yakın seviyede çok fazla insan var, bu insanlar diğerlerinin arasından ön plana çıkamadıkları için gerekli yüksek niteliklere sahip değiller. İnsanlar bu türden insanların kendilerini yönetmelerine kolay kolay razı olmazlar, zorla ya da hileyle iktidarı ele geçirirlerse de ona krallık değil tiranlık denir.

Saydıklarımız dışında bir neden daha vardır. Bu neden 1313a krallıklara özgüdür ve mirasçılardan kaynaklanır. Bir kralın mirasçısı olan kral pek de saygı duyulmayacak ve değersiz bir insan olabilir. Tiran değil de kral olmasına karşın elindeki gücü kötü bir şekilde kullanabilir. Bu durumda krallık rejimi yıkılır, çünkü halk istemediği zaman krallık olmaz, ancak tiranlık halk istemese de olabilir. Monarşilerin ortadan kalkma nedenleri bu ve buna benzer şeylerdir.

Monarşilerin nasıl korunacaklarına gelelim. Diğerlerindeki genel kurallar burada da geçerlidir, ancak krallıklarda diğerlerinden çok daha yumuşak olunması gerekir. Mutlak güç ne kadar az alanda uygulanırsa rejimin

devamlılığı da o kadar fazla olacaktır. Böylece krallar daha az mutlak yönetici konumuna gelirler ve tebaalarına daha fazla benzerler. Bu sayede halkları tarafından daha az kıskanırlar. Molossos'taki krallık bu nedenle daha uzun süre devam etti. Lakedaimonia'da ise krallık iki kişiyle sınırlandırıldı ve Theopompos¹⁹ çeşitli yeniliklerin yanında bir de ephorosluk kurumunu getirdi. Krallık gücünün bu şekilde sınırlandırılması uzun vadede rejimin daha uzun süre devam etmesini sağlamıştır. Aslında Theopompos gücü azaltmamış, aksine artırmıştı. Karısı kendisine çocuklarına daha küçük bir krallık bıraktığı için utanıp utanmadığını sorduğunda şöyle demiş: "Hayır! Benim bıraktığım krallık çok daha sağlam durumda."

1313b Tiranlıkların devam edebilmesi için birbirinden oldukça farklı bir yol ya da ilke bulunmaktadır. Öncelikle geleneksel olana bakalım. Tiranların çoğu bu şekilde davranır. Aslında bunu Korinthoslu Periandros'un başlattığı anlatılır. Fakat Persler de benzer şeyler yapmışlardır. Tiranlığın korunması için sivrilenleri kesmek ve farklı düşünenlerden kurtulmak anlayışı, toplum, kültür ya da diğer amaçlarla derneklerin yasaklanması, bunlar tiranların dikkat etmesi gereken bağımsızlık ve kendine güvenmenin gelişeceği yerlerdir. Yine insanların eğitim almalarını sağlayan okullar yasaklanır, çünkü buralarda insanlar birbirlerini iyi tanır ve aralarındaki güven artar. Bu şekilde verilen eski öğütler buna örnektir. Yine tiranlara önerilen bir başka şey de halkın her zaman yakınlarda olması, sarayın kapısında fazlasıyla bekletilmesidir. Çünkü bu sayede ne yaptıklarını saklayamazlar ve yapmaları gereken şeyleri yapıp başka şeyler düşünmezler. Persler ve diğer monarşilerde de buna benzer ve benzer şeyleri amaçlayan

19 MÖ 720-665 yılları arasında görev yapmış olan Sparta Kralı.

yapılar vardır. Yine bir tiranın halkın kendisi hakkında söylediği her şeyden haberi olması gerekir. Syrakusai'da potagogides ya da Hieron'un halkın toplandığı her yere gönderdiği casuslarından olmalı. Bu şekilde insanların korkup daha az özgür olacakları açıktır ya da konuşulanların tirana ulaşacağı.

Yine uygulanan bir başka geleneksel yöntem tiranlığa karşı olan insanlar arasında anlaşmazlık yaratmaktır. Yalan söyleyerek dostlar ya da aynı sınıftan insanlar arasında anlaşmazlık çıkarılabilir. Yine halkın kendisini savunmak için gerekli silahı ya da kendi işlerini yapabilecek kadar parası olmaması da tiranın işine gelir. Halkın sürekli olarak çalıştırılması ve fakir kalmasına örnek Mısır'daki piramitler, Kypselisler'in kurbanları, Peisistratos oğullarının yaptırdığı Olymposlu Zeus tapınağı, Samoslu Polykrates'in yaptırdığı şeylerdir. Dionysos zamanında Syrakusai'da olduğu gibi halk vergilerle de fakir bırakılır. Burada insanlar beş sene içinde sahip oldukları mülk kadar vergi ödemek zorunda kalınmıştı. Tiranlar savaşa da meraklıdırlar, çünkü bu sayede halk oyalanır ve insanlar bir lidere ihtiyaç duyarlar. Kralın etrafındaki dostlar onu korurken, tiran için aynı şey geçerli değildir. Dostların kendisi için daha büyük bir tehlike oluşturduklarını bildiği için tiran onlara güvenmez. Yine aşırı demokrasideki bazı noktalar tiranın işini kolaylaştırır. Evde kadınların sözünün geçmesi ve köleleri fazla sıkmamak. Tiranlar böyle davranarak erkeklerin ne yaptıklarını öğrenmek isterler, çünkü kadınlar ve köleler onları devirmeye çalışmazlar. Kadın ve kölelerin desteğini kazanmak rejimin devamını sağlar. Aynı şekilde halk da tek başına iktidar olmak ister, bu nedenle halk da dalkavukluğa büyük değer verir. Demokrasilerde halk önderleri halkın dalkavuklarıdır, tiranın sarayında da aynı

1314a

durum geçerlidir. Bu nedenle tiranlar alt sınıftan insanları severler. Karşılarında yere kapanmalarından hoşlanırlar, oysa özgür insanlar bunu yapmak istemezler. Önemli insanlar dosttur, dalkavuk değillerdir. Fakat atasözü şöyledir: “Kötü insanlar kötü şeylere yararlar!”

Tiran ağırbaşlı ve özgürlüğe düşkün insanları sevmez. Tek yönetici kendisidir ve bir insanın düşüncelerini özgürce söylemeye kalkışması halinde tiran kendi üstünlüğünden bir şeyler kaybediyormuş gibi hisseder. Bu nedenle tiranlar korkularından dolayı insanların düşünce sahibi olmalarından çekinirler, çünkü bu türden insanlar onların iktidarını yıkabilirler. Tiranlar her zaman yabancıları yanına toplamaya ve kendi halkları yerine bu insanlarla yemek yemeyi isterler. Çünkü halk kendisine düşmandır, diğerleri ise böyle değildir.

Sıraladığımız şeyler tiranlığın ne olduğunu ve var olmaya devam etmesi için neler olması gerektiğini gösteriyor. Tiranların vatandaşlarına bakış açılarına göre üç başlıktan söz edebiliriz. Birincisi özgür düşünceye karşıdırlar, ikincisi insanların birbirlerine güvenmesini istemezler, üçüncüsü bir şeyi yapabilecek güçleri olmamasını isterler. İlki çok açıktır, eğer özgür düşünce yoksa herhangi bir plan da olamaz. İkincisinde insanlar yeterince güven duymadıkları sürece bir tiranlığı yıkamazlar. Bu nedenle tiranlar kendileri için tehlike yaratabileceğine inandıkları yetenekli insanlara diğerlerinden daha fazla düşmanlık duyarlar. Çünkü bu insanlar sadece tiranlık yönetimine karşı değillerdir, aynı zamanda kendi aralarında ve başka insanlara karşı suçlamalarda bulunmazlar. Üçüncü neden de anlaşılırdır, insanlar güçlerinin yetmeyeceği bir şeyi yapmaya çalışmazlar. Bir insan yeterince güçlü değilse tiranlığı yok etmeye kalkışmaz. Evet tiranların halka karşı

yaklaşımı bu şekildedir, yaklaşımda üç temel vardır. Halkın güçlü, akıllı ve güven dolu olmasını istemezler.

Tiranlıkların devam etmesi için yapılması gerekenler hakkında bu kadar söz yeterli. Diğer yol ise farklı bir yöndedir. Krallığın bozulmasındaki önemli etkenlerden biri bu yönetimin tiranlığa benzemesi iken tiranlığın krallığa benzemesi ise onu koruyan bir etkidir. Ancak bir noktaya dikkat edilmesi gerekir. Sadece isteyenleri değil aynı zamanda istemeyenleri de yönetme yeteneğini elden bırakmamak gerekir. Eğer bu giderse bütün yönetim gider. Tiranın buna dikkat etmesi gerekir, bunun dışında kral gibi davranabilir ya da akıllıca bir kral numarası yapabilir. Öncelikle halkı memnun edecektir. İnsanların öfkesini çekecek şekilde etrafına para dağıtma-yacaktır. Sevgililerine, yabancılara, kendisine hizmet eden zanaatkârlara bol bol verilen hediyeler aslında halkın parasıdır. Eskiden bazı tiranların yaptığı gibi harcamalarının bir listesini çıkarmalıdır. Böylece bir tiran gibi değil sanki bir yönetici gibi davranmış olur. Devlet hazinesi elinin altında olduğundan dolayı para sıkıntısı çekmez. Eğer ülke dışına fazla çıkıyorsa, zenginleşmek ve yağmalamaktan çok harcamalarını listelemesi daha çok işe yarar. Bu sayede para işleriyle ilgilenenlerin parayı zimmetlerine geçirme olasılıkları azalır. Tiranlar savaş için ülkeden ayrıldıkları zaman en çok kendi mallarından kaygı duyarlar. Vatandaşlar onunla birlikte savaşa katılmalı, hazine sorumluları ülkede kalmalıdır. Aynı şekilde vergi toplanacağı ya da bir şey isteneceği zaman bunlar ülkenin genel sorunlarıyla ya da askerlik meseleleriyle ilgili gibi göstermelidir, kendi adına değil de devlet adına bir şey topladığını ifade etmelidir. Yine zalim değil, saygı uyandıran bir ifadesi olmalıdır. Kendisini görmeye gelenleri korkutmayı değil onlarda saygı uyandırmayı hedefleme-

1314b

lidir. Tabii bu kolay bir şey değildir. Bir tiran doğal olarak nefret ve iğrenme duygularını getirir. Söylediklerimizi yapamıyorsa da en azından askerlik konusunda bir şöhret kazanmaya çalışmalıdır. Yanındakilerden erkek ya da kadın hiç kimseye tecavüz etmemeli, aynı şekilde sarayındaki diğer kadınların başka kadınlara davranışı da bu şekilde olmalıdır. Kadınlardaki cinsel aşırılıklar çok sayıda tiranlığın mahvına neden olmuştur. Sürekli yemek yiyen ve içki içen tiranlar gibi davranmamalıdır. Bazı tiranların güne içki içerek başladıklarını ve gün boyunca böyle davrandıklarını biliyoruz. Günlerce durmadan içerler, aslında amaçları diğer insanların kendilerinin ne kadar mutlu olduklarını görmelerini sağlamaktır. Bu noktada dikkat etmek en azından başkalarının yanında sarhoş olmamak gerekir. Bir şekilde hakkından gelinen insan akli başında olan değil sarhoş olandır. İşte tüm bunlardan dolayı bir tiranda olan özelliklerin ötesine geçilmeli, kentin inşaat işlerine tiran gibi davranan biri değil işlerin güvenle bırakılacağı biri bakmalıdır. Herkesten daha fazla dindar görünmelidir. Tabii ki bunu yaparken bir şapsal gibi de davranmamalıdır. İnsanlar tanrıları bilen, dindar insanlar yönetimde oldukları zaman onların diğerlerini daha az ezmek niyetinde olduklarına inanırlar. O kimse- nin tanrılar tarafından desteklendiğine inanılıyorsa isyan edilme ihtimali daha düşük olur. Yine halktan birisi çok yetenekliyse tiran bu kimseyi öyle bir onurlandırmalıdır ki sonuçta o insanın özgür bir kentte bu kadar onurlandırılmayacağını düşünmesi gerekir. Onurlandırma işlerini kendisi yapmalı, cezaları ise mahkemelere bırakmalıdır. Tüm monarşiler için geçerli olan bir koruyucu vardır. Bir insanı çok büyütmemek gerekir, büyütülecekse de birden fazla sayıda olmalıdırlar ki birbirlerini denetleyebilsinler. Eğer bir kişi çok ön plana çıkacaksa bu insanın en azından çok cesur olmaması gerekir. Çünkü bu türden bir insanın

hangi işle ilgilenirse ilgilensin saldırıda bulunma ihtimali her zaman vardır. Yine bu kimsenin gücü azaltılacaksa da bunun birden değil zaman içinde yapılması gerekir.

Tiranların tüm bu kötü davranışlar arasından özellikle 1315a gençlere cinsel ilgi duymaktan ve insanlara kötü davranmaktan kaçınması gerekir. Özellikle de onurlarını korumak isteyenlere karşı bu kurala dikkat edilmelidir. Nasıl ki parasına düşkün insanlar için mallarına zarar verilmesi çok can sıkıcıysa, aynı şekilde onurlarına düşkün insanlar için onurlarına ve toplumdaki yerlerine zarar verilmesi de çok can sıkıcıdır. Bu nedenle tiranların böyle insanlara bulaşmaması, ceza verecekse de iyi bir yaklaşımla ceza vermesi gerekir. Yine gençlerle olan ilişkisinin de sevgi temelli olması gerekir. Eğer birinden bir şey alınacaksa ona aynı oranda başka bir şey verilmelidir. Bir tiranı öldürmeye kalkışacaklar arasında en çok dikkat edilmesi gerekenler, kendi canlarını umursamayacak durumda olanlardır. Bu nedenle tiranların bu gibi insanlara karşı kendilerine kötülük yapıldığı duygusunu uyandıracak davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Evet öfkeyle hareket eden insanlar çok tehlikelidirler. Herakleitos'un dediği doğrudur: "Öfke zorlu bir düşmandır, canıyla satın alır."

Bir kentte malı olanlar ve olmayanlar vardır. Bir şekilde bu insanların güven içinde yaşamaları için rejimin devam etmesi gerektiği düşüncesine inandırılmaları gerekir. Ayrıca iki tarafın da haksızlığa uğramadığını düşünmesi gerekir. İki taraftan birisi daha güçlüyse tiranın bu güçlü taraftan olanları yönetime dahil etmesi iyi olur. Bu sayede tiranların köleleri azat etmek ya da vatandaşların silahlarını toplamak gibi eylemleri olmaz. Çünkü yönetimde olan taraf diğer tarafın isyanını kolayca bastırabilir. Bu

1315b noktada daha fazla bilgiye gerek yok, her şey açık. Tiran halkın üzerinde bir tiran değilmiş de sanki bir kralmış gibi, bir ev reisi gibi izlenim yaratmalıdır. Diğer insanlar onların adına hareket etmesi konusunda ona güvenmeli, o da her konuda orta yoldan giden, aşırılık peşinde koşmayan, önde gelen vatandaşların dostu ancak aynı zamanda halkın önderi gibi olmalıdır. Bu sayede yönetimi hem daha iyi olacak hem daha çok istenecek hem de daha uzun süre devam edecektir. Ondan korkulmayacak, nefret edilmeyecek ve yönetimi zorla boyun eğdirilmiş insanlara değil daha iyi insanlara yönelik olacaktır. Tiranın iyilik konusundaki fikirleri doğru ya da en azından kısmen doğru olacaktır, bu sayede kendisi kötü değil kısmen kötü olacaktır.

Oligarşi ya da tiranlık diğer siyasi yönetimlerden daha uzun sürmez. En uzun süre devam eden tiranlık Orthagoras ve oğullarının Sikyon'daki yönetimleridir. Yüz sene boyunca ülkeyi yönettiler. Uzun süre iktidarda kalmalarının nedeni halka iyi davranmaları ve çoğu zaman kendilerinin de yasalara uygun hareket etmeleriydi. Kleisthenes de yetenekliydi, bu tiranlar halka yakın davranarak onların beğenisini kazanıyorlardı. Anlatılanlara bakılırsa Kleisthenes bir yarışmada kendisini birinci ilan etmeyen hakeme çelenk vermiş, Sikyona'daki oturan adam heykelinin bu hakemin heykeli olduğu anlatılır. Peisistratos'un da Aerepagos'a çağırıldığı ve gittiği anlatılır. Korinthos'ta Kypselisler yetmiş üç buçuk sene iktidarda kaldılar. Bu en uzun ikinci tiranlık yönetimidir. Kypselos otuz, Preiandors kırk buçuk, Gorgos'un oğlu Psammithikos da üç sene iktidarda kalmıştı. İktidarda uzun süre kalmalarının nedeni aynıdır. Kypselos bir halk adamıydı ve iktidarda kaldığı sürece hiç muhafızı olmamıştı. Periandros daha fazla tiran gibiydi ama o da

iyi bir savaşçıydı. Süre bakımından üçüncülük Atina'da Peisistratos ve oğullarına aittir. Bu süre kesintisiz değildir. Çünkü Peisistratos tiranlığı sırasında iki defa sürgüne gönderildi. Otuz üç senenin on yedisinde tirandı, oğulları da on sekiz sene iktidarda kaldılar. Toplamda otuz beş sene yapıyor. Ayrıca Syrakusai'da Hieron ve Gelon'dan da söz etmek gerekir. Bunların tiranlıkları çok uzun süre devam etmedi. Gelon yedi yıl tiranlık yapıp sekizinci sene de öldü, Hieron on sene iktidarda kaldı. Thrasyboulos ise on bir ay sonunda kovuldu. Ancak tiranlıklar genelde çok uzun süre devam etmezler.

Şimdiye kadar monarşiler ve diğer anayasaların neden bozulduklarını, nasıl korunabileceklerini anlatmış olduk. Bir de Sokrates'in anayasalardaki değişimlerden söz ettiği *Devlet* konusuna da kısaca değinmek gerekir. İdeal anayasadan başlıyor ancak gördüğü şey sadece bu anayasaya dair değil genel bir şey. Değişimin nedenini hiçbir şeyin aynı kalmaması ve belirli bir sürede değişmesi zorunluluğundan hareketle ve dört bölü üç oranının beşle çarpıldığı zaman iki uyum ortaya çıkardığını söyleyen ölçüm biriminden yararlanmakta. Aslında bu diyagramda küpünün alınmasıdır. Buradan da doğada eğitilemeyecek kadar inatçı kötü insanların var olduğu sonucu çıkar. Buna bir itirazım yok, evet gerçekten de eğitilemeyecek kadar inatçı insanlar olabilir. Ancak bu neden bir anayasadan ya da herhangi bir halktan çok en iyi anayasayı etkileyen ona yönelik bir değişiklik olmalıdır. Ayrıca her şeyin değiştiğini söylediği bu dönemde diğer zamanlarda var olan şeyler de değişiyorlar mı? Yani bir şey değişimin başlangıcından önce olduysa o da diğerleriyle beraber değişecek midir? Ayrıca şu da önemli. Neden bir anayasa Lakedaimonia anayasasına benzemek zorunda olsun? Bütün anayasaların karşıtla-

1316a

1336b

rına dönüşme ihtimali daha fazladır. Sonraki değişimler yani Sparta anayasasından oligarşiye, oligarşiden demokrasiye, demokrasiden tiranlığa geçiş için de aynı durum söz konusudur. Fakat ters yönde de değişimler bulunmakta. Örneğin demokrasinin oligarşiye dönüşme ihtimali monarşiye dönüşme ihtimalinden daha fazladır. Bir de tiranlık konusunda bir şey söylemiyor, yani değişip değişmeyeceğini, değişirse neye dönüşeceğini ve bunun nedeninin ne olduğunu söylemiyor. Çünkü bunu bilmek kolay değildir, tiranlığın nasıl değişeceğini kestirmek zordur. Sokrates'in söylediğine göre tiranlığın tekrar en iyiye yani ideal anayasaya dönüşmesi gerekirdi. Böylece süreç devamlı ve aynı daire içinde kalacak şekilde gerçekleşirdi. Ancak tiranlıktan tiranlık da doğabilir, oligarşi de demokrasi de, aristokrasi de ortaya çıkabilir. Yine oligarşiden tiranlığa dönüşme olasılığı da vardır. Sicilya'daki eski oligarşilerin çoğunda bu yaşandı, Leontinoi'da Panaitios'un, Gela'da Kleandros'un ve Rhegium'da Anaksilas'ın tiranlıkları ortaya çıktı. Diğer yerlerde de buna benzer süreçler yaşandı. Oligarşinin ortaya çıkmasının nedeninin çok zengin olanların hiçbir şeyi olmayanların devlete katılmalarını doğru bulmalarından değil, yönetimdekilerin paraya meraklı olmalarından ve para biriktirme isteklerinden kaynaklandığını kabul ediyorum. Çoğu oligarşi para biriktirilmesini engelleyici kanunlar çıkarırken demokrat anayasalı Kartaca'da insanlar zengin olabilirler, onlar anayasalarını bile değiştirmemişlerdir. Oligarşik devletin biri zengin, diğeri fakir olmak üzere iki devletten oluştuğunu da söyleyemeyiz. Aslında böylesi bir oligarşinin herkesin eşit zenginliğe ya da eşit sayıda iyi insanların olmadığı bir devletten bir farkı yoktur. Eğer fakirlerin sayısı artarsa insanlar daha da fakirleşmeksizin oligarşiyi demokrasiye, zenginler halktan daha güçlü oldukları zaman da zenginler dikkatli,

halk dikkatsiz davranırsa rejim demokrasiye dönüşebilir. Aslında anayasanın değiştirilmesi için çok sayıda neden olmasına karşın sadece oligarşilerdeki insanların hepsini sanki ilk zamanlar çok zenginlermiş ve zamanla aşırı derecede borçlanıp fakirleşmişler olarak düşünüyor. Elbette ki kentin önde gelenleri paralarını kaybettikleri zaman anayasada önemli değişiklikler yapmak isterler, ancak daha önemsiz insanların başına aynı şey gelirse bunun bir önemi yoktur. Böylesi bir durumda isyan çıkarsa bu isyan sonucunda mutlaka demokrasiye geçilmek zorunda kalınmaz. İsyan çıkmasının temel nedeni insanların paralarını kaybetmeleri değil, onur ve ayrıcalıkların düzgün bir şekilde paylaşılmaması, halka haksızlık ve kötülük yapılmasıdır. Bir insanın istediği gibi davranması aslında özgürlüğün fazlalığından kaynaklanır. Öte yandan çok sayıda oligarşi ve demokrasi olmasına karşın Platon sadece bir tür varmış gibi yaklaşıyor.

ALTINCI KİTAP

Şimdiye dek meclisler, yürütme organları, göreve gelmeler, yasalar ve hangi anayasaların daha uygun oldukları, anayasalar arasındaki farklar ve farkların nedenleri, anayasaların devamı ve devrimler, bunların gerekçeleri incelediğimiz konular arasında yer almakta. Diğerlerinde olduğu gibi demokrasilerde de birbirinden farklı yöntemler olduğu için, diğer konuları incelemek ve hangi durumda hangi anayasanın yararlı olduğunu belirtmek de doğru olacaktır. Ayrıca söz edilen yöntemlerin birleştirilmelerinden de söz etmek gerekir, çünkü birleştirmek bize farklı bir sonuç sağlayacaktır. Bir aristokrasi oligarşiye ya da bir anayasal yönetim demokrasiye dönüşebilir. Bu tarz birleşmeler şu ana dek hiç incelenmediler, oysa bunun yapılması gerekiyor. Örneğin bazılarında meclisler ya da yöneticilerin seçimleri oligarşi, yasalar aristokrasi temeline göre yapılabiliyor. Aynı şekilde mahkemelerin ve meclisin oligarşi, seçimlerin aristokrasi veya tüm öğelerin birbirinden farklı temele oturması gibi durumlarla karşılaşmaktayız. Daha önceden hangi kent için hangi demokrasinin, hangi halk için hangi oligarşinin uygun olduğundan ve hangi anayasaların hangi halklara yakıştığından bahsetmiştik. Ancak bu konuyu tamamlamamız gerekiyor. Kentler için hangi anayasaların uygun olduğundan bahsetmekle yetinmeyip bu anayasaların nasıl uygulanacağından da söz etmeliyiz. Şimdi demokrasiden yola çıkarak bahsettiğimiz bu soruna

1316b

1317a

dönelim, zaten demokrasi alanında yapacağımız inceleme bize oligarşi konusunda da yardımcı olacaktır. Tabii ki bu incelemeyi yapabilmek için tüm demokrasi türlerini incelememiz gerekecektir. Çünkü bu birleşimlerden çeşitli demokrasiler ortaya çıkacaktır. Ancak bu demokrasiler diğerlerinden oldukça farklı ve sayısal bakımdan daha zengindirler. Çok sayıda demokrasi olmasının iki nedeni bulunmaktadır: Birincisi her halkın farklı bir yapıya sahip olması. Yani bir halk tarımla uğraşırken, diğeri daha düşük işlerle ilgilenebilir, bir diğeri maaşlı çalışanlardan oluşur, iki ya da üç grup birbirine karıştığında demokrasi-nin şekli ve türü farklılaşır. Diğer neden de şimdi söylediğimiz şeydir. Her biri demokrasinin özelliği olarak kabul edilebilecek olan bu noktalar, birbirleriyle birleştikleri zaman farklı farklı demokrasiler elde edilir. Bu şekilde bir ayrıma gidebilmek bize hem neyi tercih edeceğimiz hem de halihazırdaki hataları düzeltmemiz açısından yardımcı olmaktadır. Anayasa hazırlayan insanlar hiçbir ayrıma dikkat etmeksizin birleşmiş özellikleri eklemeye çalışırlar. Fakat daha önce anayasaların korunması ve yok olmaları konusunda söz ettiğimiz gibi, bu yanlıştır. Sırada demokratik anayasa hazırlayanların neyi amaçladığını ve neleri ön plana çıkararak bunu yaptıklarını incelemek var.

1317b

Demokrasilerin temelinde özgürlük anlayışı vardır. Herkes diğerrinin bu özgürlükten pay alabileceğini belirtmek amacıyla bu ifadeyi kullanmaktadır. Yönetime sırayla geçmek ve sırası geldiğinde yönetilmek bu özgürlüğün bir parçasıdır. Yine adalet konusunda yeteneğe göre değil sayısal eşitliğe göre eşitlik anlayışını getiren bir düşünce de mevcuttur. Eğer neyin haklı olduğuyla ilgili bir tartışmada bu düşünceyi savunanlar egemen duruma geçerse, işte o zaman çoğunluğun dediği şey adalet olur.

Çünkü vatandaşlar arasında eşitlik prensibine bağlıdırlar. Demokrasilerde fakirler zenginlere göre daha güçlüdürler, çünkü çoğunluğun dediği olur ve onlar daha kalabalıktırlar. Evet işte bu nedenle demokrasi yanlılarının tamamı özgürlük konusunda belirttiğimiz şekilde bir tanım yapmaktadırlar. Yine herkes istediği şekilde yaşayabilir. Çünkü bu da özgürlüğün bir parçasıdır, aynı şekilde istediğin gibi yaşayamamak da köleliğin bir parçasıdır. Evet demokrasinin ikinci özelliği budur. Buradan ya hiç kimse tarafından yönetilmeme ya da sırayla yönetilme sonucu çıkarılır. Eşitlik temelli özgürlüğün bir özelliği budur. Buradan başladığımızda yani yönetme ve yönetilmeden yola çıktığımızda şu sonuçlara varmaktayız: Seçimlerde tüm vatandaşların seçilme olasılıkları vardır, herkes diğerini yönetebilir, memuriyetlere kurayla atanılır –bu durum en azından eğitim gerektirmeyen memuriyetler için geçerlidir–. Memuriyetler için mal mülk sahibi olma koşulu olmaması ya da olsa da bu miktarın çok düşük olması, bir kişinin aynı göreve üst üste iki defa seçilememesi –bunun istisnaları çok azdır ve genelde savaş durumuna yöneliktir–. Memuriyet süreleri mümkün olduğunca kısa tutulur, jüri üyeleri tarafından oluşturulan mahkemeler, bu mahkemelerin üyeleri vatandaşlar arasından seçilirler. Birçok konuda hatta belki de her konuda, anayasa, anlaşmalar ve incelemelerle ilgili durumlarda karar verme hakları bulunmaktadır. Halk meclisinin en yetkili kurum olduğu, memuriyetler dışında yetkili olmadığı ve en kritik konuların halk meclisine bırakılması gerektiği, mecliste, mahkemelerde ya da memuriyetlerde bulunan insanlara maaş bağlanması. Asalet, zenginlik, kültür gibi egemenlik sağlayıcı özelliklerin karşıtları olan soysuzluk, fakirlik ve kültürsüzlüğün kabul gördüğü. Ayrıca bir memuriyette sürekli olarak bulunulması istenilmez. Yine bir devrimden sonra memuriyet sürekli olarak bir kişide kaldıysa o yetki

elinden alınır ve kurayla atama yapılır. Demokrasilerin genel özellikleri bunlardır. Ayrıca demokratik adalet anlayışından yola çıkarak demokrasi ortaya konur, zenginlerin ve fakirlerin rolleri aynıdır, hiç kimse yetki sahibi değildir ama herkesin ortak yetkisi bulunmaktadır. Bu şekilde bir yönetim sağlayarak eşitlik ve özgürlük ortaya çıkarabileceklerini düşünmektedirler.

İncelenmesi gereken bir başka sorun da eşitliğin nasıl sağlanacağıdır? Beş yüz insanın malı bin kişiye dağıtılmalı ve bin kişinin yönetim gücü de beş yüz kişiye mi verilmelidir? Belki de böylesine bir eşitliğin peşinden koşmaksızın aynı sayıda insana seçim ve mahkemelerin denetlenmesi işi de verilebilir. Bu anayasa adaletin demokratik anlayışına göre adil mi olur? Belki de adaletin çoğunluk anlayışına göre demek gerekiyordu. Çünkü demokrasi taraftarları adil olanın çoğunluğun aynı fikirde olduğu şey olduğunu iddia ederlerken oligarşi yanlıları zenginlik miktarının toplamına göre bu adalet anlayışını farklı olarak algırlarlar. Sonuçta her iki fikir de eşitsizlik ve adaletsizlik içerir. Azınlığın aynı görüşte olması adalet sayılıyorsa bu tiranlıktır. Çünkü bir kişi diğerlerinden daha fazla zenginliğe sahipse oligarşiye göre yönetim gücü sadece onda olmalıdır. Eğer adalet çoğunluğun aynı fikirde olduğu şeyse bu kez de onlar haksızlık yapacaklar ve zenginlerin mallarına el koyacaklardır. Bu konudan daha önceden söz etmiştik. Eğer tüm adalet anlayışlarını incelersek herkes tarafından kabul edilebilecek bir adalet anlayışından söz edebiliriz. Çoğu vatandaş tarafından doğru görünen şeyin bir geçerliliği olmalıdır. Bu doğru olabilir ama her zaman ve her yerde doğru olmaz. Çoğu devlet zenginler ve fakirler olmak üzere iki ayrı kesimden oluşmaktadır. Bu iki kesimden birisine ya da her birindeki çoğunluğa haklı görüneni adil olarak varsayabiliriz. Eğer bu konuda insanlar hemfikir

değillerse bu kez de zenginler arasındaki çoğunluğun ne dediğine bakarız. Örneğin bir tarafta on, diğerinde yirmi insan olsun. Zenginlerin dördü, fakirlerin de on beşi öne-riye karşı olsun. Bu durumda her iki taraftaki insanların mülkiyetleri, toplanır ve mülkiyeti en fazla olanların dedi-ği kabul edilir. Eğer eşitlik söz konusuysa bu durumda meclis ya da mahkemede eşitlik olması durumunda karşı-laşılan zorluktan daha büyük bir zorlukla karşılaşmayız. Kurayla ya da başka bir yolla bu sorun çözülür. Eşitlik ve adalet gibi konularda doğruyu bulmak kolay değildir. Ancak yine de bu insanları kazanabilecekleri paradan vazgeçirmeye çalışmaktan daha kolaydır. Sonuçta eşitlik ve adaleti arayanlar her zaman daha zayıflardır, daha güçlüler ise bununla ilgilenmezler.

1318b

Daha önceden de belirttiğimiz şekilde demokrasinin dört türünden en güzeli ilkidir. Bu en eski demokra-sidir. Bu demokrasi, halk türlerine göre sınıflandırılı-yordu. Tarımsal nüfus en iyi demosu ortaya çıkarır. Bu nedenle tarım ya da hayvancılık yapılan yerlerde gerçek demokrasi olabilir. Bu insanlar sürekli çalışmak zorunda olduklarında meclise fazla gelemmezler, öte yandan sürekli çalıştıkları için hiçbir şeyleri eksik değildir. Diğer insanla-rın zenginliklerini kıskanmazlar. Eğer kamu görevlerinde büyük bir kazanç elde edilmiyorsa kendi topraklarında çalışmayı daha çok tercih edeceklerdir. Çünkü çoğu kişi para kazanmayı toplumun saygısını kazanmaya tercih eder. Para kazanmalarına, çalışmalarına engel olunma-dığı, malları ellerinden alınmadığı sürece tiranlık ya da oligarşi rejimlerinde bile yaşamışlardır. Kimileri hızla zengin olurken kimileri de en azından durumlarını koru-maktadır. Ayrıca seçimlerde oy vermek ya da görevinden ayrılan memurdan hesap sormak gibi haklar içlerindeki siyaset aşkını da doyurur. Kimi demokrasilerde halkın

1319a

görüşme, tartışma gibi hakları olmasa da memnundurlar. Sonuçta en iyi durumda olduğunu söylediğimiz tarımsal demokrasilerde tüm vatandaşların oy hakkının olması, mahkemelerde bulunmaları, çeşitli soruşturmalar yapabilmeleri gerekir. Ancak önemli bir göreve seçilecekleri zaman mülkiyet koşulu aranmalıdır, görev daha önemli olduğu sürece mülkiyet miktarı da artmalıdır. Ayrıca göreve seçileceklerde yeteneğe bakılması da yararlıdır. Böylece kent çok daha iyi bir şekilde yönetilecek, halkın istediği şekilde iyilerin kıskançlığını almadan iyi insanlar kenti yöneteceklerdir. Bu sayede kentin önde gelen insanları da tatmin olacaklar, çünkü kendilerinden daha aşağı seviyedekiler tarafından yönetilmeyecekler. Ayrıca diğer insanlar da onlardan hesap sorabileceklerdir. İki tarafın da birbirinin denetiminde olması ve sadece bir grubun memnuniyetinin amaçlanmaması güzel bir şeydir. Eğer bir insan her istediğini yapabiliyorsa, herkes için var olan kötülüğün denetim altında kalması diye bir şey söz konusu değildir. Bu nedenle anayasalardaki bu çok değerli noktaya uyulması çok önemlidir. Evet bu, halka zarar vermeyen, yanlışlardan uzak olan iyi insanların yönetimidir.

Bunun neden en iyi demokratik yönetim olduğu son derece anlaşılabilir bir şeydir. Çünkü halkın niteliğine bağlıdır. Yine bir halkın nasıl tarımla uğraşan bir halka dönüştürüleceği konusunu incelediğimiz zaman eskilerin çoğu zaman uyguladıkları yöntemlerin bazılarının ne kadar yararlı olduğunu görmekteyiz. Örneğin belirli bir miktarın üzerinde ya da belirli bir uzaklıkta toprak edinmenin kesinlikle yasak olması. Yine eskiden çok sayıda kentte başlangıçtaki toprakların satılmasını engelleyici yasalar vardı. Oksylos yasasına göre bir insanın kendi toprağının belli bir kısmından fazlasını karşılık göstererek

borçlanması yasaktı. Bu yasa da benzer sonuçları getirmiştir. Aphytaionlular'ın yasaları sayesinde günümüzdeki toprak sorunu halledilebilir. Kalabalık olmalarına ve toprakları da küçük olmasına karşın aynı toprağı birlikte sürerler. Bir insanın vatandaş olabilmesi için çok küçük bir mülkiyet koşulu aranır, bu nedenle fakirler bile vatandaş olabilirler. Eğer halk tarımla uğraşmıyorsa bu durumda en iyisi çobanlık yapılmasıdır. Çobanlık ve çiftçilik birçok açıdan birbirine benzer. Hatta savaşta çobanlık daha çok işe yarar. Çünkü savaşa daha hazırdırlar, beden gücü ve açık havada yatabilmek bakımından çok daha avantajlıdırlar. Diğer demokrasilerdeki halklar buna göre çok daha alt seviyededirler. Daha alt seviyede işler yaparlar, yaptıkları şeyde bir iyilik yoktur. İşçiler, para karşılığı iş yapanlar en basit insanlardır. Bu türden insanlar ya pazar yerlerinde ya kentin içinde bulunduklarından meclise de sürekli olarak katılma şansına sahiptirler. Tarımla ilgilenenler ise kentin dışında yaşarlar, çiftçiler diğerleri gibi meclis toplantılarına sürekli olarak katılmaya çalışmazlar. Eğer kentin koşulları uygunsa ve tarım yapılabilecek topraklar kentin dışında yer alıyorsa burada demokrasi ya da anayasal yönetim kurmak çok daha kolay olur. Çiftçiler kentin dışında yaşamak zorundadırlar, kentte yaşayan aylaklar olsa bile, kent dışındakiler meclislere katılamazsa bu aylakların mecliste çoğunluk olmalarına olanak yoktur. En iyi ve ilk demokrasinin nasıl ortaya çıkarılacağı konusunda bu kadarı yeterli. Buradan yola çıkarak diğer konuları da netleştireceğiz, nüfus düştükçe onlar da alt seviyede kalacaklardır.

Eğer bir demokraside herkes her şeyi eşit şekilde paylaşıyorsa, bu demokrasi eğer yasalar ve ahlaki bakımından uygun durumda değilse kolayca yok olur, zaten her devlet bu şekilde yönetilemez. Böylesi bir demokrasinin 1319b

ve diğer anayasaların ortadan kalkma nedenleriyle ilgili daha önce söylediklerime ilave edeceğim bir şey yok. Bu demokraside halkın daha güçlü olabilmesi adına halk önderleri çok daha fazla sayıda insanı kendilerine bağlamak için hem evlilik içi hem evlilik dışı ya da anne ya da babasından birisi vatandaş olanların tamamını vatandaş yapmayı tercih etmişlerdir. Aşırı demokrasilerde böyle bir özellik bulunmaktadır. Halk önderleri bu yöntem sayesinde kendi taraftarlarının sayısını artırır. Yine de yapılan şey yanlıştır, çünkü yeni vatandaşların kente katılması sadece halkın nüfusunun üst ve orta sınıflardan fazla oluncaya kadar devam etmesi gerekir, sonrasında nüfus artırımına son verilmelidir. Eğer bu yapılmazsa önde gelenler demokrasiye tahammül edemeyecek kadar çok öfkelenirler. Alt sınıflar biraz olsun yönetime katılırlarsa bu fark edilmez ancak katılım arttıkça rahatsızlık yaratır. Kleisthenes'in Atina'ya demokrasi getirdiği zaman ya da Kyrene'de demokrasi kurulduğu zaman yapıldığı gibi bazı önlemler olarak demokrasiyi geliştirme olanağı vardır. Daha fazla sayıda kabile, kardeşlik derneği, çeşitli kült birlikleri kurulması, rahipliklerin kamusal kültürle ifade edilmesi, daha kısacası toplumsal birlikteliği artıracak şekilde davranışlarda bulunulması gerekmektedir. Öte yandan tiranlık rejiminde demokrasiyi gösteren bazı yanlar vardır. Kölelerin, kadınların ya da çocukların denetimsiz bırakılmaları ve istedikleri gibi yaşamalarına izin verilmesi. Bu türden şeyler anayasanın omurgasıdır, bazı insanlar denetimsiz yaşamayı boyun eğmeye tercih ederler.

Yasa yapıcı ya da anayasa hazırlayan herkesten beklenen şey sadece yasanın yapılması değil aynı zamanda onun işlerliğini sürdürmesidir. Her sistem kısa süreliğine de olsa sürdürülebilirdir. Bu nedenle şimdi anayasaların

yok olmalarına yol açan nedenlere ve onların güvenliği konusuna geri dönmemiz gerekiyor. Anayasaları korumak için neler yapabileceğimizi konuşacağız. Anayasaları yıkıcı etkilere karşı dikkatli olmalıyız. Koruyucu nitelikteki tüm yazılı ve yazısız yasalara dikkat etmeliyiz. Bütünü mümkün olduğunca demokratik yapmaktan çok demokratik rejimi uzun süre devam ettirecek önlemleri almak gerekir. Mahkemelerde halk önderleri halkın beğenisini kazanmaya çalışıyorlar, mahkeme kararlarıyla insanların mallarına el koyup halkı zenginleştiriyorlar. Ancak anayasanın devamını gerçekten isteyen bir insanın buna karşı çıkması gerekir. Cezalardan kazanılan paranın tamamının halka gitmesi yerine, bir kısmının kutsal yerlerin bakımına harcanması gerekir. Aslında bu yapıldığı zaman yine suç işlenecek, ancak halk kendisinin para kazanmayacağını bildiği zaman mahkemelerde daha adil kararlar alacak ve ceza vermek için heveslenmeyecektir. Yine halk mahkemelerinin yükü azaltılmalı ve haksız yere dava açılmasının önüne geçilmelidir. Mahkemelere demokratlar değil zenginler ve kentin önde gelenleri verilmekte. Diğer anayasalarda olduğu gibi böyle bir anayasanın da halkın diğer kısımlarının desteğini almaya çalışması gerekir. Yönetimde bulunanların diğer vatandaşlar tarafından düşmanları olarak algılanmaması gerekir.

1320a

Bu türden demokrasilerde nüfus fazladır ve halk para kazanmıyorsa meclis toplantılarına pek fazla katılmaz. Bunun için gereken para devletin her zaman topladığı gelirlerle karşılanmıyorsa üst sınıflar arasında huzursuzluk baş gösterir. Çünkü bu durumda para vergiler, mallara el koyma ya da mahkemelerden elde edilmesi yöntemleriyle toplanacaktır. Ancak daha önceden söylediğimiz gibi bunlar demokrasilerin ortadan kalkmalarına neden olmaktadır. Eğer devlet yeterli paraya sahip değilse

1320b

meclis daha nadiren toplanmalı, mahkemelerde birkaç günde bir ve daha az sayıda jüriyle bir araya gelmelidir. Eğer mülkiyet sahiplerine bu katılımları için para ödenmiyor, yalnızca mülkiyeti olmayanlara ödeniyor olsa bile bu durumda da mülkiyet sahipleri rahatsız olmazlar. Bu sayede mahkemeler daha iyi işler, çünkü zenginler mahkemelerde kısa süre kalmak, işlerinin başından uzun süreliğine ayrılmamak isterler. Yine devletin yeterince parası varsa da bugün halk önderlerinin yaptığı gibi para hiçbir karşılığı olmadan halka dağıtılmamalıdır. Bir demokrat halk önderi halkın fakirleşmemesini sağlamalıdır, çünkü halk çok fakirleşirse demokrasi zarar görür. Bu nedenle halkın genel fakirliğini gidermek gerekir. Bu durum fakirlerin de zenginlerin de işine gelir. Toplanan paralar bir yerde bir araya getirilmeli ve fakirlere ya bir iş yapmalarını ya da toprak satın almalarını ya da toprakta çalışmalarını sağlayacak kadar para dağıtılmalıdır. Böyle bir dağıtım herkese yapılamıyorsa, bu durumda da kabilelere ya da başka bir ayrıma göre yapılmalıdır. Zenginler kendileri için gereksiz görünen kamu görevlerine katılmadıklarından fakirlerin katılımı için gerekli parayı ödemelidirler. Kartacalılar bu yöntemi uygulayarak halklarını memnun ettiler. Zaman zaman halkı başka bölgelere gönderip orada zenginleşmelerini sağladılar. Eğer üst sınıflar akıllı ve merhametli insanlarsa fakirleri gruplara ayırırlar ve iş yapıp zenginleşmelerini sağlamaya çalışırlar. Tarentum'da olanlar övgüye değer şeylerdir. Burada ortak mülkiyet olmamasına karşın hiçbir şeyi olmayanlar bu mülkiyete ortak olurlar. Bu sayede halk memnun edilmektedir. Tüm kamu görevleri ikiye ayrılıp yarısı kura yoluyla yarısı seçimle belirlenir. Kurayla seçilme sayesinde halk yönetime ortaktır, seçim sayesinde de yetenekli olanlar göreve gelir. Bazen bu yöntem aynı işi yapacak görevliler için de uygulanabilir,

bu sayede bazıları kura bazıları seçimle göreve gelirler. Demokrasi hakkında bu kadarı yeterli.

Oligarşinin nasıl olması gerektiği konusunda daha önceden söylediklerimiz yeterince açıktır. Demokrasi için gereken şeylerin tam karşıtlarını söyleyerek oligarşi için gerekenlerin listesini çıkarabiliriz. Öncelikle en iyi oligarşiyle başlayalım, bu rejim en iyi şekilde karma hale getirilmiş ve bizlerin anayasal yönetim dediğimiz rejime en yakın olanıdır. Bu noktada gerekli mülkiyet miktarı farklı olmalıdır. Yani farklı miktarlardan söz edeceğiz, küçük ve temel görevler için düşük, büyük ve önemliler için yüksek miktar istenecek. Bir insanın yeterli mülkiyet koşulunu karşılaması halinde mutlaka ki yönetime ortak olması gerekir. Ayrıca yönetenlerin sayısı yönetmeyenlerden daha fazla olmalıdır, ülke yönetimine yeni katılanlar da mutlaka iyi gruplardan seçilmelidirler. Oligarşinin bu türü için de aynı durum geçerlidir. Fark oligarşik yapının daha sert olmasıdır. Ayrıca demokrasinin aşırı şekline denk gelen bir oligarşi de bulunmaktadır. Bu en kötüsü ve en çok tiranlığa benzeyenidir. En kötü olduğundan dolayı devam edilecekse büyük dikkat gösterilmelidir. Bedenimiz ya da gemiler iyi bir şekilde hazırlandıkları zaman denizlere açılmaya uygun hale gelirler. Ancak bu durumda en büyük tehlikelerden uzak durabilirler. Aynı şekilde en kötü anayasalar da en çok dikkat edilmesi gerekenlerdir. Bu nedenle demokrasilerin devamı için kalabalık nüfus gerekir. Çünkü kalabalık demokratik adaleti öne çıkarır ve bireysel yeteneğin karşısına diker. Oligarşi ise uygun bir sistem kurabildiği takdirde rejimin devamı söz konusu olabilir.

1321a

Nüfus dört gruptan oluşmaktadır. Çiftçiler, vasıfsız işleri yapanlar, tüccarlar ve maaşla çalışanlar. Silahlılar

da dört gruba ayrılır: Atlılar, ağır silahlılar, hafif silahlılar ve denizciler. Eğer ülkenizde at yetiştirmek mümkünse burada oligarşinin devamı daha kolaydır. Çünkü bu topraklarda yaşayan insanların güvenliği atlı birlikleriyle sağlanır. At yetiştiriciliği de sadece büyük toprak sahiplerinin yapabileceği bir şeydir. Ağır silahlı asker çıkarabilen yerlerde de oligarşi var olabilir. Çünkü ağır silahlı asker çıkarmak fakirlerin değil zenginlerin yapabileceği bir şeydir. Ancak demokrasilerde hafif silahlı askerler ve denizciler çıkar. Bu askerler nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturdıkları zaman çıkan bir savaşta oligarşi yanlılarının işi zordur. Engelleyebilmek için komutanlardan yardım almalıdırlar, komutanların ağır ve hafif silahlı askerleri tek bir çatı altında birleştirmeleri gerekir. Çünkü halktan bir hafif silahlı ordusu ordunun kendi arasında bölünmesine neden olur. Ancak yaşlılar ve gençler arasında zaten bir ayrılık olduğu için oligarkların oğulları çocukluktan itibaren hafif silahlı askerler olarak eğitilmeli ve zamanla diğer çocuklardan farklı bir eğitim almalıdırlar.

Halkın yönetimden pay alması üç ayrı şekilde gerçekleşebilir: Daha önceden söylediğimiz gibi bu ya belirli oranda parası olanlara ya da Thebai'de olduğu gibi vasıfsız işler yapmayanlara ya da Massaliyalılar'da olduğu gibi vatandaşlar arasından veya dışından en yetenekli olduklarına inandıklarına verilir. Anayasada yer alan en yüksek görevliler vatandaşlar tarafından ücret almaksızın ve masraflar ceplerinden karşılanacak şekilde üstlenilmelidir. Böylece yönetimden pay alamayanların huzursuzlukları artmayacak, yönetenlerin yöneticilik için ciddi paralar harcadıklarını görerek onlara saygı duyacaklardır. Memurlar göreve seçildikleri zaman çok güzel kurban törenleri ve yine masraflarını kendilerinin karşılayacakları kamu binaları yaptırmaları uygun olur. Böylece halkın

bu türden ziyafetleri ve kamu binalarını gördükçe hali-hazırdaki yönetim şeklinin devam etmesini istemesi söz konusu olur. Yapılanlar memurların cömertliği olarak hatırlanacaktır. Ancak şimdiki oligarşilerde yöneticiler bu türden cömert davranışlar sergilemedikleri gibi tam tersi şekilde davranıyorlar. Amaçları onur değil çıkar elde etmek. İşte bu nedenle bu yönetim şekillerine küçük demokrasiler demek doğrudur. Demokrasi ve oligarşinin nasıl olması gerektiği yönündeki görüşlerimiz bu şekilde.

Sırada yöneticilerin nasıl farklı olmaları gerektiği 1321b konusu var. Memuriyetler neler, kaç tanedir ve her memuriyet hangi konuyu kapsayacaktır? Bu konular daha önceden incelendi, eğer zorunlu görevler yoksa burada devlet diye bir şey olmaz. Daha iyi bir yaşam ve iyi davranmayı sağlayacak memuriyetler yoksa iyi yönetilen bir devlet de olamaz. Daha önceden de söylediğimiz şekilde bir devlet küçükse yönetim de küçük, büyükse yönetim de büyük olacaktır. Bu nedenle hangi işlerin birleştirilebileceğini, hangilerinin birleştirilemeyeceğini incelememiz gerekir.

Pazar yerlerinin denetlenmesi mutlaka var olması gereken bir görevdir. Dürüstçe yapılan alışveriş ve işlerin doğru bir şekilde yürümesi için agoranomosluk görevinin var olması gerekir. Çünkü bir devlette mutlaka var olması gereken şeylerden birisi de ticarettir. İnsanların toplum halinde ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları için bu olmazsa olmaz bir kuraldır. Yine kentteki özel ve kamusal binaların yapılması, bunlara ait işler ve planlamalar da önemlidir. Yolların inşası, binalar, arsaların parsellenmesi konusundaki anlaşmazlıkların giderilmesi ve kent yönetimine dair konularla ilgilenilmesi gerekir. Bu konuda çok sayıda alt başlık vardır. Bir kent kalabalıksa bu başlıkların

1322a

ayrı kişiler tarafından yönetilmesi gerekir. Örneğin surlar, liman, su işleri ve diğer konular. Şehir dışındaki alanlar için de yani tarım ve ormancılar olmak üzere çeşitli görevler bulunmaktadır. Sonuçta karşımıza üç temel görev çıkmakta: Agoranomosluk, astynomosluk ve agronomosluk. Ayrıca devlet adına vergileri toplamaktan sorumlu görevliler de vardır. Bu insanlar paraları saklamak ve dağıtmakla da yükümlüdürler. Kendilerine vergi toplayıcıları ya da mültezimler gibi isimler verilir. Yine yasal belgeler, sözleşmeler ve mahkeme kararlarını saklayan memurlar, mahkemelere yapılan suçlamalar, devam eden davalar da kayıt altına alınmaktadır. Kimi zamanlar bu görev çeşitli kimselere dağıtılırken kimi zamanlar tek bir kişide toplanır. Bu görevlilere hieromnemon, epistatemi, mnemon gibi isimler verilmektedir. Öte yandan yürütme görevleri de bulunmaktadır. Bu hem zor hem de mecburen yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Mahkeme kararlarını uygulamak, cezaları toplamak, gardiyanlık yapmak gibi görevleri bulunmaktadır. Hiç kimse tarafından seilmeyen bir iştir. Bu nedenle insanlar ya bu görevleri iyi bir para karşılığında yapmak ya da kendilerini kısıtlayıcı maddeler olmaksızın yürütmek isterler. Ancak yine de yapılması gerekir. Çünkü mahkemelerde alınacak kararlar uygulanmayacaksa bu kararları almanın bir gereği yoktur. Bir yerde kanunlar olmaksızın yaşamak zordur, aynı şekilde alınan kararlar uygulanmadan yaşamak da bir hayli zordur. Bu nedenle bu işi sadece bir kişiye vermemek, bunun yerine farklı insanlara paylaştırmak gerekir. Yine verilen para cezalarını bildirme işi de çok sayıda kişi tarafından paylaşılmalıdır. Toplama konusundaysa yöneticiler bu paraları çok nadiren toplamalıdır. Yönetimde bulundukları sırada para cezalarını toplama işi başka yöneticiler tarafından yapılmalıdır. Agoranomosların verdiği cezalar astynomoslar tarafından, astynomosların kestiği cezalar

diğer memurlar tarafından toplanabilir. İnsanların para toplayanlara karşı kızgınlığı ne kadar azsa o kadar parayı kolayca öderler. Bu nedenle aynı insanların hem ceza vermeleri hem de parayı toplamaları öfke yaratır. Her şey aynı insanlar tarafından yapılıyorsa bu insanlar herkesin düşmanı olurlar.

On Birler zamanında Atina'da gardiyanlık ve infaz memurluğu işleri aynı memurlar tarafından yürütölmekteydi. Ancak bu işleri birbirinden ayırmak ve farklı insanlar tarafından yapılmasını sağlamak gerekir. Çünkü gardiyanlık konusu da çok önemli bir başlıktır. Öte yandan iyi insanlar bu işi yapmak istemezler, işi kötölere vermek de olmaz. Çünkü kötölerin, bırakın başka insanları kontrol etmelerini, kendilerinin gözetim altında kalmaları gerekir. Bu nedenle gardiyanlık işi sadece bir kişiye ve süresiz olarak verilmemelidir. Askerlik işinde olduğu gibi askerlik yapan erkekler bu işi de yapmalıdırlar. Bu işin sırayla yaptırılma olasılığı da vardır.

Şimdiye kadar sıraladığımız memuriyetler en önemlileridir. Bunların dışında ülkenin savunulmasına yönelik olan görevler sadece savaş zamanına göre planlansalar da en az diğer memuriyetler kadar zor ve daha büyük saygı uyandıran işlerdir. Diğer işlere göre daha büyük tecrübe ve güven gerekir. Hem savaş hem de barış zamanında surların, kale girişlerinin kontrol edilmesi, vatandaşların sayımı ve askerlik konusundaki diğer işlerden sorumlu görevlilerin olması gerekir. Kimi devletlerde bu iş çok sayıda insan tarafından yapılırken kimilerinde sayı çok daha düşüktür, çok küçük devletlerde ise sadece bir kişi bu işle ilgilenir. Bu türden görevlilere strategos ya da polemarchos gibi isimler verilmektedir. Yine atlı, piyade, okçu, denizci askerler varsa buralarda ayrı isimle komu-

1322b

tanlar da bulunmaktadır. Örneğin nauarkhia,¹ hipparkia,² taksiarkhia, küçük rütbeli olarak trierarkhia, lokharhia, phylarkhai gibi. Öte yandan tüm bu memurlar kenti korumakla görevli tek bir grubu oluşturmaktadırlar.

Sırada başka bir konu var: Çok sayıda memur çok önemli paraları denetimleri altında tutmaktadırlar, bundan dolayı bir de hazine olması gerekir. Hazine gelir ve giderlerle ilgilenecek ve bunun dışında başka bir şeyle ilgilenmeyecektir. Memurlara muhasebeci, kontrolör, denetçi gibi isimler verilir. Ayrıca bir de yüksek onay kurumu vardır. Tüm konularda ilk ve son söz bu kuruma aittir. Halk meclisinin olduğu yerlerde meclisi toplantıya çağırma ve başkanlık yapmak görevleri arasındadır. Meclisi toplayan kurum ister istemez yöneten konumunda da olacaktır. Bazen bu kurum konuları daha önceden görüştüğü için probboulos ismini alabilir demokrasilerde bunun karşılığı boule'dir.

Siyasi görevleri söyledik, sırada din işleri var. Rahipler ve din işlerinden sorumlu olanlar kutsal bölgeleri koruma, tapınakların bakımını yapma, kötü durumda olanları tamir etme ve tanrılara tapınmayı gerektiren diğer işlerle ilgilenmelidir. Küçük kentlerde tüm bu işler sadece bir görevli tarafından yapılabilir. Başka bazı yerlerde ise rahiplik dışında kurbanlardan sorumlu memurlar, tapınakları koruyanlar, kutsal hazine sorumluları gibi memurlar da vardır. Yine yasal olarak rahiplerin görevleri dahilinde olmayan kamusal kurban kesme törenlerine başkanlık etme işi de bulunmaktadır. Bu kurban töreni kente dair bir işlem olduğu için kent sunağında yapılır ve devlet kültüne aittir. Bu işlerden sorumlu olan-

1 Donanma komutanlığı.

2 Atlı birliği komutanlığı.

lar arkhon, basileus ya da prytanisler'dir. Bütün bunların bir ülkede olmaları gerekir. Tekrarlayalım: Dinî, savunmayla ilgili, ticari, hazine, kent ve liman ve kent dışı bölgeler, mahkemeler, sözleşmeler, gardiyanlık ve cellatlık, denetçilik, memurların denetlenmesiyle ilgili konuların görüşülmesi ve kararlaştırılması. Bazı kentlerde kültürlü ve iyi yaşamaya çalışma gibi yaklaşımlar olduğundan buralarda başka memuriyetler de vardır. Örneğin kadınların kontrol edilmesi, çocukların kontrolü, yasalara uygun davranmayı sağlamak, gymnasionların yönetimi, spor ve tiyatro yarışmaları ve diğer gösterileri bu grupta sayabiliriz. Bu görevlerin bazıları demokratik değildir. Örneğin kadınların ve çocukların denetlenmesi konusu. Fakir insanların kölesi yoktur, bu nedenle karılarını ve çocuklarını köle gibi kullanırlar. Kimilerinin egemen olan erki vermekte kullandıkları üç yetkiden yasalara uyulmasını sağlamak, alt meclis ve meclisten yasalara uyulmasını sağlayanların yaptıkları iş aristokratik, alt meclis üyeliği oligarşik, meclis üyeliği de demokratiktir. Bütün görevleri kısaca belirtmiş olduk.

1323a

YEDİNCİ KİTAP

En iyi devletin ne olduğunun anlaşılabilmesi için en çok istenen yaşam şeklini belirlemek gerekir. Eğer bu bilinmezse aranılan anayasa da bilinemez. Bir toplum kendi kendine yetiyor, kötü tesadüflerle karşılaşmadığı sürece onları en iyi şekilde yaşayanlar olarak kabul edebiliriz. Bu nedenle öncelikle bu insanlar daha sonra da tüm insanların en iyi yaşam biçiminin ne olduğu konusunda fikir birliğine varmaları ve gerek bireysel gerekse de toplumsal olarak aynı tür bir yaşamı mı yoksa farklı bir yaşam biçimini mi tercih etmemiz gerektiğini saptamalıyız. En iyi yaşam biçimi konusunda epeyce yerde bir şeyler söyledim, şimdi onları tekrarlayacağım. Herkes mutlu yaşam için gereken üç şey olduğunu kabul eder. Bedenimiz, akıl yeteneklerimiz ve diğer şeyler. Bir insan cesur değilse, dürüst değilse, aklını kontrol edemiyorsa, akılsızsa, en ufacık sestten korkuyorsa, yiyip içmek için her şeyi yapıyorsa, en yakınlarına zarar veriyorsa, bir çocuğun ya da delinin aklına sahipse o insanın mutlu olması ihtimali yoktur. İnsanlar bu üç nokta konusunda hem fikir olsalar da yine de bu şeylerin ne kadar önemli oldukları, her birinin ne oranda var olması gerektiği, aşıldığı zaman mutlu olunup olunamayacağı gibi konularda farklı farklı düşünürler. Belirli oranda iyilik, yetenek ya da kişilik olması yeterli olabilir fakat zenginlik, güç, mal mülk ve ün gibi konularda sınır olmasına gerek yok diye düşünürler.

1323b

Böyle düşünenlere verilebilecek iki yanıt bulunmaktadır. Birincisi sadece gözlemde bulunarak belirli konularda yanıt verme şansımız olabilir. İnsanlar erdemi elde etmek için dışsal nedenlere ihtiyaç duymazlar, doğru olan tersidir. Mutluluk haz ya da iyi yaşam olsun her iki durumda da kişiliğiniz ya da aklınıza bağlı olan şeylerin belirleyicisi zenginlikse bu durumda da sadece ölçülü diyebileceğimiz insanların bunu gerçekleştirmeleri daha kolaydır. Tabii ki buradaki kıyaslama ihtiyacı olandan fazla mala sahip olup diğerlerine ihtiyacı olandan daha az sahip olanlardır. İkinci yanıt gözlemlerle değil teorik olarak verilen cevaptır. Nasıl ki bir işe yarayan araçların bir sınırı varsa diğer dışsal nedenlerin de bir sınırı vardır. Bir insan ihtiyacı olandan fazlasına sahip olabilir. Bunun yararı değil belki de zararı olur. Akılla ilgili şeylerde bu geçerli değildir, her iyi özellik gereklidir. Bunlar ne kadar fazlaysa o kadar işe yarar. Bu nedenle bir şeyin bir başka şeyle olan ilişkisinde bir şeyin en iyi durumunun ilişkinin durumuna göre belirlendiğini söylememiz gerekir. Sonuçta akıl, zenginlik ya da bedene göre daha üstündür. Bundan dolayı aklın en iyi durumu diğerlerine göre ister istemez üstün olmak zorundadır. Bu özellikleri aklımız için istememiz gerekir, tüm akıllı insanların bunu istemesi gerekir, tersini istemek yanlış olacaktır.

Bu durumda öncelikle şunu kabul etmek gerekir: İnsanlar maddi ve manevi iyilikten pay aldıkları sürece mutlu olurlar ve bunun için de buna uygun davranışta bulunmaları gerekir. Tanrı başka nedenlerden değil kendi içindeki özelliklerden dolayı mutludur. Yine aynı gerekçeden ötürü iyi şansın mutluluktan başka bir şey olması gerekir. Akıl dışındaki şeyler kader ya da tesadüf sonucu kazanılırlar. Oysa kader ya da tesadüf insanı erdemli ya da dürüst yapmaz. Devlet için de aynı şey geçerlidir. En

iyi davranan kent en mutlu kenttir. İyi eylemleri olmayanların mutlu olmalarına olanak yoktur. Erdem ve zekâ olmaksızın kentin iyi eylemleri olamaz. Bir kent ya da insana cesur, adil, bilge gibi sıfatların yüklenmesi aynı koşulların oluşması sonucunda gerçekleşmektedir.

Konuya giriş yapabilmemiz için bunları söylememiz gerekiyordu. Öte yandan konuyla ilgili her şeyi de burada anlatamayız. Şununla yetinelim: Hem kişiler hem de kentler için en iyi yaşam erdemli davranmayı sağlayacak maddi varlıkla beraber yürüyen yaşamdır. Düşüncelerimize katılmayanlara şu anda yanıt vermek yerine daha sonra sırası gelince onların eleştirilerini yanıtlayacağız.

Sırada bir insanın mutluluğuyla bir kentin mutluluğunun aynı olup olmadığını incelemek var, bu sorunun yanıtı herkes tarafından evet olarak verilmektedir. Eğer kent zenginleşirse insan da mutlu olur, tiranın yaşamını en güzel yaşam olarak görenler o tiranın ele geçirdiği kent sayısı arttıkça daha mutlu yaşadığını düşünürler. Bir insanı erdemli oluşuna göre değerlendiren biri, erdemli kenti mutlu kabul eder. Bu sorunun yanıtı evet olsa da yanıtlanması gereken başka sorular da vardır. Bir kentin vatandaşının yaşamı mı yoksa o kentte bulunan ve siyasal bağı olmayan yabancı bir adamın yaşamını mı örnek almalıyız? Ayrıca siyasete katılmanın herkes için istenen bir şey mi yoksa sadece çoğunluk için mi böyle olduğuna bakabiliriz. Buradan hangi anayasanın daha değerli olduğu ve diğer konuların nasıl düzenlenmesi gerektiği sonuçlarına ulaşırız. İlk soruda kişisel bir seçim söz konusuysen, ikinci soru devletin yönetim şekliyle ilgilidir ve daha büyük önem taşımaktadır. İlk soru tesadüfi olarak karşımıza çıkmıştı, ancak amacımız ikinci soruya yanıt verebilmek. İnsanların mutlu yaşayabildikleri ve iyi bir

1324b

şekilde davranabildikleri anayasa en iyi anayasadır. Öte yandan bir insan tüm bu siyasi konulara dalmak yerine erdemli bir yaşam sürmeyi tercih edebilir. Söz ettiğim şey filozofların yaptığı gibi derin düşüncelerle dolu bir yaşam sürmek. Hem eskiden hem de günümüzde erdem peşinde koşan insanlar bunu ya felsefede ya da siyasette bulmaya çalışmışlardır. Hangi yaşam şeklinin peşinden gitmek gerektiği önemli bir noktadır, eğer bizler doğru hareket eden insanlarsak daha iyinin peşinden gitmemiz gerekir. Bu durum hem insanlar hem de devlet için doğrudur. Kimilerine göre diğer kentlerin mutlak egemenlik kurmaları çok büyük bir adaletsizliktir. Ancak aynı insanlar bir devlet adamı gibi mutlak egemenlik kurmanın adaletsizlik olmadığını söylerler. Bu durumun yöneticinin keyfini kaçırarak şeylerden birisi olduğu düşünülür. Kimilerine göreyse bir devlet adamının yapması gerekenleri yerine getirmesi onun yaşaması gereken tek yaşamdır, erdemli bir davranıştan kaynaklanan erdemler devlet işleriyle ilgilenen insanlara da uygundur. Öte yandan mutlak egemenlik kurmanın tek mutlu yaşam olduğunu öne süren insanlar da bulunmaktadır. Örneğin bazı kentlerin anayasalarında net bir şekilde yasalar ve anayasada o kentin komşusu olan kentleri egemenliği altına alması gerektiği ifade edilmektedir. Belki birçok devlette belirgin şekilde ifade edilmemiş olsa da hepsinin ortak amacı egemenlik kurulmasıdır. Sparta ve Girit'te eğitim ve yasaların amacı orduyu kuvvetlendirmektir. Yunanlılar dışındaki İskitler, Persler, Trakyalılar ve Keltler de, yani kendilerini geliştirebilecek durumda olanlar, orduya büyük değer vermişlerdir. Kimi ülkelerde orduya katılmayı teşvik eden yasalar bulunmaktadır. Örneğin Kartaca'da erkekler kaç sefere katıldılarsa o kadar sayıda bilekliği kollarına takarlar. Makedonya'da bir insan bir düşmanı öldürene kadar boynunda bir yularla gezmek zorundaydı, İskitler'de

zaferden sonra herkesin elinde tuttuğu kaptan içmek için düşman öldürmek gerekliydi. Savaşçı bir toplum olan İberiyalılar da mezarlarına öldürdükleri düşman sayısı kadar demir sopa koyarlar. Diğer halklar arasında da benzer yasalar ve gelenekler bulunmaktadır.

Öte yandan istekli olsunlar ya da olmasınlar, bir devlet adamının tüm enerjisini o halkı nasıl yönetebileceğine vermesinin ne kadar yanlış bir yaklaşım olduğu açıktır. Bir şeyin kendisi bile yasal değilse onu devlet adamlığı ya da yasa yapıcılık içinde değerlendirmek kadar yanlış bir şey olabilir mi? Adalet dışında adil olanın da dışına çıkarak egemenlik kurmak demek hem yasa dışı davranmak hem de adaletli davranmamak anlamına gelmektedir. Başka hiçbir meslek adaletli olmamak uğruna bunları yapmaz. Bir hekim ya da kaptan hastaları ya da yolcuları kendi söylediklerinin doğruluğuna inandırmak adına böyle bir çaba harcamaz. Çok sayıda insan devlet yönetmek ve egemenlik kurmanın aynı şey olduğunu düşünüyor. Kendileri için yararlı ve adil olmadığını düşündükleri şeyi diğer insanlara kolayca yapabilirler. Kendileri için adaletli bir yönetim isterler, ancak diğer insanlar için adaletli olanın ne olduğuna dikkat etmezler. Doğa bazı canlılar üzerinde dilediğimiz gibi egemenlik kurmamızı, bazıları üzerinde ise kurmamızı ister ve canlıları buna göre yaratmıştır. O halde bizlerin de buna uygun davranmamız gerekir. İnsanları yemek için avlamıyor ve kesmiyoruz, bunu sadece çeşitli hayvanlara yapıyoruz. Bir kent sadece kendi iç dinamiklerinin doğru bir şekilde yürümesiyle mutlu olabilir. Kent sadece kendi yasalarını uygulayabilir ve bu durumda düşmanları yenmek ya da savaşa girmek diye bir şey söz konusu olmayacaktır, zaten başlangıçtaki yaklaşım buna uygundur. Buradan şöyle bir sonuca varmaktayız: Savaş amaçlı olarak yapılan şeyler

1325a

sadece savunmaya yönelik oldukları zaman övgüye değer şeylerdir. Bu temel amacımız değildir. Kentin, vatandaşların ya da kabilelerin ve diğer insanların iyi yaşamdan ve mutluluktan pay alarak yaşayabilecekleri bir yaşamı sağlamak iyi bir yasa koyucunun ödevidir. İster istemez her yerde farklı kurallar olacaktır. Eğer yakınlarda komşu halklar varsa bunlara uygun şekilde nasıl davranılması, ülkelerle ilişkilerin nasıl yürütülmesi gerektiği gibi konular meclisin işidir. Bu sorun anayasanın hangi amaçlarla hazırlanması gerektiği yönünde daha sonra konuşacağımız başlıkla daha ilgili, bu nedenle bu konuyu şimdilik burada bırakalım.

1325b

Erdem dolu bir yaşamın en fazla istenen şey olduğunu biliyoruz. Ancak buna ulaşma konusunda insanların görüşleri birbirinden farklı. Sırada bu farklı görüşleri incelemek var. Kimi insanlara göre özgür insanın ve devlet adamının yaşamı uyuşamaz. Özgür insanın yaşamı en fazla istenecek şey olduğuna göre hiçbir devlet işine girmek istemezler. Bazıları ise hiçbir şey yapmamanın iyi bir şey olmadığını düşünürler, onlara göre iyi durumda olmak ve mutluluk aynı şey olduklarına göre devlet işlerine girmek gerekir. Benim görüşüm her ikisinde de doğruluk payı olduğu. Özgür bir insanın yaşamı bir tiranınkinden daha iyidir. Bir köleye köle gibi davranmak ya da bir insana yapması gerekenleri söylemek erdemli bir şey değildir. Ancak her emir verme eylemi de tiranlık değildir, böyle olduğunu zannedenler hata yaparlar. Daha önceden belirttiğimiz şekilde özgür insanlara ve kölelere emir vermek arasında özgürlük ve kölelik kadar büyük fark vardır. Öte yandan bir şey yapmamak yapmaktan daha değerlidir de denilemez. Sonuçta mutlu olmak bir şeyler yapılarak elde edilir ve iyi ve bilge insanlar yaptıklarıyla bu sonuca ulaşmaya çalışırlar. Tabii böyle dediğimizde

mutlak yönetimin en iyisi olduğu da söylenebilir. Çünkü mutlak egemenlik sayesinde soylu eylemlerde bulunabiliriz. Ayrıca egemenliği elinde tutan kişinin bunu bir başka insanla paylaşmaması, aile ya da başka bir nedenden dolayı paylaşmada bulunmak isteyenleri umursamamalı ve kendi elinde bulundurmalıdır. Çünkü en çok istenen en iyi durumdadır ve en iyi durumda olmaktan daha iyi bir şey olamaz. Bunda haklı bir yan olabilir, fakat eylemleri şiddete dayanan insanların bunu en çok isteyecek kişiler olduklarını da kabul etmek gerekir. Öte yandan bu yanlış bir yaklaşımdır, çünkü imkânsızdır. Bir insanın durumu kocanın karısı, babanın çocukları ya da efendinin kölesine göre eylemlerinin iyi olması kadar diğer insanlardan daha iyi eylemlere sahip olamayacaksa bu nasıl doğru olabilir? Bir insan iyilikten vazgeçerse daha sonrasında vazgeçtiği iyiliği yeniden sağlayabilecek herhangi bir davranışta bulunamaz. Eşit seviyedeki insanların paylaşması ve işleri sırayla yapmaları haklı ve adil bir yaklaşımdır. Birbirleriyle eşit olanlara eşitsiz ya da denk davranmamak haksız ve adaletsizdir, çünkü doğaya aykırıdır. Eğer bir insan erdem ve iyi davranma konusunda diğerlerinden üstünse o zaman o insanın sözünü dinlemek doğru olacaktır. Ancak sadece iyi olmak yetmez aynı zamanda hareketlerin de buna uyumlu olması gerekmektedir. Söylediğimiz gibi mutluluk ve iyi davranmak beraber elde ediliyorsa hem devletler hem de kişiler için etkin bir yaşam en iyisidir. Etkin yaşam dediğimiz şey kimilerinin düşündüğü gibi diğer insanlarla ilişkilerimizin ya da eylemin sonuçlarının düşünülmesi halinde bu ismi almaz. Kendisinden başka bir amacı olmayan yani sadece düşünmek için düşünenler de bu durum daha etkindir. Çünkü kendileri ve amaçları aynıdır, ikisinin de iyi davranmaktır ve bu nedenle bu düşünceler eylemdir ve bu nedenle düşünceleriyle bir şey yapanların eylemleri ortaya çıkaranlar oldukları haklı

olarak söylenmektedir. Aynı durumu devletlere uyarlasak yani kimi devletler diğerler devletlerden farklı bir şekilde tamamen bağımsız bir şekilde yaşıyorlarsa onları eylemsiz davranmaya zorlayacak bir şey yoktur. Ayrıca kentin parçaları dediğimiz şeyler kent içinde birbirleriyle ilişkili olan çeşitli gruplardır. Tabii ki aynı durum insanlar için de geçerlidir. Zaten dediğimiz gibi böyle olmasaydı tanrı ve evren zor durumda kalırlardı. Çünkü bunların etkinlikleri dışarıda değil içeridedir. İşte bundan dolayı kişiler için de, devletler için de yaşam aynı şekilde iyi yaşam olmak zorundadır. Bu konuda söyleyeceklerimiz bu kadar, ayrıca diğer anayasalardan da söz ettik. O halde karşımıza başka bir sorun çıkmakta: O şey olmadan iyi bir devlet olamayacağı söylenebilecek şeyler nelerdir? Şimdi her şeyi istediğimiz şekilde planlayabiliriz ancak sınırların dışına taşmamak suretiyle. Örneğin nüfus ve toprak parçası olmazsa olmazlar arasındadır. Dokumacı ya da gemicinin elinde işi için gerekli malzemenin olması gerekir. Malzemesi ne kadar fazlaysa işini güzel bir şekilde yapma olasılığı da o kadar artacaktır. Aynı şekilde devlet adamı ya da yasa yapıcının elinde de yeterli malzemenin olması gerekir.

1326a

Devletin olması için gereken ilk şey insandır. Bunun hem sayısını hem de niteliğini konuşmamız gerekiyor. Yine olmazsa olmaz şeylerden biri de toprak parçasıdır. Onun da genişliğinden ve niteliğinden bahsetmeliyiz. Çok sayıda insan kentin mutlu olabilmesi için büyük olması gerektiğini iddia ederler, bu belki doğrudur ancak onlar kentin büyüklük ya da küçüklüğünü değerlendirebilecek durumda değildirler. Büyüklük sadece kent nüfusunun çok olması değildir aynı zamanda kentin gücüne ve etkinliğine de bakmak gerekir. Her kentin yapabileceği bir şeyler vardır ve buna bakarak o kentin büyüklüğü konu-

sunda karar verebiliriz. Örneğin Hippokrates'den daha iri cüsseli bir adam düşünelim. Hippokrates hekimlik konusunda ondan daha büyüktür. Kentte nüfusun önemli olduğunu belirtmekle beraber her şeyin nüfus olmadığını söylememiz gerekiyor. Ayrıca kentlerde çok sayıda köle ve oraya yerleşmiş yabancı olduğunu da hatırlatmamız gerekmekte. Burada nüfustan kastettiğimiz şey, devletin gerçekten bir parçası olan insanlardır. Bu anlamda kalabalık olmak büyüklüğe işaret eder, ancak savaş zamanı geldiğinde çok sayıda çapulcuyu savaş meydanına gönderme ve az sayıda vatandaşın orada olması halinde büyüklükten söz edemeyiz. Büyüklük ve kalabalık olmak aynı şey değildir. Ayrıca şu ana kadar gördüklerimiz nüfusun kalabalık olması halinde iyi yasalarla yönetmenin zorlaştığı yönündedir, ben de nüfusu sınırlanmamış ve buna rağmen iyi bir şekilde yönetilen bir devlet hatırlıyorum. Dil konusu da buna örnektir. İyi yaşamak demek iyi bir düzen altında olmak demektir ve bunun için de iyi yasalar gerekir. Nüfusun fazla olması düzenliliğe engeldir, bunu sadece evreni düzenleyen tanrı yapabilir, evet gerçekten de evrende büyüklük, düzen ve güzellik bir aradadır. Bu nedenle nüfusu fazla ama sınırlandırılmış bir devlet en iyisidir. Nasıl ki hayvanlar, bitkiler ya da araç gereçler konusunda bir büyüklük söz konusuysa, aynı şekilde kentin toprakları için de bu durum geçerlidir. Tüm bunlar yapması gerekeni yapabilmek için olması gereken den büyük ya da küçük olmamalıdır, eğer böyle olursa var olma nedenleri tamamen yok olur ya da farklılaşır. Örneğin bir karış ya da iki stadion¹ uzunluğundaki gemi gemi değildir. Belirli bir uzunluğa geldiğinde ona gemi deriz, ancak uzun ya da kısa olsun önemli olan denizde ilerlemesidir. Kent için de aynı durum geçerlidir. Kentin

1326b

1 Yaklaşık 177.6 metrelik uzunluk ölçüsü birimi.

nüfusu az ise ihtiyaçlarını karşılayamaz, fazlaysa bu kez ihtiyaçlarını karşılar ancak kent değil sadece bir topluluk olarak bunu yapar. Bir anayasanın böylesine büyüklüğe katlanması zordur? Son derece kalabalık bir ülkenin komutanı kim olacaktır? Stentor² gibi güçlü bir sese sahip değilse kim çığırta olacak? İşte bu nedenle kentin nüfusu geleneklerine uygun bir iyi yaşam sağlayabilecek kadar arttığı zamandan itibaren orada gerçek anlamda bir kent vardır. Nüfus daha da artabilir ve bu durumda da ona kent demeye devam ederiz, ancak bu konuda bir sınır vardır ve nüfus sonsuza kadar artamaz. Nüfusun hangi seviyeye kadar artabileceği konusu çeşitli örnekler incelendiğinde anlaşılabilir. Bir kent kendi eylemlerini, yönetenlerin ve yönetilenlerin eylemleriyle belirler. Yöneticiler olayları yönetir ve kararlar alırlar. Adalet ve diğer memuriyetler konusunda vatandaşlar eğer birbirlerini tanırlar ve o güne kadar neler yaptıklarını bilirlerse ona göre bir seçim yapabilirler. Eğer bu olmuyorsa mahkeme sonuçları da alınan kararlar da yanlış olacaktır, insanların böylesi durumlar da canları istediği şekilde oy vermeleri doğru değildir. Oysa bugün nüfus kalabalık olduğu için söylediğim şeyle karşılaşmaktayız. Yine yabancıların oy kullanma hakkını kolayca elde edebilmeleri de bir sorundur, nüfus kalabalık olduğu zaman bunu fark etmek zorlaşmaktadır. Bu durumda kentin büyüklüğü kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar büyük olmalı, ancak denetim dışı kalacak kadar da küçük olmamalıdır. Nüfus konusundaki sözlerimiz bu şekilde.

1327a Ülkeye baktığımızda da benzer bir durumla karşılaşırız. Herkes hangi toprağı seçeceği sorulduğunda her türlü ekime elverişli alanları seçer. Ülke vatandaşların beden

2 Troyalılar'a karşı savaşan Yunan askerlerinden biri. Homeros onun sesinin elli insan sesi gücünde olduğunu ifade etmekteydi.

gücü harcamaksızın yaşamlarını sürdürebilecekleri ancak lüks yaşamayacakları genişlikte olmalıdır. Arazi yapısı hakkında da savaş konusunda tecrübeli insanların görüşlerine başvurarak ülkenin kolayca işgal edilemeyeceği ama işgal edildiğinde de düşmanın kolayca ülkeden çıkarılabileceği bir yapıya sahip olmasının iyi olacağını belirtmek gerekir. Ayrıca her ülke için nüfusun kolayca kontrol altına alınabilecek durumda olmasında yarar vardır. Eğer ülkenin her yerine hâkim durumdaysanız her yere kolayca askeri yardım gönderebilirsiniz. Kentin bulunacağı yer konusuna gelelim. Eğer bu konuyu belirlemek elimizdeyse kara ve deniz ulaşımına uygun yerde olmasını isteriz. Bu sayede üç avantaj elde edilir. Birincisi askeri açıdan avantajlı konum, ikincisi kente gelen malların kolayca bir yerde toplanmaları, üçüncüsü de ahşaptan ve topraktan elde edilen malzemeye kolayca erişim sağlanması.

Ülkenin deniz kıyısı olmasının iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey mi olduğu hep tartışılmalıdır. Yine kimi insanlar kente farklı koşullarda yetişmiş yabancıları almanın ve kenti kalabalıklaştırmanın zararlı olduğuna inanırlar. Onların görüşlerine göre deniz kıyısında olmak ülkeye daha fazla tüccar gelmesini ve bu durumun gerçekleşmesini sağlar. Ancak bunlar olmazsa bir kentin deniz kıyısında olmasının ekonomi ve savunma açısından yararlı olduğu besbellidir. Kenti koruyacak kişinin düşmana karşı hem denizden hem de karadan yararlanması daha iyidir. Ayrıca her ikisini de kullanamıyorsa birinden bile yararlanacak durumda olması işini kolaylaştırır. Ekonomi konusuna gelirsek, insanlar ihtiyaç fazlalarını satarlar, ihtiyaçları olan şeyleriye satın alırlar. Bir kent ticaretle geçiniyorsa zaten oradaki insanların sırf kendileri için böyle yapmaları gerekir. Bazı kentler ise kendisine para getirebilecek durumdaki herkese kentin kapılarını açarlar.

Ancak bu şekilde para kazanmayı uygun görmeyen bir kentte bu yaklaşımın yasak olması gerekir. Bazı kentlerde ise tersaneler ve limanlar bulunmaktadır. Bunlar kentten çok uzak sayılmazlar ancak kentle tamamen birleşmemişlerdir de. Surlarla ya da farklı şekillerde korunabilecek şekilde kurulmuşlardır. Eğer işler yolunda giderse kentin bunlardan yararlanacağı kesindir, yolunda gitmezse bu kez de oralara kimlerin girebileceklerini belirleyerek savunmak daha kolaydır. Yine belirli oranda bir donanma gücü olmasında yarar vardır. Bir ülkenin etrafına ne kadar güçlü olduğunu göstermesi ve aynı zamanda ara ara komşularına yardıma gidebilmesi için kara birliklerinin yanında donanmasının da olması gerektiği açıktır. Donanmanın büyüklüğü ve kaç gemiden oluşacağı gibi meseleler devletin durumu ve halkın nasıl bir yaşam sürmesinin istendiği konularıyla birlikte düşünülmelidir. Eğer bir devlet etkili olacak durumdaysa kara birliklerinin yanı sıra güçlü bir donanmaya da sahip olmalıdır. Fazla sayıda gemici olması için nüfusun kalabalıklaşması gerekir ama bu durum beraberinde vatandaş sayısının artışı getirmek zorunda değildir. Bu gemicileri askerler gibi düşünerek onlara devlette yer vermeye gerek yoktur. Gemilerdeki askerler piyade askerleridir ve özgürdürler. Ancak tayfalara göre üstünlükleri ve öncelikleri bulunmaktadır. Öte yandan kürekçilerin devletten olmalarına gerek yoktur. Bu gibi insanları kentin yakınlarında yaşayanlar ya da çiftçiler arasından bulabilirsiniz. Bugün de buna benzer örnekler vardır. Örneğin Herakleia çok da büyük bir kent olmamasına karşın çok sayıda otuz kürekli gemi tayfasına sahiptir. Şimdi ülke, liman, kent, deniz ve donanma birlikleri konularını tamamladığımıza göre vatandaş ve nüfus konularına geçelim.

1327b

Daha önce vatandaş sayısının sınırlandırılması gerektiğinden söz etmiştik. Şimdi onların ne tür doğal nitelik-

leri olması gerektiği konusuna geçelim. Bu soruya yanıt verebilmek için öncelikle Yunan halklarına ve dünyanın diğer yerlerindeki ırklara bakmak gerekir. Soğuk ülkelerde yaşayanlar ve Avrupa'dakiler cesur ve isteklidirler, ancak yetenek ve akılları eksiktir, bu nedenle çoğu zaman bağımsız olmalarına karşın devlet kurmak ve diğerlerini yönetmek konusunda yetersizdirler. Asyalılarda ise yetenek ve akıl vardır ancak cesur değildirler ve isteksizdirler. Bu nedenle de her zaman köle olarak kalırlar. Yunanlılar coğrafi bakımdan bu ikisinin arasında durdukları için her ikisinden de pay almışlardır. Bu sayede hem en iyi devlet kurumlarına sahip olup hem de tek bir anayasa altında bir devlet haline gelirse diğer ülkeleri yönetebilecek duruma ulaşır. Öte yandan biraz önce söylediğimize benzer farkların Yunanlılar arasında da olduğunu görmekteyiz. Kimi insanlar bir konuda yeteneklidir, kimileri ise hem akıllı hem de cesurdur. Söylediğimiz şekilde insanların yasa yapıcı tarafından yüksek bir düzeye getirilmeleri için her ikisine de sahip olmaları gerekmektedir. Kimilerine göre devlet yöneticileri tanıdık birini gördüklerinde dostluk, yabancı birini gördüklerinde düşmanlık duymalıdır. Dostluk dediğimiz şey ruhumuzdaki sevmeye gücünden kaynaklanır. Ayrıca dostumuz olan insanların bize zarar vermelerinden düşmanlarımızın ya da tanımadıklarımızın zarar vermesinden daha çok rahatsız oluruz. Bu nedenle Arkhilokhos'un³ dostlarından şikâyetçi olduğu, fakat kendisinin söylediği şu sözler çok doğrudur: "Her zaman dostların için kendine zarar veriyorsun!" Emretme gücünün ve özgürlüğün kaynağı her zaman ön plana çıkan, asla eksilmeyen bu yaklaşımdan kaynaklanır. Ancak bana kalırsa devleti yönetenlerin yabancılara karşı sert davranmaları gerektiğini ifade eden bu sözler yanlış-

1328a

3 Yaklaşık MÖ 680-645 yılları arasında yaşamış Yunanlı şair, şiirlerinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

tır. Hiçbir insana yönelik bu şekilde davranmaya gerek yoktur. Eğer kötülük yapan biri yoksa onun dışındakilere kaba davranmak herhangi bir soyluluk içermez. Ancak daha önce de söylediğimiz şekilde bize haksızlık yaptığını düşündüğümüz dostlarımıza karşı olan kırgınlığımız bu şekildedir. Bunu anlamak kolaydır, çünkü insanlar kendilerine iyilik yapılmasını bekledikleri bir durumda o iyiliği görmeyip, elde etmeyi umdukları yararı elde edemeyince kırgınlık hissederler. Bu nedenle şu sözler söylenmiştir: “Kardeşlerin kavgası korkunçtur!”, “Fazla sevgi fazla nefreti doğurur!”

Vatandaşların nüfusu ve türleri hakkında söylememiz gerekenler bunlar. Aynı şekilde ülkenin büyüklüğü ve şekli konusunda konuşacaklarımızı da konuştuk. Daha fazla bir şey söylemeye gerek yok, çünkü teorik tartışmalarda konuyu incelerken ayrıntılara girmemiz gereksizdir.

Doğadaki herhangi bir şeye bakarken kendileri olmadan bütünün oluşmasının imkânsız olduğu şeylere parça adını vermeyiz, aynı şekilde kentin var olması için gereken koşulları da parçalar olarak nitelendirmememiz gerekir. Yine tek bir türden oluşan bir topluluk türünü de aynı şekilde değerlendirmemiz gerekir. Herkes ne oranda katılırsa katılsın sonuç olarak katıldığı topluluk, topluluk ismini hak eder, yani o topluluk bir bütündür. Belirli miktarda yiyecek, toprak ya da benzer şeyler zorunlu şeylerdir. Ancak bunlar topluma kendine özgü karakterini sağlayan şeyler değildir. Bir şey araç, diğer şey amaç ise aralarındaki ilişki birinin etken diğerinin üzerinde etki edilen şey olmasından ibarettir. Örneğin bir grup aracı, yapılan iş ve yapan kişileri düşünelim. Bir ev ve o evi yapanlar arasındaki işbirliği şu şekildedir: Evi yapanların araçları ustaca kullanmaları bir araçtır, aynı şekilde bir

devletin mülkiyeti olması gerekir, bu mülkiyet içindeki insanlar vardır, ancak bu mülkiyet devletin parçası değildir. Kent ve devlet derken en iyi yaşam biçimine ulaşmak için benzer bir yaklaşım sergileyen insan grubundan söz edilir. En iyi şey mutluluktur, bunun için tüm iyiliklerin mümkün olduğunca yapılabilmesi gereklidir. İnsanlar yaşamlarında mutluluktan bazen çok, bazen az pay alırlar, bazense hiç pay alamazlar. Bu nedenle de birbirlerinden çok farklı kentler ve anayasalar bulunmaktadır. Farklı insan grupları farklı şekillerde mutlu olmaya çalışırlar ve bunun için de farklı araçlar vardır, bu nedenle onların yaşamları ve anayasalarındaki farklılıklar garipsenmemelidir. 1328b

Devlette var olması gereken şeyleri sıralayalım. Buna zorunlu olan parçalar da dahildir. Bu nedenle gerekli şeyleri sıralayalım, böylece yanıtımıza ulaşabiliriz: Yiyecekler, zanaatlar ve kullandıkları araçlar, silahlar. Silahlar da zorunludur, çünkü vatandaşların silahlarının olması gerekir. Bu sayede hem içeriden hem de dışarıdan gelebilecek bir saldırıya karşı önlem alınmış olur. Para da hem savaş hem de diğer durumlar için gereklidir. Belki de ilk sırada değerlendirilebilecek olan din ve her şeyden daha önemlisi hem izlenecek siyaset hem de haklı ve haksız ayırt etmede kullanılacak olan karar alma yöntemi. Var olması gereken şeyler bunlardır, her devlet bunları ister. Daha önceden söylediğimiz gibi bir devlet öylesine bir araya getirilmiş insanlar topluluğu değildir, kendi kendine yetmeyi amaçlayan insan topluluğudur. Sıraladığımız altı şeyden birisi bile eksik olsa kendi kendine yeterlilik söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle kent kurulurken tüm bunlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Yiyecek için çok sayıda çiftçi, zanaatkârlar, askerler, rahipler, zenginler ve adaleti dağıtacak olan hâkimler.

Sınıflandırma konusunda söz ettiğimize göre sırada vatandaşların tüm işleri belirli oranda yapmaları mı gerektiği yoksa herkesin kendi yeteneğine göre çiftçi, zanaatkâr, yargıç gibi farklı meslekleri mi yürütmesinin doğru olacağını incelemek var. İkinci söylediğimiz olanaksız bir şey değildir. Belki de bazı işler belirli insanlara verilirken bazı işler herkes tarafından yürütülebilir. Anayasalara göre bu durum farklılık göstermektedir. Daha önceden de belirttiğimiz şekilde her şey eşit olarak paylaşılabileceği gibi bazı şeyler belirli insanlar tarafından da paylaşılabilir. Anayasalar arasında böyle bir fark vardır. Demokraside her şey paylaşılırken oligarşide böyle olmaz.

Şu an en iyi, yani kentin en mutlu olacağı anayasayı bulmaya çalışıyoruz. Mutluluğun erdem olmaksızın var olamayacağını daha önceden söylemiştik. Bu nedenle en iyi anayasaya sahip olan devlette bir şeye göre adil olanlar değil mutlak adil olanların çiftçi ya da zanaatkâr gibi yaşamamaları gerekmektedir. Bunun aksine yapılacak bir davranış hem soylu değildir hem de erdemli sayılmaz. Vatandaşlar çiftçi gibi yaşamamalıdır, erdemlerini artıracak kadar rahat ve vatandaşların yapmaları gereken şeyleri yapmaları için de zamanlarının olması gerekir. Devlet temelde izlenecek siyaset ve adalet konularında karar almalıdır. Eğer tüm bu meseleleri aynı insanlara mı bırakmalıyız yoksa farklı farklı insanlara mı şeklinde bir soru sorulursa yanıtımız kısmen evet kısmen hayır olacaktır. Eğer yapılacakların bir kısmı akıl, bir kısmı güç gerektiriyorsa ve ancak bu şekilde en iyisi yapılmış olaksa farklı farklı insanlara verilmelidir. Öte yandan diğer insanlara zorla kabul ettirebilecek kadar güce sahip olanların diğer insanların yönetimine boyun eğmelerinin garantisi olmadığını söylersek, bu durumda aynı insanlara verilmelidir sonucuna ulaşırız. Elleri silah olan ve

bunu kullanan insanlar aynı zamanda anayasanın devamı konusunda karar veren insanlardır. Sonuç olarak sivil ve askeri işler aynı sınıfa verilmelidir, ancak bu ikisi aynı anda aynı insanlara verilmemelidir. Doğayı gözlemimizde yarar var. Yaşlılar tecrübeli, gençler güçlüdür. Bu nedenle işlerin bu mantığa göre dağıtılmasında yarar vardır, ayrıca bu adildir de. Bu sınıf mülkiyete sahip olmalıdır, vatandaşların geçim sıkıntısı yaşamamaları gerekir. Aşağı sınıfların ya da erdemden nasibini almayanların devlette bir payı olmamalıdır. Daha önce bundan söz etmiştik, mutluluğun erdemle bir arada olacağını söylemiştik. Bir kent mutlu olacaksa vatandaşlarının erdemiyle mutlu olabilir. Vatandaşlar mülkiyete sahip olmalıdır, çiftçiler, işçiler, köleler ve civarda oturanlarsa barbarlardır.

Şu ana kadar söylediklerimiz dışında eksik kalan tek sınıf rahipler. Onlarla ilgili şüphemiz yok. Çiftçiler ya da tüccarlar rahip olamazlar, çünkü tanrılara vatandaşların tapması daha uygun olacaktır. Daha önce vatandaşların görevlerini sivil ve askeri görevler olarak ikiye ayırmıştık. Uzun yıllar boyunca devlete hizmet edenlerin de aynı şekilde belirli bir yaştan sonra emekli olup rahip olmaları uygundur. Bu durumda rahiplerin bu sınıftan seçilmeleri uygun olacaktır. Şimdiye dek devletin sahip olması gereken temel şeyleri ve parçaları sıraladık. Çiftçiler, zanaatkârlar ve işçiler olmalıdır, ancak devletin parçaları dediğimiz şey askerlikle ya da karar almayla ilgili işlerdir. Bunlar da her zaman ya da dönüşümlü olarak yapılabilirler.

1329b

Toplumu sınıflara ayırmak, savaşçılar ve çiftçileri farklı sınıflarda değerlendirmek yeni bir şey değil, siyaset bilimiyle ilgilenenler uzun zamandan beri bu durumdan haberdarlar. Mısır ve Girit'te buna benzer bir yaklaşım

var. Mısır yasalarının Sesostris,⁴ Girit yasalarının Minos tarafından yapıldığı söylenir. Ortak sofrâ âdetinin çok eskilere dayandığı açık, buna Girit'te Minos zamanında başlanmış, İtalya'da daha da eskiden. Tarihçilerin dediklerine bakılırsa Oinotria halkı kendi isimlerini İtalyan'a çevirmiş. Avrupa'da Skylla Körfezi ile Lametikos Körfezi arasında çizilen çizginin güneyinde kalan topraklara İtalya denilmiş. İki körfez arasında yarım günlük yol bulunmaktadır. Italos adında bir adam Oinotria halkını çobanlıktan çiftçiliğe geçirmiş ve çok sayıda yeni yasa yapmış, bunlar arasında ortak sofrayla ilgili olan yasa da varmış. Bugünküler de önceden var olan yasaları uygulamaya devam etmektedirler. Eskiden İtalya'da, Tyrrhen Denizi tarafında Opikos adında bir halk yaşırdı. Bugün bunlara Ausones denir. Iapygioslar ve İonia Denizi tarafında Siritis topraklarında Oinotria kökenli Khonesliler yaşamaktaydı. Evet ortak sofrâ konusu burada, sınıf ayrımı da Mısır'da Sesostris zamanında başlamıştır. Bu olaylar Giritliler'den çok daha öncesine rastlamaktadır.

Çok sayıda geleneğin yıllar boyunca keşfedilip, unutulduklarını ve yeniden keşfedildiklerini düşünebiliriz. Bazı şeyler olmadan yapamayız, mecbur kalmak da keşfetmemizi sağlar. Ayrıca keşfedildikleri zaman bize büyük rahat ve bolluk sağlarlar. Bu nedenle benzer süreçlerin toplumsal ve siyasal oluşumlarda olduğunu da düşünmeliyiz. Mısır tarihi sözlerimizin doğruluğunu bize ispatlıyor. Mısırlıların en eski halk oldukları söylenir, onların çok uzun zamandan bu yana yasaları ve devletleri bulunmaktaydı. Bu nedenle bizlerin daha önceden bulunmuş olan şeyleri aynen uygulamamız, bulunmamış olanları ise bulmamız gerekir.

4 Mısır'ın efsanevi kralı, yaklaşık MÖ 1908-1875 yılları arasında hüküm sürdüğü düşünülmektedir.

Daha önce toprağın silahlılar ve tam vatandaşlara ait olması gerektiğini ve toprağı işleyenlerin ve toprak sahiplerinin neden farklı insanlar olması gerektiğini söylemiş-tik. Ayrıca bunun için gerekli ülke yapısı ve sınırlarından da bahsettik. Şimdi öncelikle toprağı işleyecek olan kişilerin kimler olması gerektiğinden konuşalım. Tüm toprağın ortak mülkiyette olması görüşüne katılmıyoruz, ancak topraktan alınan üründe bir düzenleme yapılması ve hiç kimsenin bu üründen mahrum kalmaması gerektiğini söyleyebiliriz. Yine iyi düzenlenen bir devlette ortak sofraya güzel bir âdettir, bizce de bu gereklidir, ancak bunun nedenlerinden daha sonra bahsedeceğiz. Öte yandan ortak sofranın olduğu yerde bir insanın hem bu sofraya katkıda bulunup hem de kendi evinin geçimini sağlaması zor olsa da yine de bu yapılmalıdır. Yine tanrıların tapınaklarına ait masraflar da vatandaşların tamamı tarafından karşılanmalıdır. İşte bu yüzden toprağı bireysel ve kamusal olarak ikiye ayırmak gerekir. Bu topraklar da kendi içinde ikiye ayrılmalıdır. Kamu toprağının bir kısmı ortak sofralar, diğer kısmı ise tanrılar için ayrılacaktır. Bireysel toprakların bir kısmı sınıra yakın diğer kısmı kente yakın yerde olmalı ve her vatandaş iki kısımda da toprak sahibi olmalıdır. Böylece hem adil ve eşit bir durum yaratılmış olur hem de bir savaş çıkması halinde herkesin birlik içinde olmasını sağlar. Eğer böyle bir şey yapılmazsa sınırda çıkacak bazı savaşlar birilerini çok ilgilendirirken diğerleri bunu fazla umursamazlar. Kimileri bu savaşları çok kolay zannederken, kimileri bu savaşlardan kaçıp onurlarını bile hiçe sayarlar. İşte bu nedenle bazı yerlerde, komşularla savaş yapılacağı zaman sınırlarda yaşayanların görüşlerini dürüst bir şekilde açıklamayacakları düşüncesiyle onların görüşlerine başvurulmaz. Bu nedenle toprakların bölünmesi çok önemlidir. Toprağı işleyecek olanların mümkün oldu-

ğunca köleler olmasında yarar vardır. Hepsi aynı halktan olmamalı, cesur olmamalıdır. Böylece isyan etmezler ve işlerini iyi yaparlar. Belki de kölelerin yerine kente yakın yerlerde bulunan işçiler de çalışabilirler, ancak bu yabancıların da köleler gibi olmaları gerekmektedir. Bu insanları özel topraklarda ya da kamu topraklarında çalışanlar olarak ikiye ayırmak gerekir. Öte yandan kölelerin toprakta çalışmalarının ve her kölenin günün birinde özgür olacağına inandırılmasının neden gerekli bir şey olduğunu daha sonra anlatacağım.

1330b

Daha önce bir kentin deniz ve iç kısımlara kolayca ulaşılabilir bir yerde ve ülkenin her yerinden bunun kolayca yapılabilir durumda olması gerektiğinden söz etmiştik. Kent bir yamaçta kurulmalıdır. Bu önemlidir ancak şu dört kural da önemlidir: İlki ve en önemlisi kentin bulunduğu yerin insan sağlığına uygunluğu. Doğuya bakan, güneydoğudan rüzgâr alan bir yamaca kurulu kent en güzeldir, hem havası güzeldir hem de kuzey yamacına kurulmuş bir kentten daha iyidir. Ayrıca kentin bulunduğu yer askeri ve sivil işlere uygun olmalıdır. Gerektiği zaman savunma amaçlı bir çıkış hareketinin yapılmasına uygun olmalı, ancak saldırıda bulunanların kentin yakınına zorlukla gelebilecekleri ve kenti kuşatabilecekleri bir yerde olmalıdır. Suyun ve kaynak suyunun fazla olması ve savaş sırasında kontrol edilebilecek durumda olması yararlıdır. Eğer kontrol altına alınması zorsa bu durumda yağmur suyunu biriktirmenin bir çaresi bulunmalıdır, böylece askerler uzağa gitmeden su ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Halkın sağlığı da çok önemlidir. Bunun için kentin iyi bir yerde kurulması, doğru yöne bakması ve aynı zamanda orada temiz su bulunması gerekir. Kentin bulunduğu yer ve su konusunu sürekli ifade etmemin nedeni hava ve suyun en çok kullandığımız şeyler olma-

rı ve sağlığınıza birebir etki etmeleridir. Halkın sağlığının gerçekten istendiği bir ülkede içecek ve kullanılacak su mutlaka ayrılmalıdır. Tabii ki bunun için çok sayıda su kaynağı olmalı ve hepsi de içilebilecek durumda olmalıdır. Kentin korumak için uygun yer anlayışı kentten kente farklılık gösterebilir. Akropolisin olduğu yer oligarşi ve monarşiler için, düz ovalar demokrasi için uygundur. Aristokrasi için uygun bir yer yoktur, sadece çeşitli korumaklardan oluşan bir yer ister. Hippodamos'un⁵ evlerin nerede bulunması gerektiğini ifade ettiği uygulama avantajlı ve düzenlidir. Hem bu görüntü daha hoştur, sadece bir nokta dışında her yerde avantajlıdır. Eski düzensiz yöntem sadece koruma bakımından daha avantajlıdır, çünkü bu şekilde olduğu zaman saldırganların saldırmaları ve yabancı ücretli askerlerin gitmeleri daha kolay olmaktaydı. Bu nedenle yapılabilmesi mümkün olan iki yöntemin birden uygulanması yoluna gidilmelidir. Evler sırayla değil, sanki üzüm kütükleri dikilir gibi beşerli gruplar halinde yapılmalıdır. Ayrıca tüm kent bu düzene göre kurulmamalıdır. Böylece hem koruma konusu halledilecek hem de estetik kaygılar giderilecektir. Kimileri cesur bir halka sahip olan kentlerin surlara ihtiyacı olmadığını söyler, bu düşünce eski bir düşüncedir ve doğru değildir. Surlu olmayan kentlerin ne durumda olduklarını görüyorsunuz. Tabii ki surların arkasında size denk ya da sizden biraz üstün bir düşmana karşı koruma elde etmek pek de onurlu sayılmaz. Ancak bazen çok daha kalabalık bir grup tarafından saldırıya uğrarsınız ve bu durumda soylu halkınız onlara karşı çıkamayabilir. Buna benzer durumlarla karşılaşmaktayız. O halde kenti kurtarmak, saldırgan zalimlerin istilasına karşı koymak konusunda surlar tarafından sağlanabilecek en iyi korumanın, aynı zamanda en

1331a

5 MÖ 498-408 yılları arasında yaşamış olan kent planlamacısı, fizikçi ve düşünür.

iyi askeri yöntem olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Söylediğimiz şey kuşatmalar sırasında kullanılan saldırı araçları olan mancınıkların geliştirilmesiyle doğruluğu iyice ispatlanır hale gelmiştir. Şehrin suru olmaması demek oraya kolayca saldırılmasına izin vermek demektir. Sanki evde yaşayanlar korkaklık etmesinler diye etrafına duvar örmemek gibi bir şeydir. Yine şuna da dikkat etmek gerekir: Bir kente surlar örmek demek o kentin tahkim edilmiş ya da tahkim edilmemiş bir kent olduğuna karar verebilmek demektir. Oysa sur yoksa böyle bir seçim de yok demektir. Bu nedenle sadece surların örülmesi değil aynı zamanda günümüze uygun çağdaş savunma de donatılmaları gerekir. Nasıl ki saldıranlar sürekli farklı yöntemler deniyorlarsa, savunmadakiler de aynı şekilde kendilerini geliştirerek savunma yolları aramalıdırlar. Çünkü bir düşman çok iyi savunmayla karşılaşacağını bildiği bir yere saldırmaz. Daha önce vatan- daşların çeşitli noktalarda yemek yemeleri gerektiğinden ve surların arasına belirli aralıklarla nöbetçiler konulması gerektiğinden söz etmiştik. Bu nedenle yemek yeme yerleriyle, nöbet noktaları arasındaki mesafenin yakın olması gerekir. Tanrılar için ayrılmış yerler, yöneticiler ve yemek yeme yerleri ortak bir noktada olmalıdır. Böylece kutsal yasaya uygun şekilde Pythia'nın sözleriyle kutsal yer başka yer de olabilir. Bunun için uygun bir yöne bakan, komşularına göre kolayca savunulan bir yer isteklerimizi karşılayacaktır. Buranın altındaki yer Thesselia'daki agora gibi bir yer yapılması için uygundur. Burada ticaret yapılamaz, izin verilmediği sürece alt sınıflardan ya da diğer kısımlardan hiç kimse buraya giremez. Eğer yaşlıların spor alanları burada olursa yerin önemi artar. Çünkü spor alanları yaşlara göre ayrılmalıdır. Gençler ve yaşlılar farklı yerlerde olmalıdır, yöneticiler ve yaşlılar bir araya gelmelidirler ama aynı zamanda gençler yaşlılar da bir araya

gelmelidirler. Ancak bu sayede üst sınıflardan insanlar gençleri denetleyerek onların kendi davranışlarını taklit etmelerini sağlarlar. Ticaret sahası, limandan ve kentten gelecek insanlar için tamamen farklı bir yerde olmalıdır. Devlet yönetimi ülke işleri ve din işlerinden oluşmaktadır. Bu nedenle rahiplerin yemek yeme yerleri kutsal alanlara yakın olmalıdır. Yine davalar, davalara çağırma, sözleşmeler, pazar yerlerinin denetlenmesi gibi konularla ilgili görev yapacak olanların çalışma yerleri agora ve toplantı yerlerine yakın olmalıdır. Elbette ki ticaret yapılacağı zamanlar tüccarlar her yeri kapatacaklar, boş zamanlarda ise söylediğimiz şeyler yapılabilecektir. Kent dışı bölgelerde de benzer bir yapılanmaya gidilmelidir, oralarda da ormancılar, tarlalardan sorumlu olanlar için yemek yeme yerleri ve işlerini yürütecekleri yerler yakın olmalıdır, buralarda bulunacak tanrı ve kahramanların sunakları da onların ülkenin her yerinde olması anlamına gelecektir. Şimdilik bu ayrıntıları sıralamak gerekli değil. Olması gereken şeyleri düşünmek kolaydır, ancak bunları hayata geçirmek farklı bir şeydir. Söylediklerimiz istediklerimize işaret ediyor, ancak yine de belirleyici olan kaderdir. Bu nedenle bu konuyu bırakıp yeniden anayasaya dönelim.

1331b

Şimdi de anayasayı konuşmak ve mutlu ve iyi yönetilen bir kentte nasıl insanlar olması gerektiğine bakmalıyız. Tüm insanların iyiliğinde rol oynayan iki nokta vardır. Birincisi eylemin amacını bilmek, ikincisi amaca yönelik eylemleri bulabilmektir. Bu iki şey birbiriyle uyumlu olabileceği gibi olmayabilir de. Bazen amaçlar doğru bir şekilde belirlense de insanlar bu amaçlara ulaşamaz. Bazen de amaç için her şey yapılır ama amaç iyi seçilmemiştir. Kimi zaman da her ikisinde birden başarısız olunur. Hekimler de bazen hasta için neyin daha sağlıklı olduğunu belirler ve sonra da buna uygun ilaçlar verirler.

1332a

Evet bir konuda bilgimiz var ve o konuda bir amaca ulaşmak istiyorsak orada hem amacın hem de amaca giden yolların doğru olması gereklidir. Kısacası tüm insanlar iyi ve mutlu bir yaşam amaçlarlar ancak insanların bir kısmı bunu başarabilir bir kısmı başaramaz. Kader ya da doğal yetenek bu konuda belirleyici olabilir. Aslında her ikisinin de etkisi vardır, iyi yaşayabilmek için belirli bir servete gerek vardır, doğal yetenek var olduğu zaman kaderin az, doğal yetenek az olduğu zaman kaderin çok yardımcı olması gerekir. Kimi insanlar iyi olanakları olmadığı için mutluluğun peşinden gidememişlerdir. Öte yandan amacımız en iyi anayasayı bulmak ve bunun için de bir kente yakışan en iyi anayasayı arıyoruz. Yine bir kentin mutlu olma ihtimali yüksekse onun en iyi şekilde planlanmış kent olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktayı asla aklımızdan çıkarmamalıyız. *Ahlak*'ta söylediğimiz şeyi burada da tekrarlayalım. Mutluluk denilen şey tüm gücümüzün ve iyiliğimizin kullanılmasından doğan etkinliktir. Burada herhangi bir şart yoktur, o mutlak olarak kullanılmak zorundadır. Mutlak dediğimiz de ahlaklı ve soylu eylemlerdir. Adalet konusuna bakalım, bu noktada bir zarar verildiyse karşılığında yapılan şey adil olmalıdır ve bu da adalet erdeminden kaynaklanır. Ancak bunlar zorunluluktur ve içlerindeki iyilik de buradadır. Öte yandan onur ve mutluluğa yönelik eylemler soylu eylemler olmak zorundadır. Diğerlerinde sadece kötülüğün ortadan kaldırılmasına yönelik çaba harcanırken, burada iyiliğin ortaya çıkartılmasına yönelik bir çaba bulunmaktadır. İyi bir insan hastalık, fakirlik, diğer şanssızlıklara karşı soylu bir şekilde karşı duracaktır, fakat mutlu olmak için bunların tersini elde etmeli. Bu nedenle insanlar mutluluğun içimizden değil de dışarıdan kaynaklanan nedenlere bağlı olduğunu zannederler. Fakat böylesi bir durum usta bir lir çalgıcısından çok liri övmemize benzer. Bundan dolayı

bazı şeyler yasa yapıcı tarafından verilirken bazılarının da kentin kuruluşundan itibaren orada bulunması gerekir. Bir kent her açıdan şanslı olmalıdır yani şansa elde edilebilecek her şeyi almalıdır. Ancak kentin iyi olması sadece şansa bağlı değildir, iyi olmak için planlama ve ona göre hareket etmek zorunludur. Yine kentin iyi olması demek aynı anayasa altındaki tüm vatandaşların iyi olması demektir. Bu noktada karşılaştığımız sorun şudur: İyi insan nasıl olur? Herkesin iyi olma ihtimali de vardır ve bu daha iyi bir şeydir. Çünkü herkes bütün insanları kapsar. İnsanların iyi ve erdemli olmalarının üç nedeni bulunmaktadır. Doğa, alışkanlık ve eğitim ile akıl. Doğa ile başlayalım: Bir insanın erkek olarak doğması gerekir, kadın olmaz, onda erkek bedeni ve akli olmalıdır. Ancak bu tek başına yeterli olmayabilir, alışkanlık ve eğitim bu noktada farklı bir yere gelinmesini sağlar. İkili olasılık da bazı durumlarda söz konusu olabilir. Çünkü sonradan öğrenilen şeyler de durumu iyiye ya da kötüye götürebilir. Canlıların çoğu doğaya uygun bir yaşam sürerler, bir kısmı da alışkanlıklara göre yaşar. İnsan ise akla göre yaşar, çünkü akıl sadece insanda vardır. İyi bir insan olmak için bu üç şeyin uyumlu olması gerekir. Eğer akıl doğru buluyorsa, o zaman insanın doğaya ve alışkanlıklara aykırı davranmasını sağlar. Daha önce doğanın insanların bir yasa yapıcının hükümleri altında ne kadar kolayca değiştirebileceğini anlatmıştık. Evet işte bunun dışındakiler eğitimle elde edilir, insanlar bazen eğitim yoluyla bazen ise dinleyerek öğrenirler.

Bir devlet yönetilenler ve yönetilenlerden oluşmaktadır. Bu durumda yönetilenler ve yönetenlerin aynı kişiler olup olmaması gerektiğini, bu kişilerin hayatları boyunca aynı konumda kalıp kalmayacaklarını incelememiz gerekiyor. Yanıtımız bize insanlara verilecek eğitimin niteliğinin de nasıl olması gerektiğini gösterecek. Eğer toplumda-

1332b

ki bazı insanlar, kahramanlar ya da tanrıların insanlardan üstün oluşu gibi diğerlerinden üstün olsaydılar, bedensel, zihinsel ve ruhsal bakımdan diğerlerinden bu denli üstün olsalardı, yani kendilerinin yönetici olmaları diğerlerinin yönetilen olmaları zorunlu olsaydı; işte o zaman sürekli aynı insanların yönetmeleri ve her zaman aynı insanların yönetilmeleri doğru olurdu. Ancak bu kolaylıkla olabilecek bir durum değildir. Bu durumda krallar da yazar Skylaks'ın Hindistan için söylediği gibi yönettiklerinden çok üstün değildirler. Böyle olunca da çeşitli nedenlerle birbirine benzeyen insanların sırayla yönetme ve yönetilmeleri gerekmektedir. Eşitlik demek herkes için her şeyin eşit olması değil, benzer durumda olanların eşit olması demektir. Eğer ülkedeki anayasa geleneklere aykırıysa bu anayasa uzun süre yürürlükte kalamaz. Zaten böyle olmasaydı yönetilenler her zaman yönetimi değiştirmek konusunda bir tehdit oluştururlar ve yöneticilerin buna dayanması çok zor olurdu. Ayrıca yönetenlerin yönetilenlerden üstün olması gerektiği açıktır. Bu nedenle aradaki ayrımın nasıl yapılacağı ve bu insanlara yönetimde nasıl bir hak tanınacağını yasa yapıcı belirlemelidir. Daha önceden doğanın kendilerine bir ayrıcalık verdiğini söylemiştik. Eğer bir sınıf aynı düzeyde asalete sahipse bu insanları gençler ve yaşlılar olarak ikiye ayırırsınız ve yaşlılar yöneticiler, gençler yönetilenler olur. Hiç kimse yaşlıların yönetmesine karşı çıkmaz, ayrıca zamanı geldiğinde kendisinin de yönetici olacağını bilir. Bu nedenle aynı insanlar hem yönetirler hem de yönetilirler ya da yönetenler ve yönetilenler aynı insanlardır demek gerekir. Eğitimleri de hem aynı hem de farklı olacaktır, çünkü daha önce de tekrarlandığı şekilde iyi bir yöneticinin aynı zamanda yönetilmesi de gereklidir. Vatandaş, yönetici, iyi insan gibi nitelendirilen insanların benzer özelliklere sahip olmaları gerektiğine inanmaktayız. Bu nedenle bu

1333a

insanların daha iyi insanlar olmalarını sağlamak, bunun nasıl yapılacağını belirlemek, iyi yaşamın amacının ne olduğuna karar vermek iyi bir yasa yapıcının çok önemli bir ödevidir.

Ruh iki kısımdan oluşmaktadır, birinci kısımda akıl vardır, diğerinde yoktur; ancak olmayan parça da söz dinlemeye uygundur. İyi adamın iyi olmasını sağlayan erdemler bu aklın olduğu kısımdadır. Bizimle aynı görüşte olanlar için amaç dediğimiz şeyin ruhun hangi kısmına ait olduğunu söylemek çok zor değildir. Çünkü alt tarafta kalan kısım her zaman araçtır. Durumun bu şekilde olduğunu beceriye dayalı işlerde ya da doğal olarak gerçekleşenlerde görmek hiç de zor değildir. Burada da üstte olan kısım aklın olduğu kısımdır. Bizler pratik ve teorik akli ayırmaktayız, ruhun akla sahip olan bölümü için de aynı şeyi yapmalıyız. Yine etkenliklerde de benzer bir yaklaşım gereklidir. Toplamda üç tür olmalı, doğaca iyi olanlardan, akıllı kısımdan kaynaklanan dediğimiz şeyler, seçim yapabilecek durumda olan herkesin seçmesi gereken kısım olacaktır. Çünkü insanların seçebilecekleri arasında en iyisini seçmeleri en doğru olanıdır.

Yaşam da çalışmak ve boş zaman ya da savaş ve barış 1333b şeklinde ikiye ayrılabilir. Bazı eylemler ahlakidir, bazılarıysa zorunludur ama ahlaki değerleri yoktur. Burada da yine ruhta olduğu gibi bir ayrıma gitmek yani daha küçük olanın büyük olan için yapıldığından söz etmek gerekiyor. Örneğin savaş barış içindir, çalışmak da boş zaman için, sıradan eylemler yararlı eylemler içindir. Bu nedenle bir yasa yapıcı yasaları koyarken bunlara dikkat etmeli ve daha iyi şeyleri ve amaçları düşünmelidir. Yine insanların yaşamları ve neleri tercih ettikleri de önemlidir. İnsanlar çalışmalı ve savaşmalıdır, ancak yararlı dediğimiz şey-

leri yani içinde bir değer olan eylemleri barış içinde yapmalıdır, zevkleri olan boş zamana sahip olmalıdır. Çocukların eğitimi ve yetişkin olmasına rağmen eğitime ihtiyaç duyanlarda dikkat edilmesi gereken noktalar bunlardır.

Öte yandan en iyi yönetime sahip olan Yunanlılar'ın yasalarını hazırlayanlar en iyi amaca göre hareket etmemişlerdir, onlar yasaları ve eğitimleri erdemleri elde etmeye yönelik hazırlamadılar. Sadece standart bir hareketle en yararlı olacağını düşündükleri şeyi yaptılar. Son zamanlarda bazı yazarlar da aynı şeyi yapıyorlar. Lakedaimonia anayasasını övüp, savaşmanın ve ülkenin daha güçlü hale gelmesinin yasa yapıcının ana hedefi olduğunu belirtiyorlar. Bu düşüncenin aksi kolayca ispatlanabilir ve zaten olaylar da bunu gösteriyor. Thibron'un Lakonialı yasa yapıcının hayranı olmasının nedeni, çoğu insanın yaptığı gibi başarı ve zenginleşme ve diğerlerini yönetme heveslisi olması. Yine bu anayasanın sürekli savaşa hazır insanlar eğitmesinin diğer ülkelere egemen olmayı sağladığına yönelik inanç da çok sayıda yazarın ifadesi. Ancak günümüzde Spartalılar egemen güç değiller, bundan dolayı yasa yapıcının aslında mutlu ve zengin bir ülke yaratamadığı görülmekte. Onlar her zaman anayasalarına uygun şekilde davranmaya çalışıyorlar, yasalarını ve geleneklerini ortadan kaldıracak hiç kimse yok, buna rağmen kendi özel yaşamlarını terk etmeleri komik bir durum. Ayrıca bu yazarlar yasa yapıcının bu halkın yöneten konumunda olması gerektiğini zannetmekle hata yapmışlardır. Özgür insanları yönetmek, tiranlıktan daha erdemli ve asildir. Bir ülkenin komşularına egemen olacak şekilde halkını eğitmesi, o devletin mutlu olması, yasa yapıcının övülmesi anlamına gelmemektedir. Buradan bambaşka bir noktaya ulaşabiliriz. Çünkü bu durumda

güçlü olan her kimse kendi ülkesi içinde diğer insanlara da aynı şekilde davranabilir. Pausanias kral olmasına rağmen kendi halkı olan Lakedaimonialılar tarafından bu şekilde suçlanmıştı. Bu nedenle bu türden yaklaşımlar devlet adamı için yararlı değildir. Bu iyi de doğru da değildir. Devletler için en iyi şeyler olan ilkeler aslında aynı zamanda kişiler için de en iyi ilkelerdir. Yasa yapıcının öncelikle insanlara bunu öğretmesi gerekir. Askerlik eğitiminin düzenli olarak verilmesinin nedeni emriniz altına alınması gereken insanların nasıl alınacaklarını öğretmek değildir. Askerliğin üç amacı bulunmaktadır: Kendimizi başkalarının emrine girmekten korumak, kentimize öne çıkarmak –ancak bu başka kentleri yönetmek için değil onlara yararlı olmak içindir– köle olan kimseler üzerinde bir efendi gibi yönetim sergilemek. Yasa yapıcı hem askeri hazırlıklarda hem de sivil yaşamda barış içinde ve kültürlü bir yaşamı amaç edinmelidir. Yaşanan olaylardan da bunu görmekteyiz. Sürekli savaş halinde olan bir devletin savaştığı sürece ayakta kaldığını, ancak barış sağlandığı zaman çöktüğünü görmekteyiz. Barış sürekli devam ederse sanki bir çeliğin hiç kullanılmaması gibi keskinliklerini kaybederler. Aslında buradaki hata yasa koyuculardadır. Onlar barış zamanında ne yapacaklarını insanlara öğretmemişlerdir. İnsanlar bireysel olarak da devletle birlikte hareket etseler de amaçları ortaktır. Bu durumda en iyi insan ve en iyi anayasa aynı koşullara sahip olmalıdır. Buradan yola çıkarsak devletin boş zamanların nasıl geçirileceği konusunda bir fikrinin olması gerekir. Söylenen şu söz doğrudur: Savaş barış için, barış boş zaman için vardır. Yararlı erdemlerin bir kısmı boş zamanda, bir kısmı çalışma zamanında elde edilebilir. Boş zaman için fırsat yaratılacaksa ondan önce hallolması gereken çok şey vardır. Bu nedenle kentin sınırlarını çizmesi, cesur ve sebatlı olması gerekir. Çalışmak için cesaret ve sebat, boş

1334a

1334b

zaman için akıl kabiliyeti, her zaman ama daha çok da barış için geçerli olacak kendine hâkim olma ve dürüstlük özellikleri gereklidir. Savaş insanları itaat etmeye ve dürüst olmaya zorlar; öte yandan insanlar barışın ve boş zamanın farkına varmaya daha fazla meyillidirler. Bu nedenle gerçekten başarılı ve bu hazların farkına varan insanlar şairlerin dediği gibi Mutlular Adası'ndaymış gibi yaşayan insanların çok erdemli ve kendilerine hâkim insanlar olmaları gerekir. Bu insanların felsefe, adalet gibi kavramlara ihtiyaçları vardır, yararlandıkları şeyler fazlaştıkça bu ihtiyaç da fazlaşır. Eğer bir devlet iyi ve mutlu bir devlet olacaksa, o devletin bu erdemlere sahip olması gerektiği açıktır. Boş zamanlarda iyi davranmamak aşağılık bir davranışsa, çalışma ve savaş zamanlarında iyi olmak da aslında boş zamanda köle olmak gibi bir şeydir. İşte bu nedenle erdem konusunda Lakedaimonialılar'ı takip etmemeliyiz. Diğer halklar ve onlar arasındaki temel fark en iyi şeylerin ne olduğu konusundaki görüş ayrılıklarından kaynaklanmaz. Fark Lakedaimonialılar'ın her şeyi sağlayacak tek bir erdeme inanmalarıdır. Onlara göre iyi şeyler ve onlardan yararlanma, erdemin elde edilmesinden daha önemlidir. Ancak biz erdemin elde edilmesine daha fazla önem veriyoruz. Sırada bu erdemin nasıl elde edileceğini konuşmak var.

Daha önce doğa, eğitim ve akıldan söz etmiştik. Hangi koşullarda doğulduğu sorusuna yanıt vererek doğa başlığını incelemiş olduk. Sırada eğitimin akıl yürütme yoluyla mı yoksa alışkanlıklarla mı devam etmesi gerektiğini incelemek var. Tabii ki bunlar arasında bir uyum olmalıdır, çünkü en iyi ilke hakkında da akıl yürütme yoluyla hata yapılabilir. Diğer şeylerde olduğu gibi bir şeyin var olması için bir başlangıç gereklidir. İnsanlar büyürken bu başlangıç noktası olarak akıl ve zihin alınır. Bu nedenle var

olmamız ve alışkanlıklarımız buna göre olmalıdır. Ruh ve beden olmak üzere iki parça olduğu gibi ruhun da iki parçadan oluştuğunu biliyoruz. Bu kısımlar akıl yürüten ve yürütmeyen kısımlardır. İkisinin de ayrı ayrı özellikleri bulunur, birinde zihin, diğerinde arzular ön plana çıkar. Bedenin ruhtan önce var olması gibi, akıl yürütmeyen kısım da akıl yürütenden önce var olmuştur. İspatımız şu: Çocuklar doğdukları andan itibaren iştah ve arzu duyarlar, oysa aklını kullanma yaşın ilerlemesiyle ortaya çıkar. Bu nedenle bedenın bakımı akıldan önce gelmelidir, arzulayan kısım ikinci sırada olmalıdır, tabii ki bu her zaman akıl için olmalıdır. Beden eğitimi de ruh içindir.

Yasa koyucu çocukların beden gelişimleri konusunu inceliyorsa konuya en başından bakmalıdır ve bu durumda öncelikle evlenme konusu gelmektedir. Hangi insanlar kimlerle evlenmelidir ve evlilik ne zaman gerçekleşmelidir? Bu konuda karar verebilmek için erkek ve kadının ne zaman evlilik yaşına gelmiş olacaklarını konuşmak gerekir. Kadın ve erkeğin çocuk yapabilme zamanları aynı olmalıdır. Eğer biri için uygun diğeri için uygun olmayan bir dönemse taraflar birbirlerini suçlayıp ayrılabilirler. Sonrasında ardı ardına çocuklar yapılır, ancak babanın ve çocukların yaşları arasında fazla fark olmamalıdır. Çünkü çocukların yaşlı anne babalar için yapabilecekleri fazla bir şey yoktur, aynı şekilde babaları da onlara fazla yardımcı olamazlar. Aradaki yaş farkının çok az da olmaması gerekir; böyle olursa yani baba ve çocuk sanki birbirlerinin akranları gibiyse o zaman ev işlerini yönetmek konusunda taraflar arasında anlaşmazlık doğar. Babalar çocuklarından gerektiği şekilde saygı görmezler. Baştaki konuya geri dönersek çocukların bedensel gelişmelerinin yasa yapıcının isteklerine göre olması gerekir.

1335a

Eğer belirli noktalarda özen gösterebilirsek tüm bunları gerçekleştirebiliriz ya da en azından birçoğunu yapabiliriz. Sırada evlenecek erkek ve kadının yaş farkı konusu var. Çoğu zaman erkeklerde yetmiş, kadınlarda elli yaş çocuk yapmak için en son yaş olarak kabul edilir. Bu durumda buna uygun yaşlarda olunması gerekir. Çok erken yaşta yapılan evlilikler çok uygun değildir. Hayvanlarda da erken yaşlarda yapılan çiftleşmelerden doğan yavrular kusurludur. Çoğu dişi ve çelimsizdir. İnsanlarda da benzer bir sonuca ulaşılır. Yine erken yaşta yapılan evliliklerde kadınlar daha fazla zorlanırlar ve ölüm oranları daha yüksektir. Kızlar babaları tarafından evlendirildiklerinde çok küçük yaşta değillerse eşlerine daha sadık olurlar. Ayrıca erken yaşta ilişkiye giren kızların dışarıya daha fazla meyilli olmaları da söz konusudur. Erkeklerin aynı durumda olması ise spermlerinin çoğalmasına engel olur. Ayrıca bu konuda fiziki bir limit olduğu için zaman ilerledikçe daha fazla sperm üretemez. Buradan yola çıkarak en uygun evlilik yaşının kadınlarda on sekiz, erkeklerde otuz yedi olduğunu söyleyebiliriz. Böylece cinsel ilişki en sağlıklı şekilde gerçekleşecek ve her ikisi de çocuk yapma dönemlerinin sonuna birlikte ulaşacaklardır. En uygun hamile kalınırsa bu doğumlar olgunluk zamanlarında başlayacak ve erkek yetmiş yaşına geldiği zaman zayıflayarak sona erecek. Evlenme için uygun yaştan söz ettikten sonra sırada cinsel ilişki için uygun ayları belirtmek var. Çoğu zaman yapıldığı gibi kış aylarının tercih edilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca çocuk yapmak isteyenler bilgili insanlara ve hekimlere de danışmalıdırlar. Hekimler bedenle ilgili yararlı bilgileri verirler, bilgili insanlar için hava koşulları hakkında gerekenleri söylerler. Örneğin güney değil de kuzey rüzgârlarının zamanını daha uygun buluyorlar.

1335b Çocuk konusunda yazılmış bazı kitaplar var, eğer bedene nasıl bakılması gerektiği merak ediliyorsa bu kitaplara

başvurulmalıdır. Biz sadece bir özetle yetineceğiz. Atletik bir bedene sahip olmak demek çocuk yapmak için en uygun durumda olmak anlamına gelmez. Yine hastalıklı ve çalışamayacak durumda olmak da tercih edilmez. Orta durumda olmak, yani çok çalışmaktan ziyade iyi çalışmaya alışık olmak, bir atlet gibi bedenin belli belli kısımlarını geliştirmek yerine özgür insanlara uygun bir gelişkinlikte olmak gerekir. Erkeklerin de kadınların da böyle olmaları doğrudur. Kadınların hamilelikleri sırasında bedenlerine dikkat etmeleri gerekir. İyi yemekleri ve egzersizlerini yapmaları gerekir. Yasa yapıcının hamile kadınların her gün tanrıçaya tapınmak için tapınağa gitmelerini zorunlu tutarak onları yürüyüş yapmaya zorlaması doğumları açısından uygun olacaktır. Ancak bedenlerini çalıştırsalar da akıllarını fazla çalıştırmamalıdır. Çünkü akıl yorgunluğuna gerek yoktur. Nasıl ki bitkiler topraktan güç alırlar, aynı şekilde doğmamış bebekler de iyiliklerini kendi annelerinden alırlar.

Bebeklerin öldürülmeleri ve hayatta kalmalarıyla ilgili verilecek kararlar konusuna geçelim. Sakat doğanların öldürülmesi yasal olmalıdır. Öte yandan gelenekler nüfusun azaltılması için bebeklerin ölüme terk edilmesini yasaklar, bu nedenle çocuk sayısında sınırlamaya gidilmelidir. Ancak bunun dışında bir hamilelik durumu söz konusuysa çocuk hissetmeye başlamadan önce alınmalıdır. Bu aşama için ölçü çocuğun hissetmeye başlamasıdır. Daha önceden çiftlerin hangi yaşlarda ilişkiye başlamaları gerektiğini söylemiştik, yine bunun ne zamana kadar devam edeceğini söylememiz de gerekir. Çok genç anne babalarda olduğu gibi yaşlıların da çocukları akıl ve beden açısından daha zayıftırlar, hatta yaşlılarınkı daha da zayıftır. Bu nedenle aklın en güçlü olduğu dönem bulunmalıdır. Bazı şairler yedişer yıllık dilimlerden söz

ediyorlar, bu doğru değil. Erkeklerden iyi dönem elli yaş civarındır. Bu nedenle elliyi birkaç yaş geçen kişi çocuk yapmamalıdır. Ancak gerek sağlık açısından gerek diğer nedenlerden dolayı hiç kimseden saklamadan cinsel ilişkiye girebilirler. Bir erkeğin bir erkekle olsa bile evlilik dışı ilişkiye girmesi doğru değildir. Bir koca olduğu süre boyunca bunu yapmamalı, yapıyorsa da gizli saklı yapmalıdır. Eğer bir erkek çocuk yapma yaşındayken bunu yapıyorsa, davranışına uygun şekilde aşağılanmalıdır.

- 1336a Doğumdan sonra çocuğa besin verilmesi onun gelişmesi için en önemli dönemdir. Hayvanlarını ve çocuklarını savaşçı olarak yetiştirmek isteyen toplumların yavrularına bol miktarda süt vermelerinden bunun bedene ne kadar yararlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca içeceklerine şarap karıştırmak buna zarar verebilir. Yine yapabilecekleri kadar beden hareketi yapmaları gerekir. Örneğin bazı halklar çocuklarının çarpık bacaklı olmasını engellemek için çeşitli aletlerden yararlanmaktalar. Yine bebekleri soğuğa alıştırmak gerekir, böylece hem sağlıklı olurlar hem de savaşçılık özelliği kazanırlar. Kimi barbarlar yeni doğan bebekleri soğuk suya daldırıp çıkarırlar, aynı şekilde Keltler de bebeklere çok az giysi giydirirler. Çocukları bu tür şeylere alıştırmak mümkündür, ancak buna çok erken yaşlardan başlamak gerekir ve bu yavaş yavaş yapılmalıdır. Çocuk bedeninin ılık tutulması soğuğa katlanmayı öğrenmesi açısından uygundur. Çocukların bu şekilde yetiştirilmesine bebekliklerinden itibaren başlamak gerekir. Daha sonra beş yaşına kadar olan dönem gelir. Bu dönemde çocuklara bir şey öğretmeye çalışmak ya da onların gelişimlerini engelleyecek şeyler yapmak doğru olmaz. Tabii ki hareketsiz bırakmamak ve beden eğitimi yapmalarına engel olmamak da gerekir. Çocuklar birçok şekilde beden eğitimi yaparlar ancak bunun için

en çok da oyunlardan yararlanırlar. Başka birçok konuda olduğu gibi özgür insanlara uygun şekilde çok yorucu olmayan ve bir mantığı olan oyunlar oynamalıdır. Dadılar bu çocuklara ne tür masallar anlatacaklarını önceden belirlemelidirler, çünkü bu dönemde dinledikleri şeyler onların okul dönemine hazırlık niteliği taşır. Bu nedenle de oyunlar onları daha sonraki dönemlerde yapacakları şeylere hazırlamak ve heveslendirecek şekilde olmalıdır. *Yasalar'*da çocukların ağlamalarının ve ciğerlerinin genişletilmesinin engellenmesi yanlıştır. Hatta ağlamak bedenin gelişmesi açısından önemli bir beden hareketi olarak da kabul edilmelidir. Oyun, hareket ve dinlenmelerinin yanında eğitim veren kişilerin çocukların kölelerin yanında fazla kalmalarını da engellemeleri gerekir. Bu yaştakiler ya da yedi yaşına kadar olan çocuklar mecburen evde kalırlar ve bunların kölelerden asil olmayan şeyleri öğrenme ihtimalleri son derece yüksektir.

1336b

Yasa yapıcılarının her türlü kötülük ve saçma sapan beyanlardan devleti korumaları gerekir. Patavatsızlık olarak kabul edilebilecek bir söz gereksiz bir şeyin yapılmasına neden olabilir. Çocukların patavatsızlık olarak kabul edilen bu şeylerden uzak tutulmaları, bunları görmemeleeri ya da duymamaları sağlanmalıdır. Eğer bir genç yasak şeyleri yapıyor ya da söylüyorsa ve soyluysa, ortak sofraya oturabilecek yaşta da değilse kırbaçlanmalı, oturabilecek yaştaysa sofraya oturmaktan alıkonulmalıdır. Çünkü bu hareketleriyle adeta bir köle gibi davranmıştır. Bu türden konuşmalara izin vermediğimiz gibi, aynı zamanda böyle kitapları incelemelerini ve böyle resimlere bakmalarını da engellemeliyiz. Yasalar sadece tanrıların tapınaklarında bu türden istenmeyen şeylerin olmasına izin verirler. Bu onların bir ayrıcalığıdır, bunun dışında hiçbir yerde bunu ifade eden heykel, resim ya da benzer şeylerin olmama-

sına yöneticilerin dikkat etmeleri gerekir. Yine yasalar belirli yaştaki erkeklerin, karıları ve çocuklarıyla birlikte bu tanrıların önünde eğilmelerine ve onlara saygılarını göstermelerine izin vermektedir. Ancak bir ziyafette içki içme hakkı kazanacak kadar büyümedikleri sürece gençlerin komedi oyunlarını ve iambosları⁶ seyretmelerini yasaklamak gerekir. Çünkü ancak büyüdükları zaman kendilerini bu tür şeylerin zararlarından koruyabilecek seviyeye ulaşırlar. Şimdiye dek konudan kısaca söz ettik. Bundan sonraki konuyu daha ayrıntılı incelememiz, gidip gitmemelerinin gerekli olup olmadığı, gideceklerse ne zaman gidecekleri konularına bakmamız gerekir. Ancak şimdilik işimize yarayacak kadarını söyledik. Sanırım tragedya oyuncusu Theodoros izleyicilerin her zaman oyunlarda duydukları ilk sese kendilerini kaptırarak ondan önce ikinci sınıf bir oyuncunun sahneye çıkmasından bile hoşlanmazlar. Bu doğru bir gözlemdir. İnsan ilişkilerinde ya da duyulan ve görülen şeylerde bu durumun geçerli olduğunu sanıyorum. Öncelikle sevgiyi ön plana çıkardığımızdan içinde son derece kötü şeyleri barındıran nefret edilecek şeylerden gençleri uzak tutmalıyız. Beş yaşından sonra çocuklar gözlem yoluyla öğrenmeye başlamalıdır. Sonrasındaki eğitim iki döneme ayrılabilir. Birincisi yedi yaş ve ergenlik, ikincisi ergenlik ve yirmi bir yaş arası. Bu nedenle yaşamı yedişer yıllık dilimlere bölenler haklı görünüyorlar, biz de doğaya uygun davranmalıyız. [1337a] Çünkü eğitimin amacı doğanın boş bıraktığı alanların doldurulmasıdır. Bu nedenle de şimdi şu sorulara bakmamız gerekiyor: Çocukların eğitimi için bir sistem olmalı mıdır? Bu işi şimdi olduğu gibi özel kurumlarda mı yoksa devlet eliyle mi halletmemiz gerekir? Eğitim sistemi nasıl olmalıdır?

6 Şarkıdan daha çok konuşma diline benzeyen vezin türü.

SEKİZİNCİ KİTAP

Herkes yasa yapıcının ilk görevinin gençlerin eğitimi konusuyla ilgilenmek olduğunu kabul eder. Çünkü bu iş yapılmazsa anayasa zarar görür. Anayasada eğitim konusuna mutlaka yer verilmeli ve bu iş anayasaya göre yürütülmelidir. Çünkü anayasanın karakteri onun ruhunu yansıtır. Anayasayı yapan odur, oligarşikse oligarşik karakter, demokratikse demokratik karakter belirleyicidir. Her zaman için en iyi karakter en iyi anayasa demektir. Birçok sanat ya da zanaat için bir hazırlık ve alışma dönemi gereklidir. Erdem için de benzer şekilde eğitim alınması gerektiği açıktır. Kentin sadece bir amacı olduğuna göre eğitimin şimdi olduğu gibi özel değil devlete ait bir mesele olması gerekmektedir. Fakat bugün herkes kendi çocuğuna kendisi eğitim veriyor, onların öğrenmeleri gerektiğini düşündüğü şeyleri kendisi öğretiyor. Topluma ait şeylerde bir konunun nasıl öğrenileceği topluma ait bir sorundur. Bir vatandaşın sadece kendisini düşünmesi doğru olmayacaktır, eğer bu konuda bir hassasiyet gösteriliyorsa bunun ister istemez toplumun tamamına yönelik olması gerekmektedir. İşte bu açıdan Lakedaimonlular övgüyü hak ederler, çünkü Sparta'da gençlere çok büyük bir önem verilir ve devlet, eğitim konusunu üstlenmiştir. Bu nedenle eğitimle ilgili yasaların var olması ve eğitimin bir mesele olarak kabul edilmesi doğrudur. Ancak nasıl bir eğitim verileceği sorunu tartışmalıdır. Günümüzde

1337b bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Gençlerin erdem ve iyi yaşam konusunda neler öğrenmeleri gerektiği konusunda bir düşünce birliği bulunmamakta. Alacakları eğitim ruhlarına mı yoksa akıllarına mı yönelik olacak? Evet her gün karşılaştığımız sorunlar sonucunda eğitimin insan yaşamındaki yararlı şeyler için mi, erdeme gerekli şeyler için mi yoksa temel olmayan bazı şeyler için mi verilmesi gerektiği anlaşılamamakta. Aslında erdemi neyin sağladığı konusunda da insanlar arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Aynı şey, herkesin gözünde en önemli erdem olarak görülmediğinde haklı olarak o erdemle ilgili eğitim konusunda da farklı şekilde düşünüyorlar. Aynı şekilde gençlerin öğrenmeleri gereken başka yararlı şeyler olduğu açıktır. Ancak her yararlı şeyin de öğrenilmesine gerek yoktur. Çünkü bizler burada özgür insanlara yakışacak ve yakışmayacak şeylerin ayırımına gidiyoruz. Vatandaşlar düşük düzeyde olmayan işlerle ilgilenmelidirler. Eğer bir iş özgür bir insanın aklını ya da ruhunu erdeme ulaşma konusunda isteksiz bir hale getiriyorsa o iş vasıfsız işler arasındadır demektir. Bu nedenle bedene zarar veren her türlü iş ve aynı şekilde para karşılığında yapılan her iş de benzer durumdadır. Bu işler insanın aklını kaplarlar ve bunlar olduğu zaman bir şey öğrenemezsiniz. Özgür insanların yaptığı işlerde bile sınırı geçerseniz buna benzer bir durumla karşılaşma olasılığı bulunmaktadır. Konuyu aşırı derecede inceleyip ayrıntılara boğulmak benzer bir küçümsemeyi getirir. Önemli olan, bu türden bir incelemeye neden başvurulduğunun sorgulanmasıdır. Özgür bir insan kendisi ya da dostları için bunu o şeyin değerinden dolayı yapar. O şeyi başka insanlar için yapan insan ise para karşılığında yapıyor ya da kölelik ediyordur.

Daha önce de söylediğimiz gibi her tür eğitimde var olan konular aslında erdem ve yarar ilkelerine yöneliktir.

Çocuklara öğretilen şeyler temelde şunlar: Okuma-yazma, beden eğitimi, müzik ve kısmen resim. Okuma-yazma ve resim günlük yaşamda yararlı şeylerdir. Beden eğitimi de insanları güçlü ve cesur kılar. Ancak müzik incelenmesi gereken bir konudur. Kimilerine göre müzik sadece zevk veren bir şeydir. Ancak bazıları ise doğanın insanların boş zamanlarında hoş zevklerle zaman geçirmelerini istediğini, bu nedenle müzik eğitiminin önemli olduğunu iddia ederler. Aslında bu görüş konunun özünü teşkil etmektedir. İkisinin de gerekli olduğu gerçek ancak çalışmamak çalışmaktan daha iyiye ve çalışmanın amacı da buysa o zaman boş zamanlarda neler yapılması gerektiğini incelemeliyiz. Sanırım boş zamanların amacı oyun değildir, eğer böyle olursa oyun yaşamımızın amacı haline gelir. Ancak bu doğru değildir. Oyun elbette ki yararlıdır, çünkü çalıştığımız zaman yoruluruz, yorulmanın sonucunda dinlenmenin bir yolu da oyun olabilir. Bu nedenle oyunların dinlendirici bir yanı olduğunu kabul etmeliyiz, ancak bunun bir sınırı olmalıdır. Bu sınır belirli bir zaman dilimi ve şekle sahip değildir. Böylece zihin dinlenir ve hoşumuza giden bir şey keyfimizi yerine getirir. Öte yandan burada sözü edilen boş zaman değerlendirme yolu olumlu bir şeydir. Yani çalışma olmaksızın bir mutluluk arayışıdır. Kişi çalıştığı zaman sahip olamadığı bir şeyi elde etmeyi amaçlamaktadır, mutluluk da bir amaçtır. Mutluluk sıkıntılı zamanlarda değil eğlenceli zamanlarda gelir. Sorun şu ki eğlenceli olan şey nedir? Herkes kendi karakterine ve sevdiği şeylere bağlı olarak kendince en büyük zevki belirliyor ve buna bağlı biçimde soylu karakterin ne demek olduğunu söylüyor. Buradan yola çıktığımızda, boş zamanları değerlendirmek için çalışmanın epey çaba harcamaktan ve eğitimden geçtiği görülmektedir. Dış nedenlerden kaynaklanan zorunlu bilgiler dışında öğrenilen diğer şeylerin kendi değerleri de olmalıdır. Bundan

1338a

dolayı müzik eskiden bu yana eğitimin bir parçasıdır. Okuma yazma öğrenmek bir işi yapmaya, resim bilgisine sahip olmak sanat eserlerini daha doğru değerlendirmeye, jimnastik daha sağlıklı ve zinde bir beden elde etmeye yarar ama müzik böyle değildir. Çünkü müzik bunların hiç birini sağlamaz. Tek bir amaç vardır, o da boş zamanların değerlendirilmesi. Özgür insanlara yakışan bir şey olmasının temelinde de bu yatar. Homeros'un ziyafete sadece onu çağırmaktan ya da müzikleri herkesi etkileyen tanrısal şairi çağıranlardan söz etmesi bundandır. Yine Odysseus'a en iyi dinlenme yolunu anlatırken şöyle dedirtiyor: "İnsanlar toplanırlar, sırayla sofrada otururlar, hem yemek yerler, hem içerler hem de müzik dinlerler."

Bu nedenle sadece yararlı ve zorunlu olanlar değil aynı zamanda özgür insanlar için uygun bir eğitim de verilmesi gerekir. Bu eğitimin ne olduğunu, tek mi çok mu olduğunu, hangi konulardan oluştuğunu ve neleri içerdiğini daha sonra konuşmalıyız. Ancak yine de şunu söyleyebiliriz ki aralarında müzik olacaktır. Atalarımızın hangi konulardan söz ettiklerine bakarak ne düşündüklerini anlıyoruz. Müzik tamam, ancak öğrenilmesi gereken tek şey bu değil. Okuma yazma sadece okuyup yazmak için değil aynı zamanda başka şeyler için yararlı olacaktır. Yine çizim, resim bilgileri sadece alışverişte kandırılmak için değil bir şeydeki güzelliği görebilmemiz açısından da yararlıdır. Öte yandan sürekli olarak bir şeyin neye yaradığını soruşturmak da özgür ve akıllı başında insanlara yakışacak bir davranış değildir. Yine ruhun bedenden önce gelmesi gibi alışkanlığın akıl yürütme yoluyla verilen eğitimden daha önce olması gerektiği de açık olduğuna göre çocukların jimnastik ve güreşe de gönderilmeleri gerekir. Böylece bedenlerini ve davranışlarını geliştirirler.

1338b

Çocukların eğitimi konusunda ün kazanmış kentler çocuğun gelişmesi ya da bedenini bozarak onu atlete dönüştürmeye çalışıyorlar. Spartalılar ise bunu yapmasalar da çocuklara sert davranarak onların daha cesur olacaklarını sanıyorlar. Daha önceden söylediğimiz gibi eğitim sadece bir tip yaratmak ve diğerlerine göre daha gelişmiş bir insan elde etmeye yönelik değildir. Cesareti amaçlayanlar da bunu beceremiyorlar. Hem hayvanlar hem de barbarlar arasında cesur olmanın en vahşi halkların bir özelliği olmadığı açıktır. Ancak kedi gibi daha yırtıcı olmayanlar daha cesurdur. Bazı halklar insanları öldürüp yerler. Pontos Akhaialıları, Heniokhoslar, daha iyi ya da kötü olan diğer kabileler saldırgan olmalarına karşın cesur değillerdir. Lakedaimonialılar da sürekli olarak antrenman yaptıkları zaman diğerlerinden üstündüler, ancak günümüzde ne savaşta ne de sporda üstün durumda değiller. Eskiden üstün olmalarının nedeni özel bir antrenman programı uygulamaları değildi, sadece kendileri çalışırken diğerleri çalışmıyordu. İşte bu nedenle bir hayvan niteliğine ulaşmak değil soylu bir kişilik yaratmak amaçlanmalıdır. Kurt ya da başka bir hayvan doğru olduğu düşüncesinden hareket ederek tehlikeye atılmaz. Ancak cesur insan bunu yapabilir. Bazıları gençleri temel eğitimlerine bakmaksızın askeri konularda son derece zorlamaktalar. Bunun sonucu ise yaşamlarının bir kısmı için diğerlerinden bile daha az yararlı hale getirilmeleri ve diğer konularda eğitim alamamaları oluyor. Spartalılar'ı geçmişlerine göre değil bugünlerine göre değerlendirmemiz gerekir. Eskiden eğitim konusunda rakipleri yokken şimdi var. Eğitimde jimnastiğin yeri vardır ve bunun ne olması gerektiğinde herkes hem fikirdir. Ergenlik dönemine kadar hafif ve basit antrenmanlar olmalı, bedenin gelişimine engel olunmamalıdır. Zorlu bir diyet, aşırı zorlama olmamalıdır. Olimpiyat oyunlarını kazanan kişilerin

1339a

çoğu zaman gençlerde ve yetişkinlerde aynı kişiler olmaları kötü bir etki yaratabilir. Çocukken spora fazla zaman harcamaları güç kaybetmelerine yol açmaktadır. Yetişkin olmalarından sonraki üç senelerini başka şeylerle geçirince daha sonra beden eğitimi ve rejimlerine çok daha fazla önem verebilirler. İnsanın hiçbir zaman aklını ve bedenini aynı derecede fazla çalıştırmaması gerekir. Çünkü bunlar birbirlerine engel olurlar, beden çalışıyorsa aklın, akıl çalışıyorsa bedenin gelişmesi engellenir.

Müzik konusunda daha önceden konuşmuştuk, fakat şimdi aynı konuya dönmemiz ve biraz daha incelememiz yerinde olacaktır. Çünkü burada söyleyeceklerimiz ileride konuşacaklarımız açısından değer taşımakta. Müziğin ne etkisi olduğunu ve bunu neden öğrendiğimizi söylemek kolay değildir. Müzik, tıpkı içki içmek ya da uyumak gibi kendimize gelmek için yaptığımız bir şey midir? Bizi eğlendirir mi? Euripides'in dediği gibi bu tür şeyler dertlerimizi hafifletmek için işe yarasalar da aslında çok önemli şeyler de sayılmazlar. Kimileri bu nedenle uyku, müzik ve içkiyi aynı grupta değerlendirirler, hatta dansı da bu gruba dahil ederler. Belki müzik de jimnastiğe benzer. Yani nasıl ki jimnastik sayesinde insanın nitelikli bir bedene sahip olması amaçlanıyorsa müzikle de belirli bir karaktere sahip olması amaçlanabilir ve böylece de müziği doğru eleştiriler yapmayı sağlayan bir karakter geliştirici olarak kabul etmemiz gerekecektir. Ayrıca müzik akıllıca ve zevkli bir şekilde güzel zaman geçirmemizi sağlayan bir şeydir.

Gençler müzik konusunda eğlence temelli bir eğitim almamalıdır. Sonuçta öğrenmek önemli bir şeydir ve çocuklar öğrenirken oyun oynamazlar. Şimdilik müzik sayesinde bedenlerini geliştirmek için çok küçükler,

henüz gelişimlerini tamamlamadan böyle bir şey olmalıdır. Belki de birileri çocukların müzik öğrenmelerinin amacı büyüdükleri zaman eğlenmeleri içindir diyebilir. O zaman onlara, neden kendilerinin müzik öğrendiklerini sormak gerekir. Pers ve Med kralları da başka insanların müzik yapmalarını ve şarkı söylemelerini isterler, kendileri müzik dinleyip bundan keyif duyarlar. Müzik yapmak ve şarkı söylemek konularında kendilerini yetiştiren insanlar müziği anlayarak dinleyen insanlardan daha iyi şarkı söyler ya da enstrüman çalarlar. Şimdi buradan yola çıkarak müzik öğrenmek için çok çalışmak gerektiğini söylesek, birisi de aynı şekilde yemek yapmayı da öğrenmek gerekir demez mi? Bu sorunun yanıtıysa olumsuzdur. Müzik karaktere olumlu bir etki yapar mı? Bunu araştırdığımızda yine aynı sorunla karşılaşmaktayız. Belki de Lakedaimonialılar gibi davranabiliriz, diğer insanları dinleyerek onlar sayesinde kendimizde sağlam bir karar verme gücü bulabiliriz. Kendileri müzik öğrenmeden o müziğin iyi ya da kötü olduğu konusunda karar verme yeteneğine ulaştıklarını söylerler. Asil erkekler için müziğin güzel bir zaman geçirme aracı olarak belirlenip belirlenemeyeceği konusunda da buradan yola çıkarak hareket edebiliriz. Diğer insanların yaptıklarından yararlanmak varken neden kendimiz müzik yapmak zorunda olalım? Tanrılarını nasıl tanımladığımızı bakalım! Hiç kimse Zeus'u müzik yaparken ya da şarkı söylerken betimlemez. Müzisyenleri normalde vasıfsız işler yapanlar arasında değerlendiririz, ancak bir ziyafette herhangi biri canı istediği için ya da içkiyi fazla kaçırdığı için şarkı söyleyebilir.

1339b

Belki de bu soruyu sona bırakmalıyız. Sıradaki konu müziğin eğitim içinde yeri olup olmaması gerektiği ve müziğin ne yapabileceği. Müzik eğitim midir, eğlence aracı mıdır yoksa zaman geçiren bir şey midir? Aslında

üçünün de kısmen doğru olduğunu söylemek gerekiyor. Eğlencenin amacı dinlenmektir, dinlenmek de keyifli olmak zorundadır. Çünkü dinlenme çok çalışmanın sonunda kafamızı rahatlatmak içindir. Zaman geçirme yöntemleriyle ilgili, aklı başında olan herkes bunun asil bir yolla ve haz verici bir şekilde yapılması gerektiğini kabul eder, çünkü yaşamdaki mutluluk bunlardan kaynaklanır. Müzik yapmak ya da şarkı söylemenin çok keyifli bir şey olduğunda herkes hemfikirdir (Şair Mousaios'a göre şarkı söylemek insanın en büyük mutluluğudur. Bu nedenle insanların mutlu olacakları şeyleri eğlencelerinde ve zaman geçirme amaçlı ziyafetlerinde yapmaları çok mantıklıdır). Zaten sadece buradan yola çıkarsak bile çocuklara müzik öğretilmesi gerektiği ortaya çıkar. Keyifli ve zarar vermeyen şeyler hem amaca ulaşmak hem de dinlenmek için gereklidir. Çoğu insanın amacına ulaşması ve bunu elinde tutması zayıf ihtimaldir, müzik dinlemekten alınan keyif başka bir şey düşünmeden eğlenmeye neden olduğu için müzikten alınan keyfin büyük yararı olmaktadır.

Yine insanların eğlenceyi amaç haline getirmeleri de söz konusu olabilir. Bir insanın amacının keyifli bir tarafı olsa da bu özel bir şeydir, insanlar keyif ararlarken türleri birbirine karıştırırlar. Sonuçta aralarında benzerlik bulunmaktadır. Gerçek amaç, ona başka şeyler için değil kendisi için ulaşılmış olan şeydir. Bu dinlendirici keyifler ise başka şeyler için değil o anda sağladıkları keyif için istenirler. Burada alınan keyifin kaynağı geçmiştir, çünkü yaşanmış zorlukları ve acıları sona erdirmiştir. İnsanların bu türden keyifler sayesinde mutlu olmaya çalışmaları anlaşılabilir bir şey, ancak müzik yapılmasının ana nedeni bu değildir, buradaki neden müziğin kendisinin dinlendirici bir şey olmasıdır.

Tabii ki müziğin dinlenme keyfi olması dışında daha önemli başka bir anlam taşıyıp taşımadığının da incelenmesi gerekmektedir. Müziğin sağladığı bir keyif vardır, her zaman ve herkes bundan hoşlanır. Ancak söz ettiğimiz şey herkesin aldığı keyif dışında bir şey, burada incelememiz gereken müziğin karakter ve zihin üzerinde bir etkisi olup olmadığı. Müzik sayesinde kendimizde değişen şeyleri sıralayabilseydik sorunun yanıtını verebilirdik. Müziğin bu yönde bir etkisi olduğu birçok durumdan anlaşılmaktadır. Örneğin Olympos'un melodileri. Bu melodilerin insan karakterini etkilediği, fazlasıyla heyecanlandığı, zihin, akıl ve ahlak bakımından büyük heyecan yarattığı bilinir. Aynı şekilde görsel sanatlarda da insanlar melodi ve ritimlerin dışında gördükleri şeylerden dolayı da heyecan duyarlar. Müzik zevk duyulacak şeyler arasındadır, erdem doğru şeylerden zevk almak ve doğru şeyleri beğenmek olduğuna göre doğru düşünce, iyi ahlak ve asil davranışlardan müzik yoluyla zevk almaktan daha önemli bir şey olamaz.

Ritim ve melodilerde gerçeğe yakınlık söz konusudur. Öfke, cesaret, dinginlik, sakinlik ya da bunların karşıtları ahlaki niteliklerde karşılıklarını bulurlar. Müzik dinlediğimizde ruhumuzda ortaya çıkan farklılığın gerekçesi budur. Gerçeğe yakın şeylerde haz ya da acı duymak gerçekte de benzer bir yaklaşımda bulunmak anlamına gelir. Yani bir insan sadece görüntüsünü beğendiği için bir heykele bakmaktan zevk alıyorsa, ister istemez gerçeğini gördüğü zaman da zevk alacaktır. Tabii ki algılanan, dokunulan ya da tadına bakılan şeyler manevi özelliklere benzemezler, müzikteyse bir ahlaki yan vardır ve bunlar da melodilerle temsil edilirler. Gözle görülen şeylerin algılanan şeylerle benzerliği bulunabilir. Bu benzerlikler küçük de olabilirler ve herkes bunları aynı şekilde algılamaz. Yine görülen renk ve biçimler kesin olmayıp sanı düzeyinde

1340b

kalırlar. Güçlü duygular söz konusu olduğunda bu belirtiler gözle görünür hale gelirler. Bütün bunlara karşın bakılan şeyin ne olduğu da önemlidir. Örneğin gençlerin Pauson'un resimlerini değil Polygnotos'un resimlerini ya da ahlaklı diğer ressam ve heykeltıraşların eserlerini görmeleri gerekir. Makamlar ve uyumlar arasında farklar bulunmaktadır ve bunları duyanlar farklı tepkiler verirler. Myksolydiste makamı dinlendiği zaman çoğu kimse üzülür ve daha kırılgan olur, oysa bazı makamlar gevşeme duygusu yaratır. Dor makamı ise ikisinin arasında yer almaktadır. Phrygia makamı insanları heyecanlandırır. Eğitim ve müzik konusunda yapılan araştırmalar bu tür sonuçlar vermiştir, çeşitli deneyler sonucunda ulaşılan şeyler bunlardır. Ritimler için de benzer bir şey söyleyebiliriz, kimi ritimler denge bozarken, kimileri düzensiz hareketler yapmamızı, kimileri ise asil şeyler yapmamızı sağlar.

Sonuç olarak müzik akıl üzerine doğrudan etkide bulunmaktadır. Eğer söylediğimiz şey doğruysa müzik eğitime uyarlanmalı, gençlerin müzik eğitimi almaları sağlanmalıdır. Gençler için müzik öğrenmek iyi bir şeydir, onlar doğaları gereği kendilerine zevk vermeyen bir şeyi yapmak istemezler, Oysa müzik kendiliğinden zevk vericidir. Yine müziğin ahengine ve ritimlerine yakınlık duymaktayız. Zaten çoğu kimse de ruhun bir ahengi olduğunu ya da ruhta bir ahenk olduğunu söylerler. Daha önceden sorduğumuz soruya geri dönelim. Şarkı söylemeyi ve bir enstrüman çalmayı öğrenmeleri gerekir mi? Müziğe fiili olarak katılmak ortaya çıkarılacak kişinin yapısına etki eder. Asla şarkı söylemeyen ya da enstrüman çalmayan insanların müzik konusunda iyi hakem olmaları imkânsızdır ya da en azından çok zordur. Bir enstrüman çalmak çocukların bir şeyle oyalanmaları

anlamına da gelmektedir. Örneğin Arkhytas'ın çingırağı çocukları oyalamak için çok güzeldi. Çocuklar her zaman uslu durmazlar, bu tür oyuncaklarla oynamaları evin içinde başka şeylere zarar vermelerini engeller. Elbette bu söylediklerimiz küçük çocuklar için geçerlidir, büyüklerin ise eğitime başlamaları gerekir. Buradan müzik eğitimine müzik yapmanın da eklenmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktayız. Farklı yaş grupları için nasıl bir eğitim verilmesi gerektiğini söylemek ya da müzik eğitiminin basit ve sıradan bir şey olduğunu söyleyenlere yanıt vermek zor değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi müzik eleştirisinde iyi olabilmek için müzik konusunda teorik bilgi ya da müzik aleti çalabilmek gereklidir. Bu nedenle çocukken mümkün olduğunca enstrüman çalmaları ve şarkı söylemeleri gerekmektedir. Böylece büyüdükları zaman çocukluklarında edindikleri bilgi sayesinde müzikten zevk almayı ve bu konuda iyi eleştirmenler olmayı becerirler. Müzik eğitiminin sıradan ve basit olduğu yönündeki eleştirilere de şöyle yanıt verebiliriz: Daha sonra ki dönemlerde en önemli devlet kademelerinde görev almaları için yetiştirilen çocukların müzik eğitimine ne derece katılmaları, hangi ritimleri çalmaları ve söylemeleri gerektiğini düşünürsek bu eleştiriye de yanıtlayabiliriz. Çünkü sıradıklarımız arasında büyük farklar vardır. Bu konuları belirtmek ve yapılacak itirazlara yanıt vermek çok önemlidir. Çünkü bazı müzik türlerinin söylediğimiz etkileri yaratma ihtimali bulunmaktadır. Sonuç olarak müziğin daha sonraki eğitimi, yani gençlik yıllarında beden, olgunluk zamanında akla yönelik, vatandaşlık ya da askerlik görevleri için bedeni, olumsuz etkilememesi gerekmektedir. Müzik öğrenen kişinin yarışmalara girmemesi ya da eğitimine zarar verebilecek insanı heyecanlandıran müzik parçalarını öğrenmek için çaba harcamaması gerekir. Yine öğrencinin köleler, çocuklar ve çeşitli hayvanların hoşuna

1341a

giden genel müzikten ziyade güzel melodi ve ritimleri ayırt edebileceği noktaya kadar eğitimine devam etmesi gerekir. Böylece kullanılması gereken müzik aletleri de ortaya çıkmakta. Üflemeliler, kithara ya da müzisyenlerin kullandığı benzer araçların eğitimde yeri olmamalıdır. Öğrencilerin sadece iyi dinleyiciler olmalarını ve eğitimlerine devam etmelerini sağlayacak araçları kullanmalarını sağlamalıyız. Üflemeli çalgılar ahlaki değillerdir, bunlar insanların duygularını harekete geçirmek, onları heyecanlandırmak içindir ve akıllarına olumlu etki yapmazlar. Yine üflemeli çalgıları çalmak insanın konuşmasına da zarar verir. Önceleri buna izin verilmekteydi ancak daha sonra üst sınıfların bu aletleri çalmalarının yasaklanmış olması doğrudur. İnsanlar zenginleştikçe daha fazla boş zamana sahip oldular ve daha üst bir kültür seviyesine ulaştılar. Bu nedenle, Pers Savaşları'ndan önce ve sonra daha fazla şey öğrenmeye başladılar. Her türlü bilgiyi edinmek istiyorlardı. Eğitime üflemeli çalgılar da girdi, Sparta'da koro başı üflemeli çalgısıyla koroyu dansa kaldırdı. Atina'da üflemeli çalgılara olan istek arttı, çoğu üst sınıf insan bunları çalmayı öğrendi. Ekphantides'in korosunu eğiten Thrasippos'un tanrılara adadığı bir resim bunu ispatlamaktadır. Bir süre sonra yaşananlardan dolayı üflemeli çalgılara eski ilgi gösterilmemeye başlandı. İnsanlar neyin iyi neyin kötü olduğunu daha rahat bir şekilde anlamaya başladılar. Bazı eski müzik aletlerinin de benzer yanıslara neden olduğu biliniyordu. Örneğin Lydia harpı, çok telli lir, sekizgen ve üçgen samybyke gibi sadece kulak gıdıklayanlar ya da el becerisi gerektirenler.

1341b Yaşlılar üflemeli çalgıları Athena'nın bulduğunu fakat daha sonradan bunları fırlatıp attığını aktarırlar. Bunun doğru bir yanı vardır. Çünkü tanrıça bunları bırakırken yüzünü çirkinleştireceğini düşünmüştür. Ayrıca üflemeli çalgıların insan zihnine kattığı hiçbir şey yoktur. Hem

Athena'nın parmaklarının usta olduğu kadar zeki olduğunu da düşünmüyor muyuz? Bu durumda profesyonel bir şekilde ve yarışmalar için çalgı çalmayı ya da şarkı söylemeyi öğrenmek eğitim kapsamına girmez. Bunları yapanlar kendilerini eğitmek değil dinleyenlere sıradan bir zevk vermek için eylemde bulunurlar. Bu iş soylu bir iş olarak kabul edilmez, olsa olsa maaşla çalışmaya benzer. Halkı eğlendirmek sıradan bir şey olduğuna göre sonuçlar da sıradan olacaktır. Dinleyen sıradandır, müzik de sıradanlaşır. Çünkü müzik onu yapanları etkiler, müziğin kendilerinden istediği hareketler ya da müzisyenlerin yapmak zorunda oldukları hareketler beden ve zihne zarar verecek türden hareketlerdir.

Yine uyum, ritim ve eğitim arasındaki ilişkiyi de incelememiz gerekir. Tüm ahenk ve ritimlerden yararlanmalı mıyız? Yoksa sadece bir kısmından mı? Ayrıca eğitim konusunda da benzer bir ayrımı gözetecek miyiz? Belki de bir başka gruba gereksinim vardır. Müzik melodi ve ritimlerden oluşmaktadır. Eğitim konusunda hangisinin daha büyük bir rolü vardır? Melodinin mi yoksa ritmin mi iyi olması daha önemlidir. Bu konuyu incelemeliyiz. Bence bu konu müzik üzerine düşünen çeşitli insanlar tarafından ve yine eğitim-müzik ilişkisini inceleyen çeşitli kişiler tarafından son derece iyi bir şekilde incelenmiştir. Bazı konuların ayrıntılı bir şekilde incelenmesini isteyenlerin buraya başvurmaları doğru olacaktır. Burada sadece bir özet vermek ve türleri belirtmek istiyorum.

1342a

Eğitimcilerin melodileri ahlaklı, etkili, duygusal ve benzer şekilde sınıflandırmalarını doğru buluyorum ve her yerde bunlardan farklı birini doğru kabul edebiliyoruz. Öte yandan müzikten sadece bir değil çok sayıda beklentimiz vardır. Eğitim, arındırma, zaman geçir-

me, dinlenme ve dinlenmeden sonra gevşemek için. Bu nedenle tüm uyumlardan yararlanmamız gerekse de her şey aynı şekilde kullanılmaz. Eğitim sırasında karakteri geliştirenleri, diğer insanların yaptığı müziği dinlerken etkinleştireni, duygulandırıcı olanı ya da coşkunluk vere ni tercih etmeliyiz. Bazı duygular bazı insanlar üzerinde çok etkilidir, acıma ya da korku ya da coşkunluk. Ancak bu duygular diğerlerini de az da olsa etkiler. Coşku dediğimiz şey kimi insanları etkileyen bir heyecandır. Dinsel müzikten de kaynaklanabilir, ya da buna benzer kışkırtıcı müzikleri dinleyen insanların sanki arınıyorlarmışçasına ayakta durdukları görülmektedir. Acıma, korku ya da diğer duyguları hissedenler de aynı şekilde etkilenebilirler. Herkes güzel bir arınma ve rahatlama duygusuna kapılır. Bir müzik arındırdığı zaman aynı şekilde insanlara zarar vermeyen bir yükselme duygusunu da sağlar. Evet yarışmalarla ilgilenenlerin müzik konusunda dikkat etmeleri gereken melodi ve ritimler bunlardır.

Tiyatro seyircisi iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup eğitilmiş ve asil olanlar, ikinci grup sıradan ve vasıfsız işlerle uğraşanlar, işçiler ve benzer insanlar. İkinci gruptaki insanların dinlenmeleri için çeşitli eğlencelerde bulunulmalıdır. Ancak bu insanların akılları olması gerekenden farklı durumda olduğundan dolayı melodilerde sapmalar ve aşırılıklar bulunur. Sonuçta herkes kendi doğasına uygun olandan keyif duyar. Tiyatroları yapanların bu insanların durumuna uygun davranmalarını da garipsememek gerekir.

Eğitimde ahlaki değerlere uygun melodiler kullanılmalıdır. Uyumlarda da benzer bir durum olmalıdır. Daha önce söylediğimiz şekilde Dor makamı buna uygundur. Öte yandan felsefe ve müzik eğitimini birleştirebildiği oranda diğer makamlar da uygun hale gelirler. Sokrates üflemeli

çalgıların kullanılmasını yasaklarken Phrygia makamını da Dor makamı gibi kabul ediyordu. Bu garip bir yaklaşımdır. Phrygia makamı üflemeli çalgıların müzik araçlarına etkisine benzer bir etkide bulunmaktadır. Her ikisi de insanların duygularını kışkırtırlar ve onları harekete geçirirler. Şarkı sözlerine baktığımızda söylediklerimizin doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Dionysos ayinleri için kullanılan şiirler ya da benzerleri üflemeli çalgılar için uygundurlar ve daha çok Phrygia makamında yazılanlara yaklaşırlar. Yine Philoksenos'un Dor makamında dithyrambos olarak yazmak istediğini ancak beceremediğini anlatırlar. Şiirler ister istemez doğal açıdan uygun oldukları Phrygia makamına dahil olmuştur. Dor makamının en ahlaklı makam olduğunu ve bu ahlakın üstün olduğunu herkes kabul eder. Yine bence orta yol diğerlerinden daha iyidir ve amaç da bu olmalıdır. Dor makamı diğer makamlardan üstün olduğu ve buna uygun bulunduğu için bunları tercih etmeliyiz. Her zaman ne yapılabileceğine ve yapılması gerektiğine dikkat ederiz. İnsanların hem yapabileceklerine hem de yapılması gerekenlere bakması gerektiği açıktır. Tabii ki yaşlara göre bunlar farklılaşır. Yaşlı insanlar için zor şarkıları söylemek kolay değildir. Yine doğa daha kolay olanları söylemelerini sağlar. Kimileri Sokrates'i hep yumuşak olanları dışladığı için eleştirirler. Sokrates'e göre bu tür bir müzik içkiye benzer bir etki yaratmaktaydı. Sarhoşluktan çok uyuştur- maktan söz ediyorum. Sarhoşluk Dionysos ayinlerinde olduğu gibi bir kendinden geçmedir. İleride yaşanacağımızı düşünerek bu türden ahenk ve melodileri de bilmemiz- de yarar vardır. Yine eğitim amaçlı olmasının yanı sıra bir de birleştirme gücü olduğu için Lydia makamında olduğu gibi çocukluk dönemine uygun bir ahenk varsa eğitimde şu üç özelliğe dikkat edilmesi gerekir: Olabilirlik, uygunluk ve ölçülülük.

1342b

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR LİSTESİ

- AJAH American Journal of Ancient History, Harvard University.
Cambridge, Mass.
- BARKER, E., *Greek political theory*. London 1951.
- COLDSTREAM, J. N., *The formation of the Greek polis*. Opladen
1984.
- DENKEL, A., "Yayımlanışları Öncesinde Aristoteles'in Yapıtları"
FT 12 (1992) 7-14.
- DEVELIN, R., *Athenian Officials 684-321 BC*. Cambridge 1989.
- DÜHRING, I., Aristoteles. RE Supp. XI (1968) 281-294.
- FT Felsefe Tartışmaları
- GUTHRIE, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*. VI: Aristotle.
An encounter. Cambridge 1981.
- JHS *The Journal of Hellenic Studies*. Society for the Promotion of
Hellenic Studies. London.
- JONES, A. H. M., *Athenian Democracy*. Oxford 1957.
- KEANEY, J. J., *The Composition of Aristotle's Athenaion Politeia*.
New York-Oxford 1922.
- KENNY, A., *Aristotle on the perfect life*. Oxford 1992.
- LAMBERT, S. D., *The Phratries of Attica*. Ann Arbor 1993.
- LLOYD, G. E. R., *Aristotle*. Cambridge 1968.
- RANDALL, J. H. Jr., *Aristotle*. New York 1960.
- RE *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*.
Supp. I-XV (1903-1978)
- RHODES, P. J., *The Athenian Boule*. Oxford 1972.

- RHODES, P. J., *A Commentary on the Aritoleian Athenaion Politeia*. Oxford 1981.
- RHODES, P. J., "Political activity in classical Athens" *JHS* 106 (1986) 132-144.
- ROSS, W. D., *Aristoteles*. Yay. Haz.: A.Arslan. İzmir 1993.
- SEALEY, R., "How citizenship and the city began in Athens" *AJAH* 8 (1983) 97-129.
- TİMUÇİN, A., *Aristoteles Felsefesi*. İstanbul 1976.
- TRAIL, J. S., *Demos and Trittys: Epigraphical and topographical studies in the organization of Attica*. Toronto 1986.
- WALLECE, R. B., *The Areopagus council to 307 B.C.* Toronto-Saratoga 1978.
- WHITEHEAD, D., *The Demes of Attica 508/7 ca 250 B.C.* A political and social study. Princeton, N.J. 1986.

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles, pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan biridir. Bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aristoteles, mantık, doğabilimleri, metafizik, psikoloji, etik ve siyaset felsefesi gibi pek çok alanda eser vermiştir. "Aristoteles külliyyatı" olarak geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, derslerinin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından oluşur.

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik'in sonunda sıradaki işinin devletlerin yönetim şekillerinin incelenmesi olduğunu söyleyerek, siyaseti etik konusunun bir parçası olarak ele almaya devam edeceğini belirtir ve siyasete dair görüşlerini aktarmaya başlar. Aristoteles'in siyasete dair görüşlerini içeren Politika, onun özellikle yayınlanması için hazırladığı çalışmalarından biri değildir. Daha çok öğrencilerinin tuttuğu notlardan oluşan eser, sekiz kitap olarak düzenlenmiştir.

internet satış:
saykitap.com

20 TL

ISBN 978-605-02-0262-5

9 786050 202625

SAY YAYINLARI

© sayyayincilik.com

f facebook.com/sayyayinlari

t twitter.com/sayyayinlari

© instagram.com/sayyayincilik